

Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0

**Ewaluacja
wstępna
Narodowego
Programu
Rozwoju
Czytelnictwa 2.0
wraz z modułem
oceny
efektów
poprzedniej
edycji Programu**

**Raport
Ewaluacyjny**

**Warszawa
grudzień 2021**

EWALUACJA WSTĘPNA NARODOWEGO PROGRAMU ROZWOJU CZYTELNICTWA 2.0 WRAZ Z MODUŁEM OCENY EFEKTÓW POPZEDNIEJ EDYCJI PROGRAMU

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

RAPORT EWALUACYJNY

Narodowe Centrum Kultury jest instytucją państwową, działającą na rzecz rozwoju kultury w Polsce.

Narodowe Centrum Kultury
ul. Płocka 13, 01-231 Warszawa
nck@nck.pl

<http://nck.pl>

<http://www.nck.pl/badania/>

<https://www.facebook.com/dzialbadanianaliznck>

Dofinansowano ze środków
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

Raport jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Narodowego Centrum Kultury. Zezwala się na dowolne wykorzystanie treści – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej i wskazania Narodowego Centrum Kultury jako właściciela praw do tekstu. Treść licencji jest dostępna na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>.

WYKONAWCA:
KONSORCJUM ECORYS POLSKA
SP. Z O.O.
INSTYTUT ANALIZ RYNKU PRACY
SP. Z O.O.

AUTORZY:
ZOFIA BIEŃKOWSKA
PAULINA KOWALCZYK
KATARZYNA LIPCZYŃSKA
PAWEŁ PEN SZKO
ADAM RYBKOWSKI
MONIKA STEC

BADANIE ZREALIZOWANE PRZEZ
ZESPÓŁ BADAWCZY W SKŁADZIE:
ZOFIA BIEŃKOWSKA
PRZEMYSŁAW BRUHN
MARCIN BUDZEWSKI
PAULINA KOWALCZYK
AGNIESZKA KWIATKOWSKA
KATARZYNA LIPCZYŃSKA
PAWEŁ PEN SZKO
ADAM RYBKOWSKI
LENA SKAŁBA
MONIKA STEC

SKŁAD I OPRACOWANIE
GRAFICZNE:
MARCIN GROHS

REDAKCJA JĘZYKOWA I KOREKTA:
IWONA HARDEJ

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	5
Streszczenie	6
Summary	12
1. Cele i zakres badania	18
1.1 Metodologia badania	19
2. Ocena efektów poprzedniej edycji Programu	24
2.1 Rzeczywiste efekty poprzedniej edycji Programu	24
2.1.1 Identyfikacja czynników wpływających na stopień realizacji celów oraz na osiągnięte efekty	48
2.1.2 Ocena trwałości efektów poprzedniej edycji Programu	50
2.2 Wnioski z realizacji NPRCz dla drugiej edycji Programu	52
Podsumowanie	55
3. Ewaluacja wstępna Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0	57
3.1 Aktualizacja i ocena trafności diagnozy sytuacji i analizy SWOT	57
3.1.1 Aktualizacja diagnozy sytuacji w obszarze rozwoju czytelnictwa i wsparcia bibliotek	57
3.1.2 Aktualizacja analizy SWOT/TOWS Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0	66
3.1.3 Ocena trafności diagnozy sytuacji i analizy SWOT/TOWS	87
3.2 Logika interwencji	90
3.3 Ocena trafności zaprogramowanego wsparcia	101
3.4 Ocena trafności systemu wskaźników	117
3.4.1 Ocena trafności wartości docelowych wskaźników oraz stopnia, w jakim mierzą cele Programu	117
3.4.2 Analiza możliwości realizacji badań efektów netto Programu z wykorzystaniem metod kontrfaktycznych	128
3.5 Wstępna ocena użyteczności wsparcia	131
3.5.1 Potrzeby potencjalnych beneficjentów NPRCz 2.0	131
3.5.2 Ocena schematu wsparcia	139
3.6 Działania wspierające czytelnictwo realizowane w Polsce i za granicą ...	156
Podsumowanie	165
4. Tabela wniosków i rekomendacji	169
5. Spis tabel i wykresów	178

WYKAZ SKRÓTÓW

CAWI	wywiad wspomagany komputerowo, realizowany przy pomocy strony WWW (ang. <i>Computer-Assisted Web Interviewing</i>)
CS	studium przypadku (ang. <i>Case Study</i>)
FGI	zogniskowany wywiad grupowy (ang. <i>Focus Group Interview</i>)
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IDI	indywidualny wywiad pogłębiony (ang. <i>Individual In-Depth Interview</i>)
IZP	Instytucja Zarządzająca Programem
JST	jednostka/ jednostki samorządu terytorialnego
MEiN	Ministerstwo Edukacji i Nauki
MKiDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
NCK	Narodowe Centrum Kultury
NGO	organizacja pozarządowa (ang. <i>non-governmental organization</i>)
NPRCz	Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa na lata 2016–2020
NPRCz 2.0	Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025
ORPEG	Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą
SIO	System Informacji Oświatowej
SWOT/TOWS	mocne strony, słabe strony, szanse, zagrożenia (ang. <i>Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats</i>)

STRESZCZENIE

Celem niniejszego badania była ocena efektów poprzedniej edycji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa (2016–2020) oraz weryfikacja trafności założeń przyjętych na etapie programowania NPRCz 2.0 (2021–2025). W ramach ewaluacji:

- sformułowano istotne dla NPRCz 2.0 wnioski płynące z realizacji pierwszej edycji Programu;
- zaktualizowano i oceniono pod kątem trafności diagnozę sytuacji i analizę SWOT przygotowaną na potrzeby drugiej edycji Programu;
- oceniono trafność systemu wskaźników i ich szacowania;
- dokonano analizy możliwości realizacji badań efektów netto Programu;
- wstępnie oceniono użyteczność wsparcia.

Badanie rozpoczęło się w II połowie września, a jego koniec przypadł na połowę grudnia 2021 r. Badania jakościowe realizowano w większości stacjonarnie w Warszawie, Krakowie, Białymstoku oraz Łodzi, zaś badanie ilościowe miało charakter ogólnopolski.

Metodologia badania

Niniejszy raport przedstawia wyniki badania realizowanego w oparciu o 18 pytań badawczych (zostały one wymienione w rozdziale Cele i zakres badania). Udzielając odpowiedzi na postawione pytania, posłużono się różnorodnymi metodami i technikami badawczymi. Metodą, która towarzyszyła badaczom przez cały okres trwania ewaluacji, była analiza danych zastanych (*desk research*), m.in. danych statystycznych i sprawozdawczych, opracowań tematycznych, dokumentów programowych itp. W ramach *desk research* dokonano analizy SWOT systemu bibliotek w Polsce, a następnie określono, w jaki sposób NPRCz 2.0 może odpowiedzieć na jego słabe strony oraz w jaki sposób wzmocnić mocne strony. W ramach badania dokonano również przeglądu systematycznego badań i programów wspierania czytelnictwa i ich efektów. Ponadto określono najbardziej skuteczne i trafne formy wsparcia czytelnictwa i rozwoju bibliotek oraz metody ich badania. Na podstawie danych zastanych wybrano i szczegółowo opisano osiem programów/ projektów wsparcia czytelnictwa i rozwoju bibliotek za granicą i w Polsce w formie tzw. studiów przypadków (*case study*).

W czasie trwania analizy danych zastanych realizowano też badania terenowe. Przeprowadzono dziesięć indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI) z przedstawicielami Instytucji Zarządzającej Programem oraz przedstawicielami Operatorów, tj. instytucji koordynujących wdrażanie poszczególnych działań. W ramach oceny pierwszej edycji NPRCz zorganizowano trzy zogniskowane wywiady pogłębione (FGI) z przedstawicielami bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych. Zrealizowano także badanie ilościowe CAWI z potencjalnymi beneficjentami. W trakcie realizacji otrzymano 524 wypełnione kwestionariusze. Równolegle przeprowadzono analizę możliwości zastosowania metod kontryfakcyjnych w ocenie efektu netto NPRCz 2.0. Do udziału w badaniu w jego końcowej fazie zaproszono specjalistów reprezentujących różne dziedziny związane

z czytelnictwem i rozwojem bibliotek, którzy podzielili się swoimi opiniami podczas panelu ekspertów.

Wyniki badania

W raporcie w pierwszej kolejności zaprezentowano wyniki oceny efektów poprzedniej edycji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa. Działania podjęte w ramach NPRCz 2016–2020 w znaczącym stopniu wpłynęły na rozwój bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych. Przede wszystkim wzmocniła się aktywność czytelnicza w placówkach objętych wsparciem. Wśród najważniejszych efektów Programu należy wymienić uaktualnienie księgozbiorów bibliotek, a tym samym zwiększenie poziomu ich atrakcyjności dla czytelników. Odnotowano poprawę jakości obsługi w bibliotekach objętych działaniami w obszarze modernizacji i wyposażenia. Dzięki Programowi udało się wzmocnić współpracę między bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi korzystającymi ze wsparcia, a także przystosować je do pełnienia funkcji lokalnych ośrodków społeczno-kulturalnych.

W trakcie realizacji NPRCz wybuchła pandemia COVID-19 i pojawiły się związane z nią obostrzenia, m.in. czasowe zamknięcie bibliotek. W odpowiedzi na tę sytuację uruchomiono w 2020 r. dodatkowy Priorytet, w ramach którego udostępniono publicznie znaczne zasoby zdigitalizowanych zbiorów literatury, materiały dydaktyczne na potrzeby szkolnictwa wyższego oraz materiały pomocnicze dla szkół dotyczące zajęć zdalnych. Wsparcie cieszyło się dużą popularnością – udało się zrealizować założone cele.

W ewaluacji NPRCz zidentyfikowano szereg czynników, które miały negatywny wpływ na efekty końcowe Programu, w tym przede wszystkim na stan czytelnictwa, tj. upowszechnienie mobilnych urządzeń z dostępem do internetu, rozwój mediów społecznościowych oraz wzrost popularności platform streamingowych. Powyższe zjawiska wpływają na sposób spędzania wolnego czasu i mogą stanowić alternatywę dla czytania książek. Czynnikiem, który negatywnie oddziaływał na realizację projektów, były także braki kadrowe wśród pracowników bibliotek. Na kształt interwencji, harmonogram realizacji zadań, sposób funkcjonowania bibliotek i poziom korzystania z zasobów bibliotecznych w znacznym stopniu wpłynęła również pandemia COVID-19 oraz związane z nią ograniczenia. W czasie realizacji Programu rosły także ceny materiałów i usług budowlanych. Wymienione wyżej czynniki miały odzwierciedlenie w niższym niż zakładano poziomie osiągnięcia wartości docelowych wskaźników.

Pozytywnie oceniono zastosowane w Programie mechanizmy zapewniające trwałość efektów projektów, tj. przede wszystkim prowadzenie kontroli w okresie do pięciu lat po zakończeniu modernizacji/przebudowy/budowy obiektów bibliotecznych. Ponadto w NPRCz zapisano, że zadaniem wszystkich beneficjentów jest zapewnienie finansowania projektu po jego zakończeniu. Zdiagnozowano, że dzięki zastosowaniu ww. mechanizmów beneficjenci są bardziej zmobilizowani do dalszych inwestycji w bibliotekach.

Wdrażanie interwencji w ramach pierwszej edycji NPRCz pokazało, że konieczne jest podjęcie szeroko zakrojonych działań informacyjno-społecznych promujących czytelnictwo oraz płynące z niego korzyści. Ponadto potrzebne jest wsparcie

w budowaniu lokalnych partnerstw na rzecz rozwoju czytelnictwa oraz podnoszenie kompetencji pracowników bibliotek. Potrzeby te częściowo znalazły odzwierciedlenie w zapisach NPRCz 2.0. W nowej edycji Programu przewidziano działania dotyczące podnoszenia kompetencji pracowników bibliotek z zakresu tworzenia partnerstw z członkami społeczności lokalnej oraz rozpoznawania potrzeb czytelniczych użytkowników bibliotek (K.I. 4.1). Z ewaluacji wstępnej NPRCz 2.0 wynika jednak, że zasadne byłoby także wsparcie bibliotekarzy w innych obszarach, tj. promocji czytelnictwa i oferty biblioteki, komunikacji z różnymi typami użytkowników bibliotek (według kategorii wiekowych), rzecznictwa, pracy z użytkownikami o specjalnych potrzebach oraz wykorzystywania wolnych licencji i prawa autorskiego.

Weryfikację trafności założeń przyjętych na etapie programowania NPRCz 2.0 rozpoczęto od określenia, jakie najważniejsze przesłanki stoją za koncepcją Programu. Na podstawie najnowszych danych sprawozdawczych i statystycznych oraz wywiadów z przedstawicielami IZP i Operatorów Programu sprawdzono, czy założenia te są aktualne w 2021 r. Dostępne dane potwierdziły trafność diagnozy zamieszczonej w NPRCz 2.0 – istotne są inwestycje w czytelnictwo od najmłodszych lat, na poziomie przedszkolnym, zwłaszcza wśród chłopców. Przytoczone w raporcie wyniki innych badań wskazują, że wśród dorastających chłopców odsetek czytelników spada znacznie bardziej niż wśród dziewcząt. Ma to również swoje odzwierciedlenie w dorosłym życiu – mężczyźni rzadziej niż kobiety sięgają po książkę. Bardzo ważne są także inwestycje infrastrukturalne w bibliotekach, w tym te mające na celu ich przystosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz seniorów. Szansą dla wzrostu popularności czytelnictwa są zasoby cyfrowe i *online*. Warto zaznaczyć, że korzystanie z nich wymaga jednak kompetencji cyfrowych, zatem nie są one dostępne dla każdego. Ponadto, jak wynika z najnowszego badania dotyczącego stanu czytelnictwa, większość osób czytających preferuje wersje papierowe książek. Wobec tego ważne jest rozwijanie zarówno zbiorów cyfrowych, jak i tradycyjnych.

Pandemia COVID-19 negatywnie wpłynęła na liczbę użytkowników bibliotek i wypożyczeń, nie odwróciła jednak trendu wzrostowego, jeżeli chodzi o deklarowaną liczbę przeczytanych książek.

Zidentyfikowano też nowe, wcześniej niepojawiające się w diagnozie czynniki, które mogą mieć wpływ na rozwój bibliotek i czytelnictwo w Polsce, m.in.: inflacja, zasoby kadrowe bibliotek, a także rozwój podcastów. W badaniu określono mocne strony bibliotek publicznych w Polsce. Jedną z nich jest coraz większa cyfryzacja placówek, np. rozwój katalogów *online* i możliwość rezerwacji książek przez internet, co może pozytywnie wpłynąć na wizerunek bibliotek, a w dalszej kolejności zwiększyć częstotliwość korzystania z tego typu instytucji. Kolejną mocną stroną systemu bibliotek jest ich równomierne rozłożenie w skali kraju – biblioteki są obecne zarówno na wsiach, jak i w małych, średnich i dużych miastach. Daje to możliwość przyciągania różnorodnej grupy odbiorców. Korzystny wpływ na rozwój bibliotek miało także ich włączenie do instytucji kultury w latach 90. W ostatnich latach zaobserwowano rozwój funkcji bibliotek jako miejsc spotkań i integracji społeczności lokalnej, co również należy ocenić pozytywnie.

Warto podkreślić, że działania zaplanowane w ramach Programu odpowiadają na większość zidentyfikowanych problemów w obszarze czytelnictwa w Polsce, m.in.:

obserwowalny od kilkudziesięciu lat spadek użytkowników bibliotek publicznych, niewystarczający poziom dofinansowania bibliotek przez JST, trudności lokalowe bibliotek, różnice pomiędzy poziomem czytelnictwa na wsiach i w miastach, a także stereotyp użytkownika biblioteki jako osoby uczącej się, a biblioteki jako miejsca służącego wyłącznie do zdobywania wiedzy.

W kolejnej części raportu dokonano oceny trafności systemu wskaźników. Zidentyfikowano, że sformułowane w Programie wskaźniki pozwalają na monitorowanie stopnia osiągnięcia celów NPRCz 2.0, a ich wartości zostały w większości trafnie oszacowane. W raporcie określono szereg czynników, które mogą mieć wpływ na osiągnięcie założonych wartości wskaźników, co znalazło swoje odzwierciedlenie we wnioskach i rekomendacjach opisanych w dalszej części streszczenia. Wobec tego, aby móc stwierdzić, jaki wpływ będą miały działania NPRCz 2.0 na wzrost głównych wskaźników programowych, tj. poziomu czytelnictwa i poziomu społecznego oddziaływania bibliotek, należy przeprowadzić badanie efektu netto. Realizacja tego badania jest możliwa dzięki metodom kontryfaktycznym.

W ramach badania określono też wstępną użyteczność wsparcia. Zgodność faktycznych potrzeb beneficjentów z tymi zdiagnozowanymi na etapie projektowania NPRCz 2.0, a także pozytywna ocena wymogów merytorycznych i formalnych otrzymania dofinansowania przez beneficjentów świadczą o tym, że wsparcie jest użyteczne. Beneficjenci nie zgłaszali również zastrzeżeń do wysokości wkładu własnego oraz zasad realizacji i rozliczania projektu.

W ostatnim rozdziale raportu przedstawiono dane oraz wnioski na temat działań i efektów programów analizowanych w ramach *case studies*. Zaprezentowano także przykłady ciekawych rozwiązań zalecanych do uwzględnienia w NPRCz 2.0 lub innych przedsięwzięciach proczytelniczych. Na podstawie efektów badanych programów określono, że do zwiększenia częstotliwości korzystania z biblioteki szkolnej może przyczynić się zapewnienie uczniom możliwości wyboru puli dowolnych książek (czytanych dla przyjemności). W odniesieniu do NPRCz 2.0 zaleca się promowanie dobrych praktyk, np. dotyczących atrakcyjnych form organizowania wydarzeń promujących czytelnictwo w bibliotekach, a także niekonwencjonalnych metod zachęcania dzieci i młodzieży do czytania. Ponadto warto rozważyć wykorzystanie krajowych i zagranicznych przykładów współpracy bibliotek i szkół oraz partnerstw publiczno-społecznych w zachęcaniu do nawiązywania długofalowej współpracy bibliotek z lokalnymi instytucjami.

Wnioski i rekomendacje

W badaniu zidentyfikowano, że rozwijająca się w ostatnim czasie inflacja może negatywnie wpłynąć na osiągnięcie wartości docelowych wskaźników Priorytetu 1, 2 oraz 3. Jest to spowodowane znaczącym wzrostem cen książek, czasopism, materiałów budowlanych, energii elektrycznej, mebli, artykułów dekoracyjnych, sprzętu oświetleniowego i usług transportowych. Okresowy wzrost cen książek może być też spowodowany wzmożonym popytem na różnego rodzaju publikacje. Taka sytuacja pojawiła się w pierwszej edycji NPRCz, ponieważ czas przeznaczony na zakup nowości wydawniczych w ramach Priorytetu 1 był zbyt krótki.

Inne czynniki zewnętrzne, tj. wydarzenia czytelnicze w kraju, rozwój gier bazujących na książkach, ekranizacje utworów literackich, rozwój platform VOD i podcastów, pandemia COVID-19 i związane z nią obostrzenia, również mogą mieć wpływ na osiąganie założonych wartości wskaźników. Szczególnie podatne na działanie ww. czynników są wskaźniki *Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)* oraz *Poziom społeczny oddziaływanie bibliotek*. Wobec tego należy określić po zakończeniu wdrażania Programu, jaki wpływ na wartość wskaźników miał sam NPRCz 2.0, a jaki czynniki zewnętrzne. Ponadto wartość docelowa (na rok 2026) wskaźnika *Poziom czytelnictwa* została oszacowana na podstawie badania stanu czytelnictwa z 2019 r. Najnowsza edycja badania wykazała, że wskaźnik wzrósł w 2020 r. do poziomu przewyższającego te założenia. Jeśli tendencja wzrostowa się utrzyma, należy podwyższyć wartość docelową ww. wskaźnika.

W oszacowaniu efektu netto Programu stwierdzono wysoką użyteczność danych pochodzących ze sprawozdań K-03 składanych przez biblioteki do GUS, danych z Systemu Informacji Oświatowej oraz badań czytelnictwa młodzieży szkolnej. W raporcie podkreślono jednak, że pozyskanie tych informacji to czasochłonne przedsięwzięcie. Konieczne będzie stworzenie odpowiednich warunków formalnych, finansowych i organizacyjnych.

W toku badania zauważano także istotne kwestie, których nie poruszono w NPRCz 2.0 lub uwzględniono je w niewystarczającym stopniu. W Programie znalazły się działania skierowane do dzieci i młodzieży (Priorytet 3), natomiast nie odpowiadają one na ważny zdiagnozowany problem dysproporcji w czytaniu między dziewczynkami i chłopcami. Konieczne jest uwrażliwienie na tę kwestię nauczycieli. Ponadto wyniki ewaluacji wskazują, że współpraca pomiędzy bibliotekami szkolnymi a publicznymi może przyczynić się do wzrostu poziomu czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży. W NPRCz 2.0 nie zaplanowano wsparcia dla bibliotek szkolnych w obszarze rozwijania tego rodzaju partnerstw.

W odniesieniu do bibliotek publicznych zidentyfikowano, że łączenie bibliotek z innymi instytucjami kultury, najczęściej domami kultury, może negatywnie wpływać na ich pracę, a zagadnienie to nie zostało opisane w diagnozie sytuacji w NPRCz 2.0. Ponadto określono istotne dla realizacji celów NPRCz 2.0 kompetencje bibliotekarzy, które nie są dostatecznie wspierane w Programie.

Biorąc pod uwagę wnioski płynące z badania, sformułowano 12 rekomendacji:

1. Dopasowanie terminów naborów wniosków w ramach Priorytetu 1 do potrzeb beneficjentów.
2. Włączenie inflacji do czynników zagrażających realizacji NPRCz 2.0.
3. Poszerzenie diagnozy sytuacji w NPRCz 2.0 o zagadnienie łączenia bibliotek z innymi instytucjami kultury.
4. Przeprowadzenie badania efektu netto Programu w ramach ewaluacji podsumowującej efekty realizacji Programu NPRCz 2.0 na lata 2021–2025.
5. Monitorowanie wskaźnika *Poziom czytelnictwa* do roku 2023 oraz podjęcie decyzji o ewentualnym podwyższeniu wartości docelowej, gdy kolejne dwie edycje badania stanu czytelnictwa wykażą, że wskaźnik ten cyklicznie wzrasta.

6. Comiesięczne monitorowanie wzrostu cen książek, gazet i czasopism do końca pierwszego okresu wydatkowania, tj. 2021 r. Jeśli wartość docelowa wskaźnika osiągnięta w 2021 r. będzie znacząco odbiegała od założeń, a jako przyczynę takiego stanu beneficjenci podadzą wzrost cen, należy ponownie oszacować średnią cenę książki i na tej podstawie dokonać modyfikacji wartości docelowych wskaźników Priorytetu 1 i Priorytetu 3.
7. Zbadanie przez Jednostkę Ewaluacji i Monitoringu Programu możliwości wykorzystania danych z formularza K-03 do ewaluacji Programu, w szczególności do analiz kontrfaktycznych.
8. Opracowanie planu wykorzystania danych z SIO do oszacowania efektu netto Kierunku interwencji 3.2, ustalenie zakresu potrzebnych danych i niezwłoczne wyeksportowanie ich z SIO na potrzeby przyszłych analiz kontrfaktycznych.
9. Przeprowadzenie kolejnej edycji badania czytelnictwa młodzieży szkolnej w roku 2024 lub w pierwszej połowie 2025 r., przy uwzględnieniu wskazówek zawartych w raporcie z analizy eksperckiej, tak aby wykorzystać wyniki badania do oszacowania efektu netto Kierunku interwencji 3.2 (nie byłoby to jedynym ani zapewne głównym celem tego badania).
10. Przygotowanie i rozpowszechnienie poradnika dla nauczycieli, w tym także nauczycieli-bibliotekarzy, zawierającego metody aktywnego zachęcania dzieci i młodzieży do czytania oraz informacje na temat różnic w czytelnictwie chłopców i dziewcząt.
11. Przygotowanie dla bibliotek szkolnych materiału, np. w postaci krótkiego poradnika, w którym znajdują się informacje na temat korzyści ze współpracy z biblioteką publiczną, wskazówki jak podjąć i utrzymać taką współpracę oraz inspiracje do konkretnych działań, np. przykłady tzw. dobrych praktyk.
12. Wzmocnienie kompetencji bibliotekarzy w ramach NPRCz 2.0, z obszarów: promocji czytelnictwa i oferty biblioteki, komunikacji z różnymi typami użytkowników bibliotek (według kategorii wiekowych), rzecznictwa, pracy z użytkownikami o specjalnych potrzebach oraz wykorzystywania wolnych licencji i prawa autorskiego. Działania wzmacniające kompetencje bibliotekarzy powinny zostać poprzedzone wstępną diagnozą potrzeb w tym obszarze wśród bibliotekarzy biorących udział w NPRCz 2.0.
13. Sposób wdrożenia rekomendacji, adresaci oraz powiązanie z konkretnymi wnioskami z badania zostały szczegółowo opisane w tabeli wniosków i rekomendacji znajdującej się w rozdziale 4 niniejszego raportu.

SUMMARY

The aim of this research was to assess the effects of the previous edition of the National Programme for the Development of Reading (Polish: Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa – NPRCz) (2016–2020) and to verify the accuracy of the assumptions adopted at the programming stage of NPRCz 2.0 (2021–2025). As part of the evaluation:

- conclusions from the implementation of the first edition of the Programme relevant to NPRCz 2.0 were formulated;
- diagnosis of the situation and the SWOT analysis prepared for the needs of the second edition of the Programme were updated and evaluated for accuracy;
- the relevance of the system of indicators and their estimation was assessed;
- an analysis of the feasibility of studies on the net effects of the Programme was made;
- the usefulness of the support was initially assessed.

The research started in the second half of September and ended in mid-December 2021. The qualitative research was conducted mostly in Warsaw, Krakow, Białystok and Łódź, while the quantitative research was conducted nationwide.

Research methodology

This report describes the results of the research carried out on the basis of 18 research questions (they are listed in section CELE I ZAKRES BADANIA.). A variety of research methods and techniques were used to answer the questions posed. Desk research on statistical and reporting data, thematic studies, programme documents, etc. was used by the researchers throughout the whole research. As part of the desk research, a SWOT analysis of the library system in Poland was conducted, then it was determined how the NPRCz 2.0 can address its weaknesses and how to strengthen its strengths. It also included a systematic review of studies and programmes for reading support and their effects. In addition, the most effective and relevant forms of reading support and development of libraries were identified, as well as the methods for studying them. On the basis of the existing data, 8 examples of programmes/projects for reading support and development of libraries abroad and in Poland were selected and described in detail in the form of case studies.

The desk research included also field research. 10 individual in-depth interviews (IDIs) were conducted with representatives of the Programme Managing Authority and representatives of Operators, i.e. institutions that coordinate implementation of individual measures. As part of the evaluation of the first edition of the NPRCz, 3 focus group interviews (FGIs) were organised with representatives of public, school and pedagogical libraries. A quantitative CAWI survey with potential beneficiaries was also carried out. During the research, 524 completed questionnaires were delivered. At the same time, an analysis of the applicability of counterfactual methods in assessing the net effect of NPRCz 2.0 was carried out. Specialists representing various fields related to reading and development of libraries were invited to participate in the research in its final phase and they shared their opinions during an expert panel.

Research results

The report first presents the results of the evaluation of the effects of the previous edition of the National Programme for the Development of Reading. The measures undertaken under NPRCz 2016–2020 significantly influenced the development of public, school and pedagogical libraries. First of all, reading activity in the supported facilities increased. The most important effects of the Programme include updating the book collections of libraries and thus increasing their attractiveness for readers. An improvement in the quality of service in the libraries covered by the modernisation and equipment measures was observed. Thanks to the Programme, cooperation between the supported school and pedagogical libraries was strengthened and they were adapted to act as local socio-cultural centres.

During the implementation of the NPRCz, the COVID-19 pandemic broke out and some related restrictions, such as the temporary closure of libraries, were introduced. In response to this situation an additional Priority was launched in 2020, making significant resources of digitised literature collections, teaching materials for higher education and support materials for schools on remote classes available to the public. The support was very popular – the objectives were met.

The evaluation of NPRCz identified a number of factors that had a negative impact on the final results of the Programme, especially on the condition of readership, i.e. the widespread use of mobile devices with Internet access, the development of social media and the growing popularity of streaming platforms. The above-mentioned phenomena influence the way we spend our leisure time and can provide an alternative to reading books. Another factor that had a negative impact on implementation of the project was the fact that libraries were understaffed. The design of interventions, schedule of tasks, the way libraries operate and the level of use of library resources were also significantly affected by the COVID-19 pandemic and the constraints associated to it. The prices of construction materials and services also increased during the implementation of the Programme. Both of the above-mentioned factors were reflected target values of the indicators that were lower than expected.

The mechanisms applied in the Programme to ensure the durability the effects of the projects, i.e. first of all, the inspections in the period of up to 5 years after the completion of the modernisation/reconstruction/construction of library facilities, were assessed positively. In addition, the NPRCz stipulates that it is the responsibility of all beneficiaries to ensure the financing of the project after its completion. It was diagnosed that by using the above-mentioned mechanisms, beneficiaries are more mobilised for further investments in libraries. The implementation of interventions under the first edition of the NPRCz showed that it is necessary to undertake extensive information and social activities promoting reading and its benefits. In addition, support is needed to build local partnerships for the development of reading and to raise the competences of library staff. These needs are partly reflected in the provisions of NPRCz 2.0. The new edition of the Programme provides for measures aimed at raising the competences of library employees in the field of establishing partnerships with members of local communities and identifying the needs of library users (Measure 4.1). However, the initial evaluation of NPRCz 2.0 shows that it would

also be reasonable to support librarians in other areas, i.e. in promotion of reading and the library's offer, communication with different types of library users (according to age categories), advocacy, working with users with special needs and the use of free licences and copyright.

The verification of the relevance of the assumptions adopted at the programming stage of NPRCz 2.0 began with determination of the most important premises behind the conception of the Programme. Based on the latest reporting and statistical data as well as interviews with representatives of Institute of Public Health and the Programme Operators, it was checked whether these assumptions were valid in 2021. The available data confirmed the accuracy of the diagnosis in the NPRCz 2.0 – it is important to invest in reading from an early age, at pre-school level, particularly among boys. The results of other studies cited in the report show that reading rates are significantly lower among adolescent boys than among girls. This is also reflected in adult life – men reach for a book less often than women.

Infrastructure investments in libraries are also very important, including those aimed at adapting them to the needs of people with disabilities and senior citizens. Digital and online resources offer an opportunity to increase the popularity of reading. It is worth pointing out, however, that using them requires digital competence, so they are not accessible to everyone. In addition, according to the latest survey on the condition of readership, most readers prefer paper versions of books. In view of this, it is important to develop both digital and traditional collections. The COVID-19 pandemic negatively affected the number of library users and borrowed books, but has not reversed the upward trend in terms of the declared number of books read.

New factors, not mentioned previously in the diagnosis, were also identified. They may affect the development of libraries and reading in Poland and they include: inflation, library staff resources, and the development of podcasts. The research identified the strengths of public libraries in Poland. One of them is the increasing digitalisation of the facilities, e.g. development of online catalogues, the possibility of online reservation of books, which may have a positive impact on their image and, in turn, increase the frequency of use of this type of institution. Yet another strength of the library system is its even distribution across the country – libraries are present in rural areas as well as in small, medium and large cities. This provides the opportunity to attract a diverse audience. Libraries also benefited from their integration into cultural institutions in the 1990s. Recent years have seen the development of the function of a library as a place for local community meetings and integration, which is also a positive thing.

It is worth emphasising that measures planned under the Programme respond to most of the identified problems in the area of readership in Poland. They include: the decrease in the number of public library users, which has been observed for several dozen years, the insufficient level of financing of libraries by territorial self-governments, difficulties with premises for libraries, differences between the level of readership in rural and urban areas, as well as the stereotype of a library user as a learner and a library as a place used only for acquiring knowledge.

The next section of the report assessed the relevance of the indicator system. It was identified that the indicators formulated in the Programme allow monitoring of the

degree of achievement of the NPRCz 2.0 objectives, and most of their values were accurately estimated. The report identifies a number of factors that may affect the achievement of the assumed indicator values, which is reflected in the conclusions and recommendations described later in this summary. In view of this, in order to be able to ascertain what impact the measures under NPRCz 2.0 will have on the growth of the main programme indicators, i.e. the level of readership and the level of social impact of libraries, it is necessary to conduct a net effect study. The implementation of this research is possible thanks to the counterfactual methods. The individual techniques that can be used to assess the impact of the Programme on the issues mentioned above are described in Annex No. 5.2. to this report.

The research also identified the initial utility of the support. The compliance of the actual needs of beneficiaries with those diagnosed at the stage of NPRCz 2.0 designing, as well as the positive assessment of substantive and formal requirements for receiving co-financing by beneficiaries prove that the support is useful. The beneficiaries did not raise any objections to the amount of own contribution or the rules of project implementation and settlement.

The final chapter of the report presents data and conclusions on the measures and effects of the programmes analysed in the case studies. Some examples of interesting solutions recommended for inclusion in NPRCz 2.0 or other pro-reader activities were also presented. Based on the effects of the programmes studied, it was determined that providing students with the opportunity to choose books on their own (read for pleasure) could contribute to increasing the frequency of use of the school library. It is also recommended to promote good practices e.g. concerning attractive forms of events promoting reading in libraries, as well as unconventional methods of encouraging children and young people to read in relation to NPRCz 2.0. In addition, the use of national and international examples of library-school collaboration and public-society partnerships in encouraging the long-term cooperation between libraries and local institutions is worth considering.

Conclusions and recommendations

The research identified that the recently developing inflation may have a negative impact on the achievement of the target values of Priority 1, 2 and 3 indicators. This is due to significant increases in the prices of books, magazines, building materials, electricity, furniture, decorations, lighting equipment, and transport services. Periodic increases in the prices of books may also be due to the increased demand for various types of publications. Such a situation arose in the first edition of the NPRCz, because the time allocated for the purchase of new publications under Priority 1 was too short. Other external factors such as reading events in the country, development of games based on books, film adaptations of literary works, development of VOD platforms and podcasts, as well as the COVID-19 pandemic and related restrictions may also have an impact on the achievement of the assumed values of indicators. The indicators *The Level of Readership* (reading at least one book per year) and *Level of Social Impact of Libraries* are particularly susceptible to the above-mentioned factors. In view of this, after the completion of the Programme implementation it should be determined what impact the NPRCz 2.0 itself had on the value of the indicators and what was the impact the external factors. In addition, the target value (for 2026) of

the Level of Readership indicator was estimated on the basis of the 2019 Survey on the Condition of Readership. The latest edition of the survey showed that the indicator exceeded these assumptions in 2020. If the upward trend continues, the target value for this indicator should be increased. When estimating the net effect of the Programme, high usefulness for data coming from K-03 reports submitted by libraries to the CSO, data from the Educational Information System and surveys on readership among school youth was observed. However, the report highlights that obtaining this information is a time-consuming undertaking. Appropriate formal, financial and organisational conditions will need to be created.

The research also revealed important issues not or insufficiently addressed in the NPRCz 2.0. The Programme includes measures targeted at children and young people (Priority 3), but they do not respond to the important diagnosed problem of the disproportion in reading between girls and boys. It is necessary to raise teachers' awareness of this issue. Furthermore, the results of the evaluation indicate that cooperation between school and public libraries can contribute to an increase in reading levels among children and young people. The NPRCz 2.0 does not plan support for school libraries in the area of developing such partnerships.

With regard to public libraries, it has been identified that merging libraries with other cultural institutions, usually community centres, may negatively affect their work. This issue was not described in the diagnosis of the situation in NPRCz 2.0. In addition, the competences of librarians that are not sufficiently supported in the Programme have been identified as important for the achievement of the objectives of NPRCz 2.0.

Taking into account the conclusions of the research, 12 recommendations were formulated:

1. Adjusting the dates of calls for proposals under Priority 1 to the needs of beneficiaries.
2. Including inflation to the factors threatening the implementation of NPRCz 2.0.
3. Extending the diagnosis of the situation in NPRCz 2.0 to include the issue of merging libraries with other cultural institutions.
4. Conducting a study of the net effect of the Programme as part of the evaluation summarising the effects of the implementation of the NPRCz 2.0 Programme for 2021-2025.
5. Monitoring the indicator *Level of Readership* up to 2023 and deciding whether to increase the target value when the next two editions of the Survey on Readership show that the indicator is cyclically increasing.
6. Monthly monitoring of price increases for books, newspapers and magazines until the end of the first spending period i.e. 2021. If the target value of the indicator achieved in 2021 differs significantly from the assumptions and the beneficiaries indicate price increase as the reason for it, the average price of a book should be re-estimated and on this basis the target values of indicators of Priority 1 and Priority 3 should be modified.
7. Examination by the Programme Evaluation and Monitoring Unit of the possibility to use data from form K-03 for evaluation of the Programme, in particular for counterfactual analyses.

8. Developing a plan to use data from the SIO to estimate the net effect of Direction of Intervention 3.2, determining the extent of data needed and exporting it immediately from the SIO for future counterfactual analysis.
9. Conducting another edition of the schoolchildren readership survey in 2024 or in the first half of 2025, taking into account the indications contained in the report of the expert analysis, so as to use the results of the survey to estimate the net effect of the Direction of Intervention 3.2 (this would not be the only or probably the main purpose of this survey).
10. It is recommended to prepare and share a guide for teachers, including teachers-librarians, containing methods to actively encourage children and young people to read and information on the differences in reading between boys and girls.
11. Preparing material for school libraries, e.g. in the form of a short guide, which will include information on the benefits of cooperation with a public library, tips on how to start and maintain such cooperation and inspiration for specific measures, e.g. examples of so-called good practices.
12. Strengthening librarians' competences within NPRCz 2.0, in the following areas: promotion of reading and the library offer, communication with different types of library users (according to age categories), advocacy, working with users with special needs and the use of free licences and copyright. Measures strengthening librarians' competences should be preceded by a preliminary diagnosis of needs in this area among librarians participating in NPRCz 2.0.

The way the recommendations are implemented, the addressees and the link to individual conclusions of the research are described in detail in the table of conclusions and recommendations in chapter Tabela wniosków i rekomendacji of this report.

1. CELE I ZAKRES BADANIA

Celem badania była ocena efektów poprzedniej edycji Programu oraz weryfikacja trafności założeń przyjętych na etapie programowania NPRCz 2.0.

Cele szczegółowe ewaluacji to:

1. uogólniona ocena efektów poprzedniej edycji Programu i wnioski płynące z niej dla NPRCz 2.0;
2. aktualizacja i ocena trafności diagnozy sytuacji i analizy SWOT;
3. ocena trafności zaprogramowanego wsparcia;
4. ocena trafności systemu wskaźników i ich szacowania, obejmująca również analizę możliwości realizacji badań efektów netto Programu z wykorzystaniem metod kontrfaktycznych;
5. wstępna ocena użyteczności wsparcia.

Badanie zostało przeprowadzone według następujących kryteriów oceny:

- **użyteczność** – kryterium pozwalające ocenić, na ile działania planowane do podjęcia w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 (NPRCz 2.0) są zgodne z potrzebami adresatów Programu;
- **trafność** – kryterium pozwalające ocenić, czy i w jakim stopniu działania planowane do realizacji w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 (NPRCz 2.0) odpowiadają zidentyfikowanym problemom w obszarze objętym Programem.

W tabeli poniżej zaprezentowano pytania badawcze.

Tabela 1. Pytania badawcze

Pytania badawcze
Cel szczegółowy: uogólniona ocena efektów poprzedniej edycji Programu i płynące z niej wnioski dla NPRCz 2.0
Jakie są rzeczywiste efekty poprzedniej edycji Programu?
Co wpłynęło na stopień realizacji celów oraz na osiągnięte efekty?
Jakie wnioski można wykorzystać w NPRCz 2.0?
Jaka jest trwałość efektów poprzedniej edycji Programu? Jakie mechanizmy zapewniają trwałość efektów Programu?
Cel szczegółowy: aktualizacja i ocena trafności diagnozy sytuacji i analizy SWOT
Czy w ramach NPRCz 2.0 trafnie zdiagnozowano główne problemy i wyzwania rozwojowe?
Jakie potencjały zidentyfikowali autorzy interwencji?
Jaka zmiana ma zostać wywołana?
Jakie środki (działania i zasoby) zaplanowano?
Na jakich przesłankach oparto koncepcję, co przemawia za jej skutecznością?

Pytania badawcze
Cel szczegółowy: ocena trafności zaprogramowanego wsparcia
Czy interwencja publiczna w postaci NPRCz 2.0 trafnie odpowiada na zdiagnozowane wyzwania i potrzeby?
Cel szczegółowy: ocena trafności systemu wskaźników i ich szacowania, obejmująca również analizę możliwości realizacji badań efektów netto Programu z wykorzystaniem metod kontrfaktycznych
Czy wskaźniki przyjęte w NPRCz 2.0 pozwolą monitorować stopień osiągnięcia jego celów? Czy ich wartości docelowe zostały trafnie oszacowane?
Czy i w jaki sposób (jaką metodą/ ew. jakimi metodami kontrfaktycznymi) możliwa jest ocena efektów netto NPRCz 2.0?
Jakie grupy kontrfaktyczne lub kontrolne będą kluczowe dla późniejszej oceny efektów netto? W jaki sposób należy gromadzić dane ich dotyczące, aby możliwe było przeprowadzenie analiz efektów netto NPRCz 2.0?
Cel szczegółowy: wstępna ocena użyteczności wsparcia
Jakie są rzeczywiste potrzeby potencjalnych beneficjentów?
Czy schemat wsparcia (zakres wsparcia, minimalna i maksymalna wartość projektów, czas trwania projektów, inne wymogi formalne i merytoryczne) jest optymalny z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów?
Czy planowane kryteria wyboru projektów są zrozumiałe, przejrzyste i realistyczne do spełnienia dla potencjalnych beneficjentów?
Czy przyjęte wskaźniki monitorowania i założenia dotyczące sprawozdawczości są zrozumiałe, przejrzyste i realistyczne do spełnienia dla potencjalnych beneficjentów?
Jakie działania wspierające czytelnictwo są realizowane w Polsce i za granicą? Na jakie potrzeby odpowiadają te działania? Jakie są ich efekty? Jakie wnioski z realizacji tych działań można wykorzystać w NPRCz 2.0?

Źródło: opracowanie własne.

Niniejsza ewaluacja była realizowana od końca września do połowy grudnia 2021 r.

1.1 Metodologia badania

W tej części raportu przedstawiono metodologię badań wraz z doбором prób, sposobem dotarcia do respondentów i źródłami danych.

Analiza danych zastanych

Zakres danych do analizy

W ramach analizy danych zostały przeanalizowane dane:

- dotyczące poprzedniej edycji Programu (dokumenty programowe, dane sprawozdawcze i monitoringowe, wyniki badań);
- dotyczące obecnej edycji Programu (dokumenty programowe, wskaźniki i ich wartości docelowe);
- pochodzące ze statystyki publicznej i innych źródeł danych statystycznych;
- inne opracowania zgromadzone na potrzeby analizy SWOT/TOWS zidentyfikowane w ramach ustrukturyzowanego przeglądu systematycznego literatury przedmiotu i wyników badań (w zakresie czytelnictwa, wspierania czytelnictwa i rozwoju

bibliotek) z oceną trafności i skuteczności różnych form wsparcia (wraz z oceną rzetelności i trafności metodologicznej poszczególnych badań).

Analiza SWOT/TOWS

Jednym z głównych nurtów analizy danych zastanych była analiza wykorzystująca metodykę SWOT/TOWS. Zawierała ona elementy dyskusji wewnątrz zespołu badawczego, lecz głównym wykorzystywanym źródłem były dane wtórne charakteryzujące system bibliotek w Polsce i jego otoczenie – statystyki publiczne i inne dane statystyczne, wyniki badań dotyczących czytelnictwa, artykuły publikowane w czasopiśmie itp. Niektóre z tych źródeł (np. dane statystyczne) zostały wykorzystane zarówno na potrzeby analizy SWOT/TOWS, jak i innych wątków analizy danych zastanych. W analizie posłużono się pytaniami pomocniczymi, na które odpowiadano w rozdziale 3.1.

Przegląd systematyczny

W ramach badania dokonano przeglądu systematycznego badań, programów wspierania czytelnictwa i ich efektów. Przegląd systematyczny służył określeniu, jakie działania wspierające czytelnictwo są realizowane w Polsce i za granicą oraz jakie są ich efekty. Ponadto przegląd systematyczny służył określeniu najbardziej skutecznych i trafnych form wsparcia czytelnictwa i rozwoju bibliotek. Przegląd dostarczył także informacji na temat rzetelnych i trafnych metod badania działań kierowanych do bibliotek/ placówek edukacyjnych, jak również samych bibliotek/ innych instytucji kultury/ placówek edukacyjnych działających na rzecz wzmocnienia czytelnictwa.

Indywidualne wywiady pogłębione (IDI)

W ramach badania zostało przeprowadzonych 10 indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI), w tym:

- 2 wywiady z przedstawicielami Instytucji Zarządzającej Programem;
- 6 wywiadów z przedstawicielami Operatorów poprzedniej i obecnej edycji Programu: Biblioteki Narodowej (Operator Priorytetu 1), Instytutu Książki (Operator Priorytetu 2), wojewodów/ MEiN (zaangażowani we wdrażanie Priorytetu 3);
- 2 wywiady z przedstawicielami Operatora Priorytetu 4 obecnej edycji Programu – NCK.

Zogniskowane wywiady grupowe (FGI)

W ramach badania przeprowadzono stacjonarnie 3 zogniskowane wywiady grupowe (FGI) dotyczące poprzedniej edycji NPRCz, w tym:

- 1 FGI z przedstawicielami bibliotek publicznych z województwa łódzkiego na temat Priorytetu 1: *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych*;
- 1 FGI z przedstawicielami bibliotek publicznych z województwa podlaskiego na temat Priorytetu 2: *Infrastruktura bibliotek 2016–2020*;
- 1 FGI z przedstawicielami bibliotek szkolnych i pedagogicznych z województwa mazowieckiego na temat Priorytetu 3: *Rozwijanie zainteresowań uczniów poprzez promowanie i wspieranie rozwoju czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży, w tym zakup nowości wydawniczych*.

Dodatkowo przeprowadzono diadę z przedstawicielkami dyrekcji biblioteki pedagogicznej.

Panel ekspercki

Panel ekspertów zorganizowano pod koniec realizacji badania. Do udziału w panelu zaproszono 10 ekspertów reprezentujących różne dziedziny związane z czytelnictwem i rozwojem bibliotek, zbieżne z Priorytetami NPRCz 2.0:

- przedstawicieli instytucji nauki mających wiedzę i doświadczenie z obszaru wspierania czytelnictwa i rozwoju bibliotek;
- przedstawicieli NGO oraz grup nieformalnych zajmujących się m.in. rozwojem bibliotek jako tzw. trzeciego miejsca;
- przedstawicieli instytucji współpracujących ze szkołami/ bibliotekami pedagogicznymi w obszarze wzmocnienia czytelnictwa;
- dyrektorów szkół oraz bibliotek pedagogicznych aktywnie promujących czytelnictwo wśród uczniów/dzieci;
- przedstawicieli bibliotek cyfrowych/ podmiotów działających w obszarze e-czytelnictwa.

Analiza ekspercka możliwości wykorzystania metod kontrfaktycznych

Analiza ekspercka dotyczyła przede wszystkim trzech elementów zawartych w tej formule:

- efektów – punktem wyjścia było ustalenie, jakie są oczekiwane efekty Programu, czyli jakie efekty mają być mierzone, a właściwie szacowane; wyznacznikiem tych efektów są trzy wskaźniki rezultatu określone dla celu głównego NPRCz 2.0, jednak wykonawca nie ograniczył analizy eksperckiej wyłącznie do perspektyw szacowania wpływu realizacji NPRCz 2.0 na wartości tych wskaźników, lecz wziął pod uwagę również inne oczekiwane efekty wynikające z treści Programu;
- metod – pod uwagę została wzięta szeroka gama metod kontrfaktycznych, różniących się warunkami, w których mogą być zastosowane, w szczególności rodzajem danych wymaganych „na wejściu”;
- danych – fundamentalną kwestią decydującą o możliwości przeprowadzenia analiz kontrfaktycznych jest to, czy dostępne dane będą odpowiadać zakresowi danych wymaganych przez metody kontrfaktyczne dla szacowania określonych efektów.

Studia przypadków

W ramach badania zostało przeprowadzonych *case study* ośmiu programów i projektów wsparcia czytelnictwa i rozwoju bibliotek (pięciu zagranicznych i trzech polskich).

Do studium przypadku zostały wybrane programy i projekty wsparcia czytelnictwa i rozwoju bibliotek, które są kierowane do podobnych grup docelowych co interwencja w ramach NPRCz 2.0:

1. **LUKUINTO – Joy of Reading Programme** (2012–2015), Finlandia, Ministerstwo Edukacji i Kultury oraz Wydział Nauk Humanistycznych i Wydział Edukacji na Uniwersytecie w Oulu;
2. **Living Libraries Infrastructure Program** (2014–obecnie), Australia, Samorząd australijskiego stanu Victoria, Departament Środowiska, Gruntów, Wód i Planowania;
3. **Koncepcje rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020 [Strategia rozwoju bibliotek w Republice Czeskiej na lata 2017–2020]**, Czechy, Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej, Czeska Biblioteka Narodowa;
4. **BookStart in the Netherlands** (2009–obecnie), Holandia, Reading Foundation, Biblioteka Narodowa;
5. **De Bibliotheek op school [Biblioteka w Szkole]** (2009–obecnie), Holandia, Reading Foundation, Biblioteka Narodowa Holandii;
6. **1000 powodów, by czytać** (2016–obecnie), Polska, Empik;
7. **Program Rozwoju Bibliotek** (2009–2015), Polska, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego w partnerstwie z Fundacją Billa i Melindy Gatesów;
8. **Spółdzielnia Otwartej Edukacji w Bibliotece** (2019–2022), Polska, Fundacja Centrum Cyfrowe.

Badanie ilościowe z potencjalnymi beneficjentami (CAWI)

Technika CAWI (ang. Computer Assisted Web Interview) posłużyła do realizacji wywiadów z potencjalnymi beneficjentami Programu. Jej celem było poznanie opinii odbiorców wsparcia, dotyczących trafności dostosowania NPRCz 2.0 do potrzeb, jak również opinii na temat założeń Programu, w tym: zakresu wsparcia, wartości projektów, czasu trwania, kryteriów wyboru oraz stosowanych wskaźników. Drugim celem było zdobycie wiedzy dotyczącej trwałości efektów działań realizowanych w ramach poprzedniej edycji Programu.

Badanie właściwe zostało poprzedzone pilotażem na podpróbie wielkości 5% próby planowanej do objęcia badaniem.

Zakładano realizację minimum 381 ankiet. W związku z tym, że zaproszenie do udziału w badaniu zostało wysłane do większej liczby instytucji, udało się uzyskać większy od zakładanego zwrot – łącznie 524 ankiety, w tym:

1. ze szkół w Polsce i za granicą 254 ankiety (w tym 70 ze szkół korzystających ze wsparcia w pierwszej edycji NPRCz);
2. z placówek wychowania przedszkolnego 142 ankiety;
3. z bibliotek publicznych 111 ankiet (w tym 102 z bibliotek korzystających ze wsparcia w ramach Priorytetu 1 NPRCz 2016–2020 oraz 17 z bibliotek korzystających ze wsparcia w ramach Priorytetu 2);
4. z bibliotek pedagogicznych – 18 ankiet (w tym 12 z bibliotek korzystających ze wsparcia w ramach NPRCz 2016–2020).

Dobór próby miał charakter losowy. Operat stanowiły bazy zawierające dane kontaktowe każdej z wyżej wymienionych grup potencjalnych beneficjentów. Zaproszenie do udziału w badaniu wysłano do wszystkich podmiotów znajdujących się w bazach. W związku z tym, że każda z grup ma swoją wyraźną specyfikę związaną z dotychczasowymi doświadczeniami, potrzebami oraz możliwościami wsparcia w ramach NPRCz 2.0, *de facto* przeprowadzono cztery odrębne badania CAWI oparte na osobnych kwestionariuszach, osobnych bazach respondentów oraz osobnych zaproszeniach do udziału w badaniu.

2. OCENA EFEKTÓW POPRZEDNIEJ EDYCJI PROGRAMU

Rozdział prezentuje efekty NPRCz, czynniki wpływające na realizację Programu, ocenę trwałości projektów oraz główne wnioski dla NPRCz 2.0.

2.1 Rzeczywiste efekty poprzedniej edycji Programu

Pytanie badawcze: *Jakie są rzeczywiste efekty poprzedniej edycji Programu?*

Wieloletni Program „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa” (NPRCz) na lata 2016–2020 został przyjęty uchwałą Rady Ministrów 6 października 2015 r. Celem ogólnym Programu było wzmocnienie aktywności czytelniczej społeczeństwa oraz rozwój bibliotek w Polsce. Sformułowano także 3 cele główne, zmiernające do realizacji celu ogólnego:

1. Uatrakcyjnienie księgozbiorów bibliotek oraz wzmocnienie potencjału bibliotek w środowisku lokalnym;
2. Wzmocnienie potencjału i roli bibliotek publicznych oraz bibliotek publicznych wchodzących w skład innej instytucji kultury, dla których organem założycielskim jest gmina;
3. Uatrakcyjnienie księgozbiorów bibliotek szkolnych i pedagogicznych oraz wzmocnienie potencjału i roli bibliotek szkolnych i pedagogicznych.

W odpowiedzi na wyznaczone cele główne interwencja w ramach NPRCz została podzielona na 3 priorytety:

- Priorytet 1: *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych;*
- Priorytet 2: *Infrastruktura bibliotek 2016–2020;*
- Priorytet 3: *Rozwijanie zainteresowań uczniów przez promowanie i wspieranie rozwoju czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży, w tym zakup nowości wydawniczych¹.*

W związku z pojawieniem się pandemii COVID-19 oraz wejściem w życie rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii oraz wprowadzonymi restrykcjami, a także w związku z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty związanego z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 pojawiła się konieczność przeniesienia części działań związanych z edukacją i dostępem do zbiorów bibliotecznych do internetu. W ramach NPRCz wprowadzono wówczas zmiany, które polegały na utworzeniu nowego Priorytetu 4: *Udostępnianie publikacji w formatach cyfrowych*, którego celem było zapewnienie w czasie obowiązywania stanu epidemii – za pośrednictwem internetu – jak najszerszego

¹ Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa, 2015.

dostępu do zbiorów bibliotecznych stanowiących dobro narodowe oraz umożliwienie korzystania z zasobów nauki i kultury².

Bezpośrednimi adresatami NPRCz były (jako instytucje uprawnione do wnioskowania o dotację) biblioteki publiczne będące samodzielnymi instytucjami kultury lub inne samorządowe instytucje kultury posiadające w swojej strukturze biblioteki publiczne na terenie całego kraju, a także biblioteki szkolne, pedagogiczne i – pośrednio – szkoły. Grupą docelową, a więc końcowym beneficjentem, byli użytkownicy bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych na terenie całego kraju – uczniowie, nauczyciele, rodzice i społeczność lokalna. Program był realizowany w ramach naborów wniosków, przy czym nie została określona wymagana liczba naborów w konkretnych latach realizacji Programu. Operatorem NPRCz w ramach Priorytetu 1 oraz Priorytetu 4 była Biblioteka Narodowa, w ramach Priorytetu 2 – Instytut Książki, natomiast w ramach Priorytetu 3 – wojewodowie i właściwi ministrowie. Poniższa tabela pokazuje wartości wydatków poniesionych w poszczególnych priorytetach w latach 2016–2020.

Tabela 2. Finansowanie NPRCz

Priorytet	Poniesione wydatki z budżetu państwa (w mln zł)	Poniesiony wkład własny beneficjentów (organizatorów) (w mln zł)
Priorytet 1	134,5	257,2
Priorytet 2	154,2	107,6
Priorytet 3	117,9	29,5
Priorytet 4	12,5	0
Łącznie	419,1	394,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań z realizacji NPRCz.

Priorytet 1

Priorytet 1: *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych* miał na celu wzmocnienie aktywności czytelniczej w bibliotekach publicznych poprzez kreowanie wzrostu liczby wypożyczanych pozycji oraz wzrostu liczby czytelników. Wsparcie obejmowało zakup nowości wydawniczych. W ramach dotacji biblioteki publiczne mogły nabywać książki, które ukazały się drukiem lub na innym nośniku (książki mówione, pisane alfabetem Braille'a, książki elektroniczne), multimedia, wydawnictwa nutowe i kartograficzne dostępne na rynku księgarskim, a także drukowane czasopisma kulturalne i społeczno-kulturalne o charakterze ogólnopolskim, o częstotliwości ukazywania się od miesięcznika do rocznika. Dofinansowanie przekazywane było beneficjentom w ramach pomocy finansowej budżetu państwa w formie dotacji celowej. Wnioskodawcy byli zobowiązani do zapewnienia środków własnych na realizację projektów. Minimalny poziom wkładu własnego beneficjentów był zróżnicowany

² Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa, Sprawozdanie z realizacji w 2020 roku, 2021.

w zależności od zamożności organizatorów bibliotek, według podziału JST poszczególnych szczebli na trzy grupy „zamożności”. Do ustalenia grup „zamożności” zastosowano procentowe odniesienie wielkości dochodów podatkowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca danej jednostki do średnich dochodów podatkowych. Minimalny poziom wkładu własnego dla każdej z trzech grup zamożności został ustalony dla poszczególnych lat wdrażania NPRCz i wahał się od 30% w gminach najuboższych do 80% w gminach najbogatszych³.

Każdego roku ze wsparcia w ramach Priorytetu 1 skorzystało 2500 bibliotek, tj. o około 100 bibliotek więcej niż zaplanowano w NPRCz. Należy dodać, że liczba bibliotek publicznych w 2020 r. (nie licząc filii) wyniosła 2613⁴, a zatem niemal wszystkie biblioteki wzbogaciły swoje zbiory w ramach Programu. Łącznie biblioteki w latach 2016–2020 zakupiły 17,3 mln jednostek inwentarzowych nowości wydawniczych, w tym 450 tys. audiobooków i 150 tys. e-booków. W 2020 r. ze względu na pojawienie się pandemii i trudną sytuację finansową bibliotek dopuszczono⁵ zakup usług dostarczania drogą elektroniczną publikacji w ramach części dotacji wydzielonej na ten cel przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Koszt zakupu takich usług nie wymagał wkładu własnego. Z tej formy dofinansowania skorzystało 321 beneficjentów, kupując w ramach usługi dostępu do publikacji dostarczanych drogą elektroniczną 74 903 kody oraz 28 148 924 strony publikacji.

W tabeli poniżej przedstawiono realizację wskaźników przypisanych do Priorytetu 1. W tej i kolejnych tabelach zaprezentowano wartości wskaźników planowane (docelowe) oraz osiągnięte w poszczególnych latach, a także zbiorcze wartości wskaźników dla całego Programu (wartość dla ostatniego roku wdrażania NPRCz lub wartość skumulowana dla całego NPRCz, w zależności od sposobu ujęcia danych dla konkretnego wskaźnika w Programie). Oznaczenie kolorystyczne pokazuje, czy dana osiągnięta wartość była niższa czy wyższa niż wartość docelowa zaplanowana w NPRCz⁶ dla danego roku lub dla całego Programu.

3 Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa, 2015.

4 Na podstawie danych BDL GUS.

5 Nowelizacja NPRCz, uchwała z dnia 10 grudnia 2020 r.

6 Kolor zielony oznacza osiągnięcie wartości planowanej, kolor czerwony oznacza nieosiągnięcie wartości planowanej, kolor szary oznacza brak określenia wartości planowanej.

Tabela 3. Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 1 NPRCz

Nazwa wskaźnika	2016	2017	2018	2019	2020	*Wartość dla ostatniego roku wdrażania NPRCz	*Wartość skumulowana dla całego NPRCz
Liczba wypożyczeń i udostępnień publikacji w bibliotekach publicznych (mln)							
Planowano	165,51	170,5	175,3	179,9	184,2	170,5–184,0	Nie dotyczy
Osiągnięto	32,8	120,4	115,4	125,1	86,0	86,0	
Liczba zakupionych nowości wydawniczych (mln)							
Planowano	2,7	3,8	4,6	5,3	6,0	Nie dotyczy	3,8–6,8
Osiągnięto	3,3	6,6	10,0	13,7	17,3		17,3
W tym: audiobooki, e-booki, książki pisane alfabetem Braille'a z dotacji (mln)							
Planowano	0,01	0,02	0,03	0,04	0,05		0,04–0,05
Osiągnięto	0,02	0,05	0,08	0,10	0,13	Nie dotyczy	0,13
W tym: audiobooki, e-booki, książki pisane alfabetem Braille'a z wkładu własnego (mln)							
Osiągnięto	0,08	0,15	0,23	0,32	0,43	Nie dotyczy	0,43
Liczba bibliotek publicznych, które wzbogaciły swoje zbiory							
Planowano	2455	2445	2420	2410	2400	2380–2400	
Osiągnięto	2503	2508	2509	2502	2457	2509	Nie dotyczy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań z realizacji NPRCz.

* W NPRCz dla każdego roku została założona wartość docelowa. Określono także docelową wartość „końcową” (minimalną i optymalną) – dla części wskaźników założono docelową wartość skumulowaną dla całego Programu, a dla części docelową wartość dla ostatniego roku wdrażania Programu.

W ramach Priorytetu 1 wsparcie otrzymało więcej placówek niż planowano, co wynikało z większego zainteresowania bibliotek udziałem w Programie. Nawet w pandemicznym roku 2020 liczba bibliotek, które wzbogaciły zbiory, była wyższa niż założono (o 57 placówek). Wskaźnik dotyczący liczby zakupionych nowości wydawniczych, zaplanowany do osiągnięcia na poziomie 3,8–6,8 mln jednostek inwentarzowych w skali całego Programu, został wykonany na poziomie 17,3 mln, co stanowi niemal 14%⁷ całego księgozbioru znajdującego się w 2020 r. w bibliotekach publicznych, a zatem udział pozycji książkowych zakupionych w ramach Programu

⁷ Na podstawie danych BDL GUS.

w ogólnej liczbie pozycji w Polsce oceniamy jako znaczący. Należy jednak podkreślić, że wskaźnik ten nie ujmuje w całości liczby zakupionych nowości, ze względu na zakup dostępów do publikacji dostarczanych drogą elektroniczną, które w 2020 r. dokonywane były w postaci kodów lub liczby stron, co stanowi inną niż zakładana jednostkę pomiarową. W ramach tychże usług zakupiono niemal 75 tys. kodów dostępów oraz ponad 28 mln stron publikacji. Założenia dotyczące zakupionych audiobooków, e-booków i książek pisanych alfabetem Braille'a zostały zrealizowane częściowo – w ostatnich dwóch latach Programu nie udało się osiągnąć zaplanowanej wartości. Zainteresowanie tego typu pozycjami nie wzrastało w takim stopniu, jak zakładano.

Dużo niższy niż oczekiwano pozostaje poziom wskaźnika dotyczącego wypożyczeń i udostępnień publikacji w bibliotekach publicznych. Mimo znaczących nakładów oraz skali zwiększenia zasobów bibliotek publicznych udało się osiągnąć jedynie 50% założonej wartości minimalnej. Należy jednak zaznaczyć, że wartości docelowe wskaźników były szacowane na podstawie danych z 2013 r., w tym danych GUS, raportów z bibliotek publicznych oraz planowanej alokacji i wkładu własnego beneficjentów. Wielu czynników wpływających na zainteresowanie korzystaniem z bibliotek publicznych nie dało się wówczas przewidzieć.

W Programie zapisano również wskaźnik odnoszący się do ogólnego poziomu czytelnictwa, mierzący odsetek czytelników bibliotek publicznych. Założono, iż w 2020 r. odsetek ten będzie wynosił 24,3% ogółu mieszkańców Polski. Jak wskazuje poniższa tabela, od początku realizacji Programu odsetek ten nie zwiększył się, co więcej w 2020 r. uległ znaczącemu obniżeniu, przede wszystkim z powodu pandemii COVID-19 i związanych z nią restrykcji (czasowe zamknięcie bibliotek, a następnie ograniczenia w sposobie funkcjonowania) oraz niechęci czytelników do wypożyczania książek w związku z obawą o zdrowie. Warto jednak zauważyć, że przed pandemią wskaźnik utrzymywał się na względnie stałym poziomie, co w opinii ewaluatora należy uznać za sukces, gdyż udało się zahamować negatywny trend zmniejszania się odsetka czytelników bibliotek publicznych (w 2009 r. odsetek ten wyniósł 17%⁸).

Tabela 4. Realizacja wskaźnika przewidzianego w NPRCz

Nazwa wskaźnika/rok	2016	2017	2018	2019	2020	*Wartość dla ostatniego roku wdrażania NPRCz
Odsetek czytelników bibliotek publicznych (%)						
Planowano	20	21	22	23	24	21–24
Osiągnięto	16	16	15	16	13	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

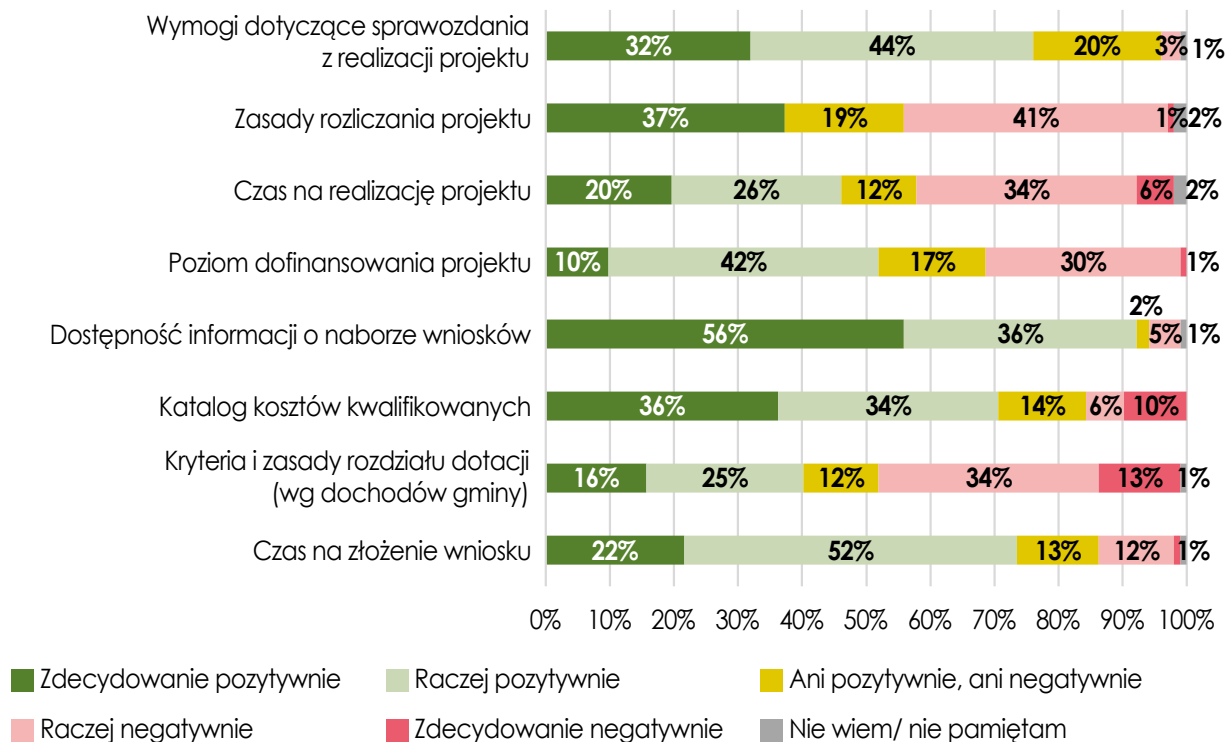
* W NPRCz dla każdego roku została założona wartość docelowa. Określono także docelową wartość „końcową” (minimalną i optymalną) – dla części wskaźników założono docelową wartość skumulowaną dla całego Programu, a dla części docelową wartość dla ostatniego roku wdrażania Programu.

8 Na podstawie danych BDL GUS.

W ramach przeprowadzonego badania CAWI przedstawiciele bibliotek publicznych, które skorzystały ze wsparcia w ramach Priorytetu 1, zostali poproszeni o ogólną ocenę wskazanych aspektów Programu. Najwięcej pozytywnych ocen respondentów uzyskały: dostępność informacji o naborze wniosków, wymogi dotyczące sprawozdawczości z realizacji projektu, czas na złożenie wniosku o dofinansowanie oraz katalog kosztów kwalifikowanych. Świadczy to o dużej przejrzystości i „przyjazności” dokumentacji formalnej oraz adekwatności przyjętego sposobu informowania o możliwości otrzymania wsparcia. Najwięcej negatywnych opinii dotyczyło zasad przydzielania dotacji ustalonych według dochodów gminy⁹. Zasada ta łączy się ze zróżnicowanym poziomem dofinansowania dla poszczególnych grup JST wydzielonych na podstawie zamożności oraz zwiększaniem poziomu wkładu własnego w kolejnych latach NPRCz. Podczas wywiadów grupowych, mimo generalnego zrozumienia dla zasady stopniowego zwiększania zaangażowania finansowego organizatorów, respondenci zwracali uwagę na zbyt wysokie w ich opinii wymagania dotyczące minimalnego wkładu własnego w ostatnich latach funkcjonowania Programu. Respondenci zaproponowali utrzymanie proporcji wkładu własnego do dofinansowania na poziomie 50%, przyznając jednocześnie, iż mają świadomość, że w obecnej edycji Programu nie będzie to możliwe. Zdaniem ewaluatora zwiększanie poziomów minimalnego wkładu własnego w kolejnych latach jest słuszne, ponieważ mobilizuje gminy do inwestowania w biblioteki oraz do partycypowania w kosztach wzmocnienia funkcji kulturalnej wspartych placówek, zgodnie z zasadą pomocniczości. Ważne jest, aby Program pełnił funkcję wspomagającą, a nie wyręczającą samorządy we wspieraniu bibliotek i czytelnictwa. W obecnej edycji Programu należy zachować obligatoryjność uczestniczenia w finansowaniu kosztów realizowanych projektów po stronie organizatorów, ale warto mieć na uwadze, że dla części JST zbyt wysoki wkład własny może być czynnikiem skutecznie zniechęcającym do udziału w Programie. W ramach badania CAWI dość negatywnie oceniono też zasady rozliczania projektu oraz czas na jego realizację. Problem zbyt krótkiego czasu przeznaczanego na zakup nowości wydawniczych potwierdzają także informacje zebrane podczas wywiadów, w innym miejscu raportu sformułowano w tej kwestii stosowną rekomendację. Odpowiedzi respondentów prezentuje poniższy wykres.

⁹ Przy rozdziale dotacji stosowano przede wszystkim kryterium demograficzne (liczba mieszkańców) i czytelnicze (liczba czytelników). Dochody gminy (i możliwość zapewnienia określonego wkładu własnego) do nich nie należały, ale miały wpływ na wysokość ostatecznie udzielonej dotacji, tzn. biblioteka mogła uzyskać wyższą dotację, wynikającą z kryteriów rozdziału, ale ze względu na brak wymaganego wkładu własnego występowała o dotację w niższej wysokości, niż mogła być uzyskać.

Wykres 1. Ocena wsparcia w ramach Priorytetu 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=102.

W odpowiedziach na pytanie otwarte respondenci docenili dość proste zasady Programu, łatwość wypełnienia wniosku o dofinansowanie oraz możliwość jego poprawienia, a także duże prawdopodobieństwo otrzymania dodatkowego dofinansowania. Zdaniem ewaluatora należy nadal dbać o to, aby zasady NPRCz 2.0 w tym zakresie nie ulegały zmianom, ponieważ okazują się zarówno funkcjonalne z perspektywy obsługi Programu, jak i przyjazne dla beneficjentów. Respondenci badania CAWI pochwalili również gwarancję dofinansowania przez kolejne lata oraz dobrą komunikację z zespołem Biblioteki Narodowej. Jako słabe strony Programu wymieniono przede wszystkim te elementy, które oceniono negatywnie w pytaniu zamkniętym, tj. zbyt wysoki wkład własny oraz zmianę jego proporcji do dofinansowania w okresie trwania projektu, a także zbyt krótki czas na realizację projektu wraz z koniecznością zakupu książek do końca listopada. Jako wadę Programu wskazywano też częściowo ograniczony katalog zakupów kwalifikowanych (brak możliwości zakupu gier planszowych). Zagadnienie to zostało również podniesione w toku wywiadów grupowych, w ramach których pojawił się pomysł, aby w ramach Priorytetu 1 biblioteki publiczne mogły przeznaczyć pewną część środków na zakup materiałów do prowadzenia zajęć (warsztatów, lekcji bibliotecznych), takich jak: teatrzyk kamishibai, gry planszowe, akcesoria do zabaw ruchowych, np. chusty animacyjne. Ewaluator ocenia, że warto rozważyć wprowadzenie tego typu rozwiązań z uwagi na to, iż kierunek ten wspiera realizację idei „trzeciego miejsca”, tj. trzeciej po domu i pracy przestrzeni spędzania czasu na

wypoczynku, obcowaniu z kulturą oraz spotkaniach z innymi ludźmi. Dodatkowe wyposażenie bibliotek w elementy takie jak gry planszowe czy zabawki edukacyjne podnosi atrakcyjność biblioteki jako miejsca spotkań i wymiany myśli oraz zachęca do jej odwiedzenia osoby na co dzień nieczytające. Tego rodzaju pomoce są przydatne także w zaaranżowaniu w bibliotece przestrzeni dla dzieci, co jest ważne w kontekście wyrabiania nawyków czytelniczych od najmłodszych lat. Dlatego też warto rozważyć dopuszczenie możliwości przeznaczenia części środków w ramach projektów realizowanych w Priorytecie 1 (np. 5–10% wartości zadania) na zakup materiałów wspierających organizowanie w placówkach różnego rodzaju dodatkowych aktywności, takich jak lekcje biblioteczne, warsztaty kreatywne czy spotkania klubu dyskusyjnego.

Jeden respondent badania CAWI zwrócił uwagę, iż trudnością były dla niego zmieniające się załączniki do wniosku, których sposób wypełnienia był w pierwszych latach funkcjonowania NPRCz niewystarczająco wyjaśniony. Warto jednak zaznaczyć, że jest to opinia odosobniona, gdyż zdecydowana większość ankietowanych pozytywnie oceniła dostęp do informacji o naborze wniosków. Niemniej jednak warto zadbać o opracowanie szczegółowych instrukcji i wytycznych dla wnioskodawców, aby zebrać w jednym dokumencie wszystkie istotne kwestie ważne z punktu widzenia wnioskodawcy. Tego rodzaju rozwiązanie zastosowano w przypadku australijskiego programu Living Libraries Infrastructure Program, w ramach którego corocznie publikowano wytyczne dla wnioskodawców kolejnych naborów w formie krótkiego przewodnika. W ocenie ewaluatora warto takie rozwiązanie rozważyć również w przypadku NPRCz 2.0.

W Priorytecie 1 szczególny nacisk został położony na budowanie nawyków czytelniczych przez stały dopływ nowości wydawniczych, możliwość systematycznej aktualizacji zasobów, a w konsekwencji – zwiększenie oferty czytelniczej dla użytkowników bibliotek. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów indywidualnych i grupowych, stałe uzupełnianie zasobów bibliotecznych jest obecnie warunkiem niezbędnym do utrzymania zainteresowania czytelników oraz zachęcenia do odwiedzin osób nieczytających. Ważne jest także, aby czytelnicy brali udział w decydowaniu o tym, jakiego rodzaju książki będą zakupione. Dobrą praktyką może być w tej kwestii organizowanie możliwości zgłaszania swoich propozycji uzupełnień, np. poprzez media społecznościowe albo przez listy w formie papierowej, dostępne w budynku biblioteki oraz innych gminnych budynkach użyteczności publicznej.

U mnie się nastawiamy na książki, o które czytelnicy pytają. O autorów, o których pytają. I te kupujemy. [...] Wiemy, że ta literatura nie będzie stała, nie przyjdzie jeden czytelnik po tę książkę, tylko wiele osób przyjdzie i wypożyczy ją. [...] My mamy też taką akcję „Twoja książka w naszej bibliotece”, gdzie pytamy czytelników i stacjonarnie, i przez media społecznościowe. [...] I oni nam zgłaszają. Mówią, że chcą to, chcą to. I też jest wtedy ta interakcja i zamówienia typowo już pod oczekiwania.

[FGI]

Ważne jest też informowanie o pojawiających się nowościach, np. na stronie internetowej czy profilu na Facebooku. Jak wskazywali respondenci, takie działania znacząco zwiększają zainteresowanie czytelników i powodują, że nowe książki są momentalnie „rozchwytywane”.

A teraz, gdy mamy te nowości – to czy na Facebooku, czy gdzieś na stronach pokazujemy, że mamy te nowości i to zachęca ludzi. [...] I one schodzą po prostu... Naprawdę. Momentalnie. [...] Nawet jest tak, że ja wrzucam zdjęcie i za godzinę już mam tłum ludzi, którzy przychodzą po te książki. [...] Nawet jeżeli jest takie zdjęcie zbiorcze, że kupiliśmy tyle książek. Jest ułożona cała tutaj sterta, to mamy telefony, maile... „Odłóżcie, proszę, zamawiam to”. [...] I idą naprawdę jak świeże bułeczki wtedy.

[FGI]

Przeprowadzone wywiady oraz wyniki badania CAWI pokazują, że wsparcie w postaci dofinansowania zakupu nowości wydawniczych jest znaczącą pomocą dla bibliotek publicznych, zwłaszcza w niewielkich gminach, w których zasoby finansowe przeznaczane na ten cel są ograniczone. Rozmówcy deklarowali, że zakup nowych pozycji bezpośrednio przekłada się na wzrost liczby wypożyczeń oraz liczby czytelników w ich placówkach. Pozytywnie oceniano także efekty dotyczące poszerzenia oferty bibliotek o nowości wydawane w postaci cyfrowej, dzięki zakupowi dostępów do publikacji dostarczanych drogą elektroniczną, zwracając uwagę, iż jest to forma coraz bardziej popularna wśród czytelników, zwłaszcza w czasie pandemii.

Priorytet 2

W ramach Priorytetu 2: *Infrastruktura bibliotek 2016–2020* podejmowano działania służące wzmocnieniu, a także przekształceniu i rozwojowi funkcji, jakie pełnią biblioteki publiczne w życiu społeczności lokalnych w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich bez ograniczenia liczby mieszkańców oraz miejskich do 50 tys. mieszkańców. Wsparcie było przeznaczone na remont, przebudowę, rozbudowę, budowę i wyposażenie budynków bibliotek publicznych oraz bibliotek publicznych wchodzących w skład innej instytucji kultury, dla których organem założycielskim jest gmina. Efekty realizacji Priorytetu 2 pokazuje poniższa tabela.

Tabela 5. Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 2 NPRCz

Nazwa wskaźnika	2016	2017	2018	2019	2020*	**Wartość skumulowana dla całego NPRCz ¹⁰	**Wartość dla ostatniego roku wdrażania NPRCz
Liczba projektów objętych Priorytetem 2							
Planowano	47	94	141	188	235	210–235	Nie dotyczy
Osiągnięto	45	64	94	127	170	170	
Liczba beneficjentów – z gmin (z wyłączeniem miast powyżej 50 tys. mieszkańców), objętych Priorytetem 2							
Planowano	44	88	132	176	220	195–220	Nie dotyczy
Osiągnięto	45	64	94	127	170	170	
Udział podmiotów objętych Programem (beneficjentów) w ogólnej liczbie podmiotów uprawnionych do udziału w Priorytecie 2 (w %)							
Planowano	1,8	3,7	5,5	7,4	9,2	8,2–9,2	Nie dotyczy
Osiągnięto	1,8	2,6	3,8	3,8	7	7	
Liczba nowych, zmodernizowanych, wyremontowanych i wyposażonych obiektów bibliotecznych objętych Priorytetem 2							
Planowano	51	102	153	204	255	228–225	Nie dotyczy
Osiągnięto	50	73	109	146	196	196	
Liczba obiektów bibliotecznych objętych Priorytetem 2 przystosowanych do obsługi osób niepełnosprawnych							
Planowano	14	28	42	56	70	63–70	Nie dotyczy
Osiągnięto	16	21	42	58	80	80	
Liczba obiektów bibliotecznych objętych Priorytetem 2, które nie są przystosowane do obsługi osób niepełnosprawnych							
Planowano	37	74	111	148	185	165–185	Nie dotyczy
Osiągnięto	34	52	67	88	116	116	

¹⁰ W odniesieniu do minimalnej docelowej wartości.

Nazwa wskaźnika	2016	2017	2018	2019	2020*	**Wartość skumulowana dla całego NPRCz ¹⁰	**Wartość dla ostatniego roku wdrażania NPRCz
Liczba obiektów bibliotecznych, którym Priorytet 2 umożliwi przystosowanie do obsługi osób niepełnosprawnych							
Planowano	36	72	109	145	181	162–181	Nie dotyczy
Osiągnięto	34	52	67	88	116	116	
Odsetek obiektów bibliotecznych wśród bibliotek objętych Priorytetem 2, które zostaną przystosowane do obsługi osób niepełnosprawnych (%)							
Planowano	71	71	71	71	71	Nie dotyczy	71
Osiągnięto	68	71	61	60	60		60
Liczba osób korzystających z obiektów bibliotecznych objętych Priorytetem 2 (w roku przed realizacją projektów)							
Planowano	188 700	377 400	566 100	754 800	943 500	843 127–943 500	Nie dotyczy
Osiągnięto	645 819	1 154 141	1 717 195	2 550 403	3 286 111	3 286 111	
Wzrost liczby osób korzystających z bibliotek objętych Priorytetem 2							
Planowano	0	3774	15 096	33 966	94 350	84 312–94 350	Nie dotyczy
Osiągnięto	0	203 623	804 723	777 087	468 436	468 436	
Wzrost procentowy liczby osób korzystających z obiektów bibliotecznych objętych Priorytetem 2 (%)							
Planowano	0	1	3	5	10	Nie dotyczy	9–10
Osiągnięto	0	18	47	30	15		15
Liczba osób korzystających z obiektów bibliotecznych po realizacji Priorytetu 2							
Planowano	188 700	381 174	581 196	788 766	1 037 850	927 440–1 037 850	Nie dotyczy
Osiągnięto	947 338	1 357 764	2 521 918	3 327 490	3 754 547	3 754 547	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań z realizacji NPRCz.

* Rok 2020 nie jest ostatnim rokiem wdrażania Priorytetu 2. Przeprowadzona w 2020 r. zmiana NPRCz umożliwiła beneficjentom Priorytetu 2 realizację projektów w wydłużonym terminie, tj. do końca 2021 r.

** W NPRCz dla każdego roku została założona wartość docelowa. Określono także docelową wartość „końcową” (minimalną i optymalną) – dla części wskaźników założono docelową wartość skumulowaną dla całego Programu, a dla części docelową wartość dla ostatniego roku wdrażania Programu.

W ramach Priorytetu 2 wsparto łącznie 170 projektów. Warto jednak zaznaczyć, że jest to liczba projektów zakończonych według stanu na kwiecień 2021 r. Przeprowadzona w 2020 r. zmiana NPRCz umożliwiła beneficjentom Priorytetu 2 realizację projektów w wydłużonym terminie, tj. do końca 2021 r.¹¹. Z możliwości tej skorzystało łącznie 22 beneficjentów realizujących zadania w 24 placówkach. Jak wynika z przeprowadzonych naborów, należy spodziewać się, że wsparciem objętych zostanie 220 obiektów. Ostateczna liczba projektów będzie znana wraz z końcem 2021 r. Zmiana ta spowoduje, że również w przypadku wskaźników takich jak *Liczba beneficjentów – z gmin (z wyłączeniem miast powyżej 50 tys. mieszkańców) objętych Priorytetem 2, Liczba nowych, zmodernizowanych, wyremontowanych i wyposażonych obiektów bibliotecznych objętych Priorytetem 2 czy też Udział podmiotów objętych Programem (beneficjentów) w ogólnej liczbie podmiotów uprawnionych do udziału w Priorytecie 2* zbliżą się do planowanego poziomu. Obecnie wskaźniki te nie osiągają wartości przewidzianych do realizacji. Jak wynika ze sprawozdań z realizacji Priorytetu 2 oraz informacji pozyskanych podczas wywiadów, oprócz trudności z terminową realizacją projektów, co powodowało przesunięcie terminu zakończenia zadań, na wartość wskaźnika miało wpływ także to, że beneficjenci edycji z lat 2016–2020 wnioskowali o wyższe niż pierwotnie zakładano (planowano) kwoty dofinansowania, co wpływa negatywnie na liczbę realizowanych projektów. Wysoki koszt jednej znaczącej inwestycji przekłada się na wartości osiągniętych wskaźników niższe niż w przypadku kilku mniejszych inwestycji dotyczących np. jedynie wyposażenia, ale jednocześnie oznacza większą skalę realizowanych inwestycji.

Nie udało się też osiągnąć planowanego poziomu wskaźnika dotyczącego obiektów bibliotecznych, którym Priorytet 2 umożliwi przystosowanie do obsługi osób z niepełnosprawnościami. Według stanu na kwiecień 2021 r. było to 116 placówek. Należy zakładać, że liczba ta zwiększy się do końca 2021 r., kiedy to zakończone zostaną wszystkie projekty. Niższa od planowanej wartość wynika z mniejszej liczby wspartych obiektów oraz mniejszego niż szacowano udziału bibliotek, które nie były przystosowane do wymagań osób z niepełnosprawnościami (po zakończeniu inwestycji wszystkie placówki musiały być dostępne dla tych osób). W placówkach objętych Priorytetem 2 nastąpił znaczący wzrost liczby osób korzystających z bibliotek. Łącznie po zakończeniu projektów skorzystało z nich 3 754 547 osób (planowana liczba to 1 037 850 osób). Wzrost liczby osób korzystających z obiektów bibliotecznych objętych Priorytetem 2 w stosunku do roku przed realizacją projektów wyniósł 15%, co stanowi wartość większą niż planowana (10%), a jest wynikiem większego niż szacowano zainteresowania korzystaniem z bibliotek, które zostały objęte wsparciem. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, zainteresowanie to jest efektem przede wszystkim znaczącego zwiększenia poziomu atrakcyjności bibliotek jako przestrzeni przeznaczonej nie tylko dla czytelników, ale dla wszystkich osób, które chcą w niej spędzać czas. Przeprowadzone inwestycje nie tylko podniosły komfort obsługi oraz warunki do wypożyczania/przeglądania dostępnych pozycji, co jest ważne z punktu widzenia czytelnika, ale również dały szansę na rozwijanie innych aktywności, takich jak organizowanie różnego rodzaju wydarzeń, warsztatów, lekcji bibliotecznych,

11 Uchwała nr 180/2020 Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2020 r. zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia Programu Wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa”.

przedstawień, wystaw, szkoleń, seansów filmowych czy spotkań o charakterze czysto towarzyskim. Respondenci wywiadów podkreślali, że w efekcie realizacji projektów biblioteki stawały się ważnym ośrodkiem życia społeczno-kulturalnego, „miejscem otwartym” przyciągającym nowych użytkowników atrakcyjną przestrzenią, wyposażeniem oraz nowoczesnym sprzętem. Pozytywnym efektem jest też w tym przypadku samo zachęcenie do wejścia do biblioteki osób, które wcześniej z niej nie korzystały, co niejako „przy okazji” daje możliwość zainteresowania ich znajdującym się w bibliotece księgozbiorem.

O pozytywnych zmianach w placówkach wspartych w ramach projektów świadczą także wyniki badania ewaluacyjnego Instytutu Książki, dotyczącego efektów Priorytetu 2, przeprowadzonego w 2019 r. W przebadanych 69 placówkach objętych wsparciem odnotowano wówczas średni wzrost liczby zarejestrowanych użytkowników na poziomie 9,17%, wzrost liczby użytkowników aktywnie wypożyczających na poziomie 4,29% oraz wzrost odwiedzin w bibliotece na poziomie 6,02%. Ponadto w badanych bibliotekach w wyniku wsparcia o 37% wzrosła liczba komputerów dostępnych dla czytelników, a liczba placówek z udogodnieniami dla poruszających się na wózkach inwalidzkich wewnątrz budynku wzrosła o 159,09%¹².

Wzrost liczby osób korzystających ze wspartych placówek świadczy o poprawie wizerunku bibliotek, co wynika z zmiany myślenia o przestrzeni bibliotecznej – stają się one nowoczesnym, przyjaznym i wielofunkcyjnym miejscem, w którym można prowadzić różnego rodzaju aktywności, niekoniecznie związane bezpośrednio z czytaniem (mimo że nadal to właśnie wypożyczanie i przeglądanie zasobu bibliotecznego pozostaje dla bibliotek aktywnością kluczową).

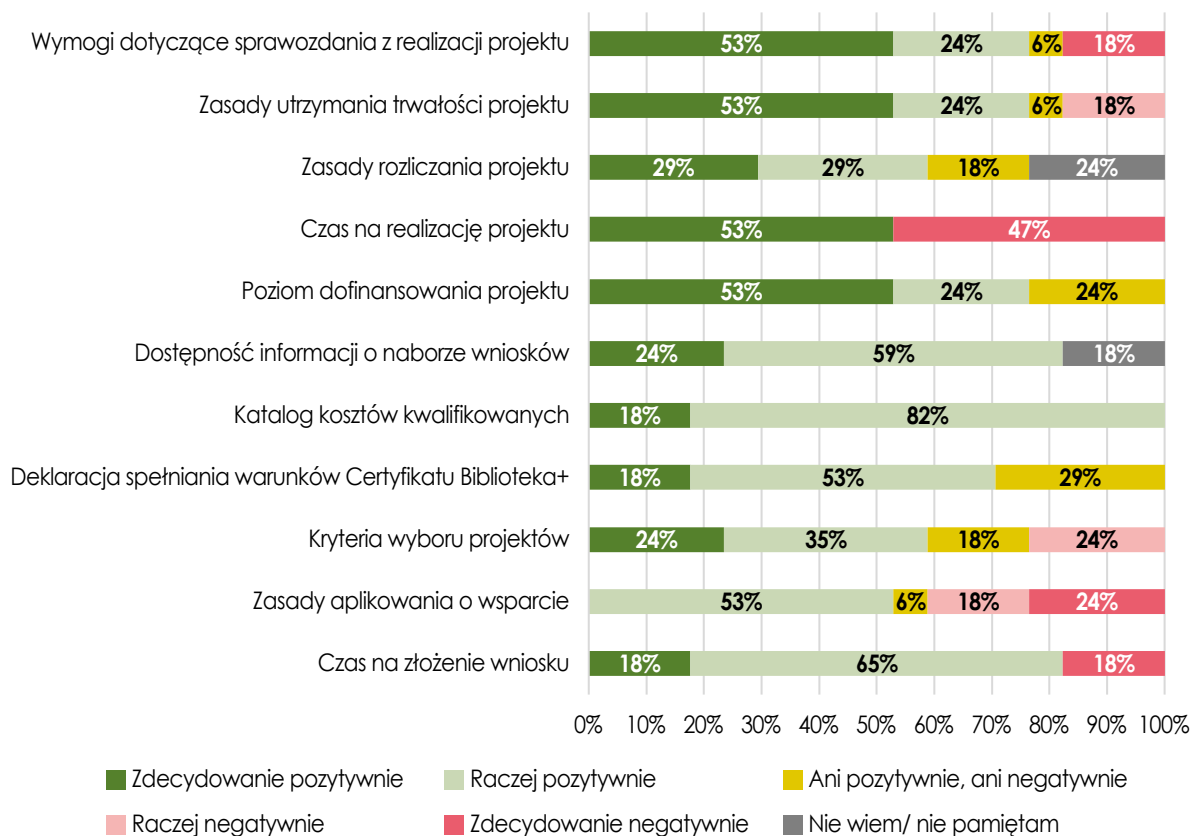
W ramach badania CAWI przedstawiciele bibliotek, które otrzymały dofinansowanie w Programie, ocenili wsparcie w ramach Priorytetu 2. Pytano o ogólną ocenę 11 aspektów NPRCz. Wszyscy respondenci pozytywnie ocenili katalog kosztów kwalifikowanych. Znajduje to również potwierdzenie w badaniach jakościowych – uczestnicy wywiadu grupowego podkreślali, że możliwość przeprowadzenia różnorodnych działań wynikających z szerokiego katalogu kosztów kwalifikowalnych i braku ściśle określonych wytycznych w kwestii prowadzonych prac jest mocną stroną Priorytetu 2. W ocenie ewaluatora pozostawienie daleko idącej swobody w doborze działań projektowych jest jak najbardziej zasadne, opiera się bowiem na założeniu, że wnioskodawcy sami najlepiej znają potrzeby danej placówki oraz odwiedzającej ją społeczności i są w stanie zaprojektować inwestycję „skrojoną na miarę”. Warto zachować możliwie szeroki katalog działań w kolejnych edycjach Programu. Ankietowani pozytywnie ocenili też dostępność informacji o naborze wniosków oraz konieczność zadeklarowania spełniania warunków Certyfikatu Biblioteka+.

Najniższe oceny dotyczyły z kolei czasu na realizację zadania, zasad aplikowania o wsparcie oraz czasu na złożenie wniosku. Wskazania te świadczą o tym, że w przypadku złożonych inwestycji infrastrukturalnych warto zapewnić bibliotekom odpowiednio długi czas na przygotowanie wniosku (w perspektywie ocenianej przez respondentów było to 60 dni, w ramach NPRCz 2.0 zachowano to założenie

¹² NPRCz 2.0, za: *Raport z pierwszego etapu badania ewaluacyjnego Instytutu Książki w Narodowym Programie Rozwoju Czytelnictwa: Priorytet 2 „Infrastruktura Bibliotek 2016–2020”*, Kraków 2019.

– warto zadbać, aby czas na złożenie wniosku nie uległ skróceniu w kolejnych latach wdrażania Programu), a także zachować możliwość wydłużania terminów zakończenia projektu w uzasadnionych przypadkach. Inwestycje infrastrukturalne są szczególnie narażone na wpływ czynników zewnętrznych, takich jak wzrost cen, zdarzenia losowe czy problemy z podwykonawcami.

Wykres 2. Ocena wsparcia w ramach Priorytetu 2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=17.

W pytaniu otwartym w ramach badania CAWI jako mocną stroną Programu respondenci wskazali stworzenie możliwości budowy biblioteki na miarę XXI w., możliwość pozyskania dofinansowania na remont i zakup wyposażenia, czytelne i komunikatywne zasady Programu, a także łatwy do sporządzenia wniosek i raport z realizacji. Łatwość przygotowania wniosku została również zauważona przez respondentów wywiadu grupowego, którzy przyznali, że sporządzenie wniosku i realizowanie projektu w ramach NPRCz było znacznie łatwiejsze niż realizacja projektów ze środków unijnych. Ważne jest zatem, aby w obecnej edycji Programu zachować podobny poziom przejrzystości warunków formalnych, gdyż sprzyja to sprawnej realizacji interwencji oraz jest czynnikiem zachęcającym do starania się o wsparcie. Jako słabą stronę wskazano natomiast: przy ocenie wniosków traktowanie bibliotek przeprowadzających drobne remonty na równi z bibliotekami budującymi nowe siedziby; niewielką pulę środków na zabezpieczenie potrzeb wszystkich bibliotek starających się o dofinansowanie (co jest niestety oczywistym następstwem ograniczonych środków Programu, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb wszystkich placówek); krótki czas na złożenie wniosku, a także sztywne kryteria dotyczące

wkładu własnego. Zdaniem ewaluatora negatywna ocena wymaganego wkładu własnego nie jest uzasadniona, bowiem poziom dofinansowania w wysokości 75% nie odbiega znacząco od poziomu dofinansowania np. inwestycji infrastrukturalnych finansowanych ze środków Regionalnych Programów Operacyjnych, a jednocześnie poziom skomplikowania zasad rozliczenia projektów pod względem formalnym w ramach NPRCz oceniany jest jako relatywnie niski.

W ramach projektów finansowanych ze środków Priorytetu 2 prowadzono działania zmierzające zarówno do stworzenia warunków do rozwoju działalności bibliotek, jak też do poprawy tychże warunków poprzez remonty (budynków, dachów, schodów/podjazdów, chodników), prace termomodernizacyjne (generujące oszczędności energii i obniżenie kosztów ogrzewania), a także prace dotyczące instalacji sanitarnych, elektrycznych oraz grzewczych. Środki przeznaczano również na zakup mebli, takich jak regały, krzesła czy biurka, oraz na zakup sprzętu komputerowego. Wsparciem mogły być objęte siedziby główne bibliotek lub filie.

Tam dotychczas przed udziałem w tym projekcie biblioteka mieściła się w szkole (to było gimnazjum, które przestało funkcjonować), więc udział w tym projekcie był ostatnią szansą na to, żeby tą filię utrzymać. Dzięki temu przede wszystkim ta filia została. Dzięki temu, że dostaliśmy dofinansowanie, no i zmieniło wiele. Budynek przeszedł gruntowny remont, został dostosowany do potrzeb czytelników, powstał kącik dla dzieci, podjazd dla niepełnosprawnych, więc tutaj ogromny krok milowy w stronę naszych czytelników. [...] Właściwie ta miejscowość, dzięki temu programowi w ogóle zdobyła budynek, gdzie może mieć jakiegokolwiek miejsce do spotkań, miejsce do integracji, czy nawet do styp [...]. A ponadto, cóż, dużo innych zajęć dzięki temu powstało. Ognisko muzyczne mogło zaistnieć, plastyczne i z rękodziela, taneczne spotkania dla dziewcząt, które chcą brać udział.

[FGI]

Część placówek (około 10) zdecydowało się też na bardziej zaawansowane rozwiązania, takie jak montaż monitoringu wizyjnego (np. Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Kartuzach, Biblioteka Publiczna Gminy Etk z/s w Nowej Wsi Ełckiej czy Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Wyszowie). Rozwiązanie to można uznać za dobrą praktykę – jest to dodatkowe zabezpieczenie budynku i jego wyposażenia, pozytywnie wpływające na zachowanie trwałości projektu oraz poziom bezpieczeństwa użytkowników biblioteki, nie powinno być jednak obligatoryjnym elementem każdego projektu. Warto je stosować w zależności od potrzeb, np. w przypadku bibliotek położonych w oddalonych od centrum rejonach miejscowości.

W ramach projektów tworzono lub modernizowano zarówno pomieszczenia przeznaczone na typową działalność biblioteczną (np. czytelnie, wypożyczalnie, dział audiowizualny, pomieszczenia sanitarne), jak i pomieszczenia dodatkowe, które służyły rozwijaniu funkcji, dzięki którym biblioteki stawały się centrami społecznej aktywności. Były to między innymi sale przeznaczone na różnego rodzaju kursy i szkolenia, wystawy, seanse filmowe, spotkania Dyskusyjnego Klubu Książki czy studentów uniwersytetu trzeciego wieku, spotkania autorskie, konferencje i spotkania z okazji lokalnych wydarzeń kulturalnych czy też Otwartych Dni Funduszy Europejskich.

Mamy projektor i ekran. I to dało nam to, że mogliśmy zrobić nową formę działalności oświatową, jak były te projekcje filmowe cykliczne. I dzięki temu, że ta sala była na tyle atrakcyjna, też mogliśmy na przykład wynajmować salę na konferencje zaprzyjaźnionych stowarzyszeń, które chciały zorganizować swoje wydarzenie w naszej bibliotece. To miało przełożenie realne i na współpracę, i na to, że mogliśmy też wprowadzić takie atrakcyjne dla czytelników formy jak przyście do biblioteki na film.

[FGI]

W ramach projektów powstawały też specjalne kąciki lub sale dla najmłodszych. Ważnym efektem wsparcia było również przystosowanie 116 placówek do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, co pozwoliło na umożliwienie lub ułatwienie korzystania z bibliotek tym osobom. Pojawiały się także rozwiązania innowacyjne, takie jak interaktywny dywan, ekran multimedialny czy wrzutnia na książki, która umożliwia zwrot książek przez całą dobę bez konieczności wchodzenia do budynku. W ocenie ewaluatora są to rozwiązania, które podnoszą atrakcyjność przestrzeni bibliotecznej i można je uznać za dobrą praktykę, jednak nie powinny być postrzegane jako wymagany standard w ramach każdego projektu, ponieważ nie we wszystkich placówkach będą one niezbędne. Dobór takich rozwiązań powinien wynikać za każdym razem z indywidualnych potrzeb użytkowników danej biblioteki oraz funkcji, jakie placówka chce rozwijać w większym stopniu niż dotychczas. Jeśli np. filia biblioteki pełni rolę lokalnego miejsca dostępu do kultury, w którym organizuje się pokazy filmów, warto zainwestować w ekran multimedialny, jeśli ma rozbudowany dział dziecięcy – zasadne będzie stworzenie kącika dla dzieci¹³.

13 Sprawozdania z realizacji Priorytetu 2 NPRCz.

Tabela 6. Przykłady poprawy infrastruktury w bibliotekach biorących udział w Priorytecie 2 NPRCz 2016–2020

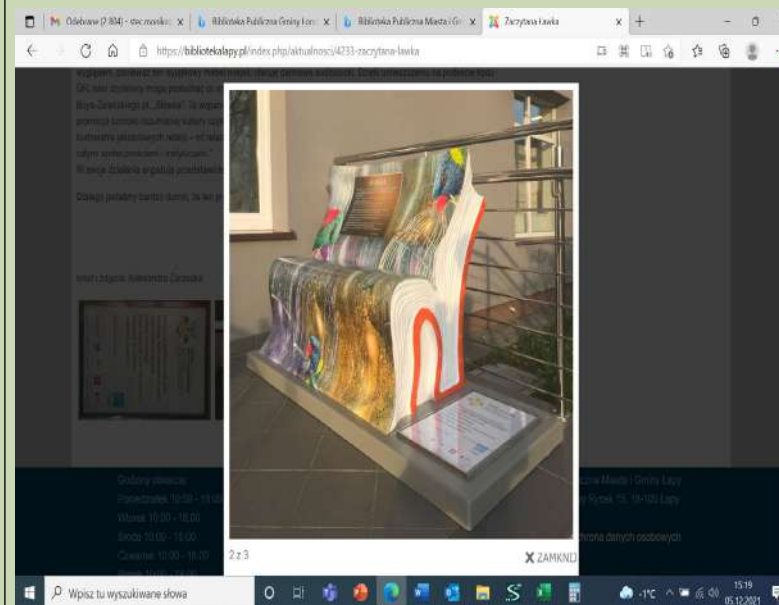
W 2020 r. zakończono budowę nowej siedziby Miejskiej Biblioteki Publicznej w Czechowicach-Dziedzicach. W budynku znajduje się wypożyczalnia, dział audiowizualny, dział digitalizacji oraz czytelnia ogólna i internetowa, dział dla dzieci i młodzieży z wolnym dostępem do księgozbioru, miejscem do czytania oraz stanowiskami komputerowymi, przestrzeń wystawowa i sala spotkań sąsiadująca z salą warsztatową. Budynek wyposażono we wrzutnię i księżkomat, a także instalację fotowoltaiczną, system odzysku ciepła i system RFID oraz monitoring wizyjny. Wokół budynku powstała zielona przestrzeń oraz parking.

Źródło: <https://bielskobiala.naszemiasto.pl/ale-piekna-nowa-siedziba-biblioteki-w-czechowicach/ar/c15-7869229> (dostęp: 05.12.2021).

W Bibliotece Miasta i Gminy Łapy w ramach dofinansowania z NPRCz zbudowano windę oraz pochylnię dla osób z niepełnosprawnościami, a także zakupiono Zaczytaną Ławkę.

Kolorowa grafika rzuca się w oczy z daleka i zachęca do zatrzymania się i wzbudzenia refleksji. Ma inspirować przechodniów, nie tylko swoim wyglądem – ten wyjątkowy mebel miejski oferuje darmowe audiobooki. Dzięki umieszczeniu na podeście kodu QR, nasi czytelnicy mogą posłuchać co miesiąc innego dzieła literackiego. W tym miesiącu jest to tom poezji Tadeusza Boya-Żeleńskiego pt. Słówka (tekst i zdjęcia: Aleksandra Zarzecka).

Źródło: <https://bibliotekalapy.pl/index.php/aktualnosci/4233-zaczytana-lawka> (dostęp: 05.12.2021).

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, efekty realizacji Priorytetu 2 są najbardziej długofalowe i zauważalne. Wsparcie przeznaczone na poprawę infrastruktury i wyposażenie bibliotek przyczyniło się do tworzenia warunków funkcjonowania bibliotek tam, gdzie takich warunków nie było, a także do znaczącej poprawy komfortu korzystania z placówek w miejscach już istniejących. Dzięki pozyskanemu dofinansowaniu biblioteki stały się ośrodkami, w których koncentruje się życie społeczne danej wspólnoty, często miejsce to traktowane jest jako swego rodzaju wizytówka gminy. Efektem tych działań jest też zachęcenie do przyścia do biblioteki osób, które zwykle tego nie robią. Udział w wydarzeniu czy spotkaniu organizowanym w bibliotece może być dobrą okazją do poinformowania o możliwościach, jakie stwarza dane miejsce, oraz do przełamania ewentualnej niechęci czy też strachu przed wizytą w placówce.

Przeprowadzony wywiad grupowy pokazuje, że czytelnicy bibliotek publicznych często przychodzą do placówki nie tylko po to, aby wypożyczyć książkę, ale także po to, by „wyjść z domu” i nawiązać kontakt z drugim człowiekiem. Działania podjęte w ramach Priorytetu 2 pozwalały na stworzenie warunków, aby takie kontakty umożliwić, a nawet zainicjować, co sprzyjało budowaniu integracji społecznej. Podczas spotkania podkreślano również znaczenie działań dostosowujących placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, wskazując, iż jest to problem wielu bibliotek, który skutecznie utrudnia tym osobom wypożyczanie książek oraz udział w wydarzeniach.

Doceniano też pozytywne efekty działań polegających na tworzeniu w bibliotekach kącików przeznaczonych dla dzieci. Z jednej strony umożliwiają one bowiem zajęcie uwagi dziecka, podczas gdy jego opiekun wypożycza książki, co ułatwia rodzicom korzystanie z placówki, z drugiej zaś czas spędzony w bibliotece oswaja dzieci z książkami i buduje bazę dla wychowania kolejnego pokolenia czytelników.

Respondenci wskazują, że biblioteki, które dostały dofinansowanie na działania modernizacyjne, stają się często wzorem dla innych placówek z okolicznych gmin i wywołują „pozytywną zazdrość” u przedstawicieli samorządów, co mobilizuje ich do ubiegania się o dofinansowanie lub do inwestowania w placówki biblioteczne z własnych środków. Obecnie wymiana doświadczeń i inspiracji między bibliotekami odbywa się na małą skalę – np. między gminami w jednym powiecie. W ocenie ewaluatora zasadne byłoby stworzenie katalogu dobrych praktyk wypracowanych w ramach projektów wspartych w Programie, który pokazywałby przykłady ciekawych i wartych naśladowania inicjatyw i pomysłów dotyczących wykorzystania przestrzeni bibliotecznej oraz organizowanych w niej wydarzeń. Taka baza dobrych pomysłów mogłaby jednocześnie służyć sieciowaniu współpracy i wymianie doświadczeń między placówkami. Wydaje się, że odpowiednim miejscem do zamieszczenia tego rodzaju katalogu byłaby strona internetowa poświęcona NPRCz 2.0.

Priorytet 3

W ramach Priorytetu 3 Rozwijanie zainteresowań uczniów przez promowanie i wspieranie rozwoju czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży, w tym zakup nowości

wydawniczych wsparcie przeznaczono na zakup nowości wydawniczych (książek niebędących podręcznikami), w szczególności lektur szkolnych, w celu wzbogacenia zasobów biblioteki szkolnej o pozycje pozostające w sferze zainteresowania uczniów i jednocześnie realizujące podstawę programową kształcenia ogólnego. W ramach interwencji doposażano także biblioteki pedagogiczne – były to nowości wydawnicze, w tym literatura pedagogiczna i metodyczna. Dofinansowanie przekazywane było beneficjentom w ramach pomocy finansowej budżetu państwa w formie dotacji celowej, która mogła stanowić maksymalnie 80% kosztów danego zakupu. Pozostała część kosztów była pokrywana z budżetu własnego beneficjenta.

W latach 2016–2020 dzięki środkom z Programu zakupiono łącznie 7 799 061 nowych książek. Do bibliotek szkolnych trafiło 7 748 789 pozycji, natomiast do bibliotek pedagogicznych 50 272. Jeśli zestawimy te dane z szacunkową liczbą pozycji w bibliotekach szkolnych i pedagogicznych (130 mln¹⁴), okazuje się, że w ramach Programu zakupiono około 6% całego zasobu tych bibliotek, co należy uznać za znaczący odsetek.

Jak pokazuje poniższa tabela, nie wszystkie wartości docelowe wskaźników dla poszczególnych lat były osiągnięte. Jeśli jednak chodzi o wartości wyznaczone dla całego Priorytetu, to zostały one (niemal) osiągnięte lub znacząco przekroczone. Zrealizowano założenia dotyczące odsetka uczniów korzystających z zakupionych nowości w bibliotekach szkolnych oraz odsetka użytkowników bibliotek pedagogicznych korzystających z zakupionych nowości w bibliotekach pedagogicznych. W przypadku wskaźników dotyczących odsetka bibliotek (szkolnych i pedagogicznych), które wzbogaciły swoje zbiory, nie udało się osiągnąć planowanych wartości na lata 2018–2020. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych, miało to związek przede wszystkim z reformą edukacji i zlikwidowaniem części placówek oraz mniejszą niż zakładano gotowością przystąpienia do Programu bibliotek pedagogicznych. Biorąc jednak pod uwagę wartość wskaźnika dla całego Priorytetu od początku jego realizacji – odsetek bibliotek, które wzbogaciły swoje zbiory to odpowiednio 70% w przypadku bibliotek szkolnych oraz 81% w przypadku bibliotek pedagogicznych, co oznacza znaczne przekroczenie wartości docelowych dla całego Programu, określonych na poziomie minimalnym 15%. Według ewaluatorów był to poziom zbyt niski i nie odpowiadał poziomowi wartości docelowych na poszczególne lata.

14 Załącznik – Uchwała nr 69 Rady Ministrów do uchwały nr 69/2021 Rady Ministrów z dnia 21 maja 2021 r., Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025.

Tabela 7. Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 3 NPRCz

Nazwa wskaźnika	2016	2017	2018	2019	2020	*Wartość skumulowana dla całego NPRCz
Odsetek uczniów korzystających z zakupionych nowości wydawniczych do bibliotek szkolnych (%)						
Planowano	45	50	60	60	50	45–60
Osiągnięto	50	76	76	72	63	72
Odsetek użytkowników bibliotek pedagogicznych korzystających z zakupionych nowości wydawniczych do bibliotek pedagogicznych (%)						
Planowano	50	65	70	70	65	50–70
Osiągnięto	21	20	48	81	68	48
Odsetek bibliotek szkolnych, które wzbogaciły swoje zbiory (%)						
Planowano	15	20	20	15	15	15–20
Osiągnięto	17	18	17	8	10	70
Odsetek bibliotek pedagogicznych, które wzbogaciły swoje zbiory (%)						
Planowano	15	20	20	15	15	15–20
Osiągnięto	30	21	19	6	5	81

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań z realizacji NPRCz.

* W NPRCz dla każdego roku została założona wartość docelowa. Określono także docelową wartość „kończącą” (minimalną i optymalną) – dla części wskaźników założono docelową wartość skumulowaną dla całego Programu, a dla części docelową wartość dla ostatniego roku wdrażania Programu.

Dodatkowo w Programie monitorowany był wskaźnik *Odsetek szkół, w których nastąpił wzrost liczby wypożyczeń książek z biblioteki szkolnej*. W kolejnych latach osiągnięte wartości znacznie przekraczały planowany poziom (np. w Programie zaplanowano 18% w 2016 r., a osiągnięto 82%), a wartość wskaźnika dla całego Priorytetu od początku jego realizacji wyniosła 90% (zgodnie z planem).

Tabela 8. Realizacja wskaźnika przewidzianego w NPRCz

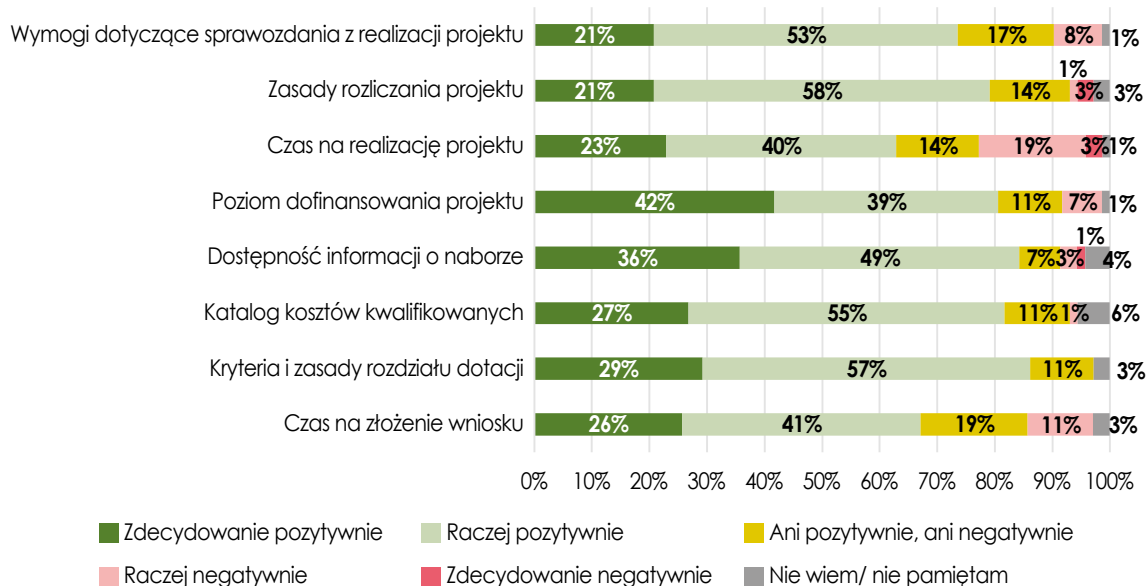
Nazwa wskaźnika	2016	2017	2018	2019	2020	*Wartość skumulowana dla całego NPRCz
Odsetek szkół, w których nastąpił wzrost liczby wypożyczeń książek z biblioteki szkolnej (%)						
Planowano	18	18	19	19	19	90–93%
Osiągnięto	82	90	97	98	87	90

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań z realizacji NPRCz.

* W NPRCz dla każdego roku została założona wartość docelowa. Określono także docelową wartość „kończącą” – dla części wskaźników założono docelową wartość skumulowaną dla całego Programu, a dla części docelową wartość dla ostatniego roku wdrażania Programu.

W przypadku wsparcia w ramach Priorytetu 3, respondentami badania CAWI byli przedstawiciele bibliotek szkolnych. Najwięcej osób (86%) oceniło pozytywnie kryteria i zasady rozdziału dotacji (według typu placówki lub liczby uczniów w szkołach), dostępność informacji o naborze, katalog kosztów kwalifikowanych oraz poziom dofinansowania projektu. Świadczy to o dość przejrzystych warunkach formalnych konkursu, które nie sprawiają organizatorom bibliotek większych problemów. Potwierdzają to informacje pozyskane podczas wywiadu grupowego. Najmniej pozytywnych ocen przyznano natomiast takim elementom jak czas na realizację projektu oraz czas na złożenie wniosku. Podobnie jak w przypadku zakupu nowości wydawniczych w bibliotekach publicznych, również w Priorytecie 3 uwidacznia się problem związany ze zbyt późnym ogłaszaniem i rozstrzygnięciem naborów, co skutkuje krótkim czasem na zakup pozycji oraz kumulacją zakupów w okresie jesiennym, co powoduje znaczny wzrost cen książek. Pożądanym rozwiązaniem byłoby jak najwcześniejsze ogłaszanie naborów oraz wydłużenie okresu prowadzenia zakupów nowości wydawniczych (w późniejszej części raportu sformułowano stosowną rekomendację). Szczegółowe wyniki przedstawia poniższy wykres.

Wykres 3. Ocena wsparcia w ramach Priorytetu 3

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=70.

Wśród nowości zakupionych do bibliotek szkolnych średnio 40% stanowiły lektury szkolne. Oprócz tego zakupy obejmowały pozycje z klasyki literatury dziecięcej i młodzieżowej, książki historyczne, przygodowe, podróżnicze, sensacyjne, obyczajowe, fantasy, kryminały oraz komiksy. Dobór książek uwzględniał też potrzeby uczniów z niepełnosprawnościami. Wśród zakupionych pozycji znalazły się książki o odpowiednim formacie, wielkości czcionki, atrakcyjności ilustracji, a także takie, które angażują wiele zmysłów (dźwiękowe, dotykowe, trójwymiarowe)¹⁵.

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów oraz analizy sprawozdań z realizacji Programu, uzupełnienie zasobów bibliotek szkolnych o nowości wydawnicze zwiększyło zainteresowanie czytaniem książek i miało przełożenie na wzrost wypożyczeń. Uatrakcyjniony księgozbiór przyciągnął do bibliotek zarówno mniej lub bardziej stałych czytelników, jak również tych, którzy zwykle z nich nie korzystają. W przypadku bibliotek pedagogicznych zakupiono głównie literaturę pedagogiczną i metodyczną dla nauczycieli, ułatwiającą realizację zadań związanych z rozwijaniem zainteresowań uczniów i kształtowaniem ich nawyków czytelniczych.

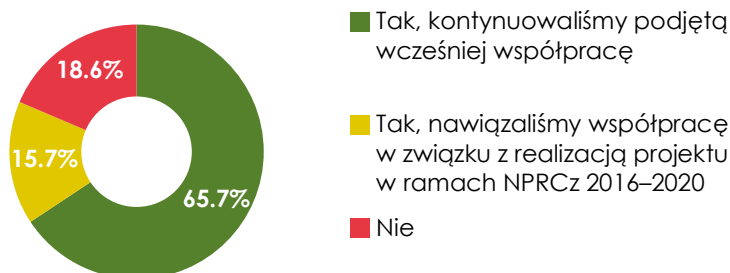
Zakupione książki były wykorzystywane podczas lekcji bibliotecznych. Nauczyciele i bibliotekarze organizowali również wydarzenia promujące czytelnictwo, takie jak konkursy, przedstawienia, warsztaty. Częściowo wydarzenia te realizowane były *online*, zwłaszcza w czasie nauki zdalnej.

Efektom Programu było też wzmocnienie współpracy między bibliotekami publicznymi i pedagogicznymi w zakresie akcji promujących czytanie. Wspólnie organizowano m.in. spotkania autorskie, wystawy, konkursy oraz warsztaty dla uczniów czy bibliotekarzy. Biblioteki pedagogiczne brały także aktywny udział w konsultowaniu list kupowanych książek.

¹⁵ Sprawozdanie z realizacji Priorytetu 3 NPRCz.

Wyniki badania ankietowego CAWI pokazują, że 65,7% respondentów (bibliotek szkolnych) kontynuowało w ramach Programu wcześniej podjętą współpracę z biblioteką pedagogiczną, 15,7% nawiązało taką współpracę w trakcie realizacji projektu, natomiast 18,6% nie podjęło takiej współpracy.

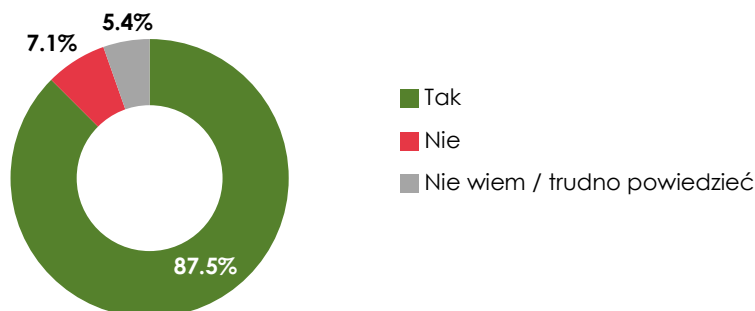
Wykres 4. Czy w związku z realizacją działań w ramach NPRCz 2016–2020 Państwa szkoła współpracowała z biblioteką pedagogiczną?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=70.

Przedstawiciele bibliotek szkolnych współpracujących z bibliotekami pedagogicznymi w ramach NPRCz zostali również poproszeni o ocenę tej współpracy. 66,7% z nich oceniło ją zdecydowanie pozytywnie, 28,1% – raczej pozytywnie, natomiast 3,5% – ani pozytywnie, ani negatywnie. Warto podkreślić, że żaden z respondentów nie ocenił kooperacji z biblioteką pedagogiczną w sposób jednoznacznie negatywny. Pozytywne doświadczenia współpracy na linii biblioteki szkolne – biblioteki pedagogiczne wskazali także uczestnicy warsztatu grupowego. Wyniki badań potwierdzają zasadność kontynuacji wsparcia w tym obszarze. Zapytano też o to, czy biblioteki szkolne kontynuują współpracę z biblioteką pedagogiczną po zakończeniu udziału w Programie. Aż 87,5% respondentów potwierdziło kontynuację współpracy, 7,1% – nie potwierdziło kontynuacji, natomiast 5,4% nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie. Wyniki te potwierdzają trwałość efektów Programu w tej kwestii.

Wykres 5. Czy współpraca z biblioteką pedagogiczną jest kontynuowana?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=56.

Jak wskazują informacje pozyskane z wywiadów, ważnym efektem interwencji była także zmiana myślenia o przestrzeni biblioteki szkolnej. Zakupione zasoby książkowe zmobilizowały beneficjentów do stworzenia w bibliotece atrakcyjnego miejsca, w którym można przyjemnie i owocnie spędzić czas, swobodnie przeglądając i wybierając dostępne pozycje. Jest to przeciwieństwem częstej sytuacji, w której

wstęp do biblioteki szkolnej był ograniczony, a wybrane pozycje (najczęściej lektury) podawał uczniom pracownik biblioteki.

Uzupełnienie bibliotek szkolnych o wartościowe i atrakcyjne dla uczniów książki jest szansą na to, aby miejsca te przestały kojarzyć się wyłącznie z obowiązkowymi lekturami, a stały się źródłem inspiracji, rozrywki, pogłębiania wiedzy i rozwijania zainteresowań. Jak wskazują przeprowadzone wywiady grupowe, z bibliotek szkolnych najczęściej korzystają uczniowie, którzy przejawiali wcześniej zainteresowanie czytaniem, pojawiają się jednak często i tacy, którzy do tej pory nie wypożyczyli książek. Atrakcyjny księgozbiór oraz przyjazne wnętrza stanowią dla nich dobrą zachętę do odwiedzenia biblioteki.

Chociaż zdarza się też, że osoby, które nie zaglądały wcześniej, nie czytały, przeszły sobie po tych wszystkich nowościach i nagle: wow, to pani to ma? No, mam. Rany, tu są takie fajne książki, normalnie w podstawówce takich nie mieli!
[FGI]

Biblioteki szkolne – dzięki Priorytetowi 3 – poczuły się docenione, ponieważ jest to jeden z niewielu programów wsparcia skierowanych do tego typu placówek.

Na pewno biblioteki [szkolne] zostały docenione, to ewidentnie, bo... taki program jak powstaje, to wiadomo, że my się czujemy docenieni, że państwo daje taki program, takie możliwości bibliotekom, jak do tej pory nie było. Ja tutaj pracuję od 89. roku w bibliotece, więc wiem, jak było, a jak teraz jest.
[FGI]

Jednocześnie, jak wskazują informacje pozyskane z wywiadów, niektóre zasady tego Priorytetu mogłyby zostać zmienione. Respondenci zwrócili uwagę, że konsultacja i współpraca z biblioteką pedagogiczną przy tworzeniu list zakupów jest pożądana, jednak warto dopuścić możliwość, aby ten sam tytuł dla dzieci i młodzieży mógł być dostępny zarówno w bibliotece szkolnej, jak i publicznej, a dla nauczycieli – nie tylko w bibliotece pedagogicznej, ale i szkolnej. W ocenie ewaluatora warto rozważyć takie rozwiązanie, gdyż zwiększa ono dostęp do publikacji oraz ogranicza konieczność odbywania długich podróży osobom mieszkającym w znacznym oddaleniu od biblioteki pedagogicznej. Podczas wywiadu zwracano także uwagę na trudności w organizowaniu i przeprowadzaniu spotkań z rodzicami (zwłaszcza w szkołach średnich takie spotkania nie cieszyły się zainteresowaniem, a u obecnych na nich rodziców wywoływały zniecierpliwienie). W ocenie ewaluatora wynikało to w głównej mierze z nieprzemysłanego, nieodpowiednio dobranego do odbiorców sposobu przeprowadzenia spotkania. Warto rozważyć wprowadzenie w Programie mechanizmu rozpowszechniania dobrych pomysłów na łączenie takich spotkań z innymi wydarzeniami organizowanymi w szkołach oraz prowadzenie ich w sposób ciekawy i jednocześnie nieobciążający rodziców. Tego rodzaju dobre praktyki mogłyby być opracowywane w ramach współpracy bibliotek szkolnych i pedagogicznych, a następnie rozpowszechniane, np. na konferencjach dla nauczycieli i bibliotekarzy. Respondenci wskazywali także, iż pożądanym jest, aby przyznane dotacje na zakup książek można było wydatkować w czasie dłuższym niż jeden rok, jednak jest to niemożliwe z uwagi na zasady wydatkowania środków w ramach dotacji celowej z budżetu państwa na dany rok budżetowy, zawarte w ustawie budżetowej i ustawie o finansach publicznych.

Priorytet 4

W ramach utworzonego w 2020 r. Priorytetu 4 Udostępnianie publikacji w formatach cyfrowych wykorzystano oszczędności wygenerowane w 2020 r. w Priorytecie 3 (zaplanowano kwotę 13 500 000 zł, ostatecznie wydano 12 527 000 zł). W ramach tych środków Biblioteka Narodowa podjęła szereg działań zmierzających do ułatwienia dostępu do literatury *online*. Udostępniono w sieci 70 audiobooków (lektur i klasyków literatury) dla dzieci i młodzieży łącznie z zakupem licencji, przygotowano i udostępniono w sieci ponad 1200 e-booków, w odniesieniu do publikacji z domeny publicznej, zdigitalizowano i udostępniono w cyfrowej Bibliotece Narodowej polona.pl materiały pomocnicze dla szkół dotyczące prowadzenia zajęć *online* (660 kolekcji). Ponadto zdigitalizowano i udostępniono w cyfrowej wypożyczalni międzybibliotecznej książek i czasopism naukowych *Academica* najnowsze publikacje naukowe jako materiały dydaktyczne na potrzeby szkolnictwa wyższego (ponad 21 tys. publikacji i artykułów), zakupiono licencje do publikacji chronionych majątkowymi prawami autorskimi i udostępniono je w sieci, a także podjęto prace rozwojowe i utrzymaniowe związane z przygotowaniem cyfrowej Biblioteki Narodowej polona.pl do dystrybucji publikacji elektronicznych w różnych formatach.

Wszystkie założone w Priorytecie wskaźniki zostały osiągnięte w planowanej wysokości.

Tabela 9. Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 4 NPRCz

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa	Wartość osiągnięta
Liczba szkół objętych wsparciem z zakresu zwiększenia dostępu do publikacji niezbędnych do prowadzenia nauczania, przy wykorzystaniu metod i technik kształcenia na odległość	16 734	16 734
Liczba uczelni wyższych objętych wsparciem z zakresu zwiększenia dostępu do publikacji niezbędnych do prowadzenia nauczania, przy wykorzystaniu metod i technik kształcenia na odległość	380	380
Liczba bibliotek publicznych, którym udostępnione zostaną publikacje dostępnych <i>online</i> w różnych formatach: MOBI, EPUB i PDF	2400	2400

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze sprawozdań z realizacji NPRCz.

Działania podjęte w ramach Priorytetu 4 były odpowiedzią na pojawienie się pandemii COVID-19 oraz związanych z nią restrykcji. Z uwagi na konieczność nauki zdalnej na wszystkich poziomach, zastosowano rozwiązania, których efektem było udostępnienie szerokiego wachlarza treści edukacyjnych ułatwiających naukę, poszerzających horyzonty czytelnicze oraz dających szansę na zapoznanie się z daną pozycją bez wychodzenia z domu, co było niezwykle istotne podczas szczytów kolejnych fal pandemii.

2.1.1 Identyfikacja czynników wpływających na stopień realizacji celów oraz na osiągnięte efekty

Pytanie badawcze: *Co wpłynęło na stopień realizacji celów oraz na osiągnięte efekty?*

Oprócz okoliczności opisanych w poprzednim podrozdziale, na efekty NPRCz wpływ miało szereg innych czynników, przede wszystkim o charakterze zewnętrznym.

Mimo znaczących środków przekazanych na wsparcie zarówno zasobów, jak i infrastruktury bibliotek, nie osiągnięto zakładanego poziomu wskaźnika odnoszącego się do korzystania z ogółu bibliotek publicznych. Wynika to przede wszystkim z mniejszego niż prognozowano tempa zmiany nawyków czytelniczych społeczeństwa, trudno bowiem oczekiwać, aby inwestycje biblioteczne przyniosły natychmiastowe efekty w postaci wzrostu poziomu czytelnictwa. Proces zmiany podejścia do literatury oraz zmiany nawyków czytelniczych jest długotrwały, a efekty podejmowanych działań mogą być widoczne dopiero w perspektywie kilku lat.

Czynnikiem, który zahamował pozytywne zmiany w kwestii korzystania z zasobów bibliotecznych, było pojawienie się pandemii COVID-19. Pokazuje to wyraźny spadek liczby czytelników oraz liczby wypożyczeń w bibliotekach publicznych w 2020 r. Powodem tego stanu było czasowe zamknięcie bibliotek, a także obawa przed korzystaniem z placówek, związana z niebezpieczeństwem zarażenia wirusem. Pandemia wpłynęła negatywnie również na efekty działań podejmowanych w bibliotekach szkolnych i pedagogicznych (czasowe zamknięcie placówek uniemożliwiło korzystanie z zakupionych pozycji) oraz działań infrastrukturalnych podejmowanych w bibliotekach publicznych, mających na celu stworzenie warunków do pełnienia przez placówki centrów życia społecznego (zamknięcie placówek, a następnie ograniczenia dotyczące liczby osób przebywających w budynkach).

Respondenci wywiadów indywidualnych i grupowych wskazywali, że na poziom czytelnictwa w Polsce negatywnie wpływa upowszechnienie się technologii teleinformatycznych oraz mobilnych urządzeń z dostępem do internetu, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży. Lawinowo rosnąca popularność mediów społecznościowych, vlogów, gier wideo czy też platform streamingowych takich jak Netflix (serwis www i aplikację mobilną Netflix'a w październiku 2021 r. odwiedziło 12,27 mln polskich użytkowników, czyli 41,47% wszystkich internautów w Polsce¹⁶) stanowi alternatywę dla spędzania wolnego czasu na czytaniu. Dodatkowo dynamicznie rozwija się także sektor oferujący e-booki i audiobooki, które w coraz większym stopniu wypierają czytanie książek w wersji papierowej, co przekłada się na mniejsze zainteresowanie wypożyczaniem książek w placówkach. Dla przykładu, serwis Legimi oferuje obecnie 75 tys. tytułów, a liczba jego klientów w III kwartale 2021 r. osiągnęła 157 tys. osób¹⁷. Co prawda istnieje możliwość wypożyczenia e-booków i audiobooków również w bibliotece, jednak opcja ta nie jest dostępna we wszystkich placówkach i nadal nie jest wystarczająco popularna.

Czynnikiem wpływającym na realizację Priorytetu 2 był znaczący wzrost cen materiałów i usług budowlanych. Problem ten nasilił się szczególnie w 2019 r. i nadal pozostaje aktualny. Dla przykładu, cena cegły budowlanej w 2020 r. w stosunku do roku 2015 wzrosła o 19,1%, natomiast cena wapna budowlanego – o 26,2%¹⁸. Sytuacja ta wpływa zarówno na wyższe ceny inwestycji, jak i na trudności z terminowym rozstrzygnięciem przetargów i realizacją prac zgodnie z harmonogramem. Sytuacje te często skutkowały opóźnieniami w wypłacie środków

16 Wirtualne media – o Netflix (dostęp: 28.11.2021).

17 Wirtualne media – o Legimi (dostęp: 28.11.2021).

18 Na podstawie danych BDL GUS.

pochodzących z dofinansowania (trudności z uprawdopodobnieniem wydatków), zwrotami niewykorzystanego dofinansowania, zmianami w harmonogramach projektów, wydłużeniem terminów ich zakończenia, a nawet rezygnacją z realizacji i rozwiązaniem umów.

Pewnym utrudnieniem organizacyjnym była także ostatnia reforma edukacji, w wyniku której część placówek uprawnionych do otrzymania wsparcia w Priorytecie 3 została włączona w strukturę innych szkół, co niosło za sobą zmniejszenie liczby placówek oraz konieczność nowelizacji Programu w 2019 r.

Ponadto czynnikiem utrudniającym realizację zadań związanych z rozwijaniem funkcji bibliotek jako miejsca społecznej integracji, zgłaszanym podczas wywiadów grupowych, są częste braki kadrowe. Pracownicy bibliotek nie mają możliwości poświęcenia dłuższego czasu jednej osobie, w tym osobom ze specjalnymi potrzebami, czy też grupie osób, z uwagi na konieczność bieżącej obsługi kolejnych przychodzących do placówki użytkowników, a także konieczność podejmowania działań związanych z wprowadzaniem książek do systemu. Często brakuje im też odpowiednich kompetencji, aby odpowiednio zająć się obsługą osób ze specjalnymi potrzebami. Warto, aby w NPRCz 2.0 dopuścić możliwość podnoszenia kompetencji w tym zakresie. Więcej informacji na ten temat zawarto w Rozdziale 3.3.

2.1.2 Ocena trwałości efektów poprzedniej edycji Programu

Pytanie badawcze: *Jaka jest trwałość efektów poprzedniej edycji Programu? Jakie mechanizmy zapewniają trwałość efektów Programu?*

Według zapisów NPRCz, zadaniem wszystkich beneficjentów wsparcia (biblioteki publiczne / samorządowe instytucje kultury / szkoły, biblioteki pedagogiczne), jest zapewnienie finansowania projektu po jego zakończeniu¹⁹.

Ponadto w ramach projektów Priorytetu 2 w okresie do 5 lat po zakończeniu realizacji projektu prowadzona będzie kontrola jego trwałości. Ma ona na celu ustalenie, czy w okresie do 5 pełnych lat kalendarzowych od daty zakończenia realizacji projektu, rozumianego jako oddanie obiektu objętego projektem do użytkowania i rozliczenie rzeczowo-finansowe projektu:

1. beneficjent zachował cele projektu;
2. obiekty objęte zadaniem nie podlegają lub nie będą podlegać zmianom technicznym, funkcjonalnym i użytkowym, pogarszającym ich standard;
3. beneficjent osiągnął standardy merytoryczne deklarowane w procesie ubiegania się o dofinansowanie.

Kontrola trwałości realizowana jest przez Operatora Programu na podstawie składanych sprawozdań/oświadczeń z informacją o realizacji tego warunku²⁰.

Jeśli chodzi o ubytkowanie książek, pozycje zakupione w ramach NPRCz Priorytetu 1 i 3 podlegają standardowym zasadom selekcji zbiorów, z uwzględnieniem

¹⁹ Program Wieloletni Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa, 2015, s. 63.

²⁰ Tamże, s. 67.

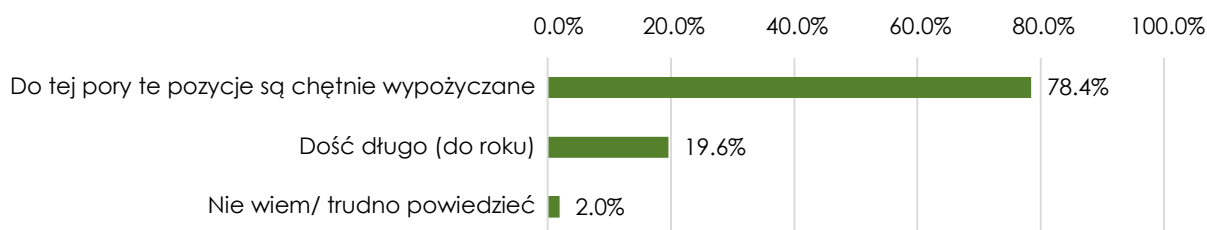
indywidualnych sytuacji losowych. Nie wymagają określenia odrębnych zasad selekcji czy utrzymywania ich w zasobach.

Priorytet 1 należy do najtrwalszych, dlatego że książki raz kupione stoją w bibliotekach. One oczywiście się dezaktualizują, trzeba wymieniać egzemplarze – ale one stoją i służą.

[IDI]

Respondenci badania CAWI oceniali trwałość efektów osiągniętych w wyniku zakupu nowości wydawniczych. W przypadku Priorytetu 1 większość przedstawicieli bibliotek publicznych (78,4%) zadeklarowało, że zakupione książki są do tej pory chętnie wypożyczane. Niespełna 20% respondentów stwierdziło, że ich atrakcyjność utrzymywała się około roku, natomiast 2% nie potrafiło tego ocenić.

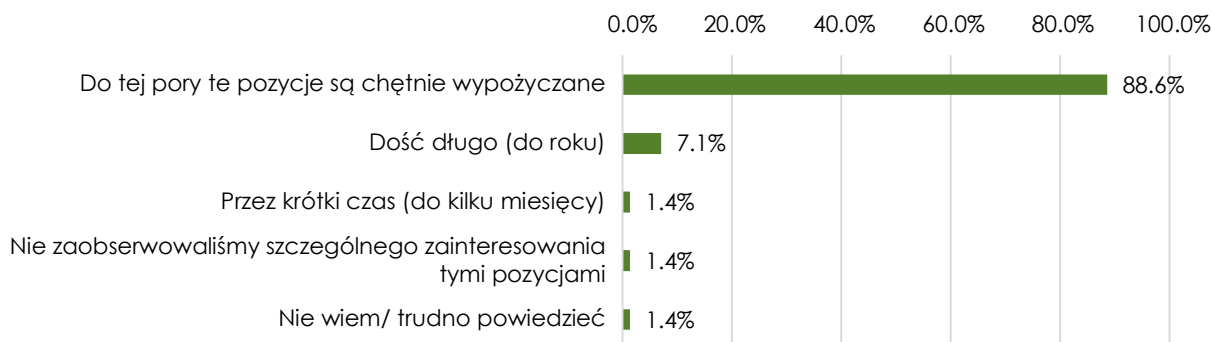
Wykres 6. Jak długo zakupione nowości wydawnicze były atrakcyjne? – Priorytet 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=101.

Jeszcze większą trwałość efektu atrakcyjności zakupionych pozycji deklarowali przedstawiciele bibliotek szkolnych wspartych w ramach Priorytetu 3. Jak pokazuje poniższy wykres, niemal 90% respondentów stwierdziło, że zakupione w ramach NPRCz książki są nadal chętnie wypożyczane, a tylko 7,1% – że cieszyły się one popularnością przez około rok. 1,4% ankietowanych zaobserwowało, że zainteresowanie czytelników trwało zaledwie kilka miesięcy, tyle samo stwierdziło, iż zakup nie wzbudził szczególnego zainteresowania uczniów. Wyniki te świadczą o tym, że interwencja w ramach NPRCz przyczyniła się do zwiększenia atrakcyjności księgozbiorów, co miało przełożenie na zainteresowanie czytelników, którzy nadal z nich korzystają.

Wykres 7. Jak długo zakupione nowości wydawnicze były atrakcyjne? – Priorytet 3

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=70.

Z badania ewaluacyjnego wynika, że przyjęte mechanizmy w postaci obowiązku utrzymania trwałości projektu w ciągu 5 lat od jego zakończenia można uznać za wystarczające, aby utrzymać trwałość efektów. W sprawozdaniach dotyczących realizacji poszczególnych Priorytetów nie wskazano negatywnych wyników przeprowadzanych kontroli.

Obowiązek utrzymania trwałości projektów przez minimum 5 lat jest pozytywnie oceniany przez respondentów wywiadów pogłębionych i grupowych. Mobilizuje bowiem beneficjentów do dołożenia starań, aby jak najdłużej zachować efekty podjętej interwencji, a także aby dalej je rozwijać, np. poprzez dalsze zakupy czy prace poprawiające jakość usług świadczonych w placówce. Uczestnicy wywiadu grupowego wskazywali również, że okres trwałości powstrzymuje samorządy przed przeznaczaniem wyremontowanych czy wybudowanych reprezentacyjnych przestrzeni biblioteki na inne cele. Twórcy NPRCz 2.0 wyszli naprzeciw zwiększaniu efektów wsparcia i wydłużyli okres wymaganej trwałości projektów dotyczących infrastruktury bibliotek do 10 lat, co należy ocenić jako zasadne.

W ramach badania ankietowego CAWI przedstawiciele bibliotek publicznych, którzy pozyskali dofinansowanie na projekt w ramach Priorytetu 2, zostali zapytani o trudności z utrzymaniem standardów Certyfikatu Biblioteka+. Łącznie 16 z 17 ankietowanych nie dostrzega tego rodzaju trudności.

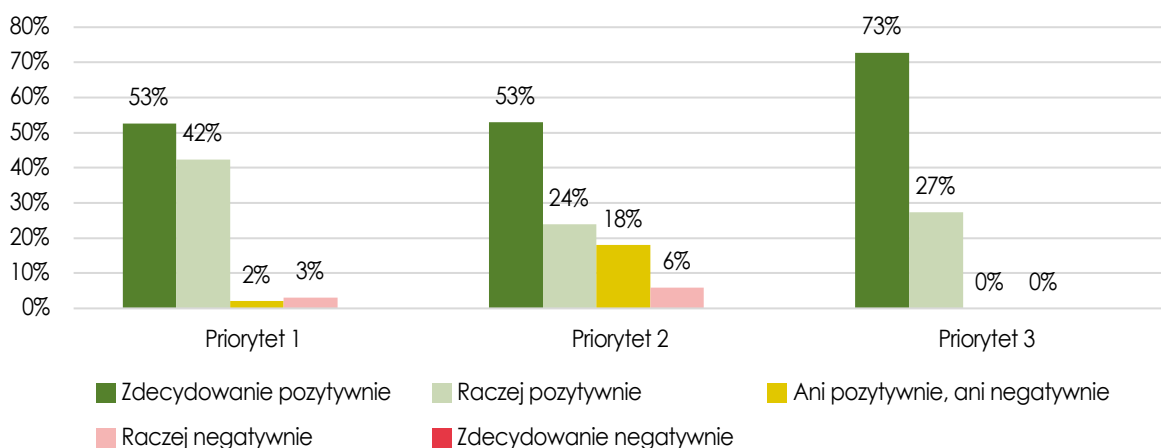
Respondenci wywiadów indywidualnych (przedstawiciele operatorów) oraz panelu ekspertów pozytywnie oceniali także sam fakt, iż beneficjenci zobligowani byli do wniesienia wkładu własnego w ramach projektu, podkreślając, że wsparcie NPRCz powinno być jedynie pomocą i uzupełnieniem, a nie całkowitym wyręceniem samorządów w wypełnianiu ich ustawowych obowiązków. Partycypowanie w finansowaniu realizowanych zadań zwiększa też motywację do utrzymania trwałości projektu po jego zakończeniu. Przedstawiciele bibliotek podczas wywiadów grupowych również nie kwestionowali zasadności wnoszenia wkładu własnego przez beneficjentów.

2.2 Wnioski z realizacji NPRCz dla drugiej edycji Programu

Pytanie badawcze: *Jakie wnioski można wykorzystać w NPRCz 2.0?*

Przeprowadzone badanie ewaluacyjne wykazało, że wdrażanie NPRCz przyczyniło się do znaczącego rozwoju polskich bibliotek oraz zwiększyło zainteresowanie czytaniem przez ich użytkowników. Pozytywną ocenę Programu sformułowali także sami beneficjenci w ramach badania ankietowego CAWI. Najlepiej oceniony został Priorytet 3 – żaden z ankietowanych nie ocenił go negatywnie, a zdecydowanie pozytywnie 73%. W przypadku Priorytetu 1 pozytywną ocenę wystawiło łącznie 95% respondentów, natomiast w przypadku Priorytetu 2 – 77%. Warto jednak zaznaczyć, że w badaniu wziął udział niewielki odsetek beneficjentów, szczególnie w ramach Priorytetu 2, dlatego należy ostrożnie podchodzić do jego wyników. Szczegółowe odpowiedzi ukazuje poniższy wykres.

Wykres 8. Ogólna ocena respondentów dotycząca poszczególnych priorytetów NPRCz 2016–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, Priorytet 1 n=97, Priorytet 2, n=17; Priorytet 3, n=66.

Pozytywne efekty w postaci zwiększenia atrakcyjności księgozbiorów bibliotek szkolnych i publicznych oraz poprawy jakości infrastruktury i wzrostu liczby czytelników we wspartych placówkach, osiągnięte w ramach NPRCz, dość wysoki poziom realizacji wskaźników Programu oraz pozytywne opinie respondentów badań ilościowych i jakościowych uzasadniają kontynuację interwencji w ramach kolejnego programu wieloletniego. W trakcie badania nie zidentyfikowano typu wsparcia, które mogłoby być uznane jako niezasadne do przedłużenia. Warto zatem kontynuować je w drugiej edycji Programu. Należy też pamiętać, że uchwycenie wpływu wsparcia konkretnego działania na ogólnopolski poziom czytelnictwa lub odsetek użytkowników bibliotek publicznych jest trudne ze względu na to, że wpływ na te zjawiska może mieć wiele czynników innych niż interwencje zakładane w Programie, a także to, że wpływ ten może być odroczony w czasie.

Z przeglądu systematycznego programów wspierających czytelnictwo, przeprowadzonego w ramach niniejszej ewaluacji wynika, że możemy mieć do czynienia z trzema sytuacjami: (1) w programie nie zakładano efektu w postaci wzrostu czytelnictwa, (2) w programie nie badano takiego efektu, (3) badano wpływ programu, ale (3A) tylko w grupie uczestników programu, (3B) nawet jeśli wystąpił efekt w postaci wzrostu czytelnictwa, ale nie był badany efekt netto, to nie można mieć pewności, czy zmiana nastąpiła pod wpływem programu czy innych czynników. Do tego dochodzi problem długofalowego charakteru badanych zjawisk. Informacje na temat efektów innych programów wspierających czytelnictwo zaprezentowano w rozdziale 3.3.

Z danych dla ogółu bibliotek publicznych w Polsce, publikowanych przez GUS, wynika, że proces zmiany nawyków czytelniczych jest długotrwały. Mimo znaczących nakładów na zakup książek oraz inwestycje infrastrukturalne w bibliotekach, odsetek czytelników bibliotek publicznych odnoszący się do ogółu społeczeństwa nie wzrósł do spodziewanego poziomu – przed wybuchem pandemii pozostawał na stałym poziomie 15–16%. Warto jednak podkreślić, że zahamowanie negatywnego trendu spadku wskaźnika w poprzednich latach należy uznać za zjawisko nad wyraz pozytywne. W ostatnich latach wzrósł także odsetek osób, które w ciągu

roku przeczytały przynajmniej jedną książkę (42% w 2020 r.), jednak nadal na dość niskim poziomie utrzymuje się odsetek tych, którzy przeczytali przynajmniej 7 książek (10% w 2020 r.). Warto też zauważyć, że zaledwie 23% przeczytanych książek wypożyczanych jest z biblioteki – najczęstszym źródłem pozyskania pozostają zakupy²¹. Należy zatem niezwykle ostrożnie podchodzić do prognozowania wskaźników wzrostu poziomu czytelnictwa, zwłaszcza w bibliotekach publicznych, z uwagi na złożoność i długotrwałość tego procesu.

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, wyzwaniem, z którym borykają się biblioteki, jest z jednej strony niedoinwestowanie, a z drugiej – częste braki kadrowe, które utrudniają realizację dodatkowych funkcji, jakie miały pełnić biblioteki „otwarte” (animacyjne, kulturalne, integrujące). Jednocześnie pozytywnie ocenia się efekty NPRCz w kwestii kreowania inicjatyw przyczyniających się do zwiększania znaczenia biblioteki jako centrum społeczno-kulturalnego danej gminy. Dlatego też jako trafne należy ocenić uwzględnienie w drugiej edycji Programu wsparcia ukierunkowanego na budowanie i wzmacnianie lokalnych partnerstw na rzecz rozwoju czytelnictwa (organizacja warsztatów i szkoleń, prowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych, organizacja konferencji, spotkań, wymiana doświadczeń liderów lokalnych).

W poprzedniej edycji Programu w niewystarczającym stopniu zaakcentowano potrzebę prowadzenia działań promujących czytelnictwo, mających na celu dotarcie do osób nieczytających i nieodwiedzających bibliotek, a to właśnie aktywizacja tej grupy jest zadaniem najbardziej ambitnym. Z tego względu pozytywnie należy ocenić podkreślenie w nowej edycji Programu znaczenia projektów promujących czytanie w postaci działań promocyjno-informacyjnych, także w zakresie promowania NPRCz 2.0, oraz kampanii społeczno-wizerunkowych dotyczących czytelnictwa i korzystania z bibliotek. Wsparcie to będzie uzupełniało efekty, jakie osiągane są przez liczne ogólnopolskie kampanie promujące czytelnictwo, takie jak „Cała Polska Czyta Dzieciom”, „Upoluj swoją książkę” czy „Noc bibliotek”.

Poprzednia edycja pokazała też, jak ważną rolę w procesie zachęcania do czytania pełnią bibliotekarze. To często od ich nastawienia, charyzmy i wiedzy zależy, czy czytelnik będzie miał ochotę wejść, a także, co bardziej istotne, wrócić do biblioteki, zarówno szkolnej, jak i publicznej. Ważne jest, aby bibliotekarz był zorientowany w nowościach wydawniczych i potrafił trafnie rozpoznać potrzeby czytelnicze użytkowników. W kontekście kulturotwórczej roli bibliotek istotne jest również, aby posiadał umiejętności organizowania oraz animowania współpracy i zaangażowania w ramach lokalnych społeczności. Wyzwania te zostały trafnie zaadresowane w NPRCz 2.0, w ramach którego dostępne będzie wsparcie podnoszenia kompetencji pracowników bibliotek.

Jednocześnie warto też zachęcać do wolontariatu w bibliotekach publicznych, który z jednej strony jest dla wolontariusza szansą na rozwój i możliwością podzielenia się dobrymi pomysłami na inicjatywy biblioteczne, z drugiej zaś może być wsparciem dla pracowników bibliotek, zważywszy na częste braki kadrowe w placówkach.

²¹ Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku, Biblioteka Narodowa, 2021.

Jeśli chodzi o kwestie dotyczące inwestycji infrastrukturalnych, zwłaszcza czas pandemii pokazał, jak ważne jest elastyczne podejście do harmonogramu zadań oraz reagowanie na nieprzewidziane sytuacje. Ważne jest, aby w kolejnej edycji Programu dążyć do utrzymania lub zwiększenia elastyczności, zarówno w kwestii sposobu nowelizacji (nie zawsze przy pomocy uchwały Rady Ministrów), uzasadnionego dopasowania harmonogramów projektów do zaistniałej sytuacji, jak również przesuwania środków między Priorytetami, tak jak to miało miejsce w 2020 r., kiedy to przesunięto oszczędności wygenerowane w ramach Priorytetu 3 na nowo utworzony Priorytet 4. Jest to tym bardziej istotne, że sytuacja epidemiologiczna w nadchodzących latach, a także prognozowany dalszy wzrost cen mogą w sposób obecnie nieprzewidywalny wpłynąć na wdrażanie Programu.

Respondenci wywiadu grupowego oraz ankietowani w ramach badania CAWI zgłaszali też, że utrudnieniem w realizacji zadań w ramach Priorytetu 1 oraz 3 był zbyt krótki czas przeznaczony na zakupy nowości wydawniczych, co powodowało okresowe wzrosty cen książek w okresie zakupów pozycji dokonywanych przez biblioteki korzystające ze wsparcia Programu (jesień). Optymalnie byłoby, gdyby zakupów nowości książkowych można było dokonywać przez kilka miesięcy, a nie tylko w ciągu kilku tygodni blisko końca roku kalendarzowego. Pozwoliłoby to z jednej strony spokojnie zaplanować zakupy, pozyskać i wprowadzić do systemu książki i sukcesywnie udostępniać je czytelnikom, a w grudniu dokupić premiery książkowe i uniknąć podwyżki cen w hurtowniach książek (zdaniem rozmówczyń dzieje się tak m.in. dlatego, że biblioteki z całej Polski w podobnym momencie składają duże zamówienia).

I tak raport się robi do 15 stycznia, czyli spokojnie do 15 grudnia by można było [kupować książki], bo w grudniu są nowości. Dużo fajnych książek. A my do 25 listopada musimy pieniądze wydać. [...] [Książki] drożeją, jak wszystkie biblioteki zaczynają od razu kupować w hurtowniach internetowych. To zauważyłyśmy. Zmienia się od razu cena, naprawdę. I znikają, czasem się włoży w koszyk i nie ma.

[FGI]

Rekomenduje się przeprowadzenie naborów wniosków w jak najwcześniejszym możliwym terminie, co pozwoli na wcześniejsze podpisanie umów oraz przekazanie środków i wydłużenie czasu na zakup nowości wydawniczych oraz ograniczenie skutków kumulacji zakupów w krótkim czasie.

Podsumowanie

Jak wynika z przeprowadzonych badań, pierwsza edycja NPRCz przyczyniła się do wzrostu poziomu korzystania z zasobów w bibliotekach objętych wsparciem oraz w znaczącym stopniu wpłynęła na rozwój bibliotek w Polsce. Do najważniejszych efektów Programu należy odświeżenie księgozbiorów bibliotek publicznych i szkolnych, a tym samym zwiększenie ich atrakcyjności dla czytelników, a także poprawa jakości funkcjonowania i standardu obsługi w bibliotekach objętych działaniami modernizacyjnymi, takimi jak remont, wyposażenie w meble i sprzęt oraz przystosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. W wyniku wsparcia stworzono też warunki do rozwoju funkcji społeczno-kulturalnej bibliotek publicznych, oraz wzmocniono współpracę między bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi.

W ramach dodatkowej interwencji uruchomionej w 2020 r. udostępniono publicznie znaczące zdigitalizowane zbiory literatury, materiały pomocnicze dla szkół dotyczące prowadzenia zajęć *online* oraz materiały dydaktyczne na potrzeby szkolnictwa wyższego. Na stopień realizacji Programu wpływ miało szereg czynników zewnętrznych, takich jak upowszechnienie się mobilnych urządzeń z dostępem do internetu, wzrost popularności mediów społecznościowych, ekspansja platform streamingowych typu Netflix, które stanowią alternatywny sposób spędzania wolnego czasu, wzrost cen materiałów i usług budowlanych, a także braki kadrowe wśród pracowników bibliotek. Czynnikiem, który wpłynął na kształt interwencji (nowy Priorytet), tempo realizacji projektów oraz sposób funkcjonowania bibliotek i poziom korzystania z zasobów bibliotecznych, był wybuch pandemii COVID-19, a przede wszystkim związane z nią restrykcje. Wprowadzone mechanizmy zapewniają trwałość, mobilizując beneficjentów do dołożenia starań, aby jak najdłużej zachować efekty podjętej interwencji, a także aby dalej je rozwijać. Wdrażanie poprzedniej edycji Programu pokazało, że konieczne jest podjęcie szeroko zakrojonych działań promocyjnych i kampanii społecznych promujących czytelnictwo, działań dotyczących budowania i wzmocnienia lokalnych partnerstw na rzecz rozwoju czytelnictwa, podnoszenia kompetencji pracowników bibliotek. Sugestie zmian do wprowadzenia w kolejnej edycji dotyczyły na ogół kwestii techniczno-organizacyjnych – wiele z nich zostało uwzględnionych w NPRCz 2.0, co pokazuje, że z jednej strony takie głosy zostały wysłuchane, a z drugiej strony – że rozwijanie Programu wymaga stałego monitorowania i diagnozy potrzeb. Program odpowiada na kluczowe potrzeby związane z rozwojem bibliotek i czytelnictwem wspieranym przez system bibliotek. Inną sprawą – podnoszoną podczas panelu ekspertów – jest to, jaką funkcję we wspieraniu czytelnictwa pełnią i powinny pełnić biblioteki. Ekspertcy zwrócili uwagę, że Program dąży do podniesienia poziomu czytelnictwa głównie poprzez działania skierowane do bibliotek. W ich opinii powinno się położyć większy nacisk na wsparcie kierowane bezpośrednio do potencjalnych czytelników i osób nieczytających, nie negując tym samym roli biblioteki we wzmocnieniu czytelnictwa. Warto zaznaczyć, że jest to opinia ekspertów, która nie znajduje potwierdzenia w innych danych przytoczonych w raporcie. Niemniej jednak ten wątek może mieć znaczenie dla kolejnych edycji NPRCz i być może warto go pogłębić, niezależnie od wyników niniejszej ewaluacji.

3. EWALUACJA WSTĘPNA NARODOWEGO PROGRAMU ROZWOJU CZYTELNICTWA 2.0

3.1 Aktualizacja i ocena trafności diagnozy sytuacji i analizy SWOT

W niniejszym rozdziale przedstawiono w pierwszej kolejności wyniki aktualizacji diagnozy sytuacji, następnie zaktualizowano analizę SWOT zamieszczoną w Programie, a na końcu przeprowadzono analizę TOWS.

3.1.1 Aktualizacja diagnozy sytuacji w obszarze rozwoju czytelnictwa i wsparcia bibliotek

Pytanie badawcze: *Na jakich przesłankach oparto koncepcję, co przemawia za jej skutecznością?*

Przesłanki, na których oparto koncepcję NPRCZ 2.0

Według diagnozy zawartej w NPRCz 2.0 umiejętność czytania ze zrozumieniem jest jedną z ośmiu umiejętności warunkujących aktywny udział w życiu społecznym i pozwalających na radzenie sobie ze zmianami na rynku pracy²². W Polsce problem z czytaniem ze zrozumieniem dotyczy 19% osób dorosłych, podczas gdy średnia dla krajów OECD wynosi 16%²³. Umiejętność czytania ze zrozumieniem koreluje również z zaangażowaniem w życie społeczne, kształceniem ustawicznym oraz rozwojem zawodowym. **Najważniejszą więc przesłanką, na której oparto NPRCZ 2.0, jest założenie, że wraz ze wzrostem poziomu czytelnictwa oraz umiejętności czytania ze zrozumieniem podniesie się jakość życia Polek i Polaków, wpływając na dobrostan jednostek i sposób ich funkcjonowania w społeczeństwie.**

Według autorów NPRCZ 2.0 rozwój czytelnictwa może mieć też kluczowe znaczenie dla wyrównywania szans.

NPRCz 2.0 jest kontynuacją NPRCz na lata 2016–2020. Autorzy Programu zakładają, że interwencja przyniesie zmiany w funkcjonowaniu instytucji kultury i oświaty, polegające na tworzeniu nowoczesnych i samodzielnych placówek, sprzyjających aktywności lokalnych środowisk i integracji społecznej. Dodatkowo w Programie położono nacisk na rozwój czytelnictwa u najmłodszych (w wieku przedszkolnym). Głównym celem Programu jest **wzmocnienie czytelnictwa oraz rozwój bibliotek w Polsce do 2025 r.**

W dalszej części rozdziału pokażemy, jakie przesłanki stoją za każdym z Priorytetów Programu.

Priorytet 1. Poprawa oferty bibliotek publicznych

Kierunek interwencji 1.1. Zakup i zdalny dostęp do nowości wydawniczych

²² NPRCZ 2.0, s. 11.

²³ Tamże, s. 12.

Kierunek interwencji 1.2. Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek

Decyzja o inwestycji w ofertę bibliotek publicznych wynika z przekonania, że dostęp do nowości wydawniczych oraz dostęp do zasobów *online* – obok inwestycji w infrastrukturę biblioteczną – są w stanie zachęcić Polki i Polaków do korzystania z ich oferty. Według autorów Programu jedną z przyczyn spadku liczby użytkowników jest niska atrakcyjność bibliotek, wynikająca między innymi z braku wystarczającego dostępu do platform internetowych zawierających e-booki i audiobooki. Kwestia zdalnego dostępu okazała się szczególnie istotna w czasie pandemii COVID-19, kiedy fizyczne oddziały bibliotek często bywały zamknięte. Operatorzy Programu jeszcze podczas trwania jego poprzedniej edycji zorientowali się, między innymi w związku z pandemią COVID-19, że duży niezrealizowany potencjał rozwoju bibliotek leży w zasobach *online* (wywiady IDI z przedstawicielami Operatorów Programu).

W związku z powyższym zdiagnozowano konieczność inwestycji w zakup i zdalny dostęp do nowości wydawniczych. Ponadto dostęp do nowości wydawniczych postrzegany jest przez autorów Programu jako poszerzanie oferty bibliotek i docieranie do nowych grup. Według jednego z przedstawicieli IZP kupowanie licencji do nowości wydawniczych w formie elektronicznej jest formą dotarcia do osób, które nie czytają książek papierowych – dzięki posiadaniu kodu dostępu mogą czytać pozycję wydawniczą przez dłuższy czas, w wygodnych dla siebie momentach. Biblioteka oferuje więc wybór – dowolność formy książki. Co więcej, dbałość o dostęp do nowości jest szansą dla osób, których nie stać na ich zakup, nie mają gdzie przechowywać książek lub z innych powodów nie decydują się na kupno.

Inwestycje w książki cyfrowe, cyfrowe biblioteki i wypożyczalnie, takie jak polona.pl czy Academica, to także bardzo ważne narzędzie wyrównywania szans i zapewnienie równego dostępu do zasobów dzieciom i dorosłym w defaworyzowanych gminach i województwach, co podkreślali rozmówcy w wywiadach IDI.

Jednocześnie starzenie się społeczeństwa oraz wyludnianie się pewnych regionów pociąga za sobą zmianę w strukturze bibliotek, zmieniają się też lokalne potrzeby ich użytkowników.

Jak wspomina przedstawiciel jednego z Operatorów Programu:

Inne potrzeby są w centrum Wrocławia czy Szczecina. Więc każda z bibliotek samodzielnie podejmuje decyzje i również sama decyduje o tym, jaką część książek kupuje w papierze, jaką cyfrowo. Co w przypadku pandemii jest kluczowe, ta elastyczność jest kluczowa.

[IDI]

Zaletą Programu jest więc jego elastyczność, brak odgórnego projektowania, jakie nowości wydawnicze i w jakiej formie mają być przez biblioteki kupowane w ramach Programu.

Priorytet 2: Inwestycje w infrastrukturę bibliotek publicznych

Kierunek interwencji: 2.1. Infrastruktura bibliotek 2021–2025

W ramach NPRCz 2.0 zidentyfikowano problem dostępności bibliotek dla osób o specjalnych potrzebach, np. starszych, z trudnościami w poruszaniu się lub czytaniu, a także osób, którym brakuje czasu na odwiedzinach w bibliotece z powodu aktywności zawodowej.

W Programie wskazuje się na niewystarczający poziom dofinansowania bibliotek przez JST oraz trudności lokalowe, a co za tym idzie, niedostosowanie większości bibliotek publicznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz osób starszych. Jednocześnie zauważono, że atrakcyjna przestrzeń biblioteczna może w znaczącym stopniu przyczynić się do promocji biblioteki w środowisku lokalnym. W odpowiedzi na wszystkie te wyzwania sformułowano cel, jakim jest **poprawa atrakcyjności infrastruktury bibliotek publicznych**.

Jak mówią przedstawiciele IZP oraz Operatorów Programu (IDI), Priorytet 2 został zaprojektowany w taki sposób (między innymi na poziomie finansowania), aby umożliwić kompleksowe renowacje siedzib bibliotek: stworzenie funkcjonalnej przestrzeni, przyjaznej dla osób starszych, osób z niepełnosprawnościami, a jednocześnie atrakcyjnej dla osób młodych. Dodatkowo celem jest dostosowanie godzin pracy bibliotek do potrzeb osób aktywnych zawodowo. Osiągnięcie tego planowane jest poprzez wprowadzenie wobec beneficjentów projektów infrastrukturalnych wymogu otwierania dofinansowanych placówek w soboty (IDI z przedstawicielami IZP oraz Operatorów Programu).

Priorytet 3: Zakup nowości wydawniczych do placówek wychowania przedszkolnego, bibliotek szkolnych i pedagogicznych

Kierunek interwencji 3.1. Zakup nowości do placówek wychowania przedszkolnego

Kierunek interwencji 3.2. Zakup nowości wydawniczych oraz elementów wyposażenia do bibliotek szkolnych i pedagogicznych

W Programie podkreślono, że barierę w korzystaniu z bibliotek stanowią niewystarczające kompetencje w samodzielnej lekturze i zrozumieniu tekstu. Jak mówił w wywiadzie przedstawiciel IZP, dotyczy to nie tylko osób młodych, lecz również dorosłych, którzy z czasem tracą te kompetencje. W ramach Priorytetu 3 skupiono się jednak przede wszystkim na najmłodszych.

Autorzy Programu zauważają, że kompetencje czytelnicze kształtują się w szkole, a nawet wcześniej – na etapie edukacji przedszkolnej. Jest to szczególnie istotne dla dzieci, które pochodzą ze środowisk o niskim kapitale społeczno-kulturowym – inwestowanie w czytelnictwo na tym etapie może być elementem wyrównywania szans. Wprowadzenie przedszkoli do Programu jest nowością w stosunku do poprzedniej jego edycji. W założeniu ma to pozwolić na dotarcie z przekazem proczytelniczym do młodszych dzieci.

Według przedstawiciela IZP działanie to pozwoli na animację najmłodszych wokół książki, co jest szczególnie ważne dla dzieci, których rodzice nie czytają im w domach. Dzięki obecności książek w przedszkolach i czytaniu ich przez nauczycieli, dzieci

będą oswajać się z obecnością książek, co może procentować w późniejszym życiu. Co więcej, jak zwraca uwagę przedstawiciel Operatorów Programu, dla dzieci, których rodzice nie czytają, czytanie nie kojarzy się z dorosłością. Dzięki czytaniu w przedszkolach i szkołach można to zmienić.

Wysokie kompetencje czytelnicze wpływają na sukces w szkole, a w późniejszym życiu pozwalają uczniom pokonywać trudności związane z niesprzyjającym środowiskiem. Inwestycje w edukację czytelniczą na poziomie przedszkolnym są więc również narzędziem wyrównywania szans.

W diagnozie zauważano także, że wraz z dorastaniem nastolatków spada ich aktywność czytelnicza. Jednocześnie biblioteki szkolne i pedagogiczne często są niedostosowane do potrzeb młodzieży, np. nie posiadają komputerów, ich przestrzeń jest nieatrakcyjna dla młodych ludzi, a zbiory nie odpowiadają ich zainteresowaniom. Wobec tego sformułowano wyzwanie, jakim jest wzmacnianie praktyk czytelniczych dzieci i młodzieży – zarówno poprzez wsparcie bibliotek przedszkolnych i szkolnych, jak i bibliotek pedagogicznych – to od kompetencji wychowawców i nauczycieli zależy bowiem rozwój kompetencji czytelniczych najmłodszych.

Priorytet 4: Program dotacyjny dla bibliotek oraz promocja czytelnictwa

Kierunek interwencji 4.1. BLISKO – Biblioteka | Lokalność | Inicjatywy | Społeczność | Kooperacja | Oddolność

Kierunek interwencji 4.2. Kampania społeczno-informacyjna

W Programie podkreślono jeszcze jeden istotny problem, wskazujący na konieczność wzmocnienia czytelnictwa w Polsce oraz rozwój bibliotek, tj. brak zainteresowania Polaków kulturą instytucjonalną oraz ogólne niewielkie zainteresowanie czytelnictwem. W odpowiedzi zaprojektowano szerokie i kompleksowe działania promocyjne. Celem autorów Programu jest zmiana sposobów myślenia o czytaniu. Według przedstawiciela IZP zakupy nowości wydawniczych, remonty bibliotek, zakupy nowości do bibliotek szkolnych nie są wystarczającymi działaniami służącymi dotarciu do osób nieczytających. Osoby takie raczej korzystają z internetu czy mediów społecznościowych. W ramach Priorytetu 4. planuje się dotarcie do tych osób z pozytywnym przekazem na temat czytania, aby spowodować pewne procesy myślowe czy skojarzenia skłaniające nieczytających, aby jednak książkę otworzyć (IDI).

Co więcej, ważnym założeniem Programu jest promocja czytelnictwa jako czynności przyjemnej, bez nacisku na to, że czytać należy wyłącznie „ambitne” lektury. Według przedstawicieli IZP celem działań promocyjnych jest uzmysłowienie, że lektura ma być przyjemnością.

Chcemy powiedzieć, że nie wiem, warto czytać Tolstoją albo Prusa, albo Orzeszkową, bo każdy będzie czytał co chce i czerpał przyjemność ze swojego wyboru mniejszą albo większą, ale jednak [...] tylko i wyłącznie przyjemność.

[IDI]

Priorytet 4 mocno akcentuje potrzebę zmiany wizerunku bibliotek i osób z nich korzystających. Z badań przytoczonych przez autorów Programu wynika, że

użytkownicy bibliotek kojarzą się z osobami uczącymi się, a biblioteki z miejscem służącym do zdobywania wiedzy, nie zaś z miejscem aktywności lokalnej. Wyzwaniem jest zatem zmiana tych stereotypów. Jak mówił jeden z przedstawicieli IZP (IDI), celem jest, aby książka nie była postrzegana jako przymus szkolny, jako coś nieprzyjemnego i nudnego, a biblioteki jako miejsca nieciekawe.

W związku z tym w ramach Programu zaplanowano działania promocyjne, w tym wiele działań lokalnych, nastawionych na promocję bibliotek jako lokalnych centrów kultury. W Prioryecie 4 wpisano również działania, których nie udało się zawrzeć w poprzedniej edycji Programu – np. projekt BLISKO – rozwój współpracy między organizacjami pozarządowymi a bibliotekami publicznymi.

Lokalne działania oddolne i nacisk na budowanie społeczności to także odpowiedź na różnice poziomu czytelnictwa na wsiach i w miastach. Według przedstawicieli Operatorów Programu lokalne działania mogą pomóc promować czytelnictwo na terenach wiejskich (IDI).

Aktualizacja diagnozy

W drugiej części niniejszego podrozdziału przedstawiamy najnowsze dostępne dane dotyczące czytelnictwa w Polsce oraz podsumowanie, co przemawia za skutecznością zaprojektowanych w Programie działań. Dodatkowo – jeśli dostępne dane na to wskazują – proponujemy drobne aktualizacje dla diagnozy przedstawionej w Programie. Należy jednak pamiętać, że moment przeprowadzania niniejszej ewaluacji dzieli niewielki czas od momentu powstawania diagnozy, a dane ze statystyki publicznej przedstawiane są z opóźnieniem, dlatego trudno zaproponować znaczące zmiany czy też aktualizacje.

Zahamowanie długoletniego trendu spadkowego czytelnictwa, a nawet paradoksalny wzrost czytelnictwa w 2020 r.

Według diagnozy NPRCZ 2.0 w 2019 r. pojawiły się przesłanki wskazujące na zahamowanie dotychczasowej tendencji spadkowej, sugerujące tym samym pewną skuteczność przyjętych w Narodowym Programie Rozwoju Czytelnictwa działań. Według danych GUS za 2019 r. zaobserwowano zarówno wzrost liczby użytkowników bibliotek publicznych (z 7 246 148 w 2018 r. do 7 310 020), wzrost liczby czytelników (z 5 953 120 w 2018 r. do 5 983 725), jak i wzrost liczby wypożyczonych książek (ze 101 829 571 w 2018 r. do 102 695 130)²⁴.

Dane z 2020 r. nieco komplikują ten obraz. Z jednej strony według najnowszego badania Biblioteki Narodowej – **w 2020 r. w stosunku do roku 2019 wzrósł odsetek osób, które przeczytały co najmniej jedną książkę (39% w 2019 r. oraz 42% w 2020 r.)**²⁵. Z drugiej jednak strony według GUS w 2020 r. odsetek czytelników bibliotek publicznych spadł o 17,8% (z 5 983 725 do 4 919 300). Spadła również liczba wypożyczonych woluminów (24,5%)²⁶. Można więc mówić o wzroście czytelnictwa przy jednoczesnym spadku korzystania z bibliotek. Prawdopodobnie jest to trend

24 NPRCZ 2.0, s. 19.

25 Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku, dz. cyt.

26 Biblioteki publiczne w 2020 roku, GUS, lipiec 2021 r.

związany z pandemią COVID-19, pokazuje jednak ciekawy kierunek dla rozwoju czytelnictwa, który warto dalej monitorować.

Podobnie jak w innych edycjach badania stanu czytelnictwa, również w roku 2020 czytelnicy najchętniej korzystali z książek papierowych²⁷. Korzystanie z cyfrowych urządzeń do czytania książek zadeklarowało jedynie 5% badanych. Ten sposób lektury najpopularniejszy jest wśród najmłodszych badanych i osób uczących się, co może mieć związek ze zdalnym nauczaniem wprowadzonym powszechnie w 2020 r. z powodu pandemii COVID-19. Co istotne, badanie BN nie wskazuje, aby pandemia COVID-19 zmieniła znacząco nawyki czytelnicze Polaków – czytają głównie te same grupy osób, co przed pandemią. Niemniej jednak inne badania wskazują, że podczas pandemii Polacy częściej sięgają po książki²⁸. Warto więc monitorować, czy opisane powyżej trendy utrzymają się.

Zmiana proporcji wśród grup czytelników – aktywność czytelnicza wśród osób 25–44 lata, aktywnych zawodowo

W 2020 r. pandemia negatywnie wpłynęła na uczestnictwo w kulturze instytucjonalnej, w tym na korzystanie z bibliotek, które były czasowo zamknięte. W 2020 r. w lektury w bibliotekach zaopatrywało się 14% czytelników (w porównaniu do 18% w 2019 r.)²⁹. Najliczniejszą grupę czytelników bibliotek publicznych według kategorii wiekowych stanowiły osoby w wieku 25–44 lata (1,3 mln). Przeważającą grupę czytelników aktywnie wypożyczających stanowiły osoby pracujące (39% ogólnej liczby czytelników)³⁰. Jeśli ta tendencja się utrzyma, można uznać, że jest to czynnik sprzyjający wzmocnieniu czytelnictwa wśród Polaków. Badanie dotyczące nawyków czytelniczych w 2020 r. pokazuje, że na decyzję o wyborze lektury najczęściej wpływ mają znajomi. Osoby pracujące, korzystające z bibliotek, poprzez polecenie książek znajomym z pracy mogą stać się ważnymi łącznikami pomiędzy społecznością lokalną a biblioteką.

Dostępność bibliotek dla osób pracujących

Warto podkreślić, że w 2020 r. większość bibliotek publicznych (60,4%) oferowała swoje usługi przez 5 dni w tygodniu – jest to wzrost w stosunku do roku 2019 o 5 pp. W soboty dostępnych było 15% ogólnej liczby czynnych placówek, w porównaniu z rokiem 2019 spadła ona o 7 pp³¹. Aktualna jest więc diagnoza, że dostępność usług bibliotecznych dla osób aktywnych zawodowo jest utrudniona³², potwierdzali to przedstawiciele Operatorów Programu w ramach wywiadów IDI. Otwarcie bibliotek w soboty jest pewną szansą na zwiększenie liczby aktywnych czytelników (szczególnie w pandemii, gdy występują ograniczenia w liczbie osób przebywających jednocześnie w placówce), jednak jest to uzależnione od finansowania danej biblioteki przez JST – wykracza więc poza zakres Programu. Słusznym krokiem jest

27 *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt.

28 *Raport IMAS International na zlecenie Krajowego Rejestru Długów na temat czytelnictwa i korzystania Polaków z księgarń*, grudzień 2020.

29 *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt.

30 *Biblioteki publiczne w 2020 roku.*, GUS, lipiec 2021 r.

31 *Biblioteki publiczne w 2020 roku.*, GUS, lipiec 2021 r., *Biblioteki publiczne w 2019 roku.*, GUS 2020.

32 Por. NPRCz 2.0, s. 28.

zatem zobligowanie beneficjentów Priorytetu 1 do otwarcia bibliotek w soboty – potwierdzają to wypowiedzi przedstawicieli Instytucji Zarządzającej Programem oraz Operatorów Programu (IDI).

Warto w tym miejscu zauważyć, że przychylna bibliotekom postawa przedstawicieli JST oraz dostrzeganie wartości bibliotek mogą być znaczącymi czynnikami wspierającymi realizację Programu – według wypowiedzi przedstawicieli IZP oraz Operatorów Programu pozytywna zmiana podejścia JST do kwestii finansowania bibliotek jest widoczna (IDI). Biorąc pod uwagę działania zaplanowane w Programie, dodatkowo odpowiedzią na potrzeby osób aktywnych zawodowo wydaje się cyfryzacja bibliotek i inwestycje w zasoby *online*.

Badania z 2020 r. potwierdzają, że Polacy lubią czytać nowości. Działanie mające na celu zakup nowości do bibliotek ma więc poparcie w danych

Polscy czytelnicy kupują szczególnie nowości³³. Jeśli spojrzeć na rankingi popularności książek, np. prowadzony przez portal lubimyczytac.pl, można zauważyć, że najwyżej oceniane książki to dzieła, które zostały zekranizowane w postaci serialu lub dzieła autorów, których inne książki zostały wcześniej zekranizowane³⁴. Duża popularność serwisów VOD (pomiędzy lipcem 2020 r. i lipcem 2021 r. liczba subskrypcji platform streamingowych wzrosła o ponad 40%, osiągając poziom ponad 30 mln)³⁵ może być zarówno szansą, jak i zagrożeniem dla Programu. Niemniej jednak warto podążać za trendami czytelnictwem, gdyż może być to czynnik przyciągający czytelnika do biblioteki. Jak podkreślał jeden z przedstawicieli Operatorów Programu (IDI), jednym z celów Programu jest rzeczywiste otwarcie się na zainteresowania czytelników.

Najważniejsze jest, żeby biblioteki mogły oferować to, co teraz ludzie chcą czytać. Czyli, żeby naprawdę słuchały swoich użytkowników i jeżeli jest duże zainteresowanie na Blankę Lipińską, no to kupią Blankę Lipińską, jak na Sienkiewicza to Sienkiewicza, żeby te księgozbiory były dopasowane do rzeczywistych potrzeb czytelników.

[IDI]

Różnice w poziomie czytelnictwa ze względu na płeć. Kobiety wciąż czytają więcej od mężczyzn

Ze wspomnianego już w niniejszym opracowaniu badania Biblioteki Narodowej wynika, że czytanie jest domeną kobiet, co ma związek z ich wyższym niż mężczyzn wykształceniem, a także z większą liczbą lat przeznaczonych na naukę³⁶. Potwierdzają to dane GUS – w 2020 r. wykształcenie wyższe miało 23,4% mężczyzn oraz 34,5% kobiet. Ponad połowę (60%) nieczytających mężczyzn w 2020 r. stanowiły osoby, które czytały tylko w okresie nauki w szkole. Jak wskazano w NPRCz, ta tendencja widoczna jest już wśród dzieci i młodzieży – dziewczynki czytają znacznie więcej niż chłopcy.

33 *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt.

34 Na podstawie rankingu użytkowników serwisu lubimyczytac.pl (dostęp: 28.11.2021).

35 Obliczenie na podstawie: <https://mobirank.pl/2021/09/17/ranking-serwisow-vod-w-polsce-sierpien-2021/>, <https://mobirank.pl/2020/08/17/ranking-serwisow-i-aplikacji-vod-w-polsce-lipiec-2020/> (dostęp: 28.11.2021).

36 *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt.

Podobna prawidłowość została zauważona przez autorów Narodowej Strategii na rzecz Języka, Czytania i Pisania przyjętej w Norwegii³⁷, a także w najnowszym badaniu National Literacy Trust z 2021 r.³⁸. Niewątpliwie etap edukacji ma kluczowe znaczenie dla rozwoju czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży. Jak wynika z pierwszych ewaluacji norweskiej strategii, przedstawiciele szkół ponadpodstawowych rzadziej niż przedstawiciele szkół podstawowych dostrzegają wartość rozwijania umiejętności czytania wśród młodzieży, przypisując to zadanie wcześniejszym etapom edukacji. Z tego powodu strategia spotkała się z mniejszym zainteresowaniem szkół ponadpodstawowych. Ponadto do tego samego wniosku doszli autorzy fińskiego projektu Joy of Reading³⁹. Wszystkie te przykłady wskazują na trafność diagnozy w zakresie konieczności wsparcia nauki czytania wśród najmłodszych, szczególnie chłopców.

Powiązanie czytelnictwa z miejscem zamieszkania

Najnowsze dostępne dane (badanie BN z 2020 r. oraz dane GUS za 2020 r.) wskazują, że diagnoza jest aktualna w zakresie wpływu miejsca zamieszkania na stan czytelnictwa. Mieszkańcy miast co najmniej półmilionowych oraz tych liczących 50–100 tys. mieszkańców w 2020 r. częściej czytali książki, i jest to tendencja niezmienna, obserwowana w poszczególnych edycjach badania. Najmniej czytelników jest na obszarach wiejskich oraz w miastach do 20 tys. mieszkańców. Według autorów raportu *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku* jest to silnie powiązane z wykształceniem – na wsiach osób nisko wykształconych jest więcej niż w dużych i średnich miastach, co ma wpływ na stosunek do czytania. Wg GUS w 2020 r. na wsiach osób z wyższym wykształceniem było 18,7%, podczas gdy w miastach było to 36,3%. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że jak wynika z raportu *Biblioteki publiczne w 2020 r.*, sporządzonego przez GUS, w 2020 r. większość placówek bibliotecznych w Polsce (65,0%) prowadziła swoją działalność właśnie na wsi⁴⁰. Można wnioskować zatem, że biblioteki są dostępne dla mieszkańców, jednak z uwagi na ich niskie wykształcenie i stosunek do czytania nie są popularne w społeczności lokalnej. Taki wniosek jest spójny z kolei z Priorytetem 3 Programu, którego celem jest – poprzez wsparcie bibliotek szkolnych, przedszkolnych i pedagogicznych – podniesienie poziomu wykształcenia i socjalizacja do czytelnictwa.

Konieczność inwestycji w udogodnienia dla osób starszych i osób z niepełnosprawnościami

Według danych GUS w 2020 r. wśród wszystkich placówek bibliotecznych jedynie 46% miało wejście do budynku przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, a udogodnienia wewnątrz budynku – 30,5%. W 2020 r. biblioteki publiczne posiadały 606 specjalnie przystosowanych stanowisk do pracy dla osób z różnym rodzajem niepełnosprawności. Większość z nich znajdowała się w miastach (68%), podobnie jak tzw. czytaki dostosowane do potrzeb osób niewidomych i słabowidzących. Czytaki to

37 M. Mossige, Å.K. Hansen Wagner, E. Rongved, *The National Strategy for Language, Reading and Writing 2016–2019*, University of Stavanger, 2016.

38 <https://literacytrust.org.uk/research-services/research-reports/children-and-young-peoples-reading-engagement-in-2021/> (dostęp: 28.11.2021).

39 Na podstawie CS.

40 *Biblioteki publiczne w 2020 roku*, GUS, lipiec 2021 r.

urządzenia umożliwiające odtworzenie książek mówionych. W miastach było ich 938, a na obszarach wiejskich – 104.

Aktualna jest więc diagnoza wskazująca na konieczność inwestycji w tym zakresie, zawarta w ramach Priorytetu 2. Więcej na ten temat w dalszych częściach rozdziału (aktualizacja SWOT).

Cyfrowe biblioteki

Najnowsze wyniki badania stanu czytelnictwa⁴¹ wskazują na wykluczenie cyfrowe nie tylko mieszkańców wsi, ale też małych miast (do 20 tys. mieszkańców), osób starszych, bezrobotnych, nieposiadających w domu książek i osób, które bardzo nie lubią ich czytać. To właśnie w tych grupach występował najwyższy odsetek osób niekorzystających z komputera, tabletu ani smartfona. Niskie kompetencje cyfrowe Polaków potwierdzają także inne badania. Raport rankingu indeksu gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego (DESI) za rok 2020 wskazuje, że blisko połowa Polaków wciąż nie posiada podstawowych umiejętności cyfrowych⁴². Z drugiej strony, jak podaje Biblioteka Narodowa w I półroczu 2020 r., liczba użytkowników portalu polona.pl – biblioteki cyfrowej, w której znajdują się zbiory BN – była niemalże taka sama jak w całym roku 2019⁴³ – co sugeruje wzrost użytkowników zasobów cyfrowych. Podnoszenie kompetencji cyfrowych członków lokalnych społeczności może być elementem działalności biblioteki i sposobem na zachęcenie do odwiedzin tego miejsca poniekąd „przy okazji”.

Powyższe dane wskazują na kompleksowy problem, wykraczający jedynie poza Program Rozwoju Czytelnictwa *per se*. Z jednej strony bowiem w Programie wskazano konieczność dalszej cyfryzacji bibliotek⁴⁴, z drugiej strony jednak cyfryzacja może pogłębiać istniejące już wykluczenie pewnych grup społecznych. Na pewno – jak wspomniano powyżej – cyfryzacja jest odpowiedzią na zapotrzebowanie pewnych grup, zwłaszcza osób pracujących. Nie należy jednak zapominać o pozostałych grupach, dla których korzystanie z zasobów *online* nadal jest trudne lub wręcz niewykonalne.

Duże zainteresowanie zdalnymi dostęпами do zasobów bibliotecznych w trakcie pandemii utwierdziło przedstawicieli Operatorów Programu w tym, że inwestycje w zdalne dostępy są słusznym krokiem (IDI).

Widoczność inwestycji infrastrukturalnych

W opinii IZP o skuteczności Priorytetu 2 Programu stanowi jego widoczność, która przekłada się na zainteresowanie kolejnych bibliotek tym działaniem. Według rozmówców IDI priorytet infrastrukturalny jest najbardziej spektakularny, pokazuje jak biblioteki się zmieniają, pokazuje, że mogą one pełnić także funkcję centrów kultury. Jak wynika zaś z *case study* (studium przypadku) dotyczącego programu Living Libraries Infrastructure, realizowanego w Australii, poprawa infrastruktury bibliotek może pozytywnie wpłynąć na wzrost liczby ich użytkowników.

41 *Biblioteki publiczne w 2020 roku*, GUS, lipiec 2021 r.

42 Indeks Gospodarki Cyfrowej i Społeczeństwa Cyfrowego (DESI 2020).

43 „Rocznik Kultury Polskiej 2020”, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2020.

44 Więcej o cyfryzacji bibliotek w podrozdziale SWOT bibliotek.

Wizerunek bibliotek

Aktualne są także działania związane z wizerunkiem bibliotek. Kwestia wizerunku bibliotek została podniesiona w diagnozie i należy podkreślić, że jest słusznie adresowana przez Program: odpowiedzią autorów jest inwestycja w infrastrukturę biblioteczną (Priorytet 2, Priorytet 3) oraz działania miękkie (Priorytet 4, Kierunek interwencji 4.2). Jak wskazywali rozmówcy w wywiadach IDI, rozwój czytelnictwa to nie tylko rozwój bibliotek, lecz całej społeczności wokół bibliotek, sposobu myślenia o bibliotekach oraz o samym czytaniu.

Trafne jest też założenie o sfinansowaniu w ramach Programu kompleksowej promocji o znamionach regularnej kampanii reklamowej, w rozumieniu sprzedawania produktów czy usług, opartej na pokazywaniu korzyści, które odbiorcy mogą uzyskać, jeśli będą sięgać do czytania czy też skorzystają z bibliotek (IDI).

Aktualne pozostają założenia dotyczące skierowania działań wizerunkowych i promocyjnych do różnych grup wiekowych: dzieci, pracujących i niepracujących dorosłych oraz seniorów, grupy te mają bowiem różne potrzeby.

3.1.2. Aktualizacja analizy SWOT/TOWS Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0

Pytanie badawcze: *Jakie potencjały zidentyfikowali autorzy interwencji?*

W niniejszym rozdziale zgodnie z Raportem Metodologicznym przeprowadzono aktualizację analizy SWOT/TOWS NPRCz 2.0. Analiza składała się z kilku etapów:

- w pierwszej kolejności określono mocne i słabe strony bibliotek w Polsce oraz zewnętrzne szanse i zagrożenia z punktu widzenia realizacji przez system bibliotek w Polsce postawionych przed nimi celów;
- równolegle przeprowadzono aktualizację analizy SWOT przedstawionej w NPRCz 2.0, tj. określono, czy mocne i słabe strony oraz zagrożenia i szanse zidentyfikowane w NPRCz 2.0 znajdują potwierdzenie w najbardziej aktualnych danych;
- następnie określono, czy mocne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia zidentyfikowane w NPRCz 2.0 są trafne i aktualne oraz czy będą miały istotne znaczenie w przyszłości (w okresie realizacji Programu), a także czy istnieją jakieś istotne mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia zidentyfikowane na podstawie analizy danych zastanych, które nie zostały uwzględnione w NPRCz 2.0;
- w kolejnym kroku zgodnie z podejściem TOWS określono, czy szanse płynące z realizacji NPRCz 2.0 pozwolą wykorzystać mocne strony systemu bibliotek w Polsce oraz czy pozwolą zniwelować lub zrekompensować jego słabe strony.

Analiza SWOT systemu bibliotek w Polsce

Na wstępie analizy dotyczącej mocnych i słabych stron systemu bibliotek w Polsce należy nakreślić podstawy jego działania. Prawne ramy funkcjonowania bibliotek publicznych tworzą:

- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;

- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
- Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustaw o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw.

W pierwszej z nich wymienione są najważniejsze zadania bibliotek publicznych:

1) gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych oraz 2) obsługa użytkowników, przede wszystkim udostępnianie zbiorów i prowadzenie działalności informacyjnej, zwłaszcza informowanie o zbiorach własnych, innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej, a także współdziałanie z archiwami w tym zakresie. Ponadto ustawodawca przewiduje, że do zadań bibliotek może należeć prowadzenie działalności bibliograficznej, dokumentacyjnej, naukowo-badawczej, wydawniczej, edukacyjnej, popularyzatorskiej i instrukcyjno-metodycznej.

Biblioteki poza swoją podstawową funkcją, jaką jest prowadzenie księgozbiorów i obsługa użytkowników bibliotek, stają się także ważnymi ośrodkami dla społeczności lokalnych. Podstawowe zadania bibliotek stawiają je w roli centrum informacji, co oznacza, że instytucje te umożliwiają dostęp do różnego rodzaju wiedzy, również poprzez dostęp do internetu. Biblioteki jako jednostki kultury stwarzają także możliwość uczestniczenia w kulturze poprzez organizację różnego rodzaju wydarzeń, np. czytelniczych. Ponadto biblioteki mogą być ważnym centrum edukacji (w tym obywatelskiej) oraz centrum społecznym, gdzie integruje się lokalna społeczność i buduje się lokalna tożsamość⁴⁵. Jak wskazuje prof. zw. dr hab. Wiesław Babik, misją biblioteki w XXI wieku powinno być także zapewnienie społeczności stałego, powszechnego i równego dostępu do wysokiej jakości informacji. Jest to związane z rosnącą rolą internetu i pojawianiem się (poza wartościowymi treściami) informacji z niesprawdzonych źródeł, niejednokrotnie nieprawdziwych. Zadaniem współczesnej biblioteki jest edukowanie, w jaki sposób tworzyć, rozpowszechniać, odbierać i wykorzystywać informacje⁴⁶. Współczesne biblioteki powinny zatem stanowić nowoczesne (również pod względem przestrzeni) ośrodki wiedzy i kultury, w których ludzie będą chcieli spędzać swój wolny czas⁴⁷. Biblioteka może pełnić jeszcze jedną istotną funkcję: poprzez powszechność i dostępność powinna wyrównywać szanse w dostępie do wiedzy oraz niwelować nierówności edukacyjne (wynikające np. z niskiego kapitału społecznego)⁴⁸.

Mocne strony systemu bibliotek w Polsce

W analizie mocnych stron systemu bibliotek w Polsce na pierwszy plan wysuwa się ich **powszechność**. Jest ona konsekwencją założeń ustawy o funkcjonowaniu bibliotek, która zobowiązuje każdą gminę w Polsce do prowadzenia co najmniej jednej biblioteki. Obecnie w kraju działają 7782 biblioteki publiczne, w tym 51 69 filii bibliotecznych. Na jedną bibliotekę publiczną przypada średnio 4917 mieszkańców.

45 M. Jezierska, *Środowiskowe funkcje bibliotek publicznych i ich wpływ na finansowanie bibliotek*, w: *Pieniądze dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny*, red. J. Żochowska, Białystok 2018, s. 251–271.

46 W. Babik, *Infoekologia w tradycyjnej przestrzeni bibliotecznej?*, w: *Pieniądze dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny...*, dz. cyt., s. 69–77.

47 I. Osłowska, *Biblioteki – nowoczesne przestrzenie kultury*, „Przegląd Biblioteczny” 2018, z. 4.

48 „Rocznik kultury polskiej 2020”, dz. cyt.

Większość placówek w Polsce (65,0%) prowadzi swoją działalność na wsi⁴⁹. Biblioteki wiejskie często pełnią funkcję edukacyjną, gdyż na wsiach poza szkołami i bibliotekami nie ma innych instytucji, które mogłyby stać się centrum wiedzy. Zdarza się, że biblioteki wspierają działalność szkół. Ponadto w społecznościach wiejskich są ważnymi, bo często jedynymi ośrodkami kultury, a także miejscami, gdzie przechowuje się tzw. regionalia⁵⁰. Poprzez pełnienie tych zadań biblioteki mają zatem szansę niwelować nierówności edukacyjne.

Istotną, mocną stroną systemu bibliotek publicznych w Polsce jest ich **włączenie do instytucji kultury** na początku lat dziewięćdziesiątych⁵¹. Mówi o tym m.in. art. 2 ustawy o bibliotekach, który precyzuje, że w stosunku do bibliotek stosuje się również przepisy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Ustawa ta wskazuje, że biblioteka jest instytucją kultury. Dzięki temu biblioteki zyskały osobowość prawną, możliwość samodzielnego prowadzenia polityki finansowej oraz stanowienia o swoim funkcjonowaniu – w porozumieniu z organizatorem. Podkreślono środowiskowy charakter bibliotek⁵². Przepisy umożliwiają bibliotekom ich rozwój jako samodzielných instytucji, np. biblioteki mogą organizować różnorodne działania, nie tylko *stricte* czytelnicze. Biblioteki zaczęły prowadzić także działalność animacyjną oraz edukacyjną. Nowa rola biblioteki sprzyja nawiązywaniu partnerstw lokalnych czy też współpracy ponadlokalnej⁵³. Może mieć to pozytywny wpływ na pozyskiwanie dodatkowych źródeł finansowania poza budżetem JST oraz stanie się przez bibliotekę centrum społeczności lokalnej. Niewątpliwie wszelkie dodatkowe działania bibliotek mają szansę na rozbudzenie w społeczności zainteresowania tą instytucją. W tym miejscu warto pokreślić, że biblioteki wykorzystują możliwości, jakie daje im ustawodawca. Jak podaje GUS, w 2020 r. biblioteki publiczne zorganizowały 112,7 tys. różnego rodzaju imprez, w których wzięło udział 3,6 mln uczestników⁵⁴. Należy zauważyć, że jest to znaczący spadek (o 59%) w porównaniu z rokiem 2019, co jednak było spowodowane obostrzeniami związanymi z pandemią COVID-19. Wydaje się zatem, że bardziej adekwatnym punktem odniesienia w tym miejscu analizy będzie rok 2019. W 2019 r. zorganizowano 283 tys. wydarzeń, które zgromadziły 7 mln uczestników⁵⁵. Dane wskazują na **dostrzeżenie przez biblioteki swojej roli w integrowaniu społeczności lokalnej**.

Kolejną mocną stroną bibliotek w Polsce jest ich **coraz większa cyfryzacja**. Odsetek bibliotek publicznych oraz placówek biblioteczno-informacyjnych dysponujących komputerami cały czas rośnie. Według danych GUS za rok 2020, obecnie 94,5% placówek bibliotecznych jest wyposażonych w komputery. Ponad połowa bibliotek publicznych (67%) posiada dostęp do szerokopasmowego internetu, natomiast

49 Na podstawie danych GUS za rok 2020.

50 A. Kołodziejczak, *Znaczenie funkcji bibliotek w środowisku wiejskim w Polsce*, „Studia Obszarów Wiejskich 2015”, vol. 40, s. 129–139.

51 Instytucjami kultury są także biblioteki działające w formie państwowych instytucji kultury, np. Główna Biblioteka Lekarska czy Biblioteka Narodowa (która jest jednocześnie biblioteką publiczną). W niniejszym fragmencie skupiono się na bibliotekach publicznych organizowanych przez JST.

52 B. Budyńska, *Rola dotacji budżetowych i pozabudżetowych w działalności bibliotek publicznych*, w: *Pieniądże dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny...*, dz. cyt., s. 231–250.

53 Tamże, s. 233.

54 *Biblioteki publiczne w 2020 roku*, GUS.

55 *Biblioteki publiczne w 2019 roku*, GUS.

z internetu bezprzewodowego można skorzystać w 61% placówek. Ogółem prawie wszystkie (98%) komputery dostępne dla czytelników są podłączone do internetu. Ten odsetek jest praktycznie niezmienny od 2016 r. Z kolei katalogi *online* **są oferowane czytelnikom w 74% bibliotek publicznych. Warto zaznaczyć, że odsetek ten systematycznie rośnie**, np. w roku 2016 jedynie 63% bibliotek publicznych oferowało taką usługę, w 2017 już 66%, w 2018 – 68%, a 2019 – 72%. Niemniej jednak jedynie 48% z nich oferuje możliwość składania zamówień na materiały biblioteczne *online*. Warto zauważyć, że jeszcze w 2018 r. taką usługę oferowało 2881 bibliotek publicznych, w 2019 r. – 3191, natomiast w 2020 r. – 3709. Widoczny jest wyraźny trend postępującej cyfryzacji w polskich bibliotekach. Cyfryzacja bibliotek daje im szansę na stanie się centrum wysokiej jakości informacji, ale również otwiera szeroki zakres możliwości promocji zarówno samej instytucji, jak i czytelnictwa.

Słabe strony systemu bibliotek w Polsce

Jedną ze słabych stron systemu bibliotek w Polsce jest ich **nierównomierne finansowanie**. Jest to wynik możliwości finansowych ich organizatorów, a także doceniania lub też nie wartości biblioteki w środowisku przez lokalne władze. Według danych GUS w 2020 r. dla 98% bibliotek publicznych organem prowadzącym była gmina lub miasto na prawach powiatu. Należy zaznaczyć, że w ostatnich 10 latach zaobserwowano tendencję wzrostową, jeśli chodzi o wydatki *per capita* na kulturę ze środków JST. Zauważalna jest jednak różnica w wydatkach pomiędzy województwami. Najniższe środki na kulturę *per capita* przeznaczane są w rejonach południowo-wschodnich, w tym w województwach: lubelskim, świętokrzyskim i podkarpackim⁵⁶.

W 2020 r. zmniejszyły się wydatki JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego oraz ich udział ogółem w wydatkach JST⁵⁷. Według danych GUS z budżetów samorządowych w obszarze kultury najwięcej środków przeznaczono na działalność domów/ ośrodków kultury/ klubów i świetlic – 30% oraz bibliotek – 18%. W trzeciej kolejności dotowano muzea, następnie teatry. Warto zaznaczyć, że w porównaniu do roku 2019 nastąpił wzrost wydatków na biblioteki o 1 pp. Niemniej jednak w roku 2018 było to 19,4% budżetu samorządów na kulturę, a w roku 2017 – 20%. Nie można zatem uznać, że samorzady zaczęły bardziej doceniać rolę biblioteki, a na pewno nie przełożyło się to na ich dofinansowanie.

Uzależnienie finansowania od JST ma też swoje odzwierciedlenie w zróżnicowaniu wynagrodzeń wśród bibliotekarzy. Jak podaje serwis wynagrodzenia.pl, który od lat analizuje dane dotyczące wynagrodzeń, różnice w zarobkach pracowników biblioteki wynoszą od kilkuset do kilku tysięcy zł brutto. Biblioteki publiczne za dotacje od organizatorów są w stanie wypełniać podstawowe zadania statutowe i utrzymać pracowników. Utrudnione jest natomiast tworzenie długofalowych strategii, a co z tym związane, planowanie nowych inicjatyw⁵⁸.

56 System finansowania instytucji kultury w Polsce, Opinie i ekspertyzy OE-319, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, Kancelaria Senatu, grudzień 2020.

57 Kultura w 2020 roku, GUS.

58 M. Jezierska, *Finansowanie bibliotek...*, dz. cyt., s. 256.

Kolejną potencjalną słabą stroną systemu bibliotek w Polsce jest ich **możliwość łączenia z innymi instytucjami kultury**. Na wstępie należy zaznaczyć, że w niektórych przypadkach rozwiązanie to może przynosić korzyści. Niemniej jednak w świetle dostępnych danych można uznać, że łączenie bibliotek z innymi instytucjami, niebędącymi bibliotekami, przynajmniej w pierwszych latach ich funkcjonowania, miało więcej negatywnych niż pozytywnych skutków. To rozwiązanie zostało umożliwione w 2011 r. poprzez nowelizację ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności oraz nowelizację ustawy o bibliotekach. Warto wspomnieć, że niniejsze opracowanie bazuje na danych z 2014 r., zatem krótko po wprowadzeniu nowelizacji. Na tym etapie pełna ocena skutków nowelizacji nie była jeszcze możliwa. Z uwagi na brak bardziej aktualnych danych nie jest pewne, jaka jest obecna sytuacja bibliotek połączonych z innym instytucjami kultury. Niemniej jednak biorąc pod uwagę możliwe negatywne skutki tego zjawiska, omawiany temat jest wart pogłębienia.

Wyniki badania sytuacji bibliotek połączonych z innymi instytucjami kultury przeprowadzonego przez MKDiN wskazują, że większość bibliotek jest łączona z domami kultury⁵⁹. Najczęstszym powodem łączenia tych instytucji jest oszczędność. Choć badanie zostało przeprowadzone 3 lata po wprowadzeniu nowelizacji, już wtedy widoczne były jej negatywne skutki. W ponad połowie badanych przez MKDiN połączonych instytucji nie wydzielono odpowiednich środków na promocję biblioteki. Ponadto na dyrektora najczęściej wybierano poprzedniego dyrektora domu kultury, co również wiązało się ze zmniejszeniem roli biblioteki, gdyż osoby te nie posiadały odpowiednich kompetencji do kierowania działaniami czytelniczymi. Kolejnymi trudnościami były problemy budżetowe, np. niewystarczające dotacje od organów prowadzących, czy też kadrowe – konieczność organizowania przez bibliotekarzy wydarzeń domu kultury, często po godzinach. W badaniu zidentyfikowano najważniejsze skutki łączenia instytucji dla bibliotek: wykreślenie z rejestru instytucji kultury, brak autonomii, zmniejszająca się sieć biblioteczna, znikanie nazwy „biblioteka” z przestrzeni publicznej, a także obniżenie jakości usług czytelniczych. Podobne wnioski płyną z analiz prowadzonych w regionach. W województwie lubelskim zdiagnozowano, że z punktu widzenia organizacji pracy i finansowania najlepszym rozwiązaniem jest umiejscowienie biblioteki jako odrębnej instytucji kultury⁶⁰. Ponadto samorząd województwa zwrócił uwagę, że łączenie nie sprzyja budowaniu prestiżu biblioteki w środowisku, a połączenie biblioteki z domem kultury skutkuje ograniczeniem czasu jej pracy i spadkiem poziomu czytelnictwa w społecznościach lokalnych. Rekomendowano JST, że zamiast łączenia należy opracowywać plany współpracy obu instytucji.

Warto zatrzymać się na chwilę nad negatywnym skutkiem, jakim jest znikanie nazwy „biblioteka” z przestrzeni publicznej. Niewidoczność biblioteki w przestrzeni może przełożyć się na jej „zapomnienie” przez społeczność lokalną lub nawet brak świadomości dalszego (po połączeniu) funkcjonowania biblioteki w społeczności lokalnej. W konsekwencji może to doprowadzić do spadku liczby użytkowników

59 A. Czerniak, A. Kowalewska, *Wyniki badania sytuacji bibliotek połączonych z innymi instytucjami kultury*, w: *Łączenie bibliotek skutki społeczno-kulturalne*, red. M. Kwaśniak, Seria „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”, t. 15, 2016.

60 G. Figiel, M. Pieczykolan, *Czy razem znaczy lepiej? Sytuacja bibliotek w województwie lubelskim po zmianie ustawy*, w: *Łączenie bibliotek skutki społeczno-kulturalne...*, dz. cyt., s. 64–70.

biblioteki, co z kolei prawdopodobnie przełoży się na spadek zainteresowania czytelnictwem wśród mieszkańców.

Dr Barbara Budyńska zauważa jeszcze jeden istotny problem, poza wyżej wymienionymi. Z jej analiz wynika, że w większości województw, gdzie doszło do połączenia bibliotek z innymi placówkami, zmniejszyły się środki na zakup nowości do bibliotek⁶¹. Sami bibliotekarze obawiają się tej procedury oraz utraty autonomii i możliwości korzystania z grantów przeznaczonych dla bibliotek⁶².

Zewnętrzne szanse z punktu widzenia realizacji przez system bibliotek w Polsce postawionych przed nimi celów

Jedną z szans dla bibliotek, która może przyczynić się do realizacji większości postawionych przed nimi celów, jest **możliwość pozyskiwania środków poza dotacjami organów prowadzących**. Jest to związane z rozwojem różnego rodzaju mechanizmów wsparcia, skierowanych do bibliotek publicznych. Poza programami MKiDN, w tym również NPRCz (co zostało omówione w dalszej części niniejszego rozdziału), biblioteki mogą uzyskać środki z budżetów obywatelskich, od podmiotów prywatnych, z funduszu sołectkiego (na obszarach wiejskich) czy też grantów oferowanych przez NGO i inne instytucje.

W 2017 r. budżet obywatelski funkcjonował w 320 miastach, łącznie przeznaczono na ten cel ponad pół miliarda złotych. Spośród 1746 projektów zakwalifikowanych jako infrastruktura rekreacyjno-sportowa w budżetach obywatelskich, 367 dotyczyło bibliotek⁶³. Warto zaznaczyć, że projekty do budżetu zgłaszają mieszkańcy, jest to zatem dodatkowa motywacja dla bibliotek publicznych, aby promować bibliotekę w środowisku lokalnym i budować wokół niej społeczność. Rozwiązaniem, z którego mogą skorzystać placówki wiejskie, jest ubieganie się o środki z funduszu sołectkiego. Według danych GUS na dzień 31 grudnia 2020 r. liczba sołectw w Polsce wyniosła 40 821, a planowana kwota do wydatkowania w 2021 r. z funduszu sołectkiego to ok. 692 mln zł⁶⁴. W 2020 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego JST przeznaczyły 139 923 702 zł z funduszu sołectkiego⁶⁵. **Środki z funduszu sołectkiego mają za zadanie służyć podniesieniu jakości życia mieszkańców wsi. Korzystanie z tych środków przez biblioteki świadczy o tym, że chcą one pełnić ważną funkcję w życiu lokalnej społeczności.**

Z analizy danych zastanych w ramach niniejszej ewaluacji, a także FGI wynika, że w Polsce istnieje kilkanaście instytucji/organizacji, które prowadzą projekty skierowane do bibliotek. Są to m.in.: Instytut Książki, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, Fundacja Civis Polonus, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Fundacja Powszechnego Czytania, Fundacja Centrum Cyfrowe, Stowarzyszenie Larix,

61 B. Budyńska, O „uszczerbku” w działalności bibliotek publicznych, w: *Łączenie bibliotek skutki społeczno-kulturalne...*, dz. cyt., s. 13–33.

62 Na podstawie IDI z operatorami oraz FGI z beneficjentami.

63 B. Martela, P. Pistelok, *Partycypacja Publiczna. Raport o stanie polskich miast*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, 2019.

64 Na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (dostęp: 28.11.2021).

65 Na podstawie danych BDL GUS.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Fundacja Orange.

Kolejną szansą dla osiągnięcia celów bibliotek publicznych jest **rozwój mediów społecznościowych**. Dzięki postępującej cyfryzacji bibliotek media społecznościowe są dostępne dla większości tego typu instytucji kultury. Wraz z rozwojem mediów społecznościowych biblioteki zyskują nowy kanał promocji swoich działań i sposób na przyciągnięcie czytelników. Media społecznościowe służą także do utrzymywania stałego kontaktu z lokalną społecznością i pokazywania biblioteki jako nowoczesnego, odpowiadającego na wyzwania współczesności miejsca⁶⁶. Może mieć to pozytywny wpływ na wizerunek biblioteki. Wykorzystanie tego kanału kontaktu z odbiorcami jest szczególnie istotne w pandemii COVID-19, zwłaszcza w jej początkach, kiedy biblioteki były fizycznie niedostępne dla użytkowników. W tym czasie biblioteki organizowały różnego rodzaju działania w internecie, np. akcję #NieZostawiamCzytelnika, nagrywanie filmików, czytanie na głos książek przez bibliotekarza, polecanie ciekawych książek⁶⁷. Z wywiadów pogłębionych z bibliotekarzami wynika, że popularną formą wykorzystywania mediów społecznościowych jest informowanie za ich pomocą czytelników o dostępnych nowościach. Z doświadczenia uczestniczek FGI wynika, że kupowanie nowości i promowanie ich poprzez np. Facebook przyciąga do biblioteki nowych czytelników.

Podobnie jak możliwości pozyskiwania środków spoza dotacji organizatorów, w ostatnich latach pojawiły się także różnego rodzaju **święta biblioteczne**. Są one okazją dla bibliotek publicznych do organizowania cyklicznych akcji czytelniczych oraz promowania biblioteki w środowisku lokalnym. Święta biblioteczne są szansą szczególnie dla bibliotek, które nie mają zasobów (kadrowych i/lub finansowych) do stałego inicjowania wydarzeń dla społeczności. Do zorganizowania obchodów świąt biblioteki mogą zaprosić czytelników bądź wolontariuszy ze środowiska lokalnego, np. szkół. Dzięki temu biblioteki nie tylko zyskują kolejny kanał promocji, ale również okazję do nawiązania partnerstwa. W Polsce corocznie obchodzonych jest około 20 świąt bibliotecznych i okołobibliotecznych, w tym najważniejsze z nich: Międzynarodowy Dzień Książki dla Dzieci, Międzynarodowy Dzień Pisarzy, Dzień Bibliotekarzy i Bibliotek, Międzynarodowy Dzień Książki i Praw Autorskich, Międzynarodowy Miesiąc Bibliotek Szkolnych, Święto Uwalniania Książek, Ogólnopolski Dzień Głośnego Czytania, Ogólnopolski Tydzień Czytania Dzieciom, Ogólnopolski Tydzień Bibliotek, Światowy Dzień Społeczeństwa Informacyjnego⁶⁸.

Kolejną szansą dla bibliotek, związaną ze świętami bibliotecznymi, jest **różnorodność ich użytkowników**. Biblioteki mogą i powinny korzystać z zasobu, jakim są czytelnicy i inni użytkownicy. Jak wynika z najnowszego badania przeprowadzonego przez Bibliotekę Narodową⁶⁹, osoby wypożyczające książki to przedstawiciele różnych środowisk społecznych, wykonujące różne zawody. Warto zaznaczyć, że osoby

66 P. Pioterek, J. Przybyś, *Media społecznościowe w służbie bibliotek*, w: *Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu*, red. H. Brzezińska-Stec i J. Żochowska, Białystok 2015.

67 E. Krupa, E. Pawlak, W. Albiński, *Liczy się więź, nie budynek*, „Bibliotekarz” 2020, nr 6, s. 18–22.

68 M. Antczak, P. Krzewicka, *Święta biblioteczne okazją do promocji bibliotek szkolnych*, w: *Czytelnictwo w dobie informacji. Rozwój, bariery, technologie*, red. M. Wojciechowska, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich / Uniwersytet Gdański, 2015.

69 *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt.

pracujące w 2020 r. stanowiły 39% wszystkich czytelników biblioteki i była to największa grupa pod względem tego, czym zajmują się czytelnicy bibliotek. Po pierwsze, oznacza to, że część czytelników ma możliwość dotarcia do tzw. nieużytkowników biblioteki i przekazania im informacji o istotnych działaniach bibliotek, np. zakupie nowości czy ciekawych wydarzeniach. Po drugie, część z nich, np. z racji wykonywanego zawodu, może wspomóc bibliotekę w organizacji wydarzeń dla społeczności, a nawet w zdobyciu sponsora czy też zorganizowaniu spotkania z ciekawym gościem. Kluczową rolę w wykorzystaniu tej szansy odgrywają bibliotekarze i ich sposób komunikacji oraz integracji z czytelnikami. W tym miejscu znów należy podkreślić, że szansą dotarcia do czytelników i „skrócenia dystansu” są media społecznościowe, poprzez które biblioteki mogą np. zapraszać czytelników do współorganizowania różnego rodzaju akcji i wydarzeń, a nawet zgłaszania własnych inicjatyw i pomysłów do zrealizowania w bibliotece. Jak wynika z informacji pozyskanych podczas panelu ekspertów, biblioteki w czasie pandemii COVID-19 zintensyfikowały swoją działalność w mediach społecznościowych. Przykładem takiej działalności może być wspomniana już akcja #NieZostawiamCzytelnika, zainicjowana przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. W ramach tego działania pisarze, bibliotekarze i przedstawiciele SBP informowali czytelników o ciekawych wydarzeniach *online*. W serwisie Facebook 1300 użytkowników opublikowało informacje na ten temat⁷⁰. Z danych GUS wynika, że w 2020 r. 51,4% bibliotek publicznych miało konta na portalach społecznościowych i umieszczało wpisy o bieżących wydarzeniach, zdjęcia i informacje o swoich usługach. W stosunku do roku 2019 odnotowano prawie 5% wzrost liczby kont bibliotek w mediach społecznościowych. Jak pokazuje doświadczenie pandemii COVID-19, biblioteki coraz chętniej korzystają z mediów społecznościowych.

Szansą dla bibliotek, która może pozytywnie wpłynąć na przyciągnięcie do niej nowych czytelników, jest **prawo o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami**, które weszło w życie w 2019 r. Ustawa z dnia 11 lipca 2019 zobowiązuje podmioty publiczne do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień. Ustawodawca zobowiązuje podmioty publiczne do uwzględniania potrzeb w planowanej i prowadzonej przez ten podmiot działalności poprzez usuwanie barier, a także zapobieganie ich powstawaniu. Dla bibliotek oznacza to konieczność dostosowania przestrzeni, szczególnie tej nowo powstającej, do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (co opisaliśmy powyżej w części dotyczącej aktualizacji diagnozy). W świetle najnowszych danych GUS (za rok 2020), można postrzegać to rozwiązanie jako szansę. Warto mieć na uwadze, że jest to również duże wyzwanie dla organów prowadzących biblioteki – konieczne jest pozyskanie środków do wdrożenia usprawnień przestrzeni i dostosowania do potrzeb osób z niepełnosprawnościami np. stron www. Według informacji pozyskanych przez przedstawicieli Operatora nawet nowoczesne biblioteki mogą mieć trudności z zapewnieniem pełnej, ustawowej dostępności.

Jednocześnie, jak wskazują przedstawiciele Operatorów Programu uczestniczący w niniejszym badaniu, już przed wejściem ustawy w życie widać było zmiany

⁷⁰ W celu oszacowania popularności tej akcji Wykonawca sprawdził, poprzez proste wyszukiwanie, ilu użytkowników publikowało posty oznaczone hasztagiem.

w myśleniu bibliotek o przestrzeni. Z roku na rok coraz więcej beneficjentów Priorytetu 1 było świadomych konieczności wprowadzania usprawnień. Niemniej jednak w opinii przedstawicieli Operatorów przepisy mogą podnieść świadomość tych bibliotek, które jeszcze nie brały udziału w NPRCz. Docelowo przełoży się to na zwiększenie dostępności bibliotek dla osób z niepełnosprawnościami. Może to pozytywnie wpłynąć na ich wizerunek w społeczności lokalnej i przyciągnięcie nowych czytelników czy też uczestników wydarzeń. Dostosowanie przestrzeni może pociągnąć za sobą refleksję na temat ogólnego dostosowania biblioteki do potrzeb jej użytkowników.

Zewnętrzne zagrożenia z punktu widzenia realizacji przez system bibliotek w Polsce postawionych przed nimi celów

Wśród mocnych stron bibliotek została wymieniona m.in. ich powszechność. Mimo że biblioteki w Polsce występują powszechnie, to część z nich jest **zagrożona likwidacją**. Dotyczy to szczególnie małych filii i punktów bibliotecznych, do których dostęp jest utrudniony⁷¹. Jak podaje GUS, na koniec 2020 r. w Polsce funkcjonowało o 99 bibliotek i filii bibliotecznych mniej w stosunku do roku poprzedniego. Jest to największy spadek w ciągu ostatnich 5 lat. Liczba punktów bibliotecznych zmniejszyła się w tym czasie o 128. W 2020 r. na jedną bibliotekę publiczną lub filię przypadało 4917 osób (w porównaniu do 4870 w 2019 r.). Biblioteki, aby poprawić swój status i móc realizować nadal swoje cele, muszą znaleźć sposób, aby dotrzeć do lokalnych społeczności, szczególnie na wsi. Warto zaznaczyć, że obecna skala likwidacji punktów bibliotecznych i bibliotek nie zagraża jeszcze ich powszechności. Niemniej jednak jest to tendencja utrzymująca się od co najmniej 10 lat⁷² i jak wynika z niniejszej ewaluacji, bibliotekarze obawiają się likwidacji bibliotek.

Duży spadek liczby bibliotek w 2020 r. w porównaniu do roku 2019 może, lecz nie musi, być konsekwencją pandemii COVID-19 i związanych z nią ograniczeń w funkcjonowaniu bibliotek. **Pandemia COVID-19**, jak wynika z wywiadów z przedstawicielami Operatorów, jest zagrożeniem w realizacji celów bibliotek, szczególnie tych, które są w trakcie modernizacji przestrzeni lub podejmują działania aktywizujące w społeczności lokalnej. Potwierdzają to przytoczone już w niniejszym opracowaniu dane, które mówią o dużym spadku wydarzeń organizowanych przez biblioteki w 2020 r. W 2020 r. odnotowano także spadek czytelnictwa w bibliotekach⁷³ o 18% w stosunku do roku 2019, a liczba wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz spadła w tym czasie o 24,5%⁷⁴. W związku z powyższym spadł również wskaźnik liczby wypożyczeń księgozbioru na jednego czytelnika (z 17,2 woluminów w 2019 r. do 15,8 woluminów w 2020 r.). Biblioteki, które podejmowały się remontów (w ramach NPRCz), w 2020 r. odnotowały istotne opóźnienia z powodu pandemii COVID-19, wynikające m.in. ze wzrostu kosztów materiałów budowlanych czy też niedostępności wykonawców. Istnieje zagrożenie, że biblioteka w wyniku zamknięcia bądź ograniczenia liczby uczestników wydarzeń zniknie ze świadomości części członków społeczności lokalnej, szczególnie osób starszych, które należą do grupy

71 *Biblioteki w 2020 roku*, GUS.

72 Na podstawie danych BDL GUS.

73 Mierzony liczbą czytelników w bibliotece.

74 *Kultura w 2020 roku*, GUS.

osób wykluczonych cyfrowo w Polsce. Niemniej jednak należy zauważyć, że biblioteki podjęły ogromny wysiłek, wzmacniając swoje kompetencje cyfrowe w 2020 r.

Kolejnym zagrożeniem dla realizacji celów bibliotek jest **niewielkie zainteresowanie czytelnictwem i korzystaniem z bibliotek w Polsce**.

SWOT NPRCz 2.0 – aktualizacja

Pytanie pomocnicze: Czy mocne strony zidentyfikowane w NPRCz 2.0 znajdują potwierdzenie w najbardziej aktualnych danych?

NPRCz 2.0	Stan na rok 2021
Wzrost liczby czytelników mających wysokie kompetencje cyfrowe	<p>TAK/NIE</p> <p>Kwestia kompetencji cyfrowych jest bardzo złożonym zjawiskiem. O ile wśród części czytelników można mówić o ich wzroście – co mogą sugerować bardzo wysokie wyniki w dostęпах <i>online</i>, zwłaszcza podczas pandemii (IDI), o tyle nadal mamy do czynienia z grupami wykluczonymi cyfrowo (osoby z mniejszych miejscowości/wsi, osoby starsze, osoby z wykształceniem zawodowym), o których nie należy zapominać w działaniach Programu.</p>
Zainteresowanie czytelników nowościami wydawniczymi koresponduje z rosnącym udziałem nowości wydawniczych w zasobach bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych	<p>TAK/NIE</p> <p>Uczestnicy IDI podkreślają, że jest to cel Programu, który częściowo udało się osiągnąć dzięki pierwszej edycji NPRCZ, natomiast zaopatrzenie bibliotek w nowości jest procesem ciągłym, a zatem wymagającym także ciągłego wsparcia.</p>
Zainteresowanie czytelnictwem nastoletnich dziewcząt	<p>TAK</p> <p>Najnowsze badanie <i>Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 r.</i> potwierdza, że nadal czytelnictwo pozostaje domeną kobiet (czyta 51% kobiet i jedynie 33% mężczyzn)⁷⁵.</p> <p>Warto jednak zwrócić uwagę, że nie dotyczy to jedynie kobiet w wieku nastoletnim, lecz we wszystkich grupach wiekowych.</p>
Rozbudowana sieć bibliotek publicznych i ich filii na terenie całego kraju (7925), zapewniająca powszechny dostęp do książek i prasy oraz wydawnictw elektronicznych	<p>TAK</p> <p>Rozlokowanie bibliotek i filii bibliotecznych w całym kraju nadal stanowi o ich dużym plusie, jest to potencjał dla wyrównywania szans.</p> <p>Dodatkowo mocną stroną jest rosnący dostęp do zasobów cyfrowych w bibliotekach, dzięki czemu są one dostępne dla osób aktywnych zawodowo, tych preferujących czytanie w formie elektronicznej, a także dla tych, którym z różnych względów trudno jest dotrzeć do biblioteki fizycznie, ponieważ np. mieszkają w miejscowościach, w których nie ma bibliotek lub ponieważ są to osoby z ograniczoną sprawnością ruchową.</p> <p>Jak wspomniano powyżej (SWOT bibliotek), istnieje pewne zagrożenie związane z likwidowaniem filii bibliotecznych, zjawisko nie jest jednak na razie znaczące w skali całego kraju.</p>

⁷⁵ *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt., s. 2.

NPRCz 2.0	Stan na rok 2021
<p>Zaangażowanie JST w finansowanie bibliotek publicznych (w latach 2014–2018 średnioroczne tempo wydatków JST na biblioteki, było wyższe o 1 pp. Od średniorocznego tempa wydatków JST ogółem na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego)</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>W opinii przedstawicieli Operatorów Programu widać pozytywne zmiany w podejściu JST do finansowania bibliotek, między innymi powiązane z Programem.</p> <p>Niestety, czynnik ten uzależniony jest od sytuacji politycznej. Problemem mogą być zmiany w prawie (np. Polski Ład) oraz sytuacja finansowa samorządów.</p> <p>Problemem jest także nierównomierne finansowanie, o którym wspomiano w rozdziale SWOT systemu bibliotek.</p>
<p>Systematyczny wzrost liczby bibliotek dostosowanych do potrzeb osób starszych i z niepełnosprawnościami</p>	<p>TAK.</p> <p>Brak danych wskazujących na zmianę trendu.</p>

Pytanie pomocnicze: Czy słabe strony zidentyfikowane w NPRCz 2.0 znajdują potwierdzenie w najbardziej aktualnych danych?

NPRCz 2.0	Stan na rok 2021
<p>Odsetek dorosłych Polaków mających problemy z czytaniem ze zrozumieniem jest wyższy niż średnia dla krajów OECD</p>	<p>TAK</p> <p>Brak danych wskazujących na zmianę trendu nowszych niż te analizowane w ramach Programu.</p>
<p>Znacząco niższy (o 6,5 pp.) udział dorosłych Polaków w kształceniu ustawicznym niż średnia w krajach UE</p>	<p>TAK</p> <p>Dane Eurostatu za 2020 r. pokazują nieznaczny spadek różnicy pomiędzy Polską a średnią UE: różnica wyniosła w tym roku 5,5 pp. Wynika to jednak ze spadku średniej dla UE, nie zaś ze wzrostu udziału dorosłych Polaków w kształceniu ustawicznym – ten bowiem zmniejszył się z 4,8% w roku 2019 do 3,7% w roku 2020.</p>
<p>Brak zainteresowania czytaniem nastoletnich chłopców</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>Najnowsze badanie <i>Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 r.</i> potwierdza, że nadal czytelnictwo pozostaje domeną kobiet (czyta 51% kobiet i jedynie 33% mężczyzn)⁷⁶.</p> <p>Warto jednak pamiętać, że problem jest znacznie szerszy i nie dotyczy jedynie nastoletnich mężczyzn. Co więcej, problem z czytelnictwem wśród mężczyzn wzrasta wraz z wiekiem – wśród nieczytających mężczyzn 60% deklaruje, że czytało jedynie w szkole. Dlatego grupą, która w największym stopniu powinna być odbiorcą Programu, nie są nastoletni chłopcy, lecz mężczyźni w wieku powyżej 18 roku życia, pracujący zawodowo.</p> <p>W badaniu BN <i>Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 r.</i> podkreślono również, że „Im młodszy ankietowany, tym większe prawdopodobieństwo, że czyta książki” (s. 2), dlatego szczególne zagrożenie spadkiem czytelnictwa dotyczy osób w wieku ponadszkolnym. Obserwację tę potwierdzali eksperci podczas panelu ekspertów.</p>

76 Tamże.

NPRCz 2.0	Stan na rok 2021
Rzadko deklarowany przez młodzież udział bibliotekarzy w ich wyborach czytelniczych	<p>TAK</p> <p>Z badania stanu czytelnictwa w roku 2020 wynika, że jedynie 6% czytelników zasięgnęło rady u bibliotekarki lub bibliotekarza przed wyborem książki, i to na tyle skutecznie, że podjęto lekturę wskazanej książki. Co prawda rady były przydatne zwłaszcza dla seniorów i nastoletnich czytelników (16% w wieku 15–18 lat), niemniej jednak wciąż jest to niski odsetek.</p>
Częste niedostosowanie godzin pracy bibliotek publicznych do potrzeb mieszkańców	<p>TAK</p> <p>Nadal jest to duży problem, co potwierdzają wywiady z przedstawicielami IZP oraz Operatorów Programu. Przeszkodą często jest brak otwartości bibliotek na zmiany i na rzeczywiste potrzeby czytelników. Przedstawiciele Operatorów Programu spotykali się w swojej pracy z podejściem, że pracownicy danej biblioteki „lepiej wiedzą”, kiedy powinna ona być otwarta – skoro ludzie przychodzą w regularnych godzinach (poniedziałek–piątek, 9–16), znaczy, że im to odpowiada.</p> <p>Według danych GUS w 2020 r. większość bibliotek publicznych (60,4%) oferowała swoje usługi przez 5 dni w tygodniu – jest to wzrost w stosunku do roku 2019 o 5 pp. W sobotę dostępnych było 15% ogólnej liczby czynnych placówek, to w porównaniu z rokiem 2019 spadek o 7 pp⁷⁷.</p>
Różne systemy informatyczne (biblioteczne) stosowane przez biblioteki publiczne, co wpływa na brak spójnej prezentacji zasobów bibliotek w Polsce	<p>TAK</p> <p>Natomiast jak wspominali przedstawiciele Operatorów Programu w ramach IDI, biblioteki mają duży potencjał w tym zakresie, istnieje więc duża szansa na zmianę.</p>
Brak katalogu elektronicznego w 1/3 placówek przy blisko 100% komputeryzacji bibliotek publicznych w Polsce	<p>TAK</p> <p>Nadal jest to duży problem, co potwierdzają wywiady z przedstawicielami IZP oraz Operatorów Programu. W niektórych bibliotekach biorących udział w poprzedniej edycji Programu zaobserwowano duży opór wobec cyfryzacji. Potwierdzają to także dane GUS przywoływane w części SWOT systemu bibliotek: katalogi <i>online</i> są oferowane czytelnikom w 74% bibliotek publicznych, a jedynie 48% z nich oferuje możliwość składania zamówień na materiały biblioteczne <i>online</i>.</p>
Niewielki odsetek filii bibliotek (zwłaszcza na wsi) oraz filii dla dzieci jest czynnych w soboty	<p>TAK</p> <p>Nadal jest to duży problem, co potwierdzają wywiady z przedstawicielami IZP oraz Operatorów Programu, a także dane GUS. Przeszkodą często jest „mentalność” niektórych bibliotek, brak otwartości na zmiany i na rzeczywiste potrzeby czytelników. Operatorzy Programu spotykali się z podejściem, że pracownicy danej biblioteki „lepiej wiedzą”, kiedy powinna ona być otwarta – skoro ludzie przychodzą w regularnych godzinach (poniedziałek–piątek, 9–16), znaczy, że im to odpowiada. W 2020 r. większość bibliotek publicznych (60,4%) oferowała swoje usługi przez 5 dni w tygodniu – jest to wzrost w stosunku do roku 2019 o 5 pp. W sobotę dostępnych było 15% ogólnej liczby czynnych placówek, w porównaniu z rokiem 2019 spadła ona o 7 pp.</p>

77 Biblioteki publiczne w 2020 roku, GUS, lipiec 2021 r., Biblioteki publiczne w 2019 roku, GUS 2020.

NPRCz 2.0	Stan na rok 2021
<p>Znaczący odsetek bibliotek w Polsce (ponad połowa) nie posiada wejścia do budynku przystosowanego dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich</p>	<p>TAK</p> <p>Według najnowszych danych GUS (za rok 2020) wśród wszystkich placówek bibliotecznych jedynie 46% miało wejście do budynku przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, a udogodnienia wewnątrz budynku – 30,5%.</p>
<p>Częsty brak przygotowania i przekonania pracowników bibliotek do prowadzenia lokalnych działań promujących biblioteki i czytelnictwo</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>Niektórzy rozmówcy w ramach IDI wspominali, że problemem jest mentalność niektórych bibliotekarzy i ich brak otwarcia na lokalne społeczności. Potwierdzili to eksperci podczas panelu: bibliotekarze nadal mają słabe kompetencje animowania społeczności lokalnych oraz trudności w zawieraniu partnerstw. Często nie potrafią także promować biblioteki, nie znają marketingowych strategii promocji i nie umieją zachęcać przedstawicieli JST i innych instytucji do wsparcia ich finansowo.</p> <p>Z drugiej jednak strony w sytuacji pandemicznej część bibliotek świetnie sobie poradziła, czego przykładem jest opisana już powyżej akcja #NieZostawiamyCzytelnika.</p> <p>Eksperti podczas panelu potwierdzili obserwację, że wielu bibliotekarzy podniosło podczas pandemii swoje kompetencje cyfrowe.</p>
<p>Częsty brak współpracy bibliotekarzy z mieszkańcami (brak zainteresowania opiniami nt. usług świadczonych przez biblioteki)</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>W części dotyczącej SWOT przytoczono dane bibliotek pokazujące dużą liczbę wydarzeń oraz osób, do których biblioteki docierają w ramach organizowanych przez siebie wydarzeń. Co więcej, z danych zebranych przez Bibliotekę Narodową wynika, że w 2020 r. co dziesiąta czytelniczka i 6% czytelników zasięgnęło rady bibliotekarza, co skutkowało wypożyczeniem danej lektury. Natomiast, jak wynika z wywiadów IDI, nadal jest sporo do poprawy w kwestii komunikacji bibliotek z mieszkańcami – wiele zależy tutaj od indywidualnej inicjatywy bibliotekarzy.</p>
<p>Niefunkcjonalna i nieatrakcyjna infrastruktura biblioteczna; obiekty biblioteczne lub ich części znajdują się nieraz w nieodpowiednim stanie technicznym</p>	<p>TAK</p> <p>Natomiast duże zainteresowanie projektami inwestycyjnymi w ramach Programu oraz przeznaczenie środków na duże modernizacje w ramach Programu odpowiada na ten problem.</p>

Pytanie pomocnicze: Czy szanse zidentyfikowane w NPRCz 2.0 znajdują potwierdzenie w najbardziej aktualnych danych?

NPRCz 2.0	Stan na rok 2021
<p>Poprawa usług dostępu do zasobów bibliotek, niewymagających fizycznej wizyty w placówce, co jest szczególnie istotne w sytuacji pandemii i konieczności czasowego zamykania instytucji publicznych (za pośrednictwem platform internetowych biblioteki publiczne mogą udostępniać czytelnikom książki w formie elektronicznej, przysyłając kody dostępu e-mailem); zwiększenie różnorodności zbiorów bibliotek publicznych, poprzez zakup nowości wydawniczych w formie usług dostępu do platform internetowych zawierających e-booki i audiobooki, których zwiększona dostępność zdalna (niewymagająca każdorazowo osobistej wizyty w bibliotece) może zachęcić do korzystania z bibliotek nowe grupy użytkowników, dotychczas w nich nieobecnych</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>Wzrost liczby osób, deklarujących przeczytanie minimum jednej książki w 2020 r., przy jednoczesnym spadku liczby użytkowników bibliotek i liczby wykorzystanych książek wskazuje na potencjał promowania indywidualnego czytelnictwa, które może być wzmacniane dzięki zdalnemu dostępowi do placówek bibliotecznych.</p> <p>Z drugiej strony jednak badanie BN <i>Stan czytelnictwa w 2020 r.</i> wskazuje, że czytelnicy zdecydowanie preferują książki papierowe⁷⁸, a 97% kupowanych książek to książki papierowe⁷⁹.</p>
<p>Tworzenie atrakcyjnych i funkcjonalnych budynków bibliotek, umożliwiających różne formy korzystania z ich zasobów (np. posiadających przestrzeń do wspólnej nauki, strefę z dostępem do komputerów i treści cyfrowych czy też przestrzeń przeznaczoną do pracy indywidualnej oraz strefę socjalną dostępną dla użytkowników)</p>	<p>TAK</p> <p>Potwierdzają to wywiady z przedstawicielami Operatorów Programu. W ich opinii – z obserwacji zmian w bibliotekach oraz trendów zagranicznych można wnioskować, że inwestycje w atrakcyjne budynki oraz infrastrukturę biblioteczną zachęcają potencjalnych użytkowników bibliotek do korzystania z nich. Podobne wnioski płyną z analizy studiów przypadków wykonanej w ramach niniejszego badania.</p>
<p>Wczesna socjalizacja do książki dzieci i młodzieży, zwiększająca kompetencje czytelnicze i wzmacniająca nawyk czytania dla przyjemności</p>	<p>TAK</p> <p>Badanie BN potwierdza, że wśród kobiet, których znacznie wyższy odsetek czyta, jest także znacznie wyższy odsetek osób czytających dla przyjemności, co wskazuje na korelację przyjemności z czytania z poziomem czytelnictwa.</p>
<p>Wzmacnianie kompetencji czytelniczych młodzieży, pozwalających pokonywać ograniczenia związane z mniej sprzyjającym środowiskiem społecznym</p>	<p>TAK</p> <p>Badanie BN potwierdza, że wyższy poziom czytelnictwa występuje wśród osób z wyższym wykształceniem.</p> <p>Czynniki takie jak zamieszkanie na wsi, niższe wykształcenie czy gorsza sytuacja materialna negatywnie wpływają na poziom czytelnictwa.</p>
<p>Socjalizacja do czytelnictwa osób starszych, rozumiana jako forma udziału w życiu lokalnej społeczności, zwłaszcza w tych środowiskach lokalnych, które młodsze pokolenia opuściły w wyniku migracji</p>	<p>TAK</p> <p>Badanie BN potwierdza, że wśród osób najstarszych jest najwyższy odsetek osób wykluczonych cyfrowo. W 2020 r. najmniej czytelników było wśród osób najstarszych – powyżej 60 lat 33%, a powyżej 70 lat tylko 22%⁸⁰.</p>

78 *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt., s. 6.

79 Tamże, s. 10.

80 Tamże, s. 2.

NPRCz 2.0	Stan na rok 2021
Rozwijanie lokalnych koalicji na rzecz czytelnictwa w formie współpracy bibliotek z partnerami instytucjonalnymi i społecznymi	<p>TAK</p> <p>Fakt zawierania nowych partnerstw bibliotek z partnerami instytucjonalnymi i społecznymi podczas trwania pierwszej edycji Programu potwierdza, że jest to słuszny kierunek rozwoju oraz duża szansa dla bibliotek (na podstawie IDI z przedstawicielami Operatorów Programu).</p>
Rozszerzanie tradycyjnego wizerunku bibliotek, wzmacnianie ich kompetencji jako miejsca spotkań i aktywności mieszkańców	<p>TAK</p> <p>Brak danych wskazujących na zmianę trendu nowszych niż te analizowane w ramach Programu.</p> <p>Co prawda dane GUS za 2020 r. wskazują na spadek liczby osób odwiedzających biblioteki, jednak, jak wielokrotnie wspomniano w niniejszym raporcie, wynika to ze specyfiki roku 2020 w związku z pandemią, nie wpływa więc na ocenę aktualności zidentyfikowanej szansy.</p>
Ekranizacje utworów literackich i produkcja gier komputerowych zwiększa zainteresowanie literackim pierwowzorem i zachęca do czytania książek (przynajmniej wśród części widzów i graczy), co jest widoczne w deklaracjach czytelniczych	<p>TAK</p> <p>Wskazuje na to fluktuacja popularności autorów takich jak Andrzej Sapkowski czy Szczepan Twardoch⁸¹.</p> <p>Jeśli spojrzeć na rankingi popularności książek, np. prowadzony przez portal lubimyczytac.pl, można zauważyć, że najwyżej oceniane książki to dzieła, które zostały zekranizowane w postaci serialu lub dzieła autorów, których inne książki zostały wcześniej zekranizowane⁸².</p>

Pytanie pomocnicze: Czy zagrożenia zidentyfikowane w NPRCz 2.0 znajdują potwierdzenie w najbardziej aktualnych danych?

NPRCz 2.0	Stan na 2021
Pandemia i konieczność dostosowania działania bibliotek do zaleceń epidemicznych, w tym przestrzegania zasad dystansu społecznego, może znacząco utrudnić funkcjonowanie bibliotek (zamknięcie czytelni, zawieszenie otwartego dostępu do książek oraz pomieszczeń bibliotek dla użytkowników i czytelników, kwarantanna na zwrócone materiały biblioteczne przed udostępnieniem ich kolejnym czytelnikom itp.)	<p>TAK</p> <p>Z danych GUS za rok 2020 można wywnioskować znaczący spadek liczby użytkowników bibliotek oraz wypożyczonych książek (w porównaniu z 2019 r. liczba czytelników spadła o 17,8%, a wypożyczeń o 24,5%).</p>
Związane z pandemią ograniczenie dostępności do zbiorów i zakupionych nowości książkowych, skutkujące obniżeniem odsetka czytelników, odwiedzin i wypożyczeń	<p>TAK</p> <p>Jak wyżej.</p>
Utrzymujące się na niskim poziomie kompetencje czytelnicze części Polaków, skutkujące niechęcią do kształcenia ustawicznego, powodujące ograniczenie szans na rynku pracy	<p>TAK</p> <p>Badanie BN (<i>Stan czytelnictwa w Polsce 2020 r.</i>) wskazuje, że nadal obserwowalna jest korelacja – wraz z zakończeniem nauki szkolnej spada poziom czytelnictwa. Obserwację tę potwierdzali także eksperci podczas panelu ekspertów.</p>

81 Tamże, s. 21.

82 Na podstawie rankingu użytkowników serwisu lubimyczytac.pl (dostęp: 28.11.2021).

NPRCz 2.0	Stan na 2021
<p>Utrzymująca się dysproporcja w zakresie poziomu czytelnictwa nastoletnich dziewcząt i chłopców, skutkująca wykluczeniem z kultury książki wielu nastolatków płci męskiej</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>Najnowsze badanie <i>Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 r.</i> potwierdza, że nadal czytelnictwo pozostaje domeną kobiet (czyta 51% kobiet i jedynie 33% mężczyzn)⁸³.</p> <p>Warto jednak pamiętać, że problem jest znacznie szerszy i nie dotyczy jedynie nastoletnich mężczyzn. Co więcej, problem z czytelnictwem wśród mężczyzn wzrasta wraz z wiekiem – wśród nieczytających mężczyzn 60% deklaruje, że czytało jedynie w szkole. Dlatego grupą, która w największym stopniu powinna być odbiorcą Programu nie są nastoletni chłopcy, lecz mężczyźni w wieku powyżej 18 roku życia, pracujący zawodowo.</p> <p>Badanie BN <i>Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 r.</i> podkreśla również, że „Im młodszy ankietowany, tym większe prawdopodobieństwo, że czyta książki” (s. 2), dlatego szczególne zagrożenie dotyczy osób w wieku ponadszkolnym.</p>
<p>Brak dostosowania infrastruktury oraz funkcjonalności bibliotek (odnośnie do sposobu świadczenia usług, jak np. godziny otwarcia), skutkujące realnym utrudnieniem dostępu do bibliotek dla części potencjalnych użytkowników</p>	<p>TAK</p> <p>Nadal jest to duży problem, co potwierdzają wywiady z przedstawicielami IZP oraz przedstawicielami Operatorów Programu.</p>
<p>Niewystarczająca atrakcyjność zasobów bibliotek publicznych, nieuwzględnienie różnorodnych form publikacji (tj. książek tradycyjnych, e-booków i audiobooków) skutkujące brakiem zainteresowania ofertą bibliotek</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>Pandemia pokazała, że w momencie wyższej konieczności (niemożność fizycznego odwiedzenia biblioteki) czytelnicy zwiększyli zainteresowanie zasobami cyfrowymi. Na pewno jednak oferta bibliotek powinna być stale rozwijana.</p>
<p>Utrzymywanie się dotychczasowego wizerunku bibliotek wyłącznie jako miejsc związanych z rozwojem osobistym, uczeniem się i zdobywaniem wiedzy, który zniechęca do korzystania z funkcjonalności bibliotek publicznych po zakończeniu edukacji</p>	<p>TAK</p> <p>Brak danych (nowszych niż analizowane w ramach SWOT do Programu) wskazujących na zmianę trendu.</p> <p>Ekspertki podczas panelu potwierdziły, że utrzymuje się trend spadku poziomu czytelnictwa po zakończeniu edukacji.</p>
<p>Obawa przed zarażeniem chorobami przenoszonymi drogą kropelkową może zniechęcać pewne grupy użytkowników bibliotek (np. seniorów) do osobistych odwiedzin w bibliotekach i korzystania z oferty kulturalnej oraz wypożyczenia i czytania książek</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>Na pewno zagrożenie to należy brać pod uwagę, natomiast sytuacja jest dynamiczna. Najnowsze dostępne dane CBOS (lipiec 2021) pokazują, że liczba osób obawiających się zarażenia zmalała. 51% ankietowanych w czerwcu 2021 r. nie obawiała się zarażenia⁸⁴.</p>

83 *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, dz. cyt., s. 2.

84 CBOS, *Obawy przed zarażeniem się koronawirusem i postrzeganie działań rządu w czerwcu*, komunikat z badań nr 79/2021.

NPRCz 2.0	Stan na 2021
<p>Pasywność pracowników bibliotek publicznych w zakresie poprawy komunikacji z mieszkańcami i zachęcania ich do korzystania z oferty bibliotek publicznych</p>	<p>TAK</p> <p>Co prawda nie dotyczy to wszystkich bibliotek, jednak przedstawiciele Operatorów Programu w ramach IDI zwracali uwagę na opór w niektórych bibliotekach lub po prostu na brak kompetencji/czasu wśród pracowników bibliotek, aby realizować tego typu działania.</p> <p>Również eksperci podczas panelu zauważyli, że pracownikom bibliotek często nadal brakuje kompetencji związanych z promowaniem bibliotek, zawieraniem partnerstw oraz działaniem w sposób <i>strictly</i> marketingowy.</p>
<p>Wykluczenie z kultury, w tym z kultury książki, osób starszych oraz z niepełnosprawnościami</p>	<p>TAK</p> <p>W porównaniu z 2019 r. nastąpiły niewielkie pozytywne zmiany w tym zakresie.</p> <p>Według stanu na koniec 2020 r. biblioteki publiczne posiadały 606 specjalnie przystosowanych stanowisk do pracy dla osób z różnym rodzajem niepełnosprawności – w roku 2019 stanowisk takich było 743⁸⁵. Liczba stanowisk przystosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami zmniejszyła się, może to być jednak powiązane z zamknięciem bibliotek na czas pandemii.</p> <p>Z kolei liczba dostępnych dla osób niewidomych, słabowidzących i seniorów czytaków (urządzeń umożliwiających odtwarzanie książek mówionych) w 2020 r. wyniosła 1042, podczas gdy w było to jedynie 875.</p> <p>Nastąpił także wzrost liczby bibliotek posiadających odtwarzacze audio dla czytelników: w 2020 r. były one w 4,7% bibliotek, podczas gdy w 2019 r. w 4,1%.</p>
<p>Technologiczna konkurencja platform VOD (Video On Demand), które umożliwiają odtwarzanie filmów i seriali z urządzeń przenośnych (oglądanie filmów jest aktywnością mniej obciążającą kognitywnie niż czytanie książek) może pogłębiać skłonność do zaprzestania lektury książek wraz z ukończeniem edukacji formalnej</p>	<p>TAK/NIE</p> <p>W opinii przedstawicieli Operatorów Programu nadal jest to duże zagrożenie dla czytelnictwa, biorąc pod uwagę szeroką dostępność platform VOD, a także wysoki poziom filmów tam dostępnych.</p> <p>Z drugiej strony rozmówcy wskazywali, że ludzie są już przebudżeni przez platformy streamingowe i powrót do książek może być traktowany jako powrót do spokojnego życia, odpoczynek. Co więcej, książki mogą oferować ciekawsze i bardziej skomplikowane fabuły niż seriale.</p>

85 GUS, *Biblioteki publiczne w 2019 roku*, informacje sygnałne; GUS, *Biblioteki publiczne w 2020 roku*, informacje sygnałne.

Analiza TOWS

Pytanie pomocnicze: Czy szanse płynące z realizacji NPRCz 2.0 pozwolą wykorzystać mocne strony systemu bibliotek w Polsce?

Szanse płynące z realizacji NPRCz 2.0	Czy ta szansa pozwoli wykorzystać mocne strony systemu bibliotek? TAK/NIE
<p>Poprawa usług dostępu do zasobów bibliotek, niewymagających fizycznej wizyty w placówce, co jest szczególnie istotne w sytuacji pandemii i konieczności czasowego zamykania instytucji publicznych (za pośrednictwem platform internetowych biblioteki publiczne mogą udostępniać czytelnikom książki w formie elektronicznej, przysyłając kody dostępu e-mailem); zwiększenie różnorodności zbiorów bibliotek publicznych przez zakup nowości wydawniczych, w formie usług dostępu do platform internetowych zawierających e-booki i audiobooki, których zwiększona dostępność zdalna (niewymagająca każdorazowo osobistej wizyty w bibliotece) może zachęcić do korzystania z bibliotek nowe grupy użytkowników dotychczas w nich nieobecnych</p>	<p>TAK</p> <p>Szansa ta wykorzystuje mocne strony bibliotek związane z ich postępującą cyfryzacją, dostępem do komputerów i internetu, powszechność, a także różnorodność użytkowników bibliotek.</p>
<p>Tworzenie atrakcyjnych i funkcjonalnych budynków bibliotek, umożliwiających różne formy korzystania z ich zasobów (np. posiadających przestrzeń do wspólnej nauki, strefę z dostępem do komputerów i treści cyfrowych czy też przestrzeń przeznaczoną do pracy indywidualnej oraz strefę socjalną dostępną dla użytkowników)</p>	<p>TAK</p> <p>Mocną stroną bibliotek jest włączenie ich do instytucji kultury, co nadaje im również środowiskowy charakter. Przepisy umożliwiają bibliotekom organizację działań pozaczytelniczych. Tworzenie atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni bibliotecznej przyczyni się do rozwijania funkcji biblioteki jako tzw. trzeciego miejsca.</p> <p>Szansa ta pozwoli także na wykorzystanie mocnej stron systemu bibliotek, jaką jest ich powszechność, usytuowanie w różnych regionach kraju, w tym na terenach wiejskich, gdzie biblioteki wspierają działalność szkół. Mają także potencjał stać się centrami wiedzy.</p>
<p>Wczesna socjalizacja do książki dzieci i młodzieży, zwiększająca kompetencje czytelnicze i wzmacniająca nawyk czytania dla przyjemności</p>	<p>TAK</p> <p>Szansa ta wykorzystuje powszechność bibliotek oraz wspieranie przez biblioteki działalności szkół, a także funkcję edukacyjną bibliotek.</p>
<p>Wzmacnianie kompetencji czytelniczych młodzieży, pozwalających pokonywać ograniczenia związane z mniej sprzyjającym środowiskiem społecznym</p>	<p>TAK</p> <p>Szansa ta wykorzystuje mocną stronę systemu bibliotek, jaką jest cyfryzacja, dostęp w bibliotekach do komputerów i internetu, a także włączenie bibliotek do instytucji kultury, dzięki czemu biblioteki mogą organizować niezależne działania, nie tylko czytelnicze, lecz również edukacyjne.</p>

Szanse płynące z realizacji NPRCz 2.0	Czy ta szansa pozwoli wykorzystać mocne strony systemu bibliotek? TAK/NIE
<p>Socjalizacja do czytelnictwa osób starszych, rozumiana jako forma udziału w życiu lokalnej społeczności, zwłaszcza w tych środowiskach lokalnych, które młodsze pokolenia opuściły w wyniku migracji</p>	<p>TAK</p> <p>Szansa ta wykorzystuje mocną stronę systemu bibliotek, jaką jest różnorodność ich użytkowników (w tym osoby starsze), a także powszechność bibliotek (biblioteki dostępne są również w środowiskach wiejskich, skąd obserwuje się największy „odpływ” młodszych pokoleń) oraz włączenie bibliotek do instytucji kultury, dzięki czemu biblioteki mogą organizować niezależne działania, nie tylko czytelnicze, lecz także edukacyjne i aktywizujące społeczność lokalną.</p>
<p>Rozwijanie lokalnych koalicji na rzecz czytelnictwa, w formie współpracy bibliotek z partnerami instytucjonalnymi i społecznymi</p>	<p>TAK</p> <p>Szansa ta wykorzystuje mocną stronę systemu bibliotek, jaką jest włączenie bibliotek do instytucji kultury, co ułatwia bibliotekom organizowanie różnorodnych działań, nie tylko <i>stricte</i> czytelniczych.</p>
<p>Rozszerzanie tradycyjnego wizerunku bibliotek, wzmacnianie ich kompetencji jako miejsca spotkań i aktywności mieszkańców</p>	<p>TAK</p> <p>Szansa ta wykorzystuje mocną stronę systemu bibliotek, jaką jest włączanie bibliotek do instytucji kultury, co ułatwia bibliotekom organizowanie różnorodnych działań, nie tylko <i>stricte</i> czytelniczych. Co więcej, wykorzystuje także fakt, że biblioteki coraz częściej korzystają z możliwości, jakie daje im ustawodawca i organizują coraz więcej wydarzeń, w tym święta biblioteczne.</p>
<p>Ekranizacje utworów literackich i produkcja gier komputerowych zwiększają zainteresowanie literackim pierwowzorem i zachęcają do czytania książek (przynajmniej wśród części widzów i graczy), co jest widoczne w deklaracjach czytelniczych</p>	<p>NIE</p> <p>Szansa wykraczająca poza zakres działalności bibliotek.</p>

Podsumowując, NPRCz 2.0 pozwoli wykorzystać mocne strony systemu bibliotek, takie jak:

- powszechność – dzięki rozlokowaniu bibliotek w całym kraju mogą one służyć jednemu z celów Programu, jakim jest wyrównywanie szans, w tym nierównych szans ze względu na zamieszkanie na wsi;
- integrowanie społeczności lokalnej: ten element jest wykorzystywany szeroko przez Program zwłaszcza w ramach działań Priorytetu 4;
- cyfryzacja, rozwój mediów społecznościowych – poprzez wszystkie działania związane z zakupem nowości wydawniczych w formie cyfrowej, a także dążenie do uspołnienienia katalogów oraz w dążeniach do komunikacji bibliotek i bibliotekarzy ze społecznościami, w tym do promocji, cyfryzacja może być wykorzystana do poprawy usług dostępu do zasobów bibliotek, niewymagających fizycznej wizyty w placówce, co jest szczególnie istotne w sytuacji pandemii i konieczności czasowego zamykania instytucji publicznych;
- różnorodność użytkowników bibliotek – może być wykorzystana przez Program w działaniach promocyjnych oraz w socjalizacji do nawyków czytelniczych dzieci oraz osób starszych.

Pytanie pomocnicze: Czy szanse płynące z realizacji NPRCZ 2.0 pozwolą zniwelować lub zrekompensować słabe strony systemu bibliotek w Polsce?

Szanse płynące z realizacji NPRCz 2.0	Czy ta szansa pozwoli zniwelować lub zrekompensować zidentyfikowane słabe strony systemu bibliotek? TAK/NIE
<p>Tworzenie atrakcyjnych i funkcjonalnych budynków bibliotek, umożliwiających różne formy korzystania z ich zasobów (np. posiadających przestrzeń do wspólnej nauki, strefę z dostępem do komputerów i treści cyfrowych, czy też przestrzeń przeznaczoną do pracy indywidualnej oraz strefę socjalną dostępną dla użytkowników)</p>	<p>TAK</p> <p>Tworzenie atrakcyjnych i funkcjonalnych budynków bibliotek skierowane jest także do bibliotek funkcjonujących jako część innej instytucji kultury. Słabą stroną bibliotek połączonych z innymi instytucjami jest znikanie bibliotek z przestrzeni publicznej. Nowa infrastruktura może zniwelować ten negatywny skutek łączenia bibliotek i „uchronić” je przed zapomnieniem przez społeczność lokalną. Ponadto w ramach Priorytetu 2 założono, że inwestycje powstałe w wyniku wsparcia powinny zachować okres 10 lat trwałości, a organ prowadzący jest zobowiązany je finansować, co może mieć wpływ na zapobieganie połączeniu biblioteki z inną instytucją kultury.</p>
<p>Wczesna socjalizacja do książki dzieci i młodzieży, zwiększająca kompetencje czytelnicze i wzmacniająca nawyk czytania dla przyjemności</p>	<p>TAK</p> <p>Pośrednio – dzięki inwestycjom w ramach Programu biblioteki szukają później finansowania dla podobnych inicjatyw również w samorządach, co wzmacnia efekt wyrównania finansowania. Co więcej, programy edukacyjne w bibliotekach wzmacniają ich funkcję lokalnych centrów kultury oraz niezależnych instytucji, których nie należy łączyć z innymi instytucjami kultury. Ponadto w ramach Priorytetu 2 w ocenie wniosków dodatkowe punkty może uzyskać projekt, który zakłada utworzenie wydzielonych przestrzeni do pracy z dziećmi. Może to pośrednio wpływać na inicjowanie działań skierowanych do tej grupy w nowo utworzonych przestrzeniach.</p>
<p>Wzmacnianie kompetencji czytelniczych młodzieży, pozwalających pokonywać ograniczenia związane z mniej sprzyjającym środowiskiem społecznym</p>	<p>TAK</p> <p>Pośrednio – dzięki inwestycjom w ramach Programu biblioteki szukają później finansowania na podobne inicjatywy również w samorządach, co wzmacnia efekt wyrównania finansowania.</p>
<p>Socjalizacja do czytelnictwa osób starszych, rozumiana jako forma udziału w życiu lokalnej społeczności, zwłaszcza w tych środowiskach lokalnych, które młodsze pokolenia opuściły w wyniku migracji</p>	<p>TAK</p> <p>Pośrednio – dzięki inwestycjom w ramach Programu biblioteki szukają później finansowania na podobne inicjatywy również w samorządach, co wzmacnia efekt wyrównania finansowania. Ponadto w ramach Priorytetu 2 w ocenie wniosków dodatkowe punkty może uzyskać projekt, który zakłada utworzenie wydzielonych przestrzeni do pracy z seniorami. Może to pośrednio wpływać na inicjowanie działań skierowanych do seniorów w nowo utworzonej przestrzeni.</p>

Szanse płynące z realizacji NPRCz 2.0	Czy ta szansa pozwoli zniwelować lub zrekompensować zidentyfikowane słabe strony systemu bibliotek? TAK/NIE
Rozwijanie lokalnych koalicji na rzecz czytelnictwa, w formie współpracy bibliotek z partnerami instytucjonalnymi i społecznymi	TAK Pośrednio – jeśli przedstawiciele JST zobaczą, że biblioteka działa aktywnie, mieszkańcy do niej chętnie przychodzą, to będą bardziej skłonni przeznaczyć na nią większą dotację. Podobnie, jeśli biblioteka będzie miejscem aktywności mieszkańców, to nie będzie potrzeby ani powodu, aby łączyć ją z inną instytucją kultury.
Rozszerzanie tradycyjnego wizerunku bibliotek, wzmacnianie ich kompetencji jako miejsca spotkań i aktywności mieszkańców	TAK Pośrednio – jeśli przedstawiciele JST zobaczą, że biblioteka działa aktywnie, mieszkańcy do niej chętnie przychodzą, to będą bardziej skłonni przeznaczyć na nią większą dotację. Podobnie, jeśli biblioteka będzie miejscem aktywności mieszkańców, to nie będzie potrzeby ani powodu, aby łączyć ją z inną instytucją kultury.
Ekranizacje utworów literackich i produkcja gier komputerowych zwiększają zainteresowanie literackim pierwowzorem i zachęcają do czytania książek (przynajmniej wśród części widzów i graczy), co jest widoczne w deklaracjach czytelników	NIE Szansa ta nie odnosi się do zidentyfikowanych słabych stron systemu bibliotek ani do systemu bibliotek w ogóle.

Szanse zidentyfikowane przez autorów Programu przekładają się bezpośrednio na zniwelowanie lub zrekompensowanie słabych stron systemu bibliotek.

NPRCz może zniwelować słabą stronę bibliotek związaną z łączeniem bibliotek z innymi instytucjami kultury. W Programie założono i zapisano, że biblioteki te również mogą korzystać z dotacji. Dzięki temu biblioteki mają szansę wciąż się rozwijać, co jest szczególnie ważne, biorąc pod uwagę, że niektóre z nich tracą na znaczeniu przez połączenie np. z domem kultury. Ponadto w ramach Priorytetu 2 założono, że inwestycje powstałe w wyniku wsparcia powinny zachować okres 10 lat trwałości, a organ prowadzący jest zobowiązany je finansować, co może wpłynąć na zapobieganie połączeniu biblioteki z inną instytucją kultury. W ramach Priorytetu 4 również założono okres trwałości, tj. wnioskodawca powinien mieć obietnicę zapewnienia finansowania biblioteki przez jej organizatora przez okres 3 lat po zakończeniu realizacji zadania. Istnieje szansa, że przez okres 3 lat dzięki swojej aktywności biblioteka stanie się ważnym punktem na mapie społeczności, która nie pozwoli na jej ewentualne połączenie lub likwidację⁸⁶.

NPRCz 2.0 może zniwelować słabą stronę bibliotek związaną z nierównomiernym finansowaniem. Program w samej swojej istocie odpowiada na problem nierównomiernego finansowania, ponieważ oferuje bibliotekom i ich organom prowadzącym środki finansowe. Jak już wspomniano w niniejszym rozdziale, samorządy często nie doceniają roli biblioteki jako instytucji kulturalnej. Wobec tego, aby wsparcie było trwałe i przyczyniło się do zmiany postawy wśród samorządowców, w ramach każdego z Priorytetów wymagane jest wniesienie wkładu przez organ

86 Na podstawie IDI z Operatorem.

prowadzący bibliotekę. W opinii przedstawicieli Operatorów i przedstawicieli IZP to rozwiązanie może zapoczątkować pewną zmianę świadomościową. W Programie wyraźnie podkreślono rolę samorządu w finansowaniu bibliotek (wynikającą z ustawy o bibliotekach) i zasygnalizowano, że przedstawiciele JST powinni zwrócić większą uwagę na rolę bibliotek w społeczności. Ma to swoje odzwierciedlenie także w kryteriach wyboru projektów. W Priorytecie 4, Kierunku interwencji 4.1 potencjalni beneficjenci składają deklarację niezmnieszenia dotacji na działania biblioteki w czasie trwania projektu. Oznacza to, że wsparcie ma być przeznaczone wyłącznie na tworzenie w bibliotece tzw. trzeciego miejsca. Co istotne, w ramach dofinansowania ze środków NPRCz 2.0 można również pokryć wynagrodzenie koordynatora projektu – najczęściej bibliotekarza. Jest to sygnał dla organów prowadzących, że ważny jest rozwój tzw. dodatkowych funkcji bibliotek.

Ponadto z IDI wynika, że część samorządowców, widząc efekty realizacji projektów z poprzedniej edycji, zaczęła szukać środków na zrealizowanie podobnych inwestycji w swoich gminach. W tym obszarze szczególnie skuteczne może być wsparcie w ramach Priorytetu 2, gdyż dofinansowanie dużych inwestycji i odpowiednie ich wypromowanie (dzięki Priorytetowi 4, Kierunkowi interwencji 4.2) może być inspiracją dla innych JST.

3.1.3. Ocena trafności diagnozy sytuacji i analizy SWOT/TOWS

Pytanie badawcze: *Czy w ramach NPRCz 2.0 trafnie zdiagnozowano główne problemy i wyzwania rozwojowe?*

Jak wynika z powyższej aktualizacji diagnozy oraz analizy SWOT/TOWS, w ramach NPRCz 2.0 trafnie zdiagnozowano główne problemy i wyzwania rozwojowe. Niemniej jednak w ostatnim czasie pojawiło się kilka czynników, które mogą mieć wpływ na NPRCz 2.0, a nie zostały uwzględnione ani w diagnozie, ani w SWOT/TOWS.

Jednym z czynników, który może być zagrożeniem dla NPRCz 2.0, jest postępująca w Polsce **inflacja**. Jak wynika z danych GUS, ceny towarów i usług konsumpcyjnych w październiku 2021 r. w porównaniu do tego samego miesiąca w roku 2020 wzrosły o 6,8%. W stosunku do września 2021 r. ceny wzrosły o 1%⁸⁷. Analizując konkretne kategorie, w których nastąpił wzrost cen, można wyróżnić te, które dotyczą beneficjentów NPRCz 2.0:

- użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii (wzrost cen o 9% w ciągu roku);
- wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego (wzrost cen o 5,3%);
- transport (wzrost cen o 22,1%);
- rekreacja i kultura (wzrost cen o 5%).

Jak wskazują dane GUS, już w grudniu 2020 r. odnotowano wzrost cen książek o 1,8% oraz czasopism i gazet o 6% w stosunku do grudnia 2019 r. W październiku 2021 r. ceny książek wzrosły o 2,7%, natomiast gazet i czasopism o 4,4% w stosunku do października

87 GUS: Szybki szacunek wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych w październiku 2021 r.

poprzedniego roku. Odnotowano także wzrost cen względem września 2021 r.⁸⁸. Te czynniki mogą negatywnie wpłynąć na osiąganie wartości docelowych wskaźników w ramach Priorytetów 1 i 3, co dokładniej opisano w rozdziale 3.4.1 niniejszego raportu.

Z kolei ceny energii elektrycznej w ciągu ostatniego roku wzrosły o 9,5%, mebli, artykułów dekoracyjnych, sprzętu oświetleniowego o 11,7%, a usług transportowych o 5%. Grupa PSB Handel S.A., która monitoruje wzrost cen materiałów budowlanych na rynku, wskazuje, że ceny w październiku 2021 r. w stosunku do października 2020 r. wzrosły średnio o 20,5%⁸⁹. Wzrost cen materiałów przekłada się na wyższe koszty świadczenia usług budowlanych.

Wzrost cen w wymienionych powyżej kategoriach może mieć negatywny wpływ na realizację projektów w ramach Priorytetu 2, co miało miejsce także w poprzedniej edycji Programu⁹⁰. Niniejsze badanie realizowane jest w momencie podpisywania umów o dofinansowanie z beneficjentami. Wiadomo już, że 2 beneficjentów wycofało się z podpisania umowy, jednak bezpośrednią przyczyną był inny czynnik, który omówiony został w dalszej części tego podrozdziału. Biorąc pod uwagę, że zjawisko rozwiązywania umów miało już miejsce w pierwszej edycji NPRCz, można się spodziewać, że część umów zawartych w ramach pierwszego naboru do drugiej edycji również może zostać rozwiązana. W tej sytuacji warto przede wszystkim monitorować powody rozwiązywania umów, aby wychwycić, na ile spowodowane jest to obawą niezrealizowania założeń projektu z uwagi na wzrost cen. Konsekwencją inflacji może być zmniejszenie skali projektów, zarówno tych, które trafiły już do realizacji, jak i przyszłych, zgłaszanych w kolejnych naborach.

Warto zauważyć, że z kolei wzrost cen mebli i materiałów oświetleniowych może negatywnie wpłynąć na realizację Priorytetu 3, w ramach którego można (poza nowościami wydawniczymi) kupować także drobne elementy wyposażenia, np. krzesła, biurka, regały, elementy oświetlenia. Według informacji Operatora, niektórzy beneficjenci NPRCz 2.0 będą mieli trudności z realizacją wszystkich planowanych zakupów.

Rekomenduje się, aby włączyć inflację do czynników zagrażających realizacji NPRCz 2.0 w ramach aktualizacji analizy SWOT.

Kolejnym czynnikiem, który może wpływać na realizację Programu, jest **wsparcie oferowane bibliotekom w ramach Polskiego Ładu** – rządowego funduszu dla samorządów, w ramach Programu Inwestycji Strategicznych (PIS). W priorytecie 2 ww. programu możliwa jest budowa lub modernizacja infrastruktury kulturalnej i turystycznej. Na ten czynnik zwrócili uwagę przedstawiciele Operatora.

Z jednej strony może to być program komplementarny w stosunku do NPRCz 2.0, z drugiej zaś konkurencyjny. Polski Ład to szansa dla samorządów, które nie są w stanie ponieść wymaganego w ramach NPRCz 2.0 wkładu własnego. W ramach priorytetu 2 Programu Inwestycji Strategicznych wymagany jest minimalny wkład

88 GUS: Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w październiku 2021 r.

89 Zmiany cen materiałów budowlanych oraz do domu i ogrodu w październiku i za 10 miesięcy 2021 r., Grupa PSB Handel S.A, informacja dostępna na stronie autorów rankingu (dostęp: 28.11.2021).

90 Na podstawie wywiadów z Operatorami i analizy sprawozdań.

10%, natomiast w przypadku NPRCz 2.0 wkład wynosi od 15% do 35% (w zależności od wartości wskaźnika G)⁹¹. Ponadto w ramach PIS nie ma limitu czasu na realizację inwestycji, a każda gmina może w jednej edycji złożyć maksymalnie 3 wnioski (1 wniosek bez kwotowego ograniczenia, 1 wniosek, którego wartość dofinansowania nie może przekroczyć 30 mln zł, 1 wniosek, którego wartość dofinansowania nie może przekroczyć 5 mln zł). Wobec tego w ramach Polskiego Ładu można teoretycznie realizować większe inwestycje niż w ramach NPRCz 2.0, wnosząc taki sam jak do NPRCz 2.0 wkład własny, lub zrealizować inwestycje o takiej samej skali, wnosząc mniejszy wkład własny.

Nie jest pewne, na ile wsparcie w ramach PIS wpłynie na realizację NPRCz 2.0 w przyszłości, ponieważ jest to program pilotażowy i nie są znane zasady przyznawania wsparcia w kolejnych latach. Obecnie dwie biblioteki zrezygnowały z podpisania umowy o dofinansowanie w ramach NPRCz 2.0 z powodu uzyskania wsparcia w ramach PIS. Biorąc pod uwagę, że zarówno w poprzedniej, jak i obecnej edycji Programu Priorytet 2 cieszy się zainteresowaniem bibliotek, które przewyższa zakładane na ten cel środki, na razie nie wystąpił problem z rozdysponowaniem środków na rok 2021. Niemniej jednak należy mieć na uwadze, że wsparcie w ramach NPRCz 2.0 jest podobne swoim zakresem do wsparcia oferowanego w PIS. Na tym etapie nie zaleca się jeszcze włączenia tego czynnika do analizy SWOT.

Czynnikiem, którego nie uwzględnia diagnoza, a jest ważny pod kątem programowania wsparcia, są **niewielkie zasoby kadrowe bibliotek w Polsce**. Na ten czynnik zwrócili uwagę przedstawiciele Operatorów dwóch Priorytetów oraz uczestnicy panelu ekspertów. Problemy kadrowe w bibliotekach ilustrują także dane GUS z 2020 r. W Polsce jest 18 754 bibliotekarzy, pracujących w 7782 bibliotekach (wraz z filiami). Statystycznie przypada 2,4 bibliotekarza na jedną placówkę, podobnie było w roku 2019, natomiast w latach 2015–2018 wskaźnik ten wynosił 2,9. Można zatem mówić o powolnym spadku liczby bibliotekarzy w Polsce w przeliczeniu na jedną bibliotekę. Jak informują przedstawiciele Operatorów oraz eksperci, trudności pojawiają się, gdy w danej filii pracuje tylko jedna osoba, której dotychczasowy zakres pracy w pełni odpowiada etatowi. Zdarza się także, że bibliotekarze dzielą etat pomiędzy kilka filii lub też zatrudnieni są w tylko jednej z nich, ale w niepełnym wymiarze. Jak wynika z FGI, bibliotekarze bywają obciążeni pracą administracyjną związaną z zakupami i wprowadzaniem książek do katalogu. Ponadto pracownicy bibliotek szkolnych dodatkowo zastępują nauczycieli podczas lekcji, co utrudnia im realizację własnego programu bibliotecznego⁹². Dla pracowników małych bibliotek publicznych dodatkowa działalność, np. wyjazd na szkolenie, oznacza konieczność zamknięcia biblioteki. Chcąc realizować działania, których dotychczas nie realizowano w bibliotece lub realizowano, ale nie w takiej skali, bibliotekarze poświęcają swój wolny czas. Istnieje prawdopodobieństwo, że część bibliotekarzy, zwłaszcza z małych miejscowości, nie będzie mogła wziąć udziału w działaniach w ramach Priorytetów 3 i 4 NPRCz 2.0. Zaleca się, aby rozważyć pozyskanie danych na temat zasobów kadrowych bibliotek, a następnie ewentualnie włączyć je do diagnozy NPRCz 2.0 i/lub uwzględnić je w kolejnej edycji NPRCz.

91 Informacje ze strony internetowej Banku Gospodarstwa Krajowego (dostęp: 28.11.2021).

92 Na podstawie FGI z beneficjentami NPRCz oraz panelu ekspertów.

Do diagnozy sytuacji w ramach NPRCz 2.0 nie włączono także zagadnienia związanego z **łączeniem bibliotek z innymi instytucjami kultury** i wyzwaniami, które się z tym wiążą. To zjawisko szeroko opisano w rozdziale 3.1. W tym miejscu należy jedynie przypomnieć, że łączenie bibliotek z innymi instytucjami kultury, najczęściej domami kultury, negatywnie wpływa na pracę bibliotek⁹³.

Rekomenduje się, aby diagnozę sytuacji w NPRCz 2.0 poszerzyć o zagadnienie łączenia bibliotek z innymi instytucjami kultury.

W diagnozie w opisie czynników wpływających na poziom czytelnictwa w Polsce uwzględniono m.in. wzrost popularności serwisów VOD, ekranizacje książek, a także tworzenie gier na podstawie powieści. Uzupełnieniem do tej kategorii czynników może być **wzrost popularności podcastów**, na który zwrócił uwagę przedstawiciel jednego z Operatorów. Opublikowane na początku sierpnia 2020 r. dane Spotify wskazują, że w Polsce w I półroczu 2020 r. wysłuchano ponad 300% więcej godzin podcastów niż w analogicznym okresie ubiegłego roku⁹⁴. Najpopularniejsze kategorie podcastów słuchanych w Polsce to: komedia (na pierwszym miejscu), następnie historie, sztuka i rozrywka, wiadomości i polityka oraz edukacja. Można powiedzieć, że Polacy słuchają podcastów głównie dla przyjemności. Nie jest pewne, w jaki sposób (i czy w ogóle) słuchanie podcastów przekłada się na czytanie książek. Z jednej strony podcasty z uwagi na swoją różnorodność mogą wspierać czytelnictwo, np. poprzez zainteresowanie słuchacza konkretnym zagadnieniem, co może sprawić, że będzie on poszukiwał szczegółowych informacji w książkach albo też sięgał po książki tematyczne. Z drugiej strony dla części odbiorców podcasty mogą być wystarczającą formą kontaktu z kulturą i rozrywką. Warto jednak mieć na uwadze ten czynnik, podobnie jak rozwój serwisów VOD czy gier opartych na powieściach. Podcasty to kolejny przykład wskazujący na konieczność elastycznego reagowania przez Program na zmieniające się trendy.

3.2 Logika interwencji

Pytanie badawcze: *Jaka zmiana ma zostać wywołana? Jakie środki (działania i zasoby) zaplanowano?*

W obszarze czytelnictwa w Polsce na etapie przygotowania Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 zdiagnozowano następujące problemy:

- niski poziom umiejętności czytania ze zrozumieniem wśród osób w wieku 16–65 lat;
- obserwowalny od kilkudziesięciu lat spadek liczby użytkowników bibliotek publicznych w Polsce;

93 Wniosek i rekomendacja są oparte na analizie desk research wyników badań i analiz zawartych w opracowaniu *Łączenie bibliotek skutki społeczno-kulturalne*, red. M. Kwaśniak, Seria „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego” t. 15, 2016, w następujących artykułach: A. Czerniak, A. Kowalewska, *Wyniki badania sytuacji bibliotek połączonych z innymi instytucjami kultury (badanie MKiDN z 2015 r.)*; G. Figiel, M. Pieczykolan, *Czy razem znaczy lepiej? Sytuacja bibliotek w województwie lubelskim po zmianie ustawy*; B. Budyńska, *O „uszczerbku” w działalności bibliotek publicznych oraz informacjach pozyskanych od jednego z Operatorów NPRCz 2.0 oraz dwóch uczestniczek FGI prowadzonych w dwóch różnych regionach Polski*.

94 *Popularność podcastów rośnie w zawrotnym tempie! Spotify prezentuje najnowsze dane*, Brand journal Spotify Poland – Prowly (dostęp: 28.11.2021).

- przestarzałe systemy biblioteczne, które utrudniają czytelnikom dostęp do zasobów bibliotek przez słabą ich cyfryzację;
- brak spójnej prezentacji zasobów polskich bibliotek i brak wspólnej polityki zarządzania procesami bibliotecznymi;
- niskie kompetencje cyfrowe pracowników bibliotek;
- niewystarczający poziom dofinansowania bibliotek przez JST oraz trudności lokalowe, a co z tym związane niedostosowanie większości bibliotek publicznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- utrzymująca się różnica pomiędzy chłopcami i dziewczętami pod względem stopnia opanowania umiejętności rozumienia czytanego tekstu;
- spadek aktywności czytelniczej nastolatków wraz z ich dorastaniem;
- niedostosowanie bibliotek szkolnych do potrzeb młodzieży;
- brak zainteresowania Polaków kulturą instytucjonalną oraz ogólne niewielkie zainteresowanie czytelnictwem;
- różnice pomiędzy czytelnictwem na wsiach i w miastach;
- stereotyp użytkownika biblioteki jako osoby uczącej się, a biblioteki jako miejsca służącego wyłącznie do zdobywania wiedzy.

Na tej podstawie sformułowano główne wyzwania Programu. Wyzwania wskazują także, jakie zmiany powinien powodować Program:

- wspieranie rozwoju czytelnictwa – wzrost poziomu czytelnictwa w Polsce;
- zahamowanie spadku liczby czytelników i użytkowników bibliotek publicznych;
- poprawa atrakcyjności infrastruktury bibliotek publicznych;
- wzmacnianie praktyk czytelniczych dzieci i młodzieży;
- zmiana stereotypów dotyczących bibliotek i czytelnictwa.

Wszystkie wymienione wyzwania znalazły odzwierciedlenie w działaniach przewidzianych w Programie. Ustalono 4 priorytety do realizacji, a w ramach każdego z nich sformułowano kierunki interwencji:

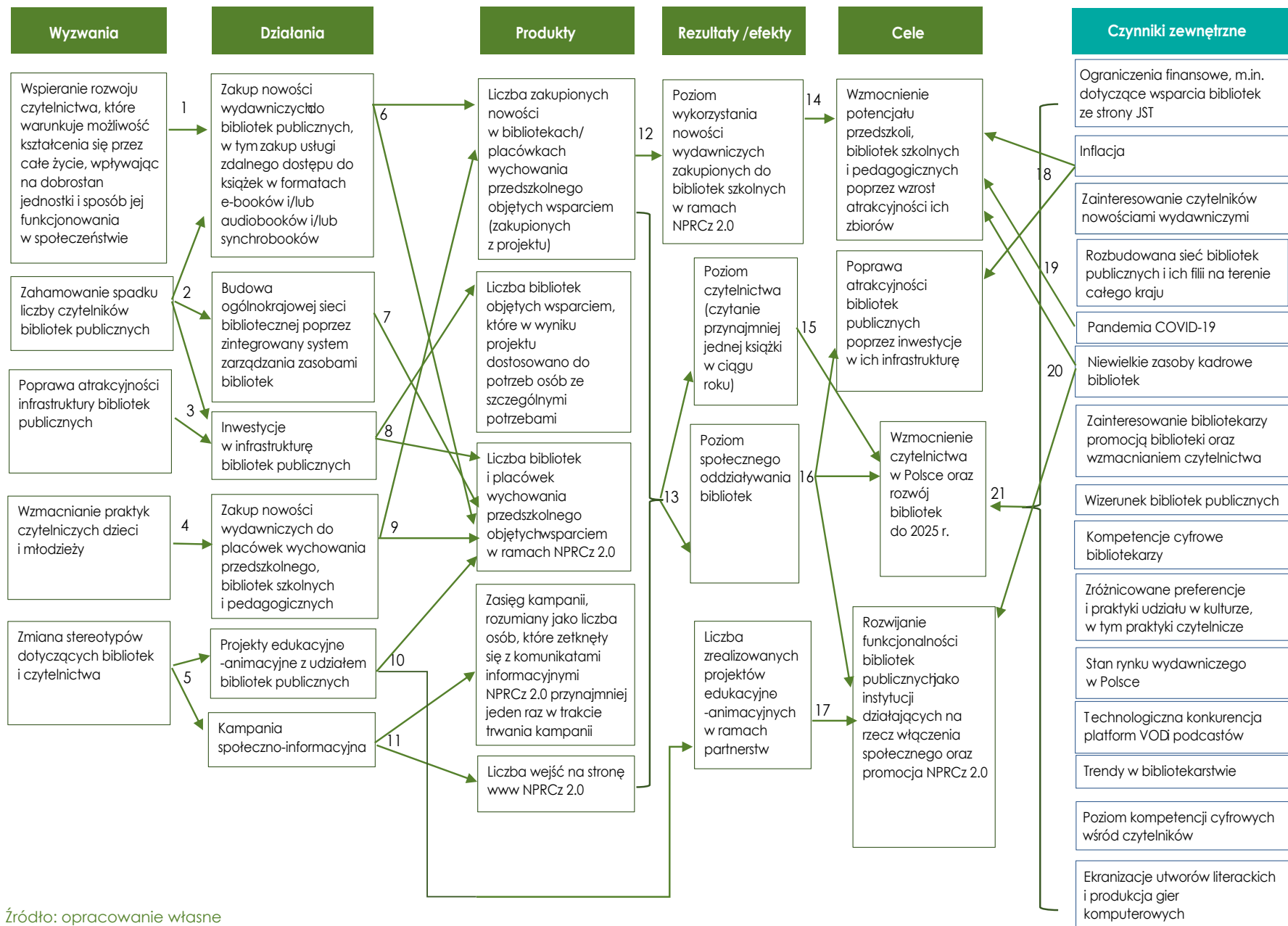
- Priorytet 1. Poprawa oferty bibliotek publicznych
 - Kierunek interwencji 1.1. Zakup i zdalny dostęp do nowości wydawniczych
 - Kierunek interwencji 1.2. Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek
- Priorytet 2: Inwestycje w infrastrukturę bibliotek publicznych
 - Kierunek interwencji: 2.1. Infrastruktura bibliotek 2021–2025
- Priorytet 3: Zakup nowości wydawniczych do placówek wychowania przedszkolnego, bibliotek szkolnych i pedagogicznych
 - Kierunek interwencji 3.1. Zakup nowości wydawniczych do placówek wychowania przedszkolnego
 - Kierunek interwencji 3.2. Zakup nowości wydawniczych oraz elementów wyposażenia do bibliotek szkolnych i pedagogicznych
- Priorytet 4: Program dotacyjny dla bibliotek oraz promocja czytelnictwa

- Kierunek interwencji 4.1. BLISKO – Biblioteka | Lokalność | Inicjatywy | Społeczność | Kooperacja | Oddolność
- Kierunek interwencji 4.2. Kampania społeczno-informacyjna

Wszystkie kierunki interwencji mają przypisane w Programie wskaźniki produktów. W Programie przewidziano także wskaźniki rezultatu, które powinny mierzyć założone efekty wsparcia – główne wskaźniki rezultatu przypisane do całego Programu są następujące: wzrost poziomu czytelnictwa w Polsce; wykorzystanie nowości wydawniczych zakupionych do bibliotek szkolnych w ramach NPRCz 2.0; zwiększenie poziomu społecznego oddziaływania bibliotek. Szczegółową analizę wskaźników przeprowadzono w rozdziale 3.4 niniejszego raportu.

W literaturze przedmiotu zidentyfikowano szereg czynników zewnętrznych, które mogą wpływać na osiągnięte efekty wzmocnienia czytelnictwa i rozwoju bibliotek w Polsce. Czynniki te zamieszczono na schemacie logiki.

Poniżej przedstawiono schemat logiki interwencji odtworzonej oraz zaktualizowanej przez Wykonawcę.

Źródło: opracowanie własne

Poniżej zaprezentowano, w jaki sposób poszczególne wyzwania, działania, produkty i rezultaty/ efekty wsparcia, a także cele i czynniki zewnętrzne łączą się ze sobą⁹⁵.

1. W Programie sformułowano wyzwanie, jakim jest wspieranie rozwoju czytelnictwa, które warunkuje możliwość kształcenia się przez całe życie, wpływając na dobrostan jednostki i sposób jej funkcjonowania w społeczeństwie. Nowości wydawnicze są kluczowym elementem, który przyciąga czytelników do bibliotek i mają wpływ na rynek wydawniczy, a co z tym związane – wybory i trendy czytelnicze. Jednocześnie coraz większą popularnością cieszą się wersje cyfrowe różnego rodzaju tekstów. Wobec tego w NPRCz 2.0 zaplanowano działanie, jakim jest zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych, w tym zakup usługi zdalnego dostępu do książek w formatach e-booków i/lub audiobooków i/lub synchrobooków, na które przeznaczono 1 60 900 000 zł z budżetu państwa.
2. W celu zahamowania spadku liczby czytelników bibliotek publicznych należy uczynić bibliotekę atrakcyjną dla użytkownika. Na atrakcyjność biblioteki mają wpływ przede wszystkim nowości wydawnicze w księgozbiorze, funkcjonalna i przyjazna różnego typu użytkownikom przestrzeń biblioteczna, a także możliwość przeglądania katalogów *online* bibliotek i zdalnego zamawiania książek. Wobec tego zaplanowano trzy działania: zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych, w tym zakup usługi zdalnego dostępu do książek w formatach e-booków i/lub audiobooków i/lub synchrobooków; budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek; inwestycje w infrastrukturę bibliotek publicznych. Na te działania łącznie przeznaczono 430 600 000 zł z budżetu państwa.
3. Wyzwaniem dla NPRCz 2.0 jest poprawa atrakcyjności infrastruktury bibliotek publicznych. Część bibliotek w Polsce wymaga modernizacji lub całkowitej przebudowy z uwagi na zły stan techniczny. Wciąż wiele bibliotek nie jest dostosowanych do osób z niepełnosprawnościami, np. nie posiada wejścia dla osób poruszających się na wózku inwalidzkim. Wobec tego zaplanowano, że w ramach NPRCz 2.0 będą realizowane inwestycje w infrastrukturę bibliotek publicznych, na co przeznaczono 228 500 000 zł.
4. Wzmacnianie praktyk czytelniczych dzieci i młodzieży powinno odbywać się od najmłodszych lat. Na poziom czytelnictwa dzieci i młodzieży wpływ ma przede wszystkim kapitał kulturowy, wyrażony liczbą książek i praktykami czytelniczymi w domu rodzinnym. W celu wyrównywania szans dzieci, które nie mają odpowiedniego kapitału kulturowego, oraz wzmacniania praktyk czytelniczych od najmłodszych lat zaplanowano w Programie wsparcie skierowane do placówek wychowania przedszkolnego. Ponadto, jak wynika z diagnozy, spadek czytelnictwa wśród dzieci obserwuje się, gdy osiągną one wiek nastoletni. Ważne jest, aby nastolatki miały w swoim środowisku, np. w szkole, dostęp do książek ich interesujących, przedstawiających bliskie ich doświadczeniom historie. Wobec tego zaplanowano wsparcie nakierowane na zakup nowości w bibliotekach szkolnych. Ponadto istotne jest, aby nauczyciele mieli dostęp do najnowszej literatury, w celu wspierania dzieci w rozwoju, również w rozwijaniu ich umiejętności

95 Analogicznie, łącznie w niniejszym zestawieniu wskazano nakłady finansowe na działania wzajemnie wspierające się.

czytania. Na tę potrzebę odpowiada wsparcie polegające na zakupie nowości do bibliotek pedagogicznych. Łącznie na te działania przeznaczono 96 400 000 zł.

5. Wyzwaniem w rozwoju bibliotek jest ich społeczne postrzeganie jako miejsca służącego wyłącznie do nauki. Zmiana stereotypów dotyczących bibliotek i czytelnictwa jest konieczna, aby zwiększyć liczbę użytkowników i czytelników korzystających z bibliotek. Biblioteki powinny rozwijać swoją funkcję tzw. trzeciego miejsca w społeczności lokalnej. Dzięki temu członkowie społeczności lokalnej, nawet ci dotychczas nieodwiedzający biblioteki, zainteresowani wydarzeniami organizowanymi przez bibliotekę mogą stać się jej użytkownikami. Przychodząc do biblioteki przy okazji innych wydarzeń, mieszkańcy mogą także zainteresować się jej ofertą czytelniczą. Zaplanowano zatem w ramach NPRCz 2.0 działanie polegające na realizacji przez biblioteki publiczne i partnerów oraz społeczność lokalną projektów edukacyjno-animacyjnych. Ponadto, aby dotrzeć do większej liczby potencjalnych użytkowników bibliotek, zaplanowano ogólnopolską kampanię informacyjno-promocyjną, której jednym z celów jest zmiana stereotypów na temat bibliotek. Na te działania przeznaczono łącznie 54 455 000 zł z budżetu państwa.
6. Wskaźniki *Liczba zakupionych nowości w bibliotekach/ placówkach wychowania przedszkolnego objętych wsparciem (zakupionych z projektu) oraz Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0.* mierzą produkty działania *Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych, w tym zakup usługi zdalnego dostępu do książek w formatach e-booków i/lub audiobooków i/lub synchrobooków.*
7. Wskaźnik *Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0* mierzy produkt działania *Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek* jakim jest liczba bibliotek przyłączonych do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.
8. Wskaźniki *Liczba bibliotek objętych wsparciem, które w wyniku projektu dostosowano do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami oraz Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0* mierzą produkty działania *Inwestycje w infrastrukturę bibliotek publicznych.*
9. Wskaźniki *Liczba zakupionych nowości w bibliotekach/ placówkach wychowania przedszkolnego objętych wsparciem (zakupionych z projektu) oraz Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0* mierzą produkty działania *Zakup nowości wydawniczych do placówek wychowania przedszkolnego, bibliotek szkolnych i pedagogicznych.*
10. Wskaźnik *Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0* mierzy produkt działania *Projekty edukacyjno-animacyjne, z udziałem bibliotek publicznych, natomiast Liczba zrealizowanych projektów edukacyjno-animacyjnych w ramach partnerstw* mierzy bezpośrednio rezultat tego działania.
11. Wskaźniki *Zasięg kampanii, rozumiany jako liczba osób, które zetknęły się z komunikatami informacyjnymi NPRCz 2.0.* przynajmniej jeden raz w trakcie

trwania kampanii oraz Liczba wejść na stronę www NPRCz 2.0 mierzą produkty kampanii społeczno-informacyjnej.

12. Wskaźnik Liczba zakupionych nowości w bibliotekach/ placówkach wychowania przedszkolnego objętych wsparciem (zakupionych z projektu) przełoży się na Poziom wykorzystania nowości wydawniczych zakupionych do bibliotek szkolnych, jeśli nowości zakupione w ramach NPRCz 2.0 będą atrakcyjne dla dzieci i młodzieży, a więc będą odpowiedzią na ich potrzeby czytelnicze. Wystąpienie tego efektu warunkuje zaangażowanie dzieci i młodzieży w wybór planowanego do zakupu księgozbioru i/lub dokładne zbadanie potrzeb czytelniczych uczniów.
13. Wskaźniki Liczba zakupionych nowości w bibliotekach/ placówkach wychowania przedszkolnego objętych wsparciem (zakupionych z projektu), Liczba bibliotek objętych wsparciem, które w wyniku projektu dostosowano do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0, Zasięg kampanii, rozumiany jako liczba osób, które zetknęły się z komunikatami informacyjnymi NPRCz 2.0. przynajmniej jeden raz w trakcie trwania kampanii, Liczba wejść na stronę www NPRCz 2.0 przełożą się na:
 - Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)
 - Poziom społecznego oddziaływania bibliotek
 jeśli:
 - wsparcie w postaci zakupu nowości będzie powszechne, tj. obejmie większość bibliotek publicznych w Polsce i znaczną część bibliotek szkolnych oraz pedagogicznych;
 - wsparcie w ramach NPRCz 2.0 będzie równie dostępne dla mieszkańców wsi, jak i małych i średnich miast;
 - kampania zostanie przygotowana w sposób profesjonalny i będzie uwzględniała potrzeby odbiorców w różnym wieku, tj. dzieci, młodzieży, seniorów, osób pracujących; dotrze do większości społeczeństwa; będzie przedstawiała korzyści z czytania i nowoczesny wizerunek bibliotek;
 - na stronie NPRCz 2.0 będą prezentowane atrakcyjne i użyteczne zarówno dla beneficjentów NPRCz 2.0, jak i czytelników oraz potencjalnych czytelników treści;
 - bibliotekarze nabędą kompetencje z zakresu tworzenia partnerstw z członkami społeczności lokalnej oraz rozpoznawania potrzeb czytelniczych użytkowników bibliotek.
14. Wysoki poziom wykorzystania nowości wydawniczych zakupionych do bibliotek szkolnych (74%) będzie świadczył o osiągnięciu celu, jakim jest wzmocnienie potencjału przedszkoli, bibliotek szkolnych i pedagogicznych poprzez wzrost atrakcyjności ich zbiorów.
15. Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku) w wysokości 41% w 2026 r. będzie świadczył o wzmocnieniu czytelnictwa w Polsce.

16. Poziom społeczny oddziaływanie bibliotek w wysokości 20% w 2026 r. będzie świadczył o rozwoju bibliotek, natomiast aby określić, na ile przyczyniły się do niego poprawa atrakcyjności bibliotek publicznych poprzez inwestycje w ich infrastrukturę, rozwijanie funkcjonalności bibliotek publicznych jako instytucji działających na rzecz włączenia społecznego, a także promocja NPRCz 2.0, należy przeprowadzić badanie efektu netto, co zostało szczegółowo opisane w rozdziale 3.4.2.
17. Duża liczba zrealizowanych projektów edukacyjno-animacyjnych w ramach partnerstw (1395 projektów) będzie świadczyła o rozwijaniu funkcjonalności bibliotek publicznych jako instytucji działających na rzecz włączenia społecznego. O osiągnięciu celu, jakim jest promocja NPRCz 2.0, będzie świadczył jej zasięg tj. 96,8 mln osób (wartość skumulowana z poszczególnych lat), które zetknęły się z komunikatami informacyjnymi.
18. Inflacja to czynnik, który może mieć negatywny wpływ na rozwój bibliotek do 2025 r. Elementem rozwoju bibliotek jest czynienie ich bardziej atrakcyjnymi dla użytkowników i czytelników, m.in. poprzez zakup nowości wydawniczych oraz modernizację infrastruktury. Wzrost cen książek, czasopism i materiałów budowlanych może wpłynąć negatywnie na skalę wsparcia. Ten czynnik będzie szczególnie oddziaływał na osiągnięcie celu, jakim jest wzmocnienie potencjału przedszkoli, bibliotek szkolnych i pedagogicznych poprzez wzrost atrakcyjności ich zbiorów (Priorytet 3) oraz poprawę atrakcyjności bibliotek publicznych poprzez inwestycje w ich infrastrukturę (Priorytet 2). Przewiduje się, że oddziaływanie tego czynnika będzie silniejsze na osiągnięcie pierwszego z ww. celów, tj. działania w ramach Priorytetu 3. Więcej na ten temat znajduje się w rozdziale 3.4.
19. Pandemia COVID-19 może wpłynąć zarówno pozytywnie, jak i negatywnie na wzmocnienie czytelnictwa oraz rozwój bibliotek do 2025 r. Z aktualnych danych wynika, że pandemia przyczyniła się do wzrostu poziomu czytelnictwa, ale wśród tych osób, które dotychczas były już aktywne czytelniczo. Jednocześnie poprzez związane z pandemią obostrzenia dotyczące czasowego zamknięcia bibliotek, a następnie ograniczenia liczby osób przebywających w bibliotece, spadła liczba użytkowników bibliotek. Niemniej jednak obostrzenia te mogły przyczynić się do wzrostu kompetencji cyfrowych wśród bibliotekarzy, ponieważ aby utrzymać zainteresowanie czytelników biblioteką, zintensyfikowali oni działania *online*. Związane z pandemią COVID-19 obostrzenia dotknęły także szkoły, bo choć biblioteki szkolne pozostawały otwarte dla czytelników, to kontakt z uczniami okresowo był ograniczany do działań *online*. Wciąż jest to czynnik, który może wpłynąć negatywnie na wzmocnienie czytelnictwa dzieci i młodzieży, choć nie w takiej skali jak w przypadku pierwszej edycji NPRCz. Obecnie większość szkół w Polsce pracuje stacjonarnie.
20. Niewielkie zasoby kadrowe bibliotek to czynnik, który może szczególnie negatywnie oddziaływać na wzmocnienie potencjału przedszkoli, bibliotek szkolnych i pedagogicznych przez wzrost atrakcyjności ich zbiorów. Warto zaznaczyć, że na atrakcyjność zbiorów składa się także ich odpowiednie wypromowanie. Bibliotekarze szkolni, obciążeni pracą w ramach zastępstw w czasie nieobecności innych nauczycieli, mogą nie mieć czasu, aby realizować program biblioteczny, w tym skutecznie promować nowości wydawnicze i zachęcać uczniów do

przyjścia do biblioteki. Ponadto niewielkie zasoby kadrowe bibliotek mogą powodować, że część bibliotekarzy nie będzie miała możliwości udziału we wsparciu w ramach Priorytetu 4, a więc ten czynnik może wpłynąć negatywnie na rozwijanie funkcjonalności bibliotek publicznych jako instytucji działających na rzecz włączenia społecznego i ogólnie rozwój bibliotek do 2025 r. Więcej na ten temat znajduje się w rozdziale 3.3, dotyczącym trafności wsparcia.

21. Wszystkie czynniki zewnętrzne zidentyfikowane w ramach diagnozy mają wpływ na cel główny wsparcia, jakim jest wzmocnienie czytelnictwa w Polsce oraz rozwój bibliotek do 2025 r. W opisie czynników wskazano, które z nich są kluczowe dla osiągnięcia celu głównego Programu. Poniżej zaprezentowano te czynniki, które nie zostały opisane w punktach 18–20:

- Ograniczenia finansowe, m.in. dotyczące wsparcia bibliotek ze strony JST – samorządy wciąż w niewystarczającym stopniu dostrzegają wagę roli bibliotek w społeczności lokalnej, a udział środków wydanych z budżetu JST na dotację dla bibliotek nie zmienia się znacząco od lat. Jest to czynnik, który może negatywnie wpłynąć na rozwój bibliotek do 2025 r.
- Zainteresowanie czytelników nowościami wydawniczymi – nowości czytelnicze są kluczowym elementem, który przyciąga użytkowników do biblioteki, zatem utrzymujące się zainteresowanie czytelników nowościami wydawniczymi pozytywnie wpłynie na rozwój bibliotek.
- Rozbudowana sieć bibliotek publicznych i ich filii na terenie całego kraju – jest to czynnik, który sprzyja wzrostowi czytelnictwa, szczególne znaczenie będzie miał na wsiach, gdzie notuje się niższy stopień czytelnictwa niż w miastach. Biblioteki dzięki wsparciu NPRCz 2.0 mogą stać się ważnymi ośrodkami kultury i integracji na obszarach wiejskich, co prawdopodobnie pozytywnie wpłynie na wzrost czytelnictwa.
- Zainteresowanie bibliotekarzy promocją biblioteki oraz wzmacnianiem czytelnictwa – jest to czynnik kluczowy dla rozwoju bibliotek. Bibliotekarze pełnią istotną rolę w upowszechnianiu oferty bibliotek, a ich umiejętności animowania społeczności lokalnej mają wpływ na stopień korzystania z biblioteki.
- Wizerunek bibliotek – zmiana stereotypowego myślenia o bibliotece jako miejscu służącym wyłącznie do nauki i pokazanie bibliotek jako nowoczesnych ośrodków wiedzy, kultury, ale także rozrywki są kluczowe dla osiągnięcia celu, jakim jest rozwój bibliotek.
- Kompetencje cyfrowe bibliotekarzy – jest to czynnik, który może pozytywnie wpłynąć na rozwój bibliotek i stan czytelnictwa, ponieważ dzięki wysokim kompetencjom cyfrowym bibliotekarze zyskują możliwość upowszechniania oferty biblioteki i czytelnictwa poprzez narzędzia *online*, a zatem mogą dotrzeć do większej liczby potencjalnych użytkowników.
- Zróżnicowane preferencje i praktyki udziału w kulturze, w tym praktyki czytelnicze – praktyki czytelnicze i udziału w kulturze różnią się w zależności od miejsca zamieszkania, wieku, ale również kapitału kulturowego wyniesionego z domu. Niemniej jednak zróżnicowanie preferencji i praktyk nie jest czynnikiem, który w istotny sposób mógłby negatywnie oddziaływać

na cel główny Programu. Duże możliwości dotarcia do różnych grup czytelników przez NPRCz 2.0, szeroki zakres wsparcia (uwzględnienie zarówno form cyfrowych, jak i tradycyjnych), a także skierowanie wsparcia do dzieci w wieku przedszkolnym neutralizują ewentualne negatywne skutki wpływu opisywanego czynnika.

- o Stan rynku wydawniczego w Polsce – pojawianie się na rynku nowości wydawniczych (szczególnie najchętniej czytanych pisarzy), a także nowych autorów szybko zdobywających popularność może pozytywnie wpłynąć na wzrost czytelnictwa, a co z tym związane – rozwój bibliotek, przy założeniu, że będą posiadały nowości w księgozbiorach.
- o Technologiczna konkurencja platform VOD i podcastów – jest to czynnik, który może zarówno negatywnie, jak i pozytywnie wpłynąć na osiąganie celu głównego NPRCz 2.0. Z jednej strony treści dostępne na platformach VOD i w formie podcastów mogą być wystarczające dla części potencjalnych czytelników, a także czytelników dotychczasowych (co sprawi, że chętniej sięgną oni po serial niż książkę), z drugiej zaś statystyki dotyczące czytelnictwa pokazują, że powieści, na których oparte są seriale, zyskują dużą popularność po emisji serialu. Z kolei w podcastach omawiane są zagadnienia, które słuchacz może chcieć zgłębiać poprzez literaturę, a także polecane są wprost konkretne pozycje książkowe. Wobec tego platformy VOD i podcasty mogą również pozytywnie wpłynąć na czytelnictwo.
- o Trendy w bibliotekarstwie – w diagnozie wskazano na pewne czynniki, które mogą świadczyć o rozwoju trendów w bibliotekarstwie, tj. coraz większe zrozumienie bibliotekarzy dla zwiększania dostępności bibliotek dla osób pracujących oraz osób ze specjalnymi potrzebami, coraz większa cyfryzacja bibliotek, korzystanie przez biblioteki z mediów społecznościowych, dostrzeganie roli biblioteki jako tzw. trzeciego miejsca w społeczności lokalnej. Te trendy będą miały pozytywny wpływ na rozwój bibliotek, ale także pośrednio mogą przyczynić się do wzrostu poziomu czytelnictwa.
- o Poziom kompetencji cyfrowych wśród czytelników – jest to czynnik, który przekłada się na korzystanie z tekstów prezentowanych w formie elektronicznej: e-booków, audiobooków, synchrobooków. Można zatem uznać, że wysokie kompetencje przełożą się na wzmocnienie czytelnictwa, jednak nie jest to czynnik decydujący o wzroście poziomu czytelnictwa. Wciąż zdecydowana większość czytelników preferuje formy papierowe książek.
- o Ekranizacje utworów literackich i produkcja gier komputerowych – jest to czynnik, który może pozytywnie wpłynąć na wzrost poziomu czytelnictwa. Statystyki dotyczące praktyk czytelniczych pokazują, że powieści zekranizowane lub takie, na których oparto fabułę gry, zyskują na popularności po wyemitowaniu filmu/ wyprodukowaniu gry.

W poniższej tabeli zaprezentowano podział środków z budżetu państwa na poszczególne priorytety łącznie w latach 2021–2025.

Tabela 10. Środki z budżetu państwa przeznaczone na realizację Priorytetów NPRCz 2.0

Kierunek Interwencji/ zadanie	Lata 2021–2025
1.1. Zakup i zdalny dostęp do nowości wydawniczych	160 900 000 zł
1.2. Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek	41 200 000 zł
2.1. Infrastruktura bibliotek 2021–2025	228 500 000 zł
3.1. Zakup nowości wydawniczych do placówek wychowania przedszkolnego	41 260 000 zł
3.2. Zakup nowości wydawniczych oraz elementów wyposażenia do bibliotek szkolnych i pedagogicznych	96 400 000 zł
4.1. BLISKO – Biblioteka Lokalność Inicjatywy Społeczność Kooperacja Oddolność	24 500 000 zł
4.2. Kampania społeczno-informacyjna	29 955 000 zł
Suma	622 715 000 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie NPRCz 2.0.

Najwięcej środków przeznaczono na działania inwestycyjne (36,7% budżetu przeznaczanego na realizację zadań w ramach Priorytetów) oraz zakup i zdalny dostęp do nowości wydawniczych (25,8%), najmniej zaś na Kierunek interwencji 4.1 BLISKO – Biblioteka | Lokalność | Inicjatywy | Społeczność | Kooperacja | Oddolność (3,9%).

Podsumowując, zgodnie z wyzwaniami wskazanymi w logice interwencji: największe nakłady finansowe przeznaczono w pierwszej kolejności na poprawę atrakcyjności infrastruktury bibliotek publicznych, następnie na zahamowanie spadku liczby czytelników bibliotek publicznych, a w trzeciej kolejności na wspieranie rozwoju czytelnictwa, które warunkuje możliwość kształcenia przez całe życie, wpływając na dobrostan jednostki i sposób jej funkcjonowania w społeczeństwie. Zgodnie z przedstawioną logiką interwencji są to elementy kluczowe dla osiągnięcia celu, jakim jest wzrost poziomu czytelnictwa i rozwój bibliotek do 2025 r., przy czym poprawa infrastruktury bibliotek będzie miała większy wpływ na rozwój bibliotek do 2025 r. aniżeli sam wzrost poziomu czytelnictwa. Wpływ ww. elementów na główny cel Programu możliwy będzie do oceny po wykonaniu badania efektu netto, co szczegółowo opisano w rozdziale 3.4.

3.3 Ocena trafności zaprogramowanego wsparcia

Pytanie badawcze: *Czy interwencja publiczna w postaci NPRCz 2.0. trafnie odpowiada na zdiagnozowane wyzwania i potrzeby?*

Jak wynika z analizy TOWS, szanse płynące z realizacji NPRCz 2.0 pozwolą wykorzystać mocne strony systemu bibliotek w Polsce i zrekompensować jego słabe strony. Jest to pierwsza przesłanka, aby sądzić, że wsparcie jest trafne. W celu pełnej odpowiedzi na postawione pytanie badawcze przeanalizowano, w jaki sposób NPRCz 2.0 odpowiada na główne potrzeby wymienione w logice interwencji i opisane w rozdziale dotyczącym diagnozy i analizy SWOT. Ponadto w niniejszym opracowaniu wskazano, w jaki sposób wsparcie w ramach NPRCz 2.0 odpowiada problemom zidentyfikowanym w obszarze objętym Programem.

W ramach ewaluacji wstępnej NPRCz 2.0 dokonano przeglądu systematycznego pozycji traktujących o efektach programów skierowanych na poprawę stanu czytelnictwa/ rozwój bibliotek oraz badań prowadzonych w obszarze czytelnictwa. Przegląd w kilku istotnych dla NPRCz 2.0 obszarach dostarczył wniosków, które przedstawiono w dalszej części niniejszego rozdziału. Następnie wykorzystano wyniki przeglądu do oceny trafności wsparcia, biorąc pod uwagę problemy, na które ma odpowiadać NPRCz 2.0. Część wniosków (tych, które znalazły także potwierdzenie w innych źródłach) posłużyło do sformułowania rekomendacji, inne natomiast uwzględniono jako zalecenia dla dalszej realizacji NPRCz 2.0.

Wyniki przeglądu systematycznego potwierdzają, że główne kierunki interwencji zaproponowane w NPRCz 2.0 oraz sposób ich realizacji zostały wyznaczone trafnie oraz są zbieżne z podobnymi działaniami realizowanymi w innych krajach. Za kluczowe oraz najskuteczniejsze z nich można uznać wsparcie polegające na: zakupie nowości książkowych, inwestycjach w infrastrukturę i wyposażenie bibliotek (w tym w sprzęt), budowaniu nawyków czytelniczych od najmłodszych lat, wsparciu bibliotek publicznych i bibliotek szkolnych, we współpracy z innymi instytucjami, np. bibliotekami pedagogicznymi, a także organizacjami pozarządowymi – zarówno działającymi w obszarze czytelnictwa, jak i specjalizującymi się w innych dziedzinach, np. prawa człowieka, edukacja obywatelska. Jednocześnie przegląd pokazuje, że warto wzmocnić funkcję biblioteki związaną z tzw. „trzecim miejscem”, a także działania międzypokoleniowe.

Niniejsza część podsumowania wyników przeglądu odnosi się do analizowanych dokumentów, w których wskazywano na efekty konkretnych programów/projektów. W dalszej części rozdziału przedstawiono wyniki przeglądu dotyczące skuteczności poszczególnych typów interwencji. Wyniki przeglądu w tym zakresie opierają się nie tylko na dokumentach odnoszących się do konkretnych programów/projektów, ale także na wynikach analizowanych w ramach przeglądu badań tematycznych i opracowań naukowych. Na wstępie należy zaznaczyć, że efekty uzyskane w ramach analizowanych programów nie zawsze są zbieżne z typami efektów zidentyfikowanych w macierzy przeglądu systematycznego. Warto mieć na uwadze, że autorzy dokumentów, na których bazowano w przeglądzie, różnie definiowali efekty. Najczęściej efekty opisywano w kontekście osiągania założonych celów. Z kolei cele, choć definiowane ogólnie, np. wzrost atrakcyjności infrastruktury bibliotek

w danym regionie, mierzone były często na poziomie programu, tj. nie posługiwano się wskaźnikami ze statystyki publicznej odnoszącymi się do ogółu społeczeństwa w ocenie stopnia osiągnięcia danego celu. Ponadto w żadnym z analizowanych programów nie przeprowadzono badania efektu netto.

Forma wsparcia: zakup zbiorów

W ramach przeglądu analizowano trzy programy, w których zakupiono zbiory. Jeden z nich dotyczy projektów finansowanych z budżetu obywatelskiego⁹⁶. W ramach tego projektu to zakup zbiorów jest efektem działalności bibliotek, zatem ten program wyłączono z podsumowania w kategorii „zakup zbiorów”. W pozostałych trzech programach odnotowano opisane poniżej następujące pozytywne efekty:

- Wysoki poziom umiejętności językowych wśród dzieci, którym czytano książki (zakupione z jednego z programów) przed ukończeniem ósmego miesiąca życia. Po 15 miesiącach dzieci miały większy niż rówieśnicy zasób słownictwa, a korzyści z rozpoczęcia wczesnego czytania książek były jeszcze bardziej widoczne po 22 miesiącach⁹⁷.
- Dzięki programowi, w którym zakupiono książki dla najmłodszych dzieci, 22% rodziców uczestniczących w projekcie zaczęło czytać swoim dzieciom na wczesnym etapie rozwoju⁹⁸.
- W jednym z programów odnotowano znaczący wzrost wskaźnika odwiedzin w bibliotekach, natomiast jest to efekt ogólny programu, który zakładał także m.in. wsparcie infrastrukturalne, integrację zasobów bibliotecznych, rozwijanie funkcji bibliotek jako tzw. trzeciego miejsca. W ewaluacji nie wyróżniono formy wsparcia, która najbardziej przyczyniła się do tego wzrostu⁹⁹.

Forma wsparcia: integracja zarządzania zasobami

W przeglądzie analizowano jeden program, który zakładał integrację zarządzania zasobami, tj. Strategię rozwoju bibliotek w Republice Czeskiej na lata 2017–2020. Efektem programu jest wdrożenie Portalu Biblioteki Centralnej, do którego włączono zbiory z 507 bibliotek czeskich. Intensywność wykorzystania portalu stale rośnie – w 2017 r. odnotowano 44 776 odwiedzających, w 2018 r. – 92 090, w 2019 r. – 258 682, a w 2020 r. – 393 312 użytkowników¹⁰⁰.

Forma wsparcia: inwestycja w infrastrukturę

Do przeglądu włączono 4 programy, które zakładały inwestycje w infrastrukturę. W jednym z nich tworzone kąciki dla dzieci w bibliotekach, ale w ewaluacji nie

96 Z. Gruszka, *Budżet obywatelski a biblioteka publiczna. Analiza wniosków na przykładzie Łodzi*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018.

97 M. De Bondt, I.A. Willenberg, A.G. Bus, *Do book giveaway programs promote the home literacy environment and children's literacy-related behavior and skills?*, "Review of Educational Research" 2020, nr 90, s. 349–379.

98 *Het Boekstartkoffertje: bekendheid, bereik en waardering*, <https://leden.actiz.nl/nieuws/jeugd/2018/02/boekstartkoffertje-bekendheid-bereik-en-waardering> (dostęp: 28.11.2021).

99 *Závěrečná zpráva o plnění Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020* [Sprawozdanie końcowe z realizacji Strategii rozwoju bibliotek w Republice Czeskiej na lata 2017–2020].

100 Tamże, s. 8.

odniesiono się do efektów tego działania¹⁰¹. Kolejny program dotyczył wspomnianego już powyżej budżetu obywatelskiego, zatem nie został uwzględniony w analizie efektów. W kolejnych dwóch programach odnotowano efekty pozytywne, tj. w zmodernizowanych bibliotekach wzrosła liczba użytkowników¹⁰² oraz zwiększyła się średnia powierzchnia użytkowa bibliotek w danym kraju¹⁰³.

Forma wsparcia: projekty edukacyjno-animacyjne z udziałem bibliotek

W ramach przeglądu analizowano 4 programy, w których założono wsparcie w postaci projektów edukacyjno-animacyjnych z udziałem bibliotek. Wszystkie odnotowały pozytywne efekty w tym zakresie.

- Dzięki wspólnym działaniom szkoły i biblioteki publicznej udało się podnieść motywację do czytania wśród dzieci i młodzieży oraz wzmocnić umiejętność czytania wśród dzieci¹⁰⁴.
- Rozszerzenie funkcji bibliotek publicznych nie tylko jako miejsca służącego do wypożyczenia książki, ale także tzw. trzeciego miejsca w społeczności lokalnej. W Czechach, gdzie wdrożono Strategię Rozwoju Bibliotek, systematycznie wzrasta liczba wydarzeń edukacyjnych i kulturalnych organizowanych przez biblioteki, jak również liczba osób uczestniczących w tych działaniach¹⁰⁵.
- Współpraca bibliotek publicznych, placówek opieki nad najmłodszymi dziećmi i rodziców w zakresie dystrybucji książek dla najmłodszych oraz zachęcania rodziców do czytania dzieciom przyniosła efekty w postaci zwiększenia odsetka rodziców czytających dzieciom od najmłodszych lat, a także wzrostu odsetka placówek opieki nad dziećmi, w których opiekunowie codziennie czytają swoim podopiecznym¹⁰⁶.

Biblioteki biorące udział w Programie Rozwoju Bibliotek trzykrotnie częściej niż pozostałe biblioteki umożliwiają dostęp do zasobów e-learningowych w swojej placówce. Odbywa się w nich znacząco więcej zajęć edukacyjnych czy literackich (niemal tyle, co średnia ogólnopolska) i znacznie więcej niż w pozostałych gminach uprawnionych do udziału w PRB. Liczba osób na 1000 mieszkańców, uczestniczących w takich zajęciach, była wyższa niż średnia dla wszystkich polskich bibliotek (także tych z dużych miast). Biblioteki PRB skutecznie przyciągają nowymi funkcjami i działaniami coraz więcej mieszkańców – bardzo szybko rosta w nich liczba zarejestrowanych użytkowników (którzy jednak niekoniecznie wypożyczają książki). Biblioteki PRB są odwiedzane częściej niż te, które nie biorą udziału w programie¹⁰⁷.

101 *Het Boekstartkoffertje: bekendheid, bereik en waardering*, dz. cyt.

102 Evaluation of the Living Libraries Infrastructure Program Department of Environment of Environment, Land, Water and Planning, Australian Continuous Improvement Group (ACIG) 2018.

103 *Závěrečná zpráva o plnění Konceptce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020*, dz. cyt., s. 86.

104 J.-A. Aerila, T. Merisuo-Storm, *Emergent Readers and the Joy of Reading: A Finnish Perspective*, "Creative Education" 2017, nr 8, s. 2485–2500.

105 *Závěrečná zpráva o plnění Konceptce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020*, dz. cyt., s. 23.

106 *Lezen met BoekStart en de Bibliotheek op school werkt*, <https://www.lezen.nl/publicatie/lezen-met-boekstart-en-de-bibliotheek-op-school-werkt-2020/> (dostęp: 28.11.2021).

107 H. Borowski, *Co się zmieniło w bibliotekach? Program Rozwoju Bibliotek w danych Głównego Urzędu Statystycznego, 2009–2013*, 2015, s. 5.

Forma wsparcia: kampania społeczna

W przeglądzie uwzględniono dwa programy, których elementem była kampania społeczna. W obu odnotowano pozytywne efekty tego rodzaju wsparcia:

- W Czechach dzięki realizacji kampanii społecznych, takich jak: Miesiąc Czytelników, Tydzień Bibliotek, Noc z Andersenem, Książkowy Start, udało się wypromować usługi bibliotek publicznych w mediach¹⁰⁸.
- W 2011 r. w ramach Programu Rozwoju Bibliotek przeprowadzono ogólnopolską kampanię medialną „Spotkajmy się w bibliotece”. Z badania ewaluacyjnego wynika, że chociaż sam wizerunek biblioteki nie zmienił się diametralnie, to uległy zmianie pewne jego elementy. Przed rozpoczęciem kampanii biblioteka funkcjonowała w świadomości społecznej przede wszystkim w związku z książkami. Po kampanii liczba osób spontanicznie mówiących, że biblioteki kojarzą się im z książkami, spadła. Nie znaczy to, że badani nie widzą w bibliotece miejsca dla książek, tylko że inne skojarzenia stały się ważniejsze – coraz częściej biblioteki są postrzegane nie tyle jako miejsce wypożyczania książek, co jako czytelnie, miejsca, gdzie można popracować, nauczyć się, skorzystać ze zbiorów na miejscu, a przede wszystkim – jako miejsca dostępu do nowoczesnych technologii¹⁰⁹.

Forma wsparcia: podnoszenie kompetencji bibliotekarzy

W ramach przeglądu analizowano 3 programy, w których założono podniesienie kompetencji bibliotekarzy. W jednym z nich nie odnotowano jeszcze efektów, ponieważ działania (szkolenia dla bibliotekarzy *online*) dopiero się zakończyły¹¹⁰. Działania realizowane w pozostałych dwóch programach przyniosły efekty w postaci:

- Wzmocnienia kompetencji bibliotekarzy w zakresie komunikacji i pracy z dziećmi i młodzieżą¹¹¹.
- Zwiększenia udziału bibliotekarzy podnoszących swoje kompetencje w grupie wszystkich pracowników bibliotek. Pracownicy bibliotek biorący udział w Programie Rozwoju Bibliotek szkolą się intensywniej niż pracownicy pozostałych bibliotek uprawnionych do udziału w programie. Zjawisko to utrzymywało się w bibliotekach, w których skończyły się już szkolenia w ramach programu, dlatego można zakładać, że bibliotekarze PRB lepiej rozumieją potrzeby doskonalenia zawodowego¹¹².

Wzmocnienie czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży

W krajach o wysokim poziomie czytelnictwa (Niemcy, Norwegia, Szwecja, Holandia, Finlandia) prowadzone są osobne programy skierowane do dzieci i młodzieży. Część z nich realizowana jest przez zaangażowanie w promocję czytelnictwa szkół, w tym także bibliotek szkolnych, ale również bibliotek publicznych i rodziców. Programy te najczęściej oparte są na strategiach rozwoju czytelnictwa dzieci i młodzieży

108 *Závěrečná zpráva o plnění Konceptce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020*, dz. cyt., s. 42.

109 H. Borowski, *Wizerunek i użytkowanie bibliotek publicznych. Raport z badania*, 2011, s. 35–36.

110 *Sprawozdanie merytoryczne Fundacji Centrum Cyfrowe za rok 2020*.

111 K. Ikonen, K. Innanen, s. Tikkinen, *The Joy of Reading Handbook: Improving reading motivation and multiliteracy through collaboration between schools and libraries*, University of Oulu, 2015.

112 H. Borowski, *Co się zmieniło w bibliotekach?...*, dz. cyt., s. 6.

i przynoszą pożądane efekty. Warto promować wśród beneficjentów NPRCz 2.0 tzw. dobre praktyki stosowane w ramach tych programów, szczególnie dotyczące zachęcania do czytania chłopców (przykładem mogą być programy: niemiecki „Mój tata czyta na głos” lub norweski „Przeczytaj mi tato”, ale również fiński „Radość z czytania”).

W zagranicznych programach skierowanych na rozwój czytelnictwa wśród dzieci zidentyfikowano skuteczne metody wspierające ten rozwój – tę kwestię opisano szczegółowo w rozdziale 3.6.

We wsparciu kierowanym do dzieci sprawdza się formuła konkursu, możliwość samodzielnego wybierania pozycji do szkolnej biblioteki przez dzieci, a także nagrody w postaci papierowych książek i dyplomy za przeczytane książki. Tego rodzaju wsparcie zaplanowano w ramach Priorytetu 3 NPRCz 2.0, w którym planowane są m.in. konkursy skierowane do dzieci.

Nastolatki korzystają z nośników cyfrowych, w związku z tym spotykają się ze słowem pisanym, natomiast wielu z nich nie czyta książek, w tym również lektur szkolnych. Lektury szkolne kojarzą się młodzieży z przymusem, a czytanie w celu uzyskania pozytywnej oceny lub pochwały nauczyciela jest dla nich nieatrakcyjne. Ponadto brak otwartej dyskusji na lekcjach na temat przeczytanych tekstów może zniechęcać nastolatków do czytania. Dla przyjemności nastolatki czytają przede wszystkim literaturę fantasy (w tym także tę przeznaczoną dla dorosłych), książki przygodowe i literaturę obyczajową dla młodzieży. Pierwszy rodzaj literatury jest częściej wybierany przez chłopców niż dziewczęta, natomiast trzeci częściej przez dziewczęta niż chłopców. Młodzi odbiorcy szukają i znajdują w czytanych tekstach odpowiedzi na ciekawe i istotne dla nich pytania – odnoszą je do własnych, indywidualnych oczekiwań i potrzeb. Dziewczęta w większym stopniu niż chłopcy są przekonane, że czytanie jest dla nich atrakcyjnym zajęciem i w odróżnieniu od chłopców ta świadomość nie słabnie u nich wraz z dorastaniem. Zachętą do czytania lektury dla młodzieży jest jej przystępność językowa. Szczegółowe zalecenia i rekomendacje dotyczące tej kwestii znalazły się dalszej części niniejszego rozdziału.

Działania międzypokoleniowe

- Międzypokoleniowość lub wielopokoleniowość w analizowanych programach ma różne przejawy – może chodzić o stworzenie w bibliotece kąciaka dla najmłodszych, w którym dzieci spędzają czas, gdy ich rodzice lub dziadkowie wypożyczają książki lub biorą udział w zajęciach w bibliotece albo odwrotnie – zorganizowanie zajęć dla dzieci w bibliotece może przyciągnąć do niej ich opiekunów, nawet osoby nieczytające. Innym przykładem mogą być działania animacyjne lub projektowe skierowane do kilku grup wiekowych, np. zachęty do wspólnego głośnego czytania dzieci z rodzicami lub dziadkami – w szkole, bibliotece oraz w domu. Tego rodzaju działania mają szansę mieć miejsce w ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.1 NPRCz 2.0.

Działania inicjujące zainteresowanie książką wśród najmłodszych czytelników oraz ich rodzin wymagają silnego zaakcentowania i informowania w społeczeństwie, gdyż w dużej mierze to właśnie kapitał kulturowy (wyrażony poziomem wykształcenia i liczbą posiadanych książek) wyniesiony z domu decyduje o nawykach czytelniczych

w późniejszym życiu. W kontekście NPRCz 2.0 warto zatem zwrócić uwagę na kwestię promowania czytelnictwa wśród najmłodszych, kierując się do rodziców. Warto rozważyć uwzględnienie takiego przekazu w kampanii promocyjnej w ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.2. Z programów kierowanych do najmłodszych dzieci i ich rodziców, polegających na dostarczaniu rodzicom pakietów książek dla dzieci, korzystają równie chętnie osoby z niskim, jak i wysokim statusem społeczno-ekonomicznym. Można wnioskować, że tego rodzaju wsparcie ma szansę przyczynić się do wyrównywania szans.

Umiejętności Polaków w dziedzinie wykorzystywania TIK są niższe niż w krajach OECD. Przeciętny poziom umiejętności z obszaru TIK jest niższy wśród osób starszych. Z tego względu ważne jest zachęcanie osób starszych do odwiedzenia biblioteki, gdzie potencjalnie mogą nabyć takie kompetencje. Ten element został uwzględniony w Priorytecie 4 i Priorytecie 2 NPRCz 2.0.

Biblioteka jako tzw. trzecie miejsce

W małych i średnich miastach nowe cyfrowe formy dostępu do kultury nie odmieniły praktyk kulturalnych. Na tych obszarach występuje niewielkie zainteresowanie większości mieszkańców uczestnictwem w kulturze instytucjonalnej, niski poziom czytelnictwa, a dużą rolę w zaspokajaniu potrzeb rozrywkowych i kulturalnych odgrywa telewizja. Dzięki powszechności wsparcia w ramach NPRCz 2.0 możliwe jest na wsi i w małych miastach wzmocnienie praktyk czytelniczych.

Barierą w korzystaniu z bibliotek są ograniczone godziny ich funkcjonowania, kolidujące z rozkładem zajęć oraz zbyt duża odległość od najbliższej placówki. Tę kwestię uwzględniono w ramach Priorytetów 1, 2 oraz 4.

Promocja czytelnictwa poprzez kampanie społeczne

Z przeglądu wynika, że profesjonalnie przygotowane kampanie promocyjne mają szansę odegrać znaczną rolę w kształtowaniu postaw i wartości danej jednostki. Kampania przygotowywana w ramach NPRCz 2.0 będzie wykorzystywała metody stosowane w reklamach i marketingu oraz innych kampaniach zagranicznych. Można więc powiedzieć, że ten rodzaj wsparcia został trafnie dobrany.

Trudno jest uchwycić zmianę postaw i zachowań, która zaszła pod wpływem kampanii społecznej, gdyż nawet jeśli zmiany mają miejsce, to zwykle są pochodną różnorodnych czynników. Ten problem szerzej nakreślono w rozdziale 3.4, dotyczącym oceny trafności wskaźników zaplanowanych do monitorowania w ramach NPRCz 2.0.

Badania efektów kampanii społecznych zazwyczaj nie są wykonywane z powodu braku metodologii oraz budżetu przeznaczonego na tego rodzaju analizy. W przypadku NPRCz 2.0 zaplanowano badanie dotyczące kampanii promocyjnej, co należy ocenić pozytywnie.

Kompetencje cyfrowe oraz zasoby cyfrowe

Z przeglądu wynika, że kompetencje cyfrowe nie stanowią obecnie poważnej bariery w korzystaniu z e-tekstów. W jednym z opracowań zdefiniowano e-czytanie jako korzystanie z różnych urządzeń (głównie mobilnych) w kontakcie z tekstem, co czyni czytanie łatwiejszym, wygodniejszym (zwłaszcza poza domem). Warto więc

wspierać także e-czytanie, co ma miejsce w ramach Priorytetu 1 NPRCz 2.0 (poprzez zakup publikacji elektronicznych). Badania prowadzone w USA potwierdzają, że e-booki czytają osoby lepiej wykształcone. Z tego względu należy popularyzować i rozpowszechniać e-booki także wśród osób mniej wykształconych. Taką możliwość daje Priorytet 1 NPRCz 2.0, z uwagi na kierowanie wsparcia do większości bibliotek w Polsce, a te z kolei gromadzą różnorodnych czytelników.

Zakup książek do bibliotek

Biblioteki publiczne korzystają ze środków zewnętrznych na zakup książek, np. z budżetów obywatelskich. Rośnie aktywność i skuteczność bibliotekarzy w pozyskiwaniu środków pozastatutowych. Pokazuje to potrzebę ciągłego poszerzania księgozbioru. Taką możliwość daje Priorytet 1 NPRCz 2.0.

Warto upowszechniać i promować książki elektroniczne oraz promować czytelnictwo w internecie, szczególnie w mediach społecznościowych. W ramach NPRCz 2.0 ta kwestia została uwzględniona w Priorytecie 1 oraz Priorytecie 4, Kierunku interwencji 4.2.

Niedostatkami bibliotek jest stosunkowo niewielki zasób nowości, a także długi czas oczekiwania na atrakcyjne, a przez to „oblegane” pozycje. Na ten problem odpowiada Priorytet 1 NPRCz 2.0.

Wsparcie infrastruktury bibliotek

Istnieją narzędzia, które wspierają biblioteki w pozyskiwaniu dodatkowych środków finansowych, np. budżet obywatelski/ partycypacyjny, jednak są to zbyt małe środki, aby przeprowadzić inwestycje. Pod tym względem uzupełnieniem staje się Priorytet 2, w którym możliwa jest np. budowa, przebudowa czy modernizacja bibliotek.

Modernizacja infrastruktury bibliotek przyczynia się do wzrostu liczby ich użytkowników, co potwierdza trafność Priorytetu 2. W niektórych przypadkach pod hasłem modernizacji kryje się wręcz stworzenie nowego miejsca (np. filii biblioteki) lub znaczące zwiększenie przestrzeni biblioteki (np. jeśli inwestycja polega na dostosowaniu pomieszczeń wcześniej przeznaczonych do innych celów). W przypadku bibliotek publicznych i bibliotek szkolnych duże znaczenie ma wzrost atrakcyjności placówki dzięki jej unowocześnieniu – wyposażeniu w sprzęt komputerowy, rzutnik, nowy regał w wolnym dostępie dla czytelników czy pufy, które mogą zachęcać uczniów nie tylko do przychodzenia do biblioteki po książki, ale też do spędzania tam czasu. Wzrost liczby użytkowników związany z poprawą infrastruktury odnotowano zarówno w NPRCz, jak i w przypadku programów zagranicznych, np. australijskim Living Libraries Infrastructure Program. Inwestycje w infrastrukturę bibliotek należy uznać za jeden ze skuteczniejszych sposobów przyciągania odbiorców.

Biblioteki szkolne

Z przeglądu wynika, że warto rozwijać współpracę bibliotek publicznych i bibliotek szkolnych, w zakresie wykorzystania nowości wydawniczych oraz ich promocji wśród dzieci i młodzieży.

Widoczne jest rozwarstwienie w uczestnictwie w kulturze czytelniczej nastolatków wywodzących się z domów o różnym kapitale kulturowym.

Współpraca bibliotek publicznych ze szkolnymi przynosi pożądane skutki – dzięki wycieczkom szkolnym do bibliotek publicznych wzrasta stopień ich użytkowania przez dzieci. Partnerstwa nauczycieli i bibliotekarzy są ważne dla promowania umiejętności czytania i pisania uczniów.

Warto tworzyć modele współpracy szkoły/ biblioteki szkolnej i biblioteki publicznej, by współpraca była bardziej trwała.

Kwestie współpracy bibliotek szkolnych i publicznych omówiono szczegółowo w dalszej części niniejszego rozdziału.

Niski poziom umiejętności czytania ze zrozumieniem wśród osób w wieku 16–65 lat

Jak wskazano w diagnozie NPRCz 2.0, umiejętność czytania ze zrozumieniem jest rozwijana od najmłodszych lat. Szczególną rolę w odpowiedzi na ten problem ma zatem Priorytet 3, Kierunek interwencji 3.1, gdzie wsparcie kierowane jest do placówek wychowania przedszkolnego. Co istotne, w ramach tego Kierunku interwencji wspierany jest nie tylko zakup książek, ale także promocja czytelnictwa wśród dzieci. Biorąc pod uwagę, że większość dzieci w wieku 3–4 lat uczęszcza w Polsce do przedszkoli¹¹³, można mówić o szansach, jakie daje Program na wyrównywanie dysproporcji (lub zapobieganie im) w umiejętności czytania już od najmłodszych lat. Program daje możliwość zapoznania się z książkami również tym dzieciom, których rodzice nie czytają i/lub nie mają książek w domu. Warto zaznaczyć, że w ramach Priorytetu 3 planuje się objąć wsparciem nieco ponad połowę wszystkich placówek wychowania przedszkolnego w Polsce. Skala planowanych działań jest przesłanką do tego, aby stwierdzić, że Program odpowiada na problem niskiego poziomu umiejętności czytania ze zrozumieniem wśród osób w wieku 16–65 lat.

Obserwowalny od kilkudziesięciu lat spadek liczby użytkowników bibliotek publicznych w Polsce

Jak wynika z FGI z pracownikami bibliotek oraz z przeglądu systematycznego, kluczowe w zachęcaniu do odwiedzenia biblioteki są nowości wydawnicze. Z doświadczenia bibliotekarzy i z efektów pierwszej edycji NPRCz wynika, że zakup nowości wpływa na wzrost liczby użytkowników biblioteki. Aktywni czytelnicy przekazują informacje na temat nowości w swoich środowiskach, co zachęca osoby z ich otoczenia do założenia konta w bibliotece. Nowości w bibliotece często są towarem deficytowym, gdyż zapotrzebowanie na nie jest ogromne, a możliwości bibliotek ograniczone. Kolejnym elementem, który według badanych bibliotekarzy przyciąga społeczność do bibliotek, są organizowane przez nie wydarzenia, np. spotkania z popularnymi autorami. Trzecim ważnym czynnikiem jest dostępna i przyjazna przestrzeń biblioteczna.

Program kompleksowo odpowiada na wyżej wymienione wyzwania. Największy nacisk został położony przede wszystkim na zakup nowości wydawniczych. Środki

¹¹³ Według danych GUS w 2020 r. odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w wieku 3–4 lat wyniósł w Polsce 82,8%.

przeznaczone na Priorytet 1 zostały oszacowane w taki sposób, aby mogło z nich skorzystać większość bibliotek w Polsce. Warto zauważyć, że to bibliotekarze mogą decydować o tym, jakie nowości zostaną zakupione do biblioteki. NPRCz 2.0 stawia ich w roli ekspertów, osób, które najlepiej znają środowisko lokalne i czytelników. Biblioteki mogą zdecydować także o proporcji w zakupie publikacji papierowych i cyfrowych – w zależności od preferencji czytelników. Takie rozwiązanie może zachęcać bibliotekarzy do kontaktu ze społecznością lokalną i poznania bliżej gustu czytelników.

W Priorytecie 4, Kierunku interwencji 4.1 założono działania, w ramach których można finansować różnego rodzaju wydarzenia dla społeczności. Priorytet 2 odpowiada na problem nieatrakcyjnej przestrzeni bibliotecznej.

Przestarzałe systemy biblioteczne, które utrudniają czytelnikom dostęp do zasobów bibliotek z powodu słabej ich cyfryzacji oraz brak spójnej prezentacji zasobów polskich bibliotek i brak wspólnej polityki zarządzania procesami bibliotecznymi

Na wyżej wymienione problemy odpowiedzią jest Priorytet 1, Kierunek interwencji 1.2. Działania przewidują podłączenie bibliotek do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Dzięki temu zwiększy się liczba bibliotek z dostępem do katalogu *online*. Postępowanie się wspólnym systemem może ułatwić i ujednoczyć sprawozdawczość, do której zobowiązane są biblioteki, np. na potrzeby statystyki publicznej (GUS, Biblioteka Narodowa) czy też sprawozdań dla NPRCz 2.0. Jak wskazują eksperci biorący udział w badaniu, nie wszystkie biblioteki wiedzą, jak poprawnie wypełnić formularz K-03 (na potrzeby GUS), np. w zakresie sprawozdawania liczby zbiorów cyfrowych. Ponadto wspólny system może być odpowiedzią na wspomniane w poprzednim rozdziale przeciążenie pracowników bibliotek związane z katalogowaniem.

System umożliwi bibliotekom gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie zbiorów, a także pozwoli na szybką wymianę informacji oraz przekazywanie materiałów bibliotecznych.

Niskie kompetencje cyfrowe pracowników bibliotek

W ramach Programu nie zaplanowano wsparcia odnoszącego się wprost do podnoszenia kompetencji cyfrowych bibliotekarzy. Niemniej jednak poszczególne zaplanowane w ramach NPRCz 2.0 działania mogą skłaniać do tego pracowników bibliotek. Przede wszystkim wsparcie w ramach Priorytetu 1 poprzez możliwość zakupów audiobooków/ e-booków, synchrobooków w pewien sposób zobowiązuje bibliotekarzy do nabycia umiejętności obsługiwanego różnego rodzaju formatów ich odtwarzania czy zdobycia informacji na temat urządzeń, na których można odtwarzać ww. zasoby. W ramach Priorytetu 1, Kierunku interwencji 1.2 oferowane są bibliotekom nowoczesne narzędzia przeszukiwania zbiorów bibliotecznych, co również pośrednio zobowiązuje placówki do przeszkolenia personelu w tym zakresie. Z kolei w ramach Priorytetu 3 można zakupić sprzęt komputerowy do wykorzystania przez nauczyciela–bibliotekarza.

Nie ma jednak pewności, że do zadań związanych z wyżej wymienionym wsparciem nie zostaną wyznaczeni bibliotekarze, którzy już mają wysokie lub wystarczające do obsługi urządzeń kompetencje cyfrowe. Nie można więc uznać, że wsparcie

w istotnym stopniu odpowiada na zidentyfikowany w diagnozie NPRCz 2.0 problem niskich kompetencji cyfrowych bibliotekarzy.

Warto zaznaczyć, że jak wspomniano już w rozdziale 3.1, brakuje aktualnych danych na temat poziomu kompetencji cyfrowych bibliotekarzy. W tym miejscu należy odnieść się do definicji kompetencji cyfrowych:

Kompetencje cyfrowe obejmują pewne, krytyczne i odpowiedzialne korzystanie z technologii cyfrowych i interesowanie się nimi do celów uczenia się, pracy i udziału w społeczeństwie. Obejmują one umiejętność korzystania z informacji i danych, komunikowanie się i współpracę, umiejętność korzystania z mediów, tworzenie treści cyfrowych (w tym programowanie), bezpieczeństwo (w tym komfort cyfrowy i kompetencje związane z cyberbezpieczeństwem), kwestie dotyczące własności intelektualnej, rozwiązywanie problemów i krytyczne myślenie¹¹⁴.

Jak wskazują eksperci – uczestnicy panelu, pandemia COVID-19 pokazała, że bibliotekarze korzystają z technologii cyfrowych i są nimi zainteresowani. Poza wymienioną już akcją #NieZostawiamCzytelnika, bibliotekarze organizowali inne inicjatywy online, które inspirowały kolejne osoby do podjęcia podobnych działań. Więcej na ten temat można przeczytać np. w portalu Lustró Biblioteki. Autorzy raportu *Cyfrowe stany przejściowe. Monitoring społeczeństwa cyfrowego marzec–czerwiec 2020* odnosząc się do kompetencji cyfrowych pracowników instytucji kultury, konkludują, że pandemia to wstęp do rozwoju i wzmacniania ich kompetencji cyfrowych¹¹⁵. Inny raport Centrum Cyfrowego wskazuje, że biblioteki są obecne online, natomiast bibliotekarzom brakuje wiedzy na temat prawa autorskiego i wolnych licencji, co sprawia, że obawiają się umieszczać różnego rodzaju treści w internecie¹¹⁶. Z kolei autorzy opracowania *Kompetencje cyfrowe w instytucjach kultury* podkreślają, że instytucje kultury w niewystarczający sposób wspierają inne niż cyfrowe kompetencje, tj. w obszarze prowadzenia działań animacyjnych, edukacyjnych, pedagogicznych, trenerskich czy szkoleniowych¹¹⁷. Podobny wniosek w odniesieniu do bibliotek wynika z panelu ekspertów. Eksperti wskazywali, że bibliotekarze mają niewystarczające kompetencje:

- w zakresie promocji oferty bibliotek, np. postępowania się językiem korzyści, pokazywania mocnych stron biblioteki i zmian, jakie w niej zachodzą w obszarze animowania społeczności lokalnej i nawiązywania partnerstw np. z lokalnymi ośrodkami kultury i rozrywki (kręgielnia, kino, kawiarnia, siłownia, organizacje pozarządowe itp.), a co z tym związane angażowania wolontariuszy do pracy w bibliotece;
- dotyczące umiejętności komunikacji z użytkownikiem biblioteki – diagnozowania potrzeb czytelniczych, rozmawiania z młodzieżą, elastycznego reagowania

114 Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 2018/C 189/01 (dostęp: 28.11.2021).

115 K. Drożdżał, A. Tarkowski, A. Janus, *Cyfrowe stany przejściowe. Monitoring społeczeństwa cyfrowego marzec–czerwiec 2020. Raport z projektu*, Centrum Cyfrowe, 2020.

116 A. Buchner, A. Urbańska, M. Wierzbicka, A. Janus, N. Cetera, *Kultura w pandemii. Doświadczenie polskich instytucji kultury*, Centrum Cyfrowe, 2021.

117 E. Korzeniowska, G. Ptaszek, *Kompetencje cyfrowe w instytucjach kultury*, Małopolski Instytut Kultury, 2021.

na potrzeby użytkowników, np. wnioskowania o zmianę regulaminu biblioteki, komunikacji z wymagającymi czytelnikami. Warto wspomnieć, że te umiejętności powiązane są z inteligencją emocjonalną oraz adaptacyjnym, niekonwencjonalnym myśleniem, co uznano za jedno z kluczowych kompetencji pracowników przyszłości¹¹⁸;

- w zakresie włączania społecznego – bibliotekarze nie mają kompetencji do wspierania osób ze specjalnymi potrzebami czy nawiązywania tzw. nieoczywistych partnerstw, np. z Ośrodkiem Pomocy Społecznej czy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie;
- w zakresie rzecznictwa, np. w celu przekonania różnego rodzaju instytucji/ przedstawicieli JST do wsparcia biblioteki.

Należy zaznaczyć, że część ww. potrzeb zaspokaja NPRCz 2.0 poprzez Priorytet 4, Kierunek interwencji 4.1, w ramach którego biblioteki mogą podnieść swoje kompetencje w obszarze animowania i rozpoznawania potrzeb społeczności lokalnej. Niemniej jednak istnieją obszary, których NPRCz 2.0 nie obejmuje.

Rekomenduje się, aby w ramach NPRCz 2.0 wzmocnić kompetencje bibliotekarzy z obszarów: promocji czytelnictwa i oferty biblioteki, komunikacji z różnymi typami użytkowników bibliotek (według kategorii wiekowych), rzecznictwa, pracy z użytkownikami o specjalnych potrzebach. Działania wzmacniające kompetencje bibliotekarzy powinny zostać poprzedzone wstępną diagnozą potrzeb w tym obszarze wśród bibliotekarzy biorących udział w NPRCz 2.0. Można to zrobić przez:

1. zdiagnozowanie potrzeb bibliotekarzy uczestniczących w NPRCz 2.0 w zakresie wzmacniania ich kompetencji z poszczególnych obszarów i wybranie do wsparcia tych obszarów, które są szczególnie ważne dla pracowników bibliotek. Diagnoza może zostać przeprowadzona przez wystanie do bibliotek uczestniczących w NPRCz 2.0 krótkiej ankiety *online* lub przeprowadzenie konsultacji, np. w formie webinarium, z chętnymi pracownikami bibliotek;
2. organizację warsztatów tematycznych podczas corocznych konwentów, spotkań regionalnych i ogólnopolskich beneficjentów Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.1 realizowanych przez Narodowe Centrum Kultury;
3. podejmowanie ww. tematów podczas szkoleń wprowadzających i podnoszących kompetencje beneficjentów w ramach Priorytetu 4, Kierunku 4.1 interwencji;
4. zamieszczanie tematycznych poradników i tzw. dobrych praktyk w portalu NPRCz 2.0 i newsletterach planowanych do przygotowania w ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.2 oraz promowanie ich wśród beneficjentów wszystkich Priorytetów.

Należy jednocześnie pamiętać o niewielkich zasobach kadrowych bibliotekarzy i ich ograniczonych możliwościach uczestnictwa w szkoleniach. Uczestnicy panelu ekspertów zasugerowali, że odpowiedzią na ten problem może być rozwijanie wolontariatu w bibliotece. W tym zakresie warto skorzystać z doświadczenia innych instytucji realizujących programy wolontariatu dla bibliotek, np. Fundacji Civis Polonus (projekt Biblioteki publiczne – program rozwoju wolontariatu) i promować tzw. dobre

118 A. Davies, D. Fidler, M. Gorbis, *Future Work Skills 2020*, Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute.

praktyki w tym zakresie. Większą możliwość uczestnictwa w doskonaleniu kompetencji dają również formy hybrydowe lub *online* szkoleń/ warsztatów (bibliotekarz nie musi dojeżdżać do innego miasta i zamykać biblioteki na cały dzień), na co wskazuje np. doświadczenie realizowania projektu Spółdzielnia Otwartej Edukacji w bibliotece.

Niewystarczający poziom dofinansowania bibliotek przez JST oraz trudności lokalowe, a co za tym idzie niedostosowanie większości bibliotek publicznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami

Sposób, w jaki Program wpływa na niewystarczający poziom dofinansowania bibliotek przez JST opisano już w rozdziale 3.1 niniejszego raportu.

Na trudności lokalowe bibliotek odpowiedzią jest wsparcie w ramach Priorytetu 2. Część bibliotek nie ma także wyraźnego oznakowania, co zniechęca do odwiedzin w bibliotece. Spójny system identyfikacji wizualnej, np. wyraźne oznakowanie, ogólny wygląd budynku, pełni istotną rolę w komunikacji z użytkownikiem¹¹⁹. W tym miejscu warto również zwrócić uwagę na kryteria oceny projektów. W ramach Priorytetu 2 w standardach preferowanych znalazły się: wyraźnie oznakowane pomieszczenia do pracy dla dzieci, seniorów oraz oddzielne pomieszczenie do pracy z komputerem. Ponadto w ramach Priorytetu 2 dodatkowo punktowane jest uwzględnienie w opisie zadania działań na rzecz zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w Ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1062).

Utrzymująca się różnica pomiędzy chłopcami i dziewczętami pod względem stopnia opanowania umiejętności rozumienia czytanego tekstu

W NPRCz 2.0 nie znalazły się działania, które wprost odpowiadałyby na ten problem. W Programie znalazły się działania kierowane do dzieci i młodzieży (Priorytet 3), natomiast nie jest jasne, w jaki sposób samo wsparcie mogłoby zmniejszyć dysproporcje w czytaniu między dziewczynkami i chłopcami. W Programie zaplanowano niewystarczające działania skierowane do nauczycieli, uwrażliwiające ich na ten problem. Nie jest oczywiście wykluczone, że działania promujące czytelnictwo w szkołach zachęcą chłopców do czytania, wymaga to jednak prowadzenia umiejętnej kampanii, skierowanej szczególnie do tej grupy. Rozwiązaniem tej sytuacji może być przygotowanie i rozpowszechnienie wśród beneficjentów katalogu skutecznych metod pracy z uczniami w celu wzmocnienia czytelnictwa dzieci i młodzieży. Działania te będą wpisywały się w promocję czytelnictwa, która jest zadaniem szkół korzystających ze wsparcia w ramach Priorytetu 3. Przykładowe metody zostały przedstawione w rozdziale 3.6 niniejszego raportu.

Rekomenduje się przygotowanie i rozpowszechnienie poradnika dla nauczycieli, w tym także nauczycieli-bibliotekarzy, zawierającego metody aktywnego zachęcania dzieci i młodzież do czytania oraz informacje na temat różnic w czytelnictwie chłopców i dziewcząt.

¹¹⁹ R. Augustyn, U. Kawecka, *System identyfikacji wizualnej biblioteki jako element komunikacji z czytelnikiem*, Biuletyn EBIB 2011, nr 5(123).

Spadek aktywności czytelniczej nastolatków wraz z dorastaniem

Jak wskazują liczne badania, m.in. prowadzone przez Zofię Zasacką, zainteresowanie czytaniem spada wraz z wiekiem. Czytanie w szkole licealistom kojarzy się raczej z przymusem¹²⁰. Odpowiedzią na ten problem jest wsparcie oferowane w ramach wszystkich Priorytetów: promowanie czytelnictwa w ramach Priorytetu 3, planowana realizacja różnego rodzaju inicjatyw oddolnych i tworzenia partnerstw w ramach Priorytetu 4, kampania wizerunkowa, której część skierowana będzie do młodzieży (Priorytet 4, Kierunek interwencji 4.2) oraz zakup nowości do bibliotek (Priorytet 1). Jak wynika z FGI oraz badania stanu czytelnictwa, młodzież chętnie konsultuje swoje wybory czytelnicze z bibliotekarzami i poszukuje w bibliotekach nowości. Istotne jest także wsparcie dla bibliotek szkolnych (Priorytet 3) w podnoszeniu atrakcyjności przestrzeni poprzez zakup wyposażenia. Bibliotekarze szkolni uczestniczący w FGI podkreślali, że istnieje pewna grupa młodych osób, które choć nie czytają, to przychodzą do biblioteki spędzić wolny czas.

Niedostosowanie bibliotek szkolnych do potrzeb młodzieży

Z wywiadów grupowych z beneficjentami pierwszej edycji NPRCz oraz IDI z przedstawicielami IZP wynika, że młodzi ludzie lubią mieć swobodny dostęp do półek. Wiele bibliotek szkolnych tego nie umożliwia. Pewną odpowiedzią na ten problem jest możliwość doposażania bibliotek szkolnych w ramach Priorytetu 3.

Odpowiedzią na dostosowanie bibliotek szkolnych do potrzeb młodzieży może być zakup nowości w ramach Priorytetu 3. Niemniej jednak pewne zastrzeżenia może budzić sugestia sformułowana w NPRCz 2.0, aby nowości traktowały na temat historii Polski XX wieku oraz stanowiły lektury szkolne. W Programie napisano, że:

Wdrożenie Kierunku interwencji 3.2. Zakup nowości wydawniczych oraz elementów wyposażenia do bibliotek szkolnych i pedagogicznych zwiększy ofertę bibliotek szkolnych poprzez zakup nowości wydawniczych (książek niebędących podręcznikami) oraz lektur szkolnych, ułatwi dostęp uczniom szkół podstawowych i ponadpodstawowych do atrakcyjnych książek o tematyce bliskiej ich współczesnym doświadczeniom¹²¹.

Następnie wskazano, że:

W ramach naboru wniosków ogłaszanych dla Kierunku interwencji 3.2, można ubiegać się o dofinansowanie:

1) zakupu:

a) nowości wydawniczych (książek niebędących podręcznikami), w szczególności książek historycznych poświęconych, m.in. historii Polski XX wieku, oraz lektur szkolnych do bibliotek szkolnych¹²².

¹²⁰ Z. Zasacka, *Socjalizacja do czytania – edukacja szkolna i kręgi rówieśnicze*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2018, tom XLIX, s. 187–216.

¹²¹ NPRCz 2.0, s. 123.

¹²² Tamże.

Jak wynika z badania stanu czytelnictwa w 2020 r., narracje o XX w. stanowiły margines wyborów czytelniczych osób w wieku 15–18 lat. Można zatem przypuszczać, że książki na temat historii XX w. nie będą tym elementem, który szczególnie przyciąga młodego użytkownika do biblioteki.

Na podstawie informacji zebranych podczas panelu ekspertów można stwierdzić, że z uwagi na zmieniające się co jakiś czas kanony lektur szkolnych, dofinansowanie do zakupu lektur odpowiada na potrzeby szkół. Z wywiadu z przedstawicielem Operatora wynika, że w poprzedniej edycji lektury szkolne stanowiły około 44% zakupów nowości. Warto zaznaczyć jednak, że lektury szkolne nie zawsze są bliskie współczesnym doświadczeniom uczniów, zatem konieczne jest położenie nacisku na kupowanie także innych pozycji. Nie oznacza to, że w ramach Priorytetu 3 nie powinny być kupowane lektury szkolne, jeśli są one odpowiedzią na potrzeby młodzieży i szkoły.

Zarówno beneficjenci poprzedniej edycji, jak i przedstawiciele Operatorów i IZP wskazywali na konieczność pozostawienia uczniom możliwości wyboru książek, które ich szczególnie interesują i które chcieliby znaleźć w bibliotece.

Dzieci powinny mieć możliwość wypożyczenia tego, co chcą przeczytać w bibliotece szkolnej, do tej pory było tak, że mogli wypożyczać tylko i wyłącznie lektury, jak się czyta lektury, doskonale pani wie, raczej się ich nie czyta.

[IDI]

W ten sposób biblioteka będzie dostosowana do ich potrzeb. W tym celu w ramach Priorytetu 3 wskazano, że wybory nowości powinny być konsultowane z uczniami, natomiast warto mieć na uwadze, że część nauczycieli sugeruje się ww. zapisami NPRCz 2.0 w zakupie literatury¹²³. Może dojść do sytuacji, w której uczniom zostanie zaproponowana lista książek do wyboru, która będzie składała się wyłącznie z lektur szkolnych i pozycji traktujących o historii XX w., co nie zachęci ich do odwiedzenia biblioteki szkolnej. W opinii ewaluatorów oraz ekspertów, bazując na wynikach przeglądu systematycznego, należy pozostawić szkołom pełen wybór co do pozycji książkowych, które powinny znaleźć się w księgozbiorze. Wynika to z założenia, że każda szkoła zna swoje potrzeby np. w zakresie zapotrzebowania na lektury szkolne oraz zgodnie z zaleceniami NPRCz 2.0 skonsultuje wybór z uczniami. Proponuje się, aby rozważyć zmianę zapisów NPRCz 2.0 w taki sposób, aby treść Programu nie sugerowała typu pozycji, które powinny zostać zakupione do szkół.

Wobec potrzeby zakupu lektur szkolnych z środków NPRCz 2.0 przez część szkół szczególnie istotne jest, aby rozwijać partnerstwa bibliotek szkolnych z bibliotekami publicznymi, które w swoich zasobach mają nowości atrakcyjne dla młodzieży, np. książki przygodowe czy fantastykę. Z danych zebranych w ramach przeglądu systematycznego wynika, że taka współpraca może przyczynić się do wzrostu poziomu czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży. W NPRCz 2.0 nie zaplanowano wsparcia dla bibliotek szkolnych w obszarze rozwijania tego rodzaju partnerstw. Co prawda na etapie wnioskowania potencjalni beneficjenci (organy prowadzące

¹²³ Na podstawie panelu ekspertów.

szkoły) zostali poproszeni o opis planowanej współpracy z biblioteką publiczną, jednak nie jest to warunek konieczny do uzyskania wsparcia¹²⁴.

Biorąc pod uwagę, że działaniem planuje się objąć ponad połowę bibliotek szkolnych w Polsce, a zatem jest możliwość szerokiego dotarcia do tego typu instytucji, rekomenduje się, aby przygotować dla bibliotek szkolnych materiały, np. w postaci krótkiego poradnika, w którym znajdują się informacje na temat korzyści ze współpracy z biblioteką publiczną, wskazówki, jak podjąć i utrzymać taką współpracę oraz inspiracje do konkretnych działań, np. przykłady tzw. dobrych praktyk. Materiał można przygotować w ramach działań informacyjno-promocyjnych zaplanowanych w Priorytecie 4, Kierunku interwencji 4.2 i zamieścić go w portalu NPRCz 2.0.

Brak zainteresowania Polaków kulturą instytucjonalną oraz ogólne niewielkie zainteresowanie czytelnictwem

Z danych zebranych w ramach diagnozy oraz aktualizacji diagnozy, wywiadów z Operatorami oraz FGI z beneficjentami poprzedniej edycji wynika, że zainteresowanie kulturą instytucjonalną wzbudzą wszelkiego rodzaju wydarzenia. Bibliotekarze – uczestnicy FGI zwracają uwagę, że szczególnie działania kulturalne skierowane do dzieci gromadzą osoby, które na co dzień nie czytają. Częściowo na tę potrzebę odpowiada Priorytet 4, Kierunek interwencji 4.1 poprzez wsparcie bibliotekarzy w organizacji wydarzeń dla społeczności.

Największe jednak znaczenie w odpowiedzi na omawiany problem będzie miał Priorytet 4, Kierunek interwencji 4.2. Zaplanowana kampania promująca czytelnictwo w sposób usystematyzowany i stały ma za zadanie wzbudzać w społeczeństwie zainteresowanie czytaniem. Jak wynika z IDI z Operatorem, planowane jest użycie wielu kanałów komunikacji, m.in. internetu, telewizji, radia. Kampania ma realną szansę trafić do osób, które nie były dotąd zainteresowane czytelnictwem.

Różnice pomiędzy czytelnictwem na wsiach i w miastach

Poprzez ustalenie konkretnych kryteriów wyboru projektów do dofinansowania, Program wspiera niwelowanie różnic pomiędzy czytelnictwem na wsiach i w miastach. W ramach Priorytetu 2 o wsparcie mogą ubiegać się biblioteki publiczne w gminach wiejskich, miejsko-wiejskich bez ograniczenia liczby mieszkańców oraz w gminach miejskich do 100 tys. mieszkańców. Co istotne, wysokość wkładu własnego została ustalona na podstawie wskaźnika wpływów podatkowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to, że również biedniejsze gminy, które, jak wynika z danych Ministerstwa Finansów, często ulokowane są na terenach wiejskich¹²⁵, mają szansę na otrzymanie wsparcia. W ramach Priorytetu 2 możliwe jest uzyskanie pięciu dodatkowych punktów za realizację projektu na terenie gminy wiejskiej, gminy miejsko-wiejskiej bez ograniczeń liczby mieszkańców oraz gminy miejskiej lub powiatu z siedzibą w miejscowości do 50 tys. mieszkańców, w szczególności oddalonych od dużych ośrodków miejskich o ponad 50 km. Z kolei wsparcie w ramach Priorytetu 4,

¹²⁴ Na podstawie formularzy wniosków: dyrektora szkoły/ biblioteki pedagogicznej oraz organu prowadzącego zamieszczonych w serwisie gov.pl (dostęp: 28.11.2021).

¹²⁵ Wskaźniki dochodów podatkowych gmin, powiatów i województw na 2021 r. (dostęp: 28.11.2021).

Kierunku interwencji 4.1 jest dostępne dla gmin wiejskich także z uwagi na niski wkład własny organu prowadzącego – 10% wartości projektu.

W wyrównywaniu różnic pomiędzy czytelnictwem na wsiach i w miastach pomocne mogą być także planowane co roku spotkania dla beneficjentów Priorytetu 4. Podczas spotkań biblioteki usytuowane na różnych obszarach będą mogły wymienić się doświadczeniami z podobnymi sobie placówkami. Spotkania beneficjentów mogą wnieść inspiracje do organizowania skutecznych działań zachęcających mieszkańców wsi do czytania.

Stereotyp użytkownika biblioteki jako osoby uczącej się, a biblioteki jako miejsca służącego wyłącznie do zdobywania wiedzy

NPRCz 2.0 odpowiada na problem postrzegania biblioteki jako miejsca służącego wyłącznie do zdobywania wiedzy. W ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.2 będzie prowadzona kampania promocyjna, której celem jest m.in. zmiana wizerunku bibliotek. Na zmianę stereotypu mogą mieć wpływ także działania w ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.1 – poprzez wspieranie partnerstw bibliotek i środowiska, realizację projektów dla społeczności, a także zachęcanie mieszkańców przez biblioteki do zgłaszania inicjatyw oddolnych. Istotne jest też wsparcie budowy, rozbudowy i modernizacji bibliotek, które zyskają nowe pomieszczenia do pracy z różnymi grupami, a swoim wyglądem będą zachęcały mieszkańców do spędzania czasu w bibliotece.

Częste niedostosowanie godzin pracy bibliotek publicznych do potrzeb mieszkańców

Jak wskazują dane z aktualizacji diagnozy, biblioteki często są zamknięte w soboty i w tygodniu po godzinie 17.00. W ramach Priorytetu 1 założono, że warunkiem uzyskania wsparcia jest (od 2022 r.) otwarcie biblioteki (przynajmniej jednej filii) przez co najmniej ¼ sobót w roku, natomiast od 2023 r. co najmniej połowę sobót w roku przez przynajmniej 4 godziny. Podobne założenia poczyniono w Priorytecie 2, gdzie uznano, że w ramach standardów preferowanych biblioteka główna/ filia przez okres kolejnych 10 lat kalendarzowych po zakończeniu zadania będzie otwarta co najmniej połowę sobót w roku przez przynajmniej 4 godziny.

Brak przygotowania i przekonania pracowników bibliotek do prowadzenia lokalnych działań promujących biblioteki i czytelnictwo

Na ten problem odpowiada Priorytet 4, Kierunek interwencji 4.1. W ramach działań założono, że biblioteki będą korzystać ze wsparcia tutorów oraz rozwijać swoje kompetencje w obszarze rozpoznawania potrzeb lokalnych społeczności oraz potencjału kulturowego mieszkańców. Każdemu beneficjentowi przysługuje 10 godzin (w roku 2021) wsparcia tutora w obszarze diagnozy, przygotowywania konkursu na inicjatywy oddolne i nawiązywania partnerstw. Ponadto Operator Priorytetu 4 organizuje szkolenia wprowadzające i podnoszące kompetencje beneficjentów.

Niefunkcjonalna i nieatrakcyjna infrastruktura biblioteczna; obiekty biblioteczne lub ich części są nieraz w nieodpowiednim stanie technicznym

Na ten problem odpowiada wsparcie w ramach Priorytetu 2. Warto zaznaczyć, że Program daje szansę tym bibliotekom, których infrastruktura jest w nieodpowiednim stanie technicznym.

Wśród standardów preferowanych, dodatkowo punktowanych, wyróżniono: *Budynek użytkowany przez bibliotekę główną/filię w okresie poprzedzającym złożenie wniosku o dofinansowanie jest w nieodpowiednim stanie technicznym*¹²⁶.

Wnioskodawca, aby spełnić ten standard, powinien złożyć oświadczenie o nieodpowiednim stanie technicznym budynku biblioteki, co uwiarygadnia potrzebę przeprowadzenia interwencji.

3.4 Ocena trafności systemu wskaźników

W niniejszym rozdziale przedstawiono ocenę trafności wartości docelowych wskaźników oraz stopnia, w jakim mierzą cele Programu, a także możliwości realizacji badań efektów netto Programu z wykorzystaniem metod kontryfakcyjnych. W pierwszej części rozdziału zostały omówione wskaźniki produktu i rezultatu przypisane do celu głównego Programu, następnie wskaźniki przypisane poszczególnym celom szczegółowym. Druga część stanowi podsumowanie analizy możliwości realizacji badań efektów netto.

3.4.1 Ocena trafności wartości docelowych wskaźników oraz stopnia, w jakim mierzą cele Programu

Pytanie badawcze: *Czy wskaźniki przyjęte w NPRCz 2.0 pozwolą monitorować stopień osiągnięcia jego celów? Czy ich wartości docelowe zostały trafnie oszacowane?*

Przedmiotem niniejszego opracowania są wskaźniki produktu i rezultatu przypisane do celu głównego Programu oraz wskaźniki, które zostały przypisane w Programie poszczególnym kierunkom interwencji. Na etapie programowania założono, że przypisane wskaźnikom wartości docelowe i pośrednie mają charakter poglądowy, tzn. nieosiągnięcie założonych wartości wskaźników nie przesądza o braku osiągnięcia celów Programu¹²⁷. Przyjęte w Programie wskaźniki rezultatu bezpośredniego są podatne na zmiany społeczne. Innymi słowy, istnieje wiele czynników niezależnych od IZP i Operatorów, które mogą wpływać na realizację Programu. Czynniki te opisano w rozdziale 3.1. Ponadto wartości wskaźników zaplanowane do osiągnięcia oszacowano na podstawie doświadczeń poprzedniej edycji NPRCz oraz innych danych historycznych, np. BDL GUS. Założono przy tym, że wartości te zostaną osiągnięte, jeśli nie nastąpi przerwanie ciągłości funkcjonowania bibliotek. Wobec tego pandemia COVID-19 i związane z nią obostrzenia mogą być podstawą do weryfikacji wartości wskaźników, jeśli istotnie wpłyną na realizację Programu.

¹²⁶ Regulamin konkursu w ramach Kierunku interwencji 2.1. Infrastruktura bibliotek 2021–2025, Priorytet 2 NPRCz 2.0, s. 14.

¹²⁷ Na podstawie NPRCz 2.0.

3.4.1.1 Wskaźniki monitorujące stopień osiągnięcia celu głównego Programu

W pierwszej kolejności przeanalizowano sposób monitorowania i wartości docelowe wskaźników, które z założenia mają pozwolić monitorować cel główny Programu, tj. wzmocnienie czytelnictwa w Polsce oraz rozwój bibliotek do 2025 r.

Tabela 11. Wskaźniki przypisane do celu głównego NPRCz 2.0

Rodzaj wskaźnika	Nazwa wskaźnika	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2026)	2021	2022	2023	2024	2025
Rezultat	Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)	39,1% (2019)	41,0%	39,0%	39,5%	40,0%	40,5%	41,0%
Rezultat	Poziom wykorzystania nowości wydawniczych zakupionych do bibliotek szkolnych w ramach NPRCz 2.0.	74%	74,0%	65,0%	74,0%	74,0%	74,0%	74,0%
Rezultat	Poziom społecznego oddziaływania bibliotek	18,2% (2019)	20,0%	18,0%	18,5%	19,0%	19,5%	20,0%
Produkt	Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0	0	36,74 tys.	5,9 tys.	7,66 tys.	7,68 tys.	7,73 tys.	7,77 tys.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z NPRCz 2.0.

Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)

Źródłem danych do określenia poziomu czytelnictwa jest badanie czytelnictwa przeprowadzane przez Bibliotekę Narodową corocznie od 1992 r. Badanie przeprowadzane jest na ogólnopolskiej, reprezentatywnej próbie osób w wieku 15 i więcej lat¹²⁸. Jak wynika z IDI z przedstawicielami IZP, przesłanką do włączenia danych BN jako wskaźnika realizacji celu głównego NPRCz 2.0 była chęć zmierzenia wpływu polityki społecznej na określoną dziedzinę życia, w tym przypadku czytelnictwo. Ponadto stopniowy wzrost wskaźnika czytelnictwa w latach 2018 i 2019 wzbudził refleksję na temat wpływu Programu na tę zmianę. Projektodawcy są

128 Źródło: strona internetowa Biblioteki Narodowej (dostęp: 28.11.2021).

również przekonani, że z uwagi na wieloletnią działalność badawczą BN badanie czytelnictwa jest najbardziej obiektywnym źródłem dla pozyskania danych na temat poziomu czytelnictwa. Dodatkowo, co wynika z doświadczenia prowadzenia polityki publicznej przez IZP, przesłanką do wzięcia pod uwagę poziomu czytelnictwa jako jednej z miar osiągnięcia celu głównego Programu były oczekiwania społeczne dotyczące efektów różnego rodzaju programów finansowanych ze środków publicznych. Konieczne jest przedstawienie, w jaki sposób Program przyczynia się do wzmocnienia czytelnictwa w Polsce. Pokazanie jedynie danych wynikających z bezpośredniej realizacji NPRCz 2.0, np. liczby bibliotek biorących udział w Programie, mogłoby być niewystarczające.

Zarówno przedstawiciele IZP, jak i Operatorzy podkreślają, że ten wskaźnik jest szczególnie podatny na czynniki zewnętrzne, niezależne od NPRCz 2.0. Na ten sam wniosek wskazują coroczne wyniki badań czytelnictwa. **Aby wskaźnik pozwolił monitorować stopień osiągnięcia celu głównego Programu, rekomenduje się przeprowadzenie badania efektu netto Programu, o czym piszemy w podrozdziale 3.4.2. Należy sprawdzić, na ile na wartość wskaźnika poziomu czytelnictwa miał wpływ sam NPRCz 2.0, wykluczając inne czynniki.**

W rozdziale 3.1 wymieniono czynniki, które mogą mieć wpływ na realizację NPRCz 2.0. Wśród nich można wyróżnić te, które mogą przyczynić się do wzrostu poziomu czytelnictwa, niezależnie lub jednocześnie z działaniami Programu. Są to m.in. wydarzenia czytelnicze, np. pojawienie się nowych autorów czy też wzmożona aktywność autorów dotychczas chętnie czytanych, rozwój gier bazujących na książkach, ekranizacje utworów literackich czy też dalszy rozwój platform VOD. Bazując na wynikach obecnego badania można spodziewać się, że jeśli na rynku pojawią się nowości z kategorii literatury sensacyjno-kryminalnej (najczęściej czytana), również może to mieć wpływ na trendy w czytelnictwie. Biorąc pod uwagę, że NPRCz 2.0 jest programem wieloletnim, obecnie trudno przewidzieć, jakie jeszcze czynniki będą miały wpływ na poziom czytelnictwa.

Wartość bazowa wskaźnika „poziom czytelnictwa” została ustalona na podstawie badania czytelnictwa w 2019 r. W tym czasie nie było jeszcze widać trendu wzrostowego poziomu czytelnictwa, a raczej zahamowanie negatywnego zjawiska, jakim był jego spadek. Odnotowano co prawda niewielki wzrost poziomu czytelnictwa w stosunku do 2018 r., ale było za wcześnie, aby uznać, że jest to wyraźna tendencja wzrostowa. Wobec tego wartość docelową oszacowano na 41% w 2026 r., zatem o 2 pp. więcej niż wartość bazowa. Badanie czytelnictwa z 2020 r. wykazało, że wskaźnik wzrósł do poziomu 42%.

Biorąc pod uwagę cel Programu, chęć pokazania jego wpływu na poziom czytelnictwa, ale również brak jednoznacznej pewności co do utrzymania się tendencji wzrostowej wskaźnika stanu czytelnictwa, rekomenduje się, aby do roku 2023 monitorować ten wskaźnik i decyzję o ewentualnym podwyższeniu wartości docelowej podjąć, gdy kolejne dwie edycje badania stanu czytelnictwa wykażą, że wskaźnik ten cyklicznie wzrasta.

Poziom wykorzystania nowości wydawniczych zakupionych do bibliotek szkolnych w ramach NPRCz 2.0.

Program ma na celu wzmocnienie czytelnictwa nie tylko wśród dorosłych, ale także wśród młodzieży i dzieci. Rozwój bibliotek dotyczy zaś również bibliotek szkolnych. Jedną z miar ich rozwoju jest częstotliwość korzystania z ich zasobów, natomiast miarą wzmocnienia czytelnictwa poprzez wsparcie bibliotek szkolnych będzie poziom wykorzystania ich zbiorów. Omawiany wskaźnik wprost pokazuje rezultat konkretnego działania realizowanego w ramach NPRCz 2.0, tj. zakupu nowości wydawniczych do bibliotek szkolnych. Można zatem stwierdzić, że wskaźnik pozwoli monitorować stopień osiągnięcia celu Programu, jakim jest wzmocnienie potencjału bibliotek szkolnych przez wzrost atrakcyjności ich zbiorów, a także wzmocnienie czytelnictwa – w tym przypadku wśród dzieci i młodzieży.

Jak wynika z informacji pozyskanych w IDI, wartość docelowa wskaźnika została oszacowana w 2019 r. na podstawie doświadczenia pierwszej edycji NPRCz, w której stopień wykorzystywania nowości był wysoki. Negatywny wpływ na wskaźnik miała w 2020 r. pandemia COVID-19 i związane z nią zamknięcie szkół. Obecnie nie identyfikuje się zagrożenia w postaci zamknięcia szkół, ponieważ zdecydowana większość placówek pomimo trwania pandemii pracuje stacjonarnie¹²⁹. Wobec tego osiągnięcie wartości docelowej na poziomie 74% w 2026 r. nie wydaje się zagrożone. Nie identyfikuje się innych czynników, które mogłyby mieć negatywny wpływ na poziom wykorzystania nowości wydawniczych zakupionych do bibliotek szkolnych w ramach NPRCz 2.0. Można zatem stwierdzić, że wartość docelowa tego wskaźnika została trafnie oszacowana.

Poziom społecznego oddziaływania bibliotek

Poziom społecznego oddziaływania bibliotek, zgodnie z definicją przyjętą przez IZP i Operatorów, to odsetek osób, które w ciągu roku poprzedzającego moment badania odwiedziły osobiście jakąś bibliotekę i/lub wśród wymienionych przez siebie książek czytały przynajmniej jedną książkę pochodzącą z biblioteki. Omawiany wskaźnik obejmuje wszystkich bezpośrednich i pośrednich użytkowników bibliotek – zarówno osoby, które w danym roku odwiedziły biblioteki osobiście (niekoniecznie w celu wypożyczenia książki), jak też osoby, które w ciągu roku przeczytały przynajmniej jedną książkę z biblioteki (niekoniecznie wypożyczając ją osobiście). Wynika to z szerokiego rozumienia roli biblioteki w społeczności lokalnej przez osoby przygotowujące Program. Założono, że biblioteka jest nie tylko miejscem wypożyczania książek, ale także miejscem spotkań społeczności lokalnej. Pozostałe przesłanki do włączenia tego wskaźnika są podobne jak w przypadku wskaźnika „poziom czytelnictwa”. Tak szerokie zdefiniowanie wskaźnika pozwoli uchwycić rezultaty wszystkich działań zaplanowanych w Programie. Jest to wskaźnik, który obejmuje również osoby, które korzystają z wielu typów bibliotek.

Podobnie jak wskaźnik „poziom czytelnictwa”, również wskaźnik dotyczący społecznego oddziaływania bibliotek ma szansę monitorować stopień osiągnięcia celu głównego, jakim jest rozwój bibliotek do 2025 r., pod warunkiem, że zostanie określony wkład Programu netto w wartość tego wskaźnika. **Wobec tego**

¹²⁹ Na podstawie danych MEiN z 17.11.2021.

rekomenduje się włączenie wskaźnika „poziom społeczny oddziaływanie bibliotek” do badania efektów netto Programu.

Na podstawie wyliczeń prowadzonych przez IZP w latach 2016–2019, wartość docelową wskaźnika oszacowano na 20%, czyli o 2 pp. więcej niż wartość bazowa. Jak wynika z badania stanu czytelnictwa w 2020 r., odsetek osób czytających przynajmniej jedną książkę pochodzącą z biblioteki spadł o 4 pp. i wyniósł 14%. Ten niewielki spadek wskaźnika był prawdopodobnie spowodowany czasowym zamknięciem bibliotek z powodu pandemii COVID-19. W badaniu brakuje informacji na temat odsetka osób, które osobiście odwiedziły bibliotekę. Bazując jednak na dostępnych danych, w tym również z kilku ostatnich edycji badania stanu czytelnictwa, można uznać, że wartość została poprawnie oszacowana. Od 2017 r. obserwuje się stopniowy, powolny wzrost odsetka czytelników czytających minimum jedną książkę z biblioteki. Można przewidywać, że wskaźnik mierzony w czasie, gdy biblioteki w większości były otwarte, tj. w 2021 r., „powróci” do stanu sprzed pierwszej fali pandemii, a w dalszej perspektywie utrzyma się tendencja wzrostowa. Warto zauważyć, że według danych GUS z roku na rok biblioteki organizują coraz więcej wydarzeń, które gromadzą łącznie miliony osób, co również może pozytywnie wpłynąć na poziom społecznego oddziaływania bibliotek.

Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0

Powyższy wskaźnik jest powiązany z celem głównym Programu, jakim jest rozwój bibliotek do 2025 r. Jak ustalono w logice interwencji oraz rozdziale 3.1, działania zaplanowane w ramach Programu są adekwatne do potrzeb bibliotek, a tym samym mają realną szansę przyczynić się do ich rozwoju. Można założyć zatem, że każde wsparcie biblioteki/ placówki wychowania przedszkolnego w ramach NPRCz 2.0 przyczynia się do jej rozwoju. Jest to wskaźnik produktu, który odnosi się wprost do działań zaplanowanych w Programie. Wobec powyższych, omawiany wskaźnik pozwoli na monitorowanie stopnia osiągnięcia celu głównego Programu.

Docelowa wartość wskaźnika to suma wartości osiągniętych w poszczególnych latach trwania Programu. Warto zaznaczyć, że wskaźnik jest monitorowany w ramach każdego z Priorytetów. W przypadku Priorytetu 2 i 4 obejmuje on biblioteki, które zakończyły realizację projektów, natomiast w Priorytetach 1 i 3 placówki, które skorzystały ze wsparcia – wynika to ze specyfiki działań podejmowanych w ramach każdego z Priorytetów. Na wstępie należy zaznaczyć, że w przypadku Priorytetów 1, 2 i 4 w danej edycji jedna placówka może skorzystać ze wsparcia wielokrotnie. W Priorytecie 3 w pierwszej kolejności będą oceniane wnioski placówek, które pierwszy raz ubiegają się o wsparcie. Niemniej jednak istnieje możliwość, aby dana placówka skorzystała ze wsparcia ponownie w ramach tej samej edycji, jeśli zostaną niewykorzystane środki w ramach naborów.

Założono także, że każdy z Operatorów będzie raportował na koniec Programu również liczbę unikalnych bibliotek korzystających ze wsparcia w ciągu pięciu lat trwania NPRCz 2.0.

W celu określenia trafności oszacowania wartości docelowych należy przeanalizować wartości docelowe i trafność ich szacowania, założone w poszczególnych Priorytetach.

Tabela 12. Wartości wskaźnika Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0 planowane do osiągnięcia w poszczególnych Priorytetach NPRCz 2.0

Priorytet	Wartość docelowa (2026)	2021	2022	2023	2024	2025
P1 ¹³⁰	12 996	2500	2609	2616	2651	2620
P2 ¹³¹	164	0 (7)	11 (57)	23 (95)	30 (120)	100 (109)
P3 ¹³²	23 400	3400	5000	5000	5000	5000
P4 ¹³³	180	0 (45)	45 (90)	45 (90)	45 (90)	45 (45)
Suma	36 740	5900	7665	7684	7726	7765

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z NPRCz 2.0

Osiągnięcie wartości docelowej wskaźnika w największym stopniu zależy od powodzenia realizacji działań w ramach Priorytetów 1 i 3. Na wartości wskaźnika w obu Priorytetach mogą mieć wpływ czynniki zewnętrzne, takie jak wzrost cen książek w ostatnich miesiącach, a także okres, w którym biblioteki kupują książki. Zidentyfikowano m.in. ryzyko wzrostu cen w hurtowniach, jeśli wiele instytucji w jednym czasie zacznie kupować książki. Czynniki te bardziej szczegółowo opisano w rozdziale 3.4.1.2 oraz 3.4.1.4. Trafność wartości docelowych wskaźnika dla pozostałych Priorytetów opisano w rozdziałach 3.4.1.3 i 3.4.1.5.

3.4.1.1 Wskaźniki monitorujące stopień osiągnięcia celu szczegółowego 1: Wzmocnienie potencjału bibliotek w środowiskach lokalnych poprzez wzrost atrakcyjności i dostępności ich zbiorów

Liczba bibliotek (publicznych, szkolnych i pedagogicznych) oraz placówek wychowania przedszkolnego, objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0.

Punktem wyjścia do oszacowania wartości docelowych były dane z 2019 r. dotyczące realizacji NPRCz. Warto zauważyć, że w ramach Priorytetu 1 Program

¹³⁰ Wskaźnik obejmuje Liczbę bibliotek publicznych które w ramach NPRCz 2.0. skorzystały z dofinansowania na zakup i dostęp do nowości wydawniczych i Liczbę bibliotek publicznych, publicznych wchodzących w skład innych instytucji kultury, innych zaliczonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego do OSB, zintegrowanych w danym roku do zintegrowanego systemu zarządzania zasobami bibliotek (ZSZB) w wyniku wsparcia NPRCz. Na potrzeby analizy w tym miejscu raportu wartości założone dla obu wskaźników zsumowano.

¹³¹ Ze względu na często wieloletni charakter projektów w nawiasie podano dodatkowo liczbę umów (bibliotek) obsługiwanych przez Operatora w danym roku.

¹³² W przypadku P3 wskaźnik obejmuje: Liczbę placówek wychowania przedszkolnego, które skorzystały z dofinansowania NPRCz 2.0. na zakup nowości wydawniczych oraz Liczbę bibliotek szkolnych i pedagogicznych, które skorzystały z dofinansowania NPRCz 2.0. na zakup nowości wydawniczych oraz zakup elementów wyposażenia. Na potrzeby analizy w tym miejscu raportu wartości założone dla obu wskaźników zsumowano.

¹³³ Ze względu na dwuletni charakter projektów w nawiasie podano dodatkowo liczbę umów (bibliotek) obsługiwanych przez Operatora w danym roku.

planuje objąć każdego roku większość bibliotek publicznych oraz biblioteki znajdujące się w instytucjach kultury. Ponadto do wskaźnika wliczone zostały biblioteki publiczne wchodzące w skład innych instytucji kultury oraz inne biblioteki, zaliczone przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego do OSB w danym roku do zintegrowanego systemu zarządzania zasobami bibliotek (ZSZZB) w wyniku wsparcia NPRCz 2.0 – założono, że takich bibliotek będzie w 2026 r. 496. Działanie jeszcze się nie rozpoczęło, zatem wartość docelowa na rok 2021 wynosi 0.

Jak wynika ze sprawozdania składanego do MKiDN, w 2019 r. udało się objąć wsparciem około 2500 bibliotek publicznych. W roku 2020 było to 2457 placówek. Warto zauważyć, że pomimo czasowego zamknięcia bibliotek z powodu pandemii COVID-19 nie rezygnowały one z zakupu nowości. Jak wynika z IDI, przedstawiciele Operatora nie identyfikują ryzyka nieosiągnięcia założonej wartości docelowej tego wskaźnika. Według danych GUS w 2020 r. funkcjonowało 2613 bibliotek publicznych. Wśród nich było 612 bibliotek znajdujących się w strukturze domu/ ośrodka kultury lub innej instytucji kultury, 17 bibliotek w strukturze innej instytucji niż instytucja kultury (nieuprawnionych do aplikowania w ramach NPRCz 2.0), 6 bibliotek publiczno-szkolnych oraz 1 biblioteka publiczno-szkolna w strukturze domu (ośrodka) kultury lub innej instytucji kultury. Niemniej jednak w pierwszym naborze w ramach Kierunku interwencji 1.1 ze wsparcia skorzystało 2379 bibliotek, w tym około 538 będących częściami instytucji kultury¹³⁴. W pierwszym naborze objęto wsparciem około 1841 samodzielnych bibliotek publicznych, co stanowi 93% wszystkich bibliotek tego typu. Odsetek bibliotek publicznych włączonych do innych instytucji kultury, biorących udział we wsparciu w ramach Kierunku interwencji 1.1, wyniósł 88%. Nie osiągnięto co prawda założonej wartości wskaźnika na ten rok, ale należy mieć na uwadze, że wyniki naboru zostały opublikowane w połowie października. Beneficjenci mieli krótki czas na wydatkowanie środków i możliwe, że część z nich świadomie odłożyła zamiar aplikowania do NPRCz 2.0 na kolejny rok budżetowy. Ponadto, jak wynika z IDI, Priorytet 1 na tyle utrwalił się w świadomości bibliotekarzy, że rozpoczynając nowy rok w swoim budżecie, wyróżniają środki z NPRCz (planowane do zdobycia). Można zatem ocenić, że założone wartości docelowe wskaźnika *Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0* w Priorycie 1 zostały trafnie oszacowane.

Liczba nowości wydawniczych, wyrażona w jednostkach bibliotecznych, zakupionych przez biblioteki publiczne w ramach NPRCz 2.0

W ramach Priorytetu 1 zaplanowano monitorowanie wskaźnika produktu *Liczba nowości wydawniczych, wyrażona w jednostkach bibliotecznych, zakupionych przez biblioteki publiczne w ramach NPRCz 2.0.*, którego wartość docelową oszacowano na 14,43 mln woluminów, z czego 3,48 mln powinno zostać zakupione do końca 2021 r. Ma to służyć wzrostowi atrakcyjności i dostępności zbiorów bibliotek, a tym samym przyczynić się do wzmocnienia potencjału bibliotek w środowiskach lokalnych. Wskaźnik sformułowany w ten sposób w pełni oddaje charakter prowadzonych działań. Można stwierdzić, że pozwoli on na monitorowanie tak postawionego celu szczegółowego.

¹³⁴ Na podstawie listy wniosków pozytywnie rozpatrzonych zamieszczonej na stronie Biblioteki Narodowej (dostęp: 28.11.2021).

Wartość docelowa została oszacowana na podstawie doświadczenia poprzedniej edycji (prawie 17 mln zakupionych woluminów) oraz na szacunkach cenowych z 2019 r. Jak wskazują dane GUS przytoczone w rozdziale 3.1, od tego czasu odnotowano wzrost cen książek i czasopism. Ponadto uczestnicy FGI – beneficjenci poprzedniej edycji NPRCz zwrócili uwagę, że gdy biblioteki masowo kupowały książki pod koniec roku – hurtownie podnosiły ich ceny. Dwa powyższe czynniki mogą negatywnie wpłynąć na wartość docelową założoną we wskaźniku.

Jeśli chodzi o wzrost cen, trudno określić na tym etapie, jaki będzie miał wpływ na wartość wskaźnika docelowego. **Rekomenduje się comiesięczne monitorowanie wzrostu cen książek, gazet i czasopism (na podstawie danych GUS) i odłożenie decyzji dotyczącej zmiany wskaźnika do końca pierwszego okresu wydatkowania środków, tj. 2021 r. Jeśli wartość docelowa wskaźnika na rok 2021 będzie znacząco odbiegała od założeń, a jako przyczynę takiego stanu beneficjenci podadzą wzrost cen, należy ponownie oszacować średnią cenę książki i na tej podstawie dokonać modyfikacji wartości docelowych wskaźników.**

3.4.1.3 Wskaźniki monitorujące stopień osiągnięcia celu szczegółowego 2: Poprawa atrakcyjności bibliotek publicznych poprzez inwestycje w ich infrastrukturę

Liczba bibliotek (publicznych, szkolnych i pedagogicznych) oraz placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0.

W Priorytecie 2 punktem wyjścia do szacowania wartości docelowej omawianego wskaźnika również były doświadczenia poprzedniej edycji Programu. W tym przypadku nie sugerowano się wartościami wskaźników osiągniętymi w NPRCz, ponieważ charakter zadań i wysokość planowanego do udzielenia dofinansowania były różne od założeń edycji z lat 2016–2020. Wynika to ze zwiększenia kompleksowości wsparcia – zrezygnowano z dotowania małych remontów na rzecz inwestycji bardziej trwałych, rozbudowanych, bardziej widocznych w społeczności lokalnej i w dalszej perspektywie przyciągających więcej użytkowników¹³⁵. Zwiększono także kwotę minimalnego dofinansowania. Biorąc pod uwagę duże zainteresowanie Priorytetem 2 w pierwszej edycji Programu, opinie Operatora oraz wyniki pierwszego naboru w ramach NPRCz 2.0, można wnioskować, że wartości docelowa wskaźnika została trafnie oszacowana. W ramach pierwszego naboru wnioski złożyły 52 instytucje, a w procedurze konkursowej pozytywnie rozpatrzono 18 z nich – to o 11 więcej niż zaplanowano we wskaźniku na rok 2021. Niemniej jednak w przypadku tego wskaźnika istnieją dwa czynniki, które mogą w przyszłości utrudnić osiągnięcie założonych wartości: inflacja oraz program Polski Ład. W ramach pierwszego naboru z powodu uzyskania wsparcia z Polskiego Ładu złożono dwie rezygnacje. Możliwy wpływ dwóch wyżej wymienionych czynników na NPRCz 2.0 został opisany już w rozdziale 3.1 niniejszego raportu. W tym miejscu należy dodać, że zaleca się bieżące monitorowanie, w jaki sposób te czynniki wpływają na realizację projektów, np. czy beneficjentom brakuje środków z powodu wzrostu cen materiałów budowlanych, czy też jaki odsetek beneficjentów rezygnuje z realizacji projektu, ponieważ uzyskało dofinansowanie z Polskiego Ładu. Dopiero na podstawie danych z kolejnych naborów będzie można ocenić, czy zagrożone jest osiągnięcie

¹³⁵ Na podstawie IDI z Operatorami i IZP.

założonej wartości docelowej dla wskaźnika *Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0 w Priorytecie 2.*

Liczba bibliotek objętych wsparciem, które w wyniku projektu dostosowano do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami

W ramach Priorytetu 2 założono, że w ramach inwestycji w infrastrukturę, które poprawią atrakcyjność bibliotek publicznych, 93 biblioteki zostaną dostosowane do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami (zgodnie z ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami). Przesłanką do określenia takiej wartości docelowej było doświadczenie poprzedniej edycji, w której jedynie niektóre biblioteki będące zabytkami nie dostosowały przestrzeni do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Jak wskazano w rozdziale 3.1 niniejszego raportu, dostosowanie przestrzeni do potrzeb osób z niepełnosprawnościami może pozytywnie wpłynąć na atrakcyjność biblioteki. Wskaźnik został zatem trafnie określony w stosunku do celu, który ma monitorować.

Warto zaznaczyć, że jeżeli biblioteka funkcjonowała przed rozpoczęciem zadania w obiekcie/ obiektach dostosowanych do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, nie jest ona wliczana do wskaźnika. Co ważne, w Priorytecie monitoruje się też liczbę bibliotek, w których dokonano usprawnienia w tym zakresie, jednak nie są one wliczane do wskaźnika produktu. Biorąc pod uwagę, że w 2020 r. wciąż większość bibliotek nie było dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, nie przewiduje się zagrożenia osiągnięcia wartości docelowej wskaźnika. Wartość docelowa wskaźnika została trafnie oszacowana.

3.4.1.1 Wskaźniki monitorujące stopień osiągnięcia celu szczegółowego 3: Wzmocnienie potencjału przedszkoli, bibliotek szkolnych i pedagogicznych poprzez wzrost atrakcyjności ich zbiorów

Liczba bibliotek (publicznych, szkolnych i pedagogicznych) oraz placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0.

W ramach Priorytetu 3 we wskaźniku *Liczba bibliotek (publicznych, szkolnych i pedagogicznych) oraz placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0* założono (zgodnie z Kierunkami wsparcia) osobne wartości docelowe dla placówek wychowania przedszkolnego (13 100 w 2026 r.) oraz bibliotek szkolnych/ pedagogicznych (10 300 w 2026 r.).

W 2020 r. według danych GUS w Polsce były 22 354 placówki wychowania przedszkolnego, zatem Program planuje objąć wsparciem więcej niż połowę z nich (59%). Według najnowszych danych GUS dotyczących liczby bibliotek pedagogicznych – w 2018 r. było ich 258. Według danych SIO za 2019 r. w Polsce funkcjonowały 19 784 biblioteki szkolne. Można zatem stwierdzić, że planowane jest objęcie wsparciem 52% bibliotek obu typów. W ramach pierwszej edycji Programu nie udało się osiągnąć założenia w stosunku do liczby bibliotek korzystających ze wsparcia z powodu reformy edukacji. Warto podkreślić, że w przypadku Priorytetu 3 wskaźniki są szczególnie narażone na czynniki zewnętrzne, z uwagi na współpracę ze szkołami i zmieniającym się prawem oświatowym czy też pandemią COVID-19 i zamknięciem szkół. W celu oceny trafności wartości docelowej wskaźnika należy wziąć pod uwagę:

wynik poprzedniej edycji Programu (14 930 wspartych bibliotek szkolnych) oraz założenie Operatorów, że do udziału w tej edycji będą szczególnie zachęcane szkoły, które nie korzystały z NPRCz. Na tej podstawie można stwierdzić, że wartości wskaźnika dotyczące bibliotek szkolnych/ pedagogicznych zostały trafnie oszacowane. Z informacji przekazanych przez Operatora wynika, że w 2021 r. zainteresowanie potencjalnych beneficjentów wsparciem przewyższa możliwości finansowe Programu. Przedstawiciele Operatora nie przewidują ryzyka nieosiągnięcia wartości docelowych, przynajmniej dla pierwszych lat realizacji Programu.

Liczba zakupionych nowości w bibliotekach/ placówkach wychowania przedszkolnego objętych wsparciem (zakupionych z projektu)

Liczbę nowości wydawniczych, wyrażoną w jednostkach bibliotecznych, zakupionych przez placówki wychowania przedszkolnego w ramach NPRCz 2.0, oszacowano na 1,7 mln w roku 2026.

Liczba zakupionych nowości w bibliotekach szkolnych/ pedagogicznych objętych wsparciem (zakupionych z projektu)

Liczbę nowości wydawniczych, wyrażoną w jednostkach bibliotecznych, zakupionych przez biblioteki szkolne i pedagogiczne w ramach NPRCz 2.0, oszacowano na 2,4 mln w roku 2026.

Podobnie jak w przypadku Priorytetu 1, wartości docelowe wskaźników określone były na podstawie danych z 2019 r. **Podobnie jak w Priorytecie 1, rekomenduje się monitorowanie wzrostu cen książek, gazet i czasopism (na podstawie danych GUS) i wstrzymanie się z decyzją dotyczącą zmiany wskaźnika do końca pierwszego okresu wydatkowania środków, tj. 2021 r. Jeśli wartość docelowa wskaźnika na rok 2021 będzie znacząco odbiegała od założeń, a jako przyczynę takiego stanu beneficjenci podadzą wzrost cen, należy ponownie oszacować średnią cenę książki i na tej podstawie dokonać modyfikacji wartości docelowych wskaźników.**

3.4.1.5 Wskaźniki monitorujące stopień osiągania celu szczegółowego 4: Rozwijanie funkcjonalności bibliotek publicznych jako instytucji działających na rzecz włączenia społecznego oraz promocja NPRCz 2.0.

Liczba bibliotek (publicznych, szkolnych i pedagogicznych) oraz placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0.

W ramach Priorytetu 4 monitorowany jest wskaźnik *Liczba bibliotek publicznych, które w ramach NPRCz 2.0 skorzystały z dofinansowania na realizację projektów aktywizujących społeczność lokalną wokół bibliotek*, dla którego założono wartość docelową 180. Ponadto założono, że każdego roku 45 bibliotek zakończy realizację projektów, z wyjątkiem roku 2021. Planowano, że w 2021 r. zostanie podpisanych 45 umów o dofinansowanie. W ramach pierwszego naboru złożono 69 wniosków, spośród których 49 rozpatrzono pozytywnie. Z IDI wynika, że część bibliotek świadomie odłożyła aplikowanie o wsparcie na 2022 r., z uwagi na krótki czas wydatkowania środków w roku 2021. Można zatem spodziewać się, że zainteresowanie Priorytetem 4 będzie duże również w przyszłym roku. Warto wspomnieć, że ten Priorytet został dodany w obecnej edycji Programu, zatem wyliczając wartość docelową wskaźnika nie można było posłużyć się doświadczeniami poprzedniej edycji. Istotne jest, że

Operatorem Priorytetu 4 zostało Narodowe Centrum Kultury, które prowadziło przed NPRCz 2.0 podobne działania skierowane do instytucji kultury, także bibliotek. Dzięki znajomości środowiska bibliotek i łatwego dotarcia do tej grupy możliwe było określenie potencjalnego zainteresowania udziałem w Priorytecie 4. Z kolei ramy finansowe NPRCz 2.0 określiły maksymalną liczbę bibliotek do wsparcia w okresie jednego roku na od 39 do 55 placówek. Obecnie nie identyfikuje się ryzyka nieosiągnięcia wartości docelowej. Można stwierdzić, że wartość docelowa została trafnie oszacowana.

Liczba zrealizowanych projektów edukacyjno-animacyjnych w ramach partnerstw

Wskaźnik monitorowany jest dla projektów zakończonych. Jak wspomniano już w niniejszym raporcie, jednym z wyznaczników działalności bibliotek na rzecz włączenia społecznego jest organizowanie przez nie wydarzeń skierowanych do społeczności lokalnej. Omawiany wskaźnik pozwoli na monitorowanie osiągnięcia celu szczegółowego 4.

Wartość docelowa wskaźnika została oszacowana na podstawie doświadczenia Operatora, tj. znajomości środowiska instytucji kultury i koordynowania różnego rodzaju projektów do nich skierowanych. Wartość docelowa jest także oparta na założeniu liczby bibliotek, które będą uczestniczyć w działaniach. Zaplanowano, że każda biblioteka zrealizuje w 2021 r., z uwagi na krótki czas wydatkowania środków, od 2 do 6 projektów edukacyjno-animacyjnych. W kolejnych latach każda biblioteka, która zdobędzie dofinansowanie, będzie zobowiązana do zrealizowania przynajmniej 4 takich działań. Docelowo zostanie zorganizowanych 1395 projektów, spośród których 90 będzie miało miejsce w bieżącym roku.

Warto zaznaczyć, że biblioteki mają wsparcie w osobach tutorów, którzy pomagają im zawierać partnerstwa i przygotowywać działania animacyjne. Operator wspiera także biblioteki w przekształcaniu zaplanowanych działań stacjonarnych na działania *online*, jeśli pojawia się taka konieczność, np. z powodu zamknięcia szkoły, z którą biblioteka tworzy partnerstwo. Ponadto bibliotekarze otrzymują wsparcie w postaci szkoleń, które mają za zadanie m.in. podnieść ich kompetencje animacyjne. Z IDI wynika, że Operator nie obawia się nieosiągnięcia założonej wartości docelowej. Można stwierdzić, że wartość docelowa wskaźnika została trafnie oszacowana.

Zasięg kampanii, rozumiany jako liczba osób, które zetknęły się z komunikatami informacyjnymi NPRCz 2.0. przynajmniej jeden raz w trakcie trwania kampanii¹³⁶

W ramach Priorytetu 4 planowana jest pięcioletnia kampania informacyjna. Pierwsze działania zaplanowano jeszcze na rok 2021. Są to m.in. kampania internetowa i telewizyjna oraz spoty radiowe. Wartość docelową na rok 2026 oszacowano na 96,8 mln, natomiast na pierwszy rok 17 mln. Warto zaznaczyć, że dana osoba może być liczona w ramach wskaźnika wielokrotnie, jeśli zetknęła się z komunikatami

¹³⁶ Przyjmuje się, że komunikat może mieć między innymi formę: spotu (radiowego i wideo), reklamy prasowej, artykułu lub komunikatu prasowego, treści opublikowanej w ramach serwisu z obszaru mediów społecznościowych, mailingu, reklamy outdoorowej, reklamy ambientowej, treści stworzonej i eksponowanej przez osoby medialnie rozpoznawalne (*influencer marketing*). Za główne potencjalne obszary styku z kampanią uznaje się: telewizję, radio, internet, prasę, otwartą przestrzeń zewnętrzną (*outdoor, ambient*), ogólnodostępną przestrzeń wewnętrzną (*indoor*).

więcej niż raz. Dla kampanii zaplanowano spójną identyfikację wizualną, z wyraźnym oznaczeniem NPRCz 2.0. Dzięki monitorowaniu zasięgu kampanii będzie można ocenić, ile osób zetknęło się z informacjami o Programie, tj. do ilu osób dotarły działania promocyjne. Wskaźnik pozwoli na monitorowanie celu szczegółowego 4.

Przesłanką do ustalenia wartości docelowej były, poza aspektami finansowymi, wyniki profesjonalnych kampanii społecznych realizowanych za granicą. Wielokanałowość komunikatów i planowana skala kampanii pozwalają sądzić, że szanse na osiągnięcie wartości docelowej wskaźnika są duże. Ponadto działanie charakteryzuje się wysoką elastycznością i tym samym reagowaniem na bieżące zmiany np. w kulturze, trendach dotyczących wykorzystywania różnego rodzaju mediów społecznościowych itp. Operator nie założył, że obecnie zdefiniowane konkretne sposoby promocji, np. za pomocą Facebooka, są jedynymi możliwymi. Operator zamierza na bieżąco reagować na zmiany w popularności konkretnych mediów i wykorzystywać także te, które dopiero się pojawią. Kampania dostosowuje również kanały przekazywania informacji do różnych grup odbiorców. Planuje się zaangażować duże i popularne stacje telewizyjne i radiowe do promocji Programu, co znacząco zwiększy zasięg kampanii¹³⁷. Można zatem stwierdzić, że wartość docelowa została trafnie oszacowana.

Liczba wejść na stronę www NPRCz 2.0

Wskaźnik jest wprost powiązany z działaniami promocyjnymi prowadzonymi w ramach Priorytetu. Wejście na stronę będzie oznaczało, że dana osoba w jakiej formie zetknęła się z Programem, zatem będzie miarą sukcesu promocji NPRCz 2.0. Można stwierdzić, że wskaźnik pozwoli na monitorowanie stopnia osiągnięcia celu Priorytetu 4.

Wartość docelowa tego wskaźnika została oszacowana na 280 tys. w 2026 r. Wartość założona na rok 2021 wynosi 35 tys. Liczba wejść na stronę powiązana jest z kampanią informacyjną, która będzie także zachęcać do odwiedzenia portalu NPRCz 2.0. Przedstawiciele Operatora nie identyfikują ryzyka nieosiągnięcia założonej wartości docelowej. Sprzyjają temu czynniki, które opisano powyżej, przy opisie wskaźnika dotyczącego kampanii. Można ocenić, że wartość docelowa została trafnie oszacowana.

3.4.2 Analiza możliwości realizacji badań efektów netto Programu z wykorzystaniem metod kontrfaktycznych

Pytanie badawcze: *Czy i w jaki sposób (jaką metodą/ ew. jakimi metodami kontrfaktycznymi) możliwa jest ocena efektów netto NPRCz 2.0? Jakie grupy kontrfaktyczne lub kontrolne będą kluczowe dla późniejszej oceny efektów netto? W jaki sposób należy gromadzić dane ich dotyczące, aby możliwe było przeprowadzenie analiz efektów netto NPRCz 2.0?*

W ewaluacji ex-post NPRCz 2.0 możliwe jest zastosowanie metod kontrfaktycznych w celu oceny efektów netto. Dotyczy to wpływu każdego z Kierunków interwencji, a także Programu jako całości. Szczególnie wiele możliwości oferuje Kierunek

¹³⁷ Na podstawie IDI z Operatorem.

interwencji 1.2, w związku z ograniczeniem interwencji do trzech województw, co można wykorzystać do identyfikacji efektu netto, stosując kilka metod kontrfaktycznych. Najbardziej ograniczone możliwości analiz występują w przypadku Kierunku interwencji 3.1 (z powodu braku odpowiednich zbiorów danych zastanych), a zwłaszcza Programu jako całości (z powodu braku puli kontrolnej).

W ewaluacji Programu teoretycznie zastosowanie mogą znaleźć takie metody kontrfaktyczne, jak: metody dopasowania (*matching*) i pokrewne, metody *difference-in-difference* i pokrewne, metoda *synthetic control*, metody analizy szeregów czasowych i danych panelowych, metody *regression discontinuity design* i *regression kink design*, metoda zmiennych instrumentalnych. Zależnie od scenariusza analiz kontrfaktycznych i Kierunku interwencji, podstawę do wyłonienia grupy kontrolnej (jeżeli jest stosowana) stanowi zbiorowość bibliotek nieobjętych wsparciem, zbiorowość szkół nieobjętych wsparciem, zbiorowość gmin nieobjętych wsparciem albo zbiorowość placówek danego typu nieskutecznie wnioskujących o wsparcie. W praktyce ich urzeczywistnienie wymaga pozyskania danych z określonych źródeł. Szczególnie duża liczba scenariuszy zależy od możliwości wykorzystania danych ze źródeł z formularzy K-03 składanych przez wiele typów bibliotek do GUS. Zapewnienie takiej możliwości to czasochłonne przedsięwzięcie, które może napotkać duże trudności i wymaga stworzenia odpowiednich warunków formalnych, finansowych i organizacyjnych. Jednak w przypadku powodzenia pozwoli na wykorzystanie wysokiej jakości danych i przeprowadzenie wartościowych analiz kontrfaktycznych. Innym dużym zbiorem danych, który znalazłby zastosowanie w szacowaniu efektu netto wsparcia bibliotek szkolnych, jest System Informacji Oświatowej (SIO). Dostęp do niego zapewne będzie łatwiejszy niż do danych GUS, wzięwszy pod uwagę, że Ministerstwo Edukacji i Nauki jest jednym z operatorów Programu.

W związku z tym działania Jednostki Ewaluacji i Monitoringu Programu w najbliższym czasie powinny koncentrować się na zapewnieniu dostępu do tych bogatych zbiorów danych zastanych, otwierających szerokie możliwości analiz. Zalecenie to bardziej szczegółowo opisano w Tabeli wniosków i rekomendacji. W przypadku niepowodzenia alternatywnym, suboptymalnym rozwiązaniem jest przeprowadzenie w ramach ewaluacji *ex-post* badań kwestionariuszowych wśród placówek (bibliotek, szkół, zespołów wychowania przedszkolnego) objętych wsparciem oraz tych, które stanowią pulę kontrolną – nieskutecznych wnioskodawców lub placówek uprawnionych do ubiegania się o wsparcie, lecz nim nieobjętych. Bardziej szczegółowe propozycje dotyczące doboru prób w tych badaniach są zawarte w scenariuszach analiz kontrfaktycznych S04 i S13 opisanych w raporcie z analizy eksperckiej.

Nawet nie sięgając po dane z wymienionych baz danych lub badań kwestionariuszowych zleconych specjalnie na potrzeby ewaluacji, można oszacować efekt netto wielu Kierunków interwencji w oparciu o dane pozyskiwane na potrzeby ewaluacji niewielkim kosztem, pochodzące ze statystyki publicznej (scenariusz S08) lub z badań kwestionariuszowych wykonywanych niezależnie od ewaluacji Programu (scenariusze S01, S02, S10).

Podsumowując, zalecane jest podjęcie działań zmierzających do oszacowania efektu netto Programu zgodnie z następującym schematem:

1. Ustalenie w niedługim czasie zakresu wykorzystywanych danych z SIO i zapisanie aktualnego stanu tych danych na potrzeby przyszłych analiz. Kiedy nadejdzie czas rozpoczęcia ewaluacji *ex-post* Programu, ponowne wyeksportowanie analogicznych danych z SIO. Jeżeli te działania się powiodą, sprawdzenie warunków do realizacji analiz metodą RDD zgodnie ze scenariuszem S14 (przede wszystkim dużej liczby szkół, które osiągnęły w ocenie merytorycznej na tej samej skali wynik zbliżony do prognozy decydującego o otrzymaniu wsparcia). Jeżeli warunki te okażą się sprzyjające, zalecana jest realizacja scenariusza S14. W przeciwnym wypadku pozostaje realizacja scenariusza S05 opartego na metodach dopasowania¹³⁸.
2. Podjęcie w niedługim czasie starań zmierzających do wykorzystania danych indywidualnych z formularzy K-03, którymi dysponuje GUS, do analizy efektu netto Programu. Działania, które należy podjąć, kiedy nadejdzie czas rozpoczęcia procesu ewaluacji *ex-post* Programu, zależą od rezultatów tych starań. Jeżeli zakończą się one powodzeniem, zalecane jest sprawdzenie warunków do realizacji analiz metodą RDD zgodnie ze scenariuszem S12 (przede wszystkim dużej liczby bibliotek, które osiągnęły w ocenie merytorycznej na tej samej skali wynik zbliżony do prognozy decydującego o otrzymaniu wsparcia) oraz metodą IV zgodnie ze scenariuszem S16. Jeżeli warunki te okażą się sprzyjające, zalecana jest realizacja scenariuszy S12 i S16. W przeciwnym wypadku (tj. w przypadku braku sprzyjających warunków) rekomendowana jest realizacja scenariusza S03 opartego na metodach dopasowania. Uzupełniająco mogą zostać zastosowane scenariusze S06, S07, S09, S11 lub S15, jeżeli spełnione będą założenia wykorzystanych w nich metod kontrfaktycznych i w ocenie Jednostki Ewaluacji i Monitoringu oraz Operatorów Programu spodziewane korzyści wynikające ze zdobycia większej liczby informacji o efektach Programu będą przeważać nad nakładami, które trzeba będzie ponieść na przeprowadzenie dodatkowych analiz. Jeżeli wykorzystanie danych indywidualnych GUS okaże się niemożliwe, zalecane jest zastosowanie metody *synthetic control*, zgodnie ze scenariuszem S08, w odniesieniu do Kierunku interwencji 1.2 oraz rozważenie realizacji badań kwestionariuszowych, czego dotyczy punkt następny.
3. Rozważenie w ramach przygotowań do ewaluacji *ex-post* realizacji własnych badań kwestionariuszowych dotyczących Kierunku interwencji 3.1, dla którego brak odpowiednich baz danych zastanych, oraz pozostałych Kierunków interwencji, wyłącznie jeżeli wykorzystanie do oceny ich efektów danych zastanych z SIO lub z formularzy K-03 okaże się niemożliwe. Na szali należy tu położyć z jednej strony koszty realizacji badań terenowych, a z drugiej spodziewaną wartość informacyjną rezultatów zastosowania scenariuszy analiz na tych badaniach opartych (S04, S13)¹³⁹, przy czym należy wziąć pod uwagę, że nieuchronną wadą badań kwestionariuszowych jest duża skala braków danych, przez co potwierdzenie

¹³⁸ Słabością scenariusza S05 w porównaniu do S14 jest oparcie go na założeniu znanym pod nazwami CIA (*conditional independence assumption*), *selection on observables* lub *unconfoundedness*.

¹³⁹ Wartość informacyjna jest związana również z tym, że informacje o wartościach niektórych wskaźników pomiaru efektu netto, zaproponowanych w raporcie z analizy eksperckiej, mogą zostać pozyskane jedynie w badaniach kwestionariuszowych.

występowania statystycznie istotnego efektu netto Programu będzie trudniejsze niż w przypadku analiz opartych na bazach danych zastanych.

4. Realizacja w ramach ewaluacji *ex-post* scenariuszy analiz S01 i S02, wykorzystujących metody dopasowania, oraz scenariusza S10 opartego na metodzie ITS. Wiązą się one z niewielkimi kosztami pozyskania danych, a jednocześnie jako jedyne mają pewne pożądane cechy – w przypadku S01 i S02 jest to możliwość badania wpływu na poziom czytelnictwa i zasięg społecznego oddziaływania bibliotek, które należą do głównych wskaźników rezultatów Programu, zaś w przypadku S10 możliwość oceny wpływu Programu jako całości. Dlatego realizacja tych scenariuszy jest zalecana również w sytuacji dostępu do danych z SIO i formularzy K-03. Z drugiej strony jednak scenariusze te mają swoje wady, takie jak niewielka liczba jednostek analizy, oparcie na mocnych założeniach czy brak możliwości zastosowania do oceny efektów niektórych Kierunków interwencji (1.2 i 3.1). Z tego powodu nie rekomenduje się, by poprzestawać na ich realizacji, lecz by podjąć również działania opisane w punktach 1, 2 i 3.

Należy dodać, że kluczowe dla możliwości oszacowania efektu netto jest gromadzenie danych generowanych w toku realizacji i monitoringu Programu, w szczególności identyfikujących placówki objęte wsparciem, oraz dotyczących wyników oceny punktowej wniosków o dofinansowanie. Tego rodzaju dane są niezbędne do realizacji 15 z 16 zaproponowanych scenariuszy analiz kontrfaktycznych.

3.5 Wstępna ocena użyteczności wsparcia

3.5.1 Potrzeby potencjalnych beneficjentów NPRCz 2.0

Pytanie badawcze: *Jakie są rzeczywiste potrzeby potencjalnych beneficjentów?*

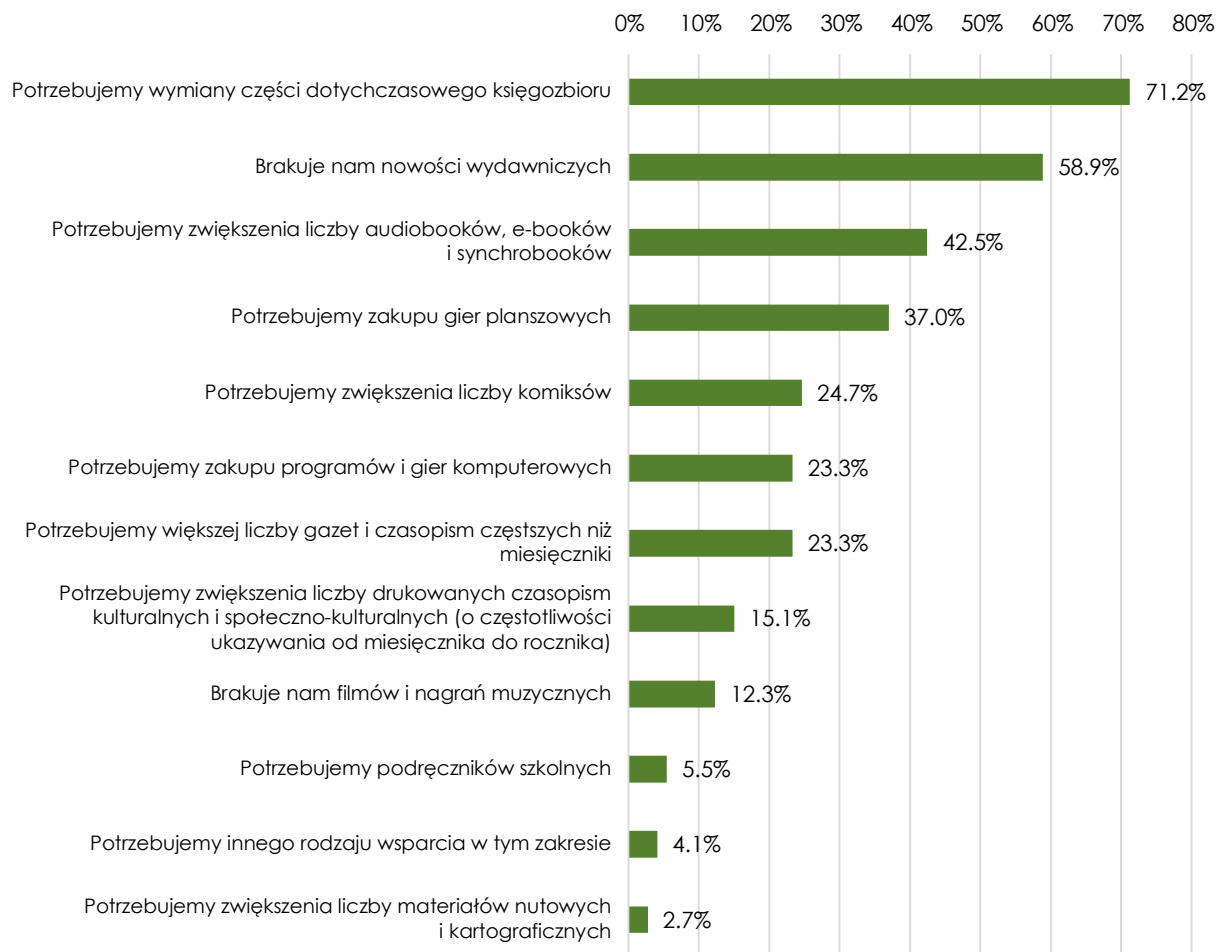
Wcześniejsze rozdziały przedstawiają i pogłębiają wnioski dotyczące stanu czytelnictwa i głównych trendów w tym obszarze. Temat ten wiąże się z kwestią potrzeb, jakie identyfikuje się wśród instytucji zaangażowanych w działania związane z upowszechnianiem czytelnictwa. W tej części raportu przedstawiamy wnioski bardziej skonkretyzowane w odniesieniu do faktycznych odbiorców wsparcia oferowanego w ramach NPRCz 2.0, czyli bibliotek, w tym pedagogicznych (Priorytet 1, 2 oraz 4), szkół oraz przedszkoli (Priorytet 3). W związku z tym, że głównym punktem odniesienia jest sam NPRCz, wnioski zostały zaprezentowane w podziale na poszczególne Priorytety.

Priorytet 1

Priorytet pierwszy NPRCz 2.0 jest odpowiedzią na identyfikowany w diagnozie problem spadku liczby czytelników bibliotek publicznych i tym samym przyczynia się do realizacji drugiego celu szczegółowego Programu. Wnioski dotyczące zgodności samej diagnozy przedstawionej w NPRCz z założonymi działaniami Priorytetu 1 opisano we wcześniejszej części raportu, jednak w trakcie badania weryfikowano, jakie są aktualnie najistotniejsze potrzeby w zakresie wspierania czytelnictwa.

W trakcie badania ilościowego spytano respondentów, przedstawicieli bibliotek publicznych będących potencjalnymi beneficjentami Priorytetu 1, o ich aktualne potrzeby związane z tworzeniem księgozbiorów i zakupem materiałów bibliotecznych. Wśród możliwych do zaznaczenia odpowiedzi były zarówno takie, które wpisują się w katalog działań możliwych do sfinansowania w ramach Priorytetu 1, jak i takie, których wsparcie nie obejmuje. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 9. Potrzeby bibliotek publicznych związane z tworzeniem księgozbiorów i zakupem materiałów bibliotecznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI (n=110).

Największy odsetek stanowili przedstawiciele bibliotek publicznych (71,2%) deklarujący, że ich placówka potrzebuje wymiany części dotychczasowego księgozbioru. To wynik dość spodziewany, ponieważ jednym z identyfikowanych zjawisk jest wyraźne starzenie się księgozbiorów. Biblioteki zwracają uwagę (także w badaniu jakościowym) na ten problem, choć przyznają, że równolegle postępuje proces odmładzania, czyli wymiany starych książek na nowości wydawnicze. Ten wynik zwraca jednak uwagę na to, że istnieje potrzeba zakupu pozycji klasycznych, które wciąż są warte trzymania w księgozbiorach ze względu na zainteresowanie czytelników, a w przypadku których dotychczasowe egzemplarze się już zużyły.

Nie zawsze będą to nowości czytelnicze, ponieważ w wielu przypadkach ostatnie wydanie miało miejsce kilka bądź kilkanaście lat temu.

Drugą najczęściej wybieraną odpowiedzią była ta, która ściśle pokrywa się z założeniami Priorytetu 1, czyli zakup nowości czytelniczych. 58,9% respondentów wskazało, że jest to aktualnie jedna z pięciu najważniejszych potrzeb biblioteki. Co istotne, niemal co drugi (42,5%) respondent wskazał, że istnieje silna potrzeba zwiększenia liczby audiobooków, e-booków i synchrobooków. Jest to zbieżne z opiniami wyrażanymi w trakcie wywiadów grupowych, gdy wskazywano, że to właśnie nowoczesne formy udostępnianych treści mają wpływ na przyciągnięcie nowych użytkowników do bibliotek. Tymi nowymi użytkownikami mogą być osoby, które zostaną zachęczone nowoczesnymi formami, np. dorośli korzystający z czytników e-booków jako wygodniejszej formy czytania. Są to także osoby, dla których korzystanie z audiobooków jest formą wygodniejszą niż tradycyjne książki (osoby zajmujące się dziećmi, kierowcy) lub jedyną możliwą do korzystania (osoby starsze, osoby z wadami wzroku).

Kolejne dwie najczęściej wybierane odpowiedzi dotyczą potrzeby zakupu gier planszowych (37%) oraz komiksów (24,7%). Co istotne, takie wskazania wiążą się nie tylko z potrzebą przyciągnięcia dzieci i młodzieży. Należy pamiętać, że z gier planszowych korzystają często dorośli, zaś komiksy mają swoich miłośników niezależnie od grupy wiekowej. Podobnie w przypadku gier komputerowych i programów, które zaznaczało 23,3% badanych. Jest to także wniosek skierowany do samorządów, które powinny zadbać, by tego typu zakupy były systematycznie dokonywane.

23,3% respondentów wskazało również na potrzebę zwiększenia liczby gazet i czasopism częstszych niż miesięczniki. To istotne, gdyż NPRCz 2.0 zakłada wsparcie zakupu drukowanych czasopism kulturalnych i społeczno-kulturalnych o charakterze ogólnopolskim o częstotliwości ukazywania się od miesięcznika do rocznika, a na taką potrzebę wskazało jedynie 15,1% respondentów. Można więc rozważyć, czy istnieje możliwość rozszerzenia zakresu wsparcia w ramach Priorytetu 1 o zakup prenumeraty gazet i czasopism.

Przedstawione powyżej wyniki korespondują z opiniami wyrażanymi w trakcie badań jakościowych. Należy stwierdzić, że założenia Priorytetu 1 pokrywają się w większości z faktycznymi potrzebami wyrażanymi przez przedstawicieli bibliotek. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że dla wielu bibliotek potrzeby zakupów książek nie ograniczają się do nowości wydawniczych, lecz także do wymiany zużytych egzemplarzy publikacji klasycznych. Z drugiej strony należy zwrócić uwagę na identyfikowaną przez same biblioteki potrzebę rozszerzenia oferty na gry planszowe, komiksy, gry oraz wszystkie czasopisma.

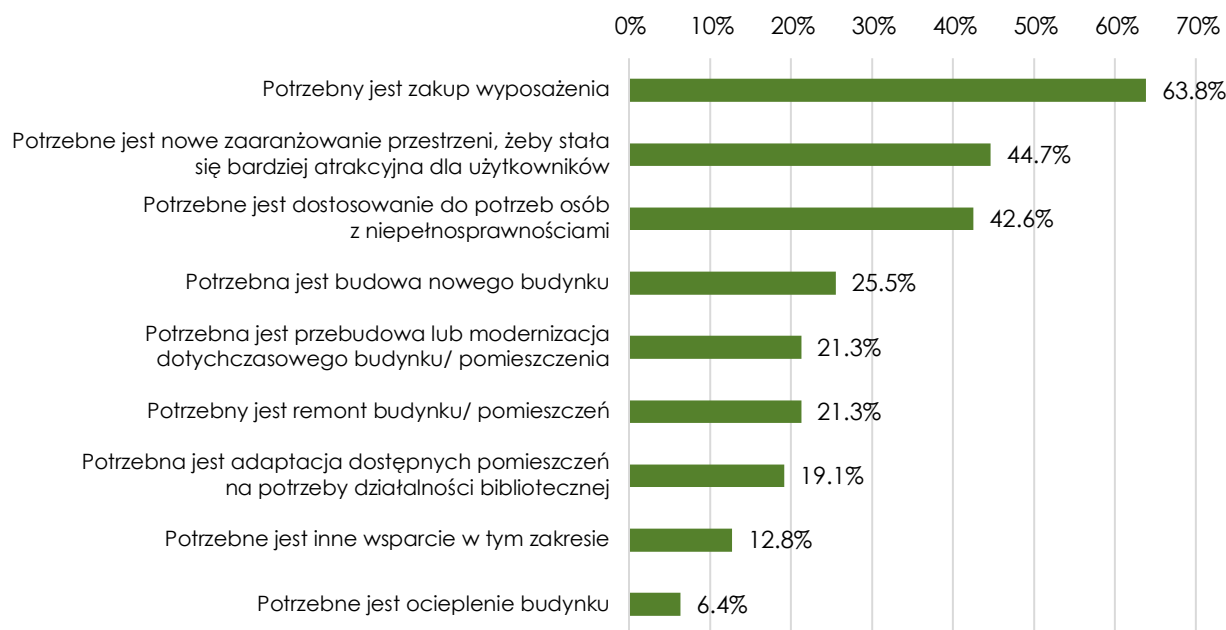
Priorytet 2

Drugi Priorytet NPRCz 2.0 zakłada, że dofinansowanie infrastruktury placówek bibliotecznych pozwoli pełnić tym instytucjom nowe funkcje, a tym samym przyczyni się do wzrostu roli bibliotek w życiu społecznym. Będą to niejako centra dostępu do kultury i wiedzy, które pomogą integrować społeczność lokalną. W ramach projektów realizowanych w Priorytecie 2, Kierunku interwencji 2.1 dofinansowaniu podlega

budowa, przebudowa, rekonstrukcja, adaptacja lub modernizacja bibliotecznego obiektu budowlanego – wszystkie zadania można realizować wraz z wyposażeniem.

Podobnie jak w przypadku Priorytetu 1, przedstawiciele bibliotek (jednak jedynie z gmin liczących poniżej 100 tys. mieszkańców) zostali zapytani w badaniu ilościowym o główne potrzeby związane z modernizacją infrastruktury. Wyniki przedstawia poniższy wykres.

Wykres 10. Potrzeby bibliotek publicznych związane z modernizacją infrastruktury

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

Wyniki badania pokazują, że największy odsetek bibliotek (63,8%) potrzebuje wsparcia właśnie w zakresie wyposażenia, które w Priorytecie 2 stanowi zakup niejako towarzyszący inwestycjom budowlanym lub modernizacyjnym. Uwzględnienie takiej możliwości świadczy o trafności NPRCz 2.0. W trakcie wywiadów grupowych uczestnicy wskazywali także, że przyciągnięcie nowych użytkowników może nastąpić przez zwiększenie atrakcyjności pomieszczeń bibliotecznych. Wiele z nich jest wyposażonych w starym stylu, który nie jest atrakcyjny dla potencjalnych czytelników. Brakuje wyposażenia, które sprawi, że przestrzeń bibliotek będzie wygodna i przyjazna, przez co będzie zachęcać do skorzystania z oferowanych usług. Takim wyposażeniem są np.: wygodne fotele, pufy, nowe biurka i krzesła, ale też zabawki dla dzieci towarzyszących rodzicom.

Kolejną sygnalizowaną potrzebą jest zaaranżowanie przestrzeni, żeby stała się bardziej atrakcyjna dla użytkowników (44,7%). Oznacza to m.in. zmianę tradycyjnego układu przestrzeni w bibliotekach, zwiększenie powierzchni przestrzeni wspólnych sprzyjających integrowaniu użytkowników. Oczekuje się, że biblioteki będą przestronne i estetyczne (np. bez spontanicznie i przypadkowo ustawianych regałów z książkami). Wskazywano także, że dostrzega się potrzebę wydzielenia

kącików zabaw dla dzieci, które przychodzą do bibliotek wraz z korzystającymi z nich rodzicami.

Potrzeba zaaranżowania przestrzeni wiąże się również ze zwiększaniem dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. W tym wypadku często konieczna jest przebudowa bądź remont. Na istnienie takiej potrzeby wskazało 42,6% respondentów.

Dla co czwartego respondenta (25,5%) kluczowa jest budowa nowego budynku, zaś na konieczność przebudowy lub modernizacji pomieszczeń wskazało 21,3% badanych. Tyle samo osób wskazało na potrzebę remontu biblioteki. Uczestnicy zogniskowanych wywiadów grupowych wspominali też o tym, że remonty powiązane są z potrzebą zapewnienia odpowiednich warunków sanitarnych, czyli remontem toalet. To istotne, gdyż tego typu prace nie są finansowane ze środków NPRCz 2.0. Wyniki badania pokazują, że taka możliwość jest co prawda wskazywana, ale nie jest to potrzeba pierwszej kolejności. W związku z tym nie sugeruje się zmian w Programie, związanych z finansowaniem remontów. Ważne jest także, by w pomieszczeniach panowała odpowiednia temperatura, w związku z czym potrzebna jest termomodernizacja (ocieplenie budynku wskazało 6,4% respondentów badania ilościowego).

Ponadto 19,1% odpowiedziało, że potrzebna jest adaptacja dostępnych pomieszczeń na potrzeby działalności bibliotecznej, choć w badaniu jakościowym mówiono, że ta działalność może być rozumiana szeroko. Oznacza ona między innymi, że adaptacja pomieszczeń powinna polegać na tym, iż powstają pokoje do pracy wspólnej lub sale, w których odbywać się mogą projekcje filmów, spotkania ze znanymi osobami lub wystawy. Są to więc działania, które odpowiadają na sformułowany w NPRCz postulat nadawania bibliotekom nowych funkcji istotnych z punktu widzenia zwiększania ich roli w społecznościach lokalnych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że wsparcie oferowane w ramach Priorytetu 2 NPRCz 2.0 jest stosunkowo spójne z faktycznymi potrzebami potencjalnych beneficjentów. Co istotne, przedstawiciele bibliotek podzielają przyjęte założenie, że nowoczesna biblioteka to taka, która wzbogaca się o nowe funkcje. Staje się swoistym centrum kulturalnym dla społeczności lokalnej. Miejscem, w którym możliwość wypożyczenia książki wciąż jest istotna, jednak nie jedyna. Ma to być miejsce atrakcyjne pod względem przestrzennym i wizualnym – przestronne, estetyczne, ciepłe, odnowione. Ma to być miejsce wygodne i użyteczne – wyposażone w fotele, pufy, kącik dla dzieci, dostępne dla osób ze szczególnymi potrzebami. Na koniec – ma to być miejsce, w którym odbywać się będą wydarzenia kulturalne: spotkania z pisarzami, ze znanymi osobami, wystawy, obchody świąt itp.

Priorytet 3

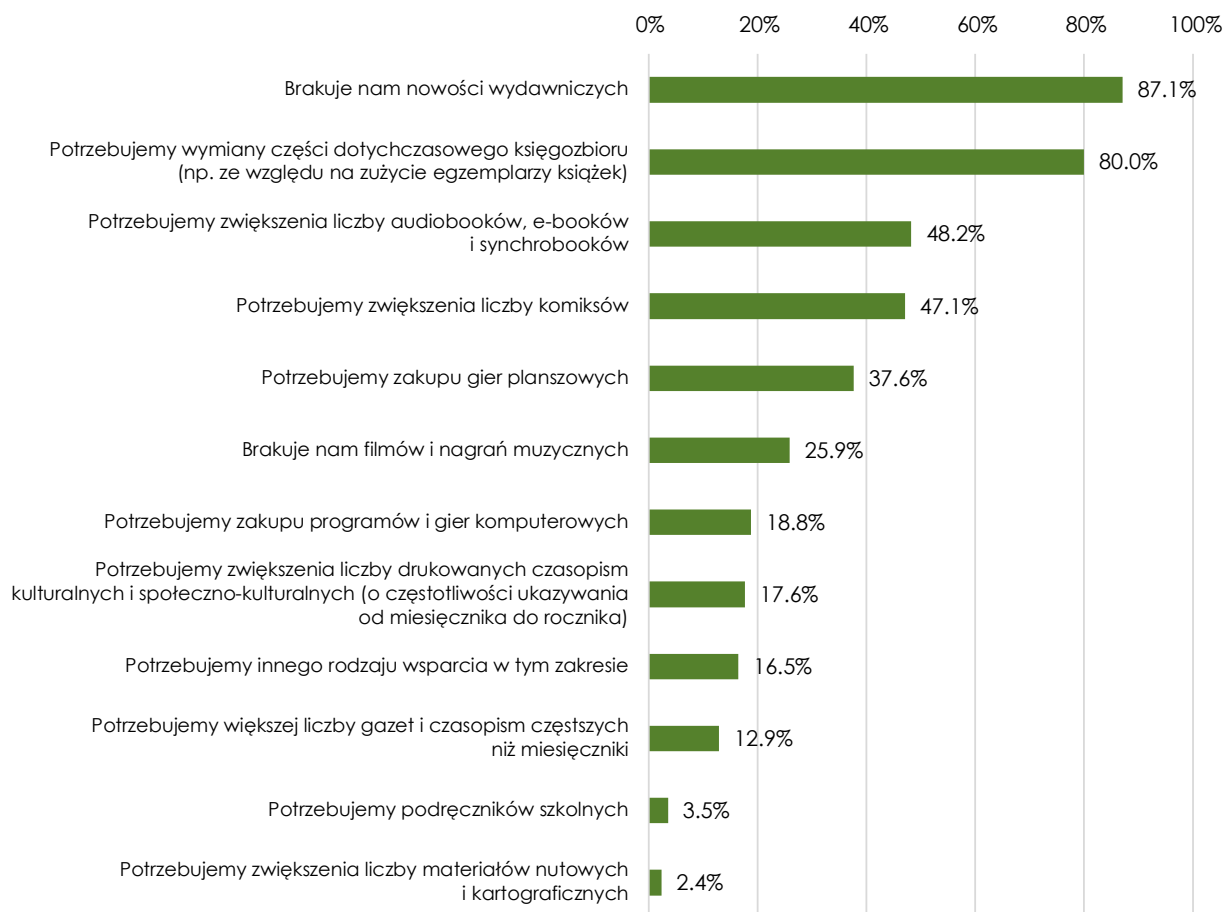
W ramach Priorytetu 3 NPRCz 2.0 wspierane są działania związane z zakupem nowości wydawniczych do przedszkoli, szkół i bibliotek pedagogicznych. Zakres wsparcia sprawia, że wpisuje się on w cel trzeciego Programu.

Szkoły i biblioteki pedagogiczne

W badaniu ilościowym udział wzięli przedstawiciele zarówno szkół (podstawowych, ponadpodstawowych, szkół polskich działających w ramach ORPEG), jak i bibliotek

pedagogicznych, będących potencjalnymi beneficjentami Kierunku interwencji 3.1 Programu. Zostali oni poproszeni o wskazanie największych potrzeb związanych z rozwojem czytelnictwa. Wyniki przedstawia poniższy wykres.

Wykres 11. Potrzeby bibliotek szkolnych związane z tworzeniem księgozbiorów i zakupem materiałów bibliotecznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=264.

Największy odsetek respondentów (87,1%) wskazał, że bibliotekom szkolnym brakuje nowości wydawniczych, co jest ściśle związane z możliwościami wsparcia oferowanymi w ramach NPRCz 2.0. Jednak niewiele mniej badanych odpowiedziało, że potrzebna jest wymiana dotychczasowego księgozbioru (80%). Jest to odsetek wyższy niż analogiczna odpowiedź udzielana przez potencjalnych beneficjentów Priorytetu 1, co znowu przypomina, że oprócz wspierania zakupu nowości wydawniczych, dla bibliotek ważne jest systematyczne wymienianie księgozbioru. Powinno to być istotne przy podejmowaniu decyzji o finansowaniu przez organy prowadzące działalność bibliotek szkolnych ze środków innych niż NPRCz.

Dla co drugiej biblioteki szkolnej (48,2%) ważny jest zakup audiobooków, e-booków oraz synchrobooków, co świadczy o popularności tej formy czytelnictwa i potrzebie jej rozwijania wśród młodzieży. Niewiele mniej respondentów (47,1%) wskazało na potrzebę zakupu komiksów, a w dalszej kolejności gier planszowych (37,6%). To istotna potrzeba, w związku z czym należy o niej pamiętać, choć NPRCz 2.0 nie daje

możliwości jej sfinansowania i gry powinny znaleźć się wśród zakupów finansowanych ze środków organu prowadzącego. Co istotne, jedynie 3,5% przedstawiciel szkół wskazało, że potrzebny jest zakup podręczników szkolnych. Z punktu widzenia bibliotek szkolnych nie ma więc silnej potrzeby finansowania podręczników ze środków Programu.

Placówki wychowania przedszkolnego

W badaniu ilościowym przedstawiciele przedszkoli, potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.1, oceniali, które potrzeby związane z rozwijaniem i promowaniem czytelnictwa wśród dzieci są najważniejsze. Wyniki przedstawia poniższy wykres.

Wykres 12. Potrzeby przedszkoli związane z rozwijaniem i promowaniem czytelnictwa wśród dzieci

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=142.

Najczęściej wskazywaną odpowiedzią było stwierdzenie, że przedszkolom brakuje nowości wydawniczych (79,6%). Jest to w pełni spójne z założeniami Priorytetu 3 NPRCz, który w pierwszej kolejności przewiduje wsparcie tego typu projektów. Kolejną najczęściej wskazywaną odpowiedzią jest potrzeba zwiększenia liczby książek obrazkowych, mówionych i elektronicznych (68,3%). Jest to również zakup możliwy do sfinansowania ze środków Programu. Dwie trzecie badanych wskazuje, że istnieje potrzeba wymiany części dotychczasowego księgozbioru (67,6%, czyli na poziomie niższym niż przedstawiciele bibliotek będący potencjalnymi beneficjentami Priorytetu 1 i niższym niż szkół w Kierunku interwencji 3.1).

Niemal co drugi badany (41,5%) wskazuje na istniejącą w przedszkolach potrzebę sfinansowania spotkań, wystaw i konkursów promujących czytelnictwo. To ciekawy wynik, który pokazuje, że placówki wychowania przedszkolnego powinny być

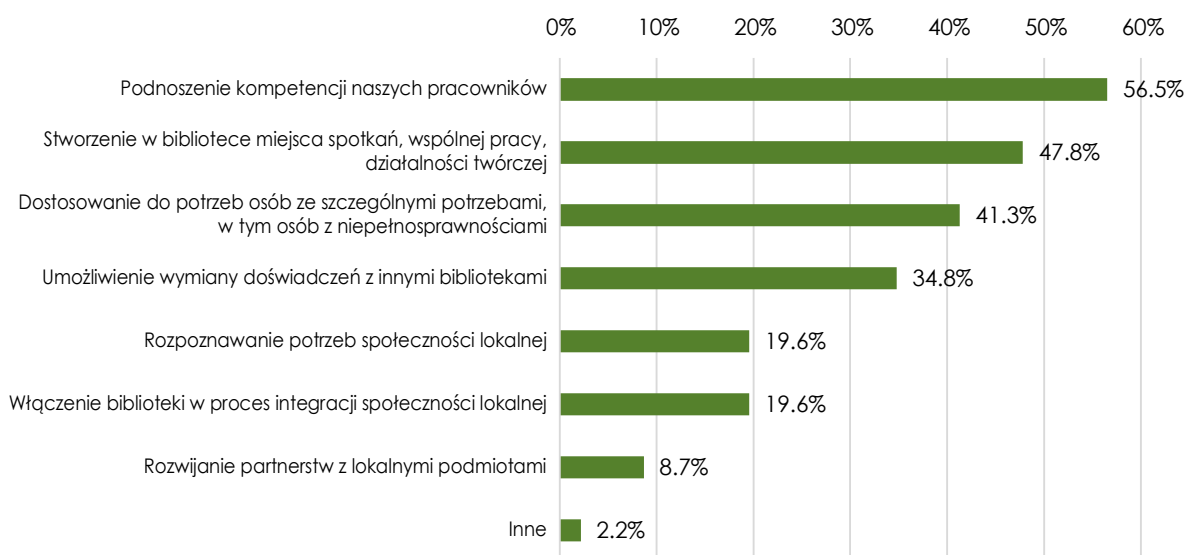
włączane w proces rozwoju czytelnictwa. Ewaluatorzy oceniają, że włączenie przedszkoli w katalog beneficjentów NPRCz 2.0 jest dobrą decyzją, która sprawi, że działania finansowane z Programu będą mogły dotyczyć także dzieci w wieku 3–6 lat.

41,5% badanych wskazało na potrzebę zakupu gier planszowych, zaś 33,1% zaznaczyło potrzebę zakupu filmów dla dzieci i nagrań muzycznych, a także programów i gier komputerowych (26,8%). Te wyniki warto wziąć pod uwagę, gdyż NPRCz nie uwzględnia możliwości takich zakupów, podczas gdy potencjalni beneficjenci są nimi zainteresowani. Inne odpowiedzi były wskazywane rzadziej niż przez co dziesiątego respondenta.

Priorytet 4

NPRCz 2.0 w Priorytecie 4 wspiera realizację czwartego celu Programu poprzez dofinansowanie działań związanych z rozwojem takich funkcji bibliotek, które służyć będą społeczności lokalnej. Jest to związane z postulatem nadawania bibliotekom nowych funkcji i ich modernizacji w kierunku instytucji aktywnych na polu lokalnym, organizujących wydarzenia społeczno-kulturalne, współpracujących z organizacjami pozarządowymi. W związku z tym pracownicy bibliotek powinni być w stanie odpowiednio rozpoznawać potrzeby i oczekiwania społeczności lokalnej i w miarę możliwości na nie odpowiadać. Działania te są skierowane wyłącznie do bibliotek mieszczących się w gminach wiejskich, miejsko-wiejskich oraz miejskich, jednak liczących nie więcej niż 100 tys. mieszkańców. W badaniu ilościowym zapytano przedstawicieli potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 4.1 o ich potrzeby związane z rozwojem bibliotek, inne niż zakup książek i materiałów czytelniczych oraz działań modernizacyjnych i remontowych. Wyniki przedstawia poniższy wykres.

Wykres 13. Potrzeby bibliotek publicznych związane z rozwojem (inne niż zakup książek i modernizacja budynku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

Najczęściej pojawiająca się potrzeba to podnoszenie kompetencji pracowników bibliotek (56,5%). Są wśród nich kompetencje związane z procesem identyfikowania

potrzeb i potencjału kulturowego mieszkańców, lecz nie tylko. Są to również kompetencje cyfrowe, o których więcej mówiono w trakcie badania jakościowego, a także kompetencje związane z obsługą użytkowników bibliotek. W związku z tym warto rozważyć w ramach Priorytetu 4 działania szkoleniowe lub odpowiednie ukierunkowanie działań informacyjno-promocyjnych. Zostało to opisane we wcześniejszej części raportu.

Kolejne dwie najczęściej wskazywane odpowiedzi są w pewnym stopniu powiązane z działaniami współfinansowanymi w ramach Priorytetu 2. Blisko połowa (47,8%) respondentów wskazała, że potrzebne jest stworzenie w bibliotece miejsca spotkań, wspólnej pracy oraz działalności twórczej. Oprócz związanych z tym inwestycji w infrastrukturę, projekty tego typu powinny angażować lokalnych partnerów, co jest możliwe właśnie w ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.1. Wskazuje to więc na dobre rozpoznanie potrzeb przy projektowaniu wsparcia w tym priorytecie. Natomiast 41,3% respondentów wskazało, że potrzebne jest dostosowanie placówek do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, przy czym chodzi tu raczej o odpowiednie wyposażenie. Co trzeci (34,8%) przedstawiciel bibliotek wskazał, że potrzebne jest umożliwienie wymiany doświadczeń z innymi bibliotekami, a co piąty (po 9,6%), że ważne jest odpowiednie rozpoznawanie potrzeb społeczności lokalnej oraz włączenie bibliotek w proces jej integracji.

Wyniki te pokazują, że wsparcie oferowane w ramach Priorytetu 4 co do zasady jest spójne z potrzebami przedstawicieli bibliotek z gmin poniżej 100 tys. mieszkańców.

3.5.2 Ocena schematu wsparcia

Pytanie badawcze: *Czy schemat wsparcia (zakres wsparcia, min. i maks. wartość projektów, czas trwania projektów, inne wymogi formalne i merytoryczne) jest optymalny z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów?*

Pytanie badawcze: *Czy planowane kryteria wyboru projektów są zrozumiałe, przejrzyste i realistyczne do spełnienia dla potencjalnych beneficjentów?*

Pytanie badawcze: *Czy przyjęte wskaźniki monitorowania i założenia dotyczące sprawozdawczości są zrozumiałe, przejrzyste i realistyczne do spełnienia dla potencjalnych beneficjentów?*

Z punktu widzenia skuteczności wdrażania każdej interwencji ważne jest, by oferowane wsparcie było trafne, lecz równie ważne jest, by schemat wsparcia odpowiadał potencjalnym beneficjentom. Tylko wtedy cele Programu mogą zostać osiągnięte, a przeznaczone środki wydatkowane. Jako schemat wsparcia rozumie się wszystkie wymogi formalne i merytoryczne, które spełnić muszą wnioskodawcy przy aplikowaniu o środki, a w dalszej kolejności beneficjenci w związku z realizacją projektów. Wnioski z tej części badania zostały przedstawione w podziale na poszczególne priorytety Programu, które zakładają coroczne nabory (Priorytet 1, Kierunek interwencji 1.1; Priorytet 2; Priorytet 3; Priorytet 4, Kierunek interwencji 4.1). Przedstawione poniżej wyniki mają na celu zwrócenie uwagi na kwestie, które z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów są oceniane niekorzystnie i w związku

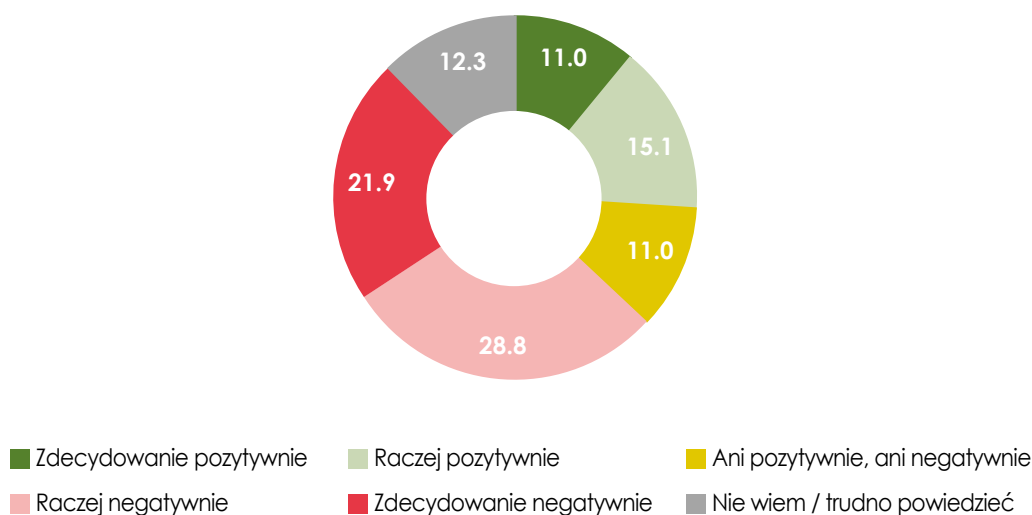
z tym powinno się rozważyć, czy możliwe są modyfikacje poszczególnych elementów schematu.

Priorytet 1, Kierunek interwencji 1.1

Wkład własny

Kwestia wkładu własnego jest bardzo ważna z punktu widzenia potencjalnego beneficjenta rozważającego aplikowanie o środki. Wkład własny beneficjenta w Priorytecie 1, Kierunku interwencji 1.1 został uzależniony od poziomu dochodów gminy i wynosi od 50% do 80%. W ten sposób niejako promowane są gminy, które mają najniższe dochody, przez co ich samorządom najtrudniej jest wyasygnować środki na wsparcie bibliotek. Takie podejście zostało poddane ocenie przedstawicieli bibliotek publicznych biorących udział w badaniu.

Wykres 14. Ocena zasad dotyczących wkładu własnego w Priorytecie 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=110.

Połowa respondentów (łącznie 50,7%) ocenia te zasady negatywnie, z czego 21,9% zdecydowanie negatywnie. Przeciwnego zdania jest co czwarty badany (26,1%). Respondenci poproszeni o uzasadnienie oceny odnosili się często do poczucia niesprawiedliwości i nierównego traktowania dużych miast, które także mają kłopoty finansowe i muszą borykać się z problemem niedofinansowania bibliotek. Jednak w opinii ewaluatorów założenia przyjęte na etapie programowania NPRCZ 2.0 są zasadne. Należy bowiem pamiętać, że Program ma służyć dofinansowaniu ustawowych zadań samorządów, z których jednym jest utrzymywanie działalności bibliotek. Program ma za zadanie wsparcie i zachęcenie samorządów do wyłożenia środków własnych, a poprzez udzielenie dotacji umożliwić osiągnięcie większych efektów. Przy ograniczonych środkach Programu słusznie więc większe pieniądze skierowano do gmin o niższym dochodzie, którym najtrudniej inwestować w rozwój czytelnictwa, gdyż mają deficyty finansowe w innych obszarach działalności. Stąd przypisanie preferencji dla samorządów o niskich dochodach jest przez ewaluatorów oceniane jako uzasadnione.

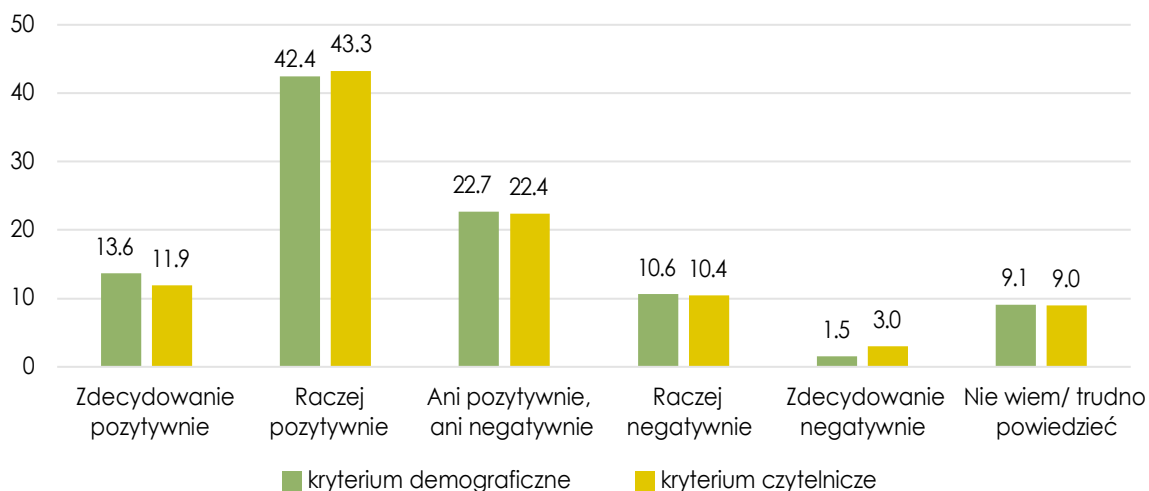
Kryteria wyboru

W związku z przeprowadzonym w 2021 r. naborem wniosków do Priorytetu 1, Kierunku interwencji 1.1 opracowano *Kryteria i zasady rozdziału dotacji*. W dokumencie tym określono dwa typy kryteriów podziału:

- kryterium demograficzne (wg liczby ludności);
- kryterium czytelników (liczba czytelników na 100 mieszkańców).

Respondenci badania ilościowego zostali poproszeni o odniesienie się do wyżej wskazanych kryteriów. Rozkład odpowiedzi pokazuje poniższy wykres.

Wykres 15. Ocena kryteriów podziału dotacji w Priorytecie 1, Kierunku interwencji 1.1 NPRCz 2.0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=110.

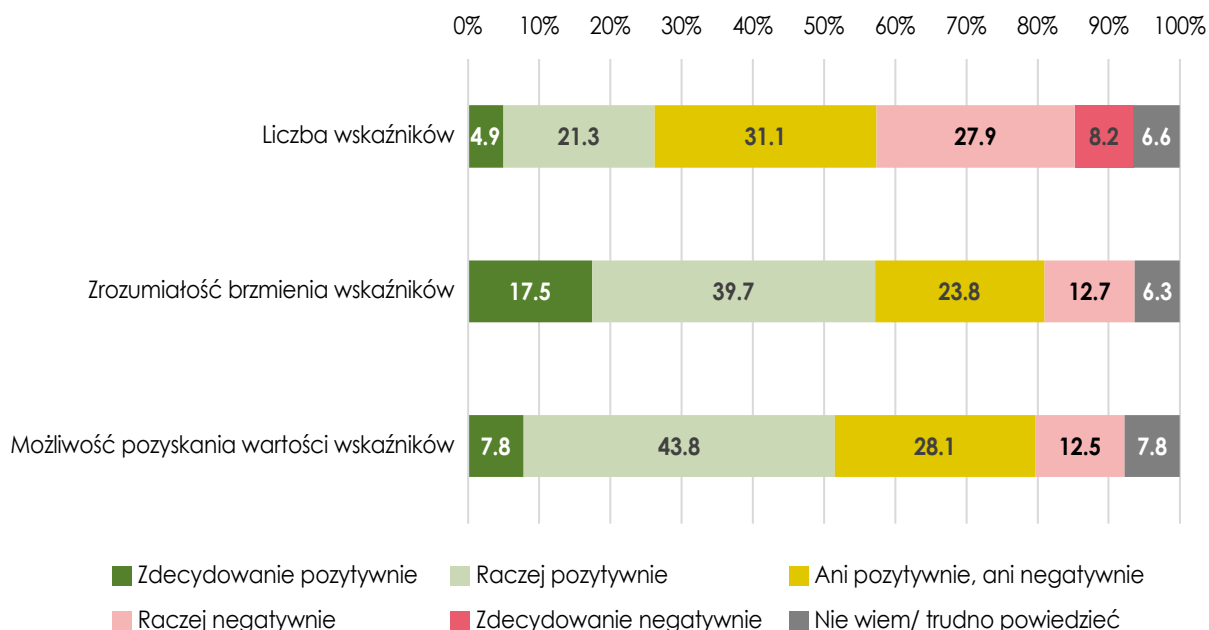
Obydwa kryteria zostały ocenione bardzo podobnie i respondenci w zasadzie nie różnicowali swoich odpowiedzi. Ponad połowa badanych oceniła te kryteria pozytywnie (łącznie odpowiednio 56%, 55,2%), zaś dla kolejnych 22% nie są one ani pozytywne, ani negatywne. Oceny negatywne wyraziło ok. 13% badanych. Nie jest to więc element schematu wsparcia, który wymaga modyfikacji.

Wskaźniki

Regulamin konkursu¹⁴⁰ określił także wskaźniki przewidywanych rezultatów realizowanych działań. W wykazie znalazło się łącznie 17 wskaźników, które zostały wyświetlone respondentom badania ilościowego z prośbą o ocenę pod kątem trzech kryteriów widocznych na poniższym wykresie.

¹⁴⁰ Regulamin konkursu zatwierdzony 6 lipca 2021 r.

Wykres 16. Ocena wykazu wskaźników w ramach Priorytetu 1, Kierunku interwencji 1.1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=110.

Najbardziej krytycznie oceniona została liczba wskaźników, gdyż w tym aspekcie padło więcej ocen negatywnych (łącznie 36,1%) niż pozytywnych (26,2%). Również uczestnicy badania jakościowego wskazywali, że wskaźników jest stosunkowo dużo, w związku z czym monitorowanie będzie czasochłonne. Problemem jest też to, że biblioteki nie oddzielają książek zakupionych ze środków Programu od tych zakupionych ze środków własnych, więc określenie tego udziału będzie utrudnione. Pod względem zrozumiałości brzmienia wskaźników oraz możliwości pozyskania przez beneficjentów ich wartości oceny były raczej pozytywne (łącznie ponad 50% ocen pozytywnych i ok. 25% obojętnych). W ocenie ewaluatorów założona liczba wskaźników – choć faktycznie stosunkowo duża w porównaniu z wysokością dotacji – jest uzasadniona, gdyż służyć będzie ocenie osiągniętych produktów i rezultatów. Nie rekomendujemy więc zmian w tym zakresie.

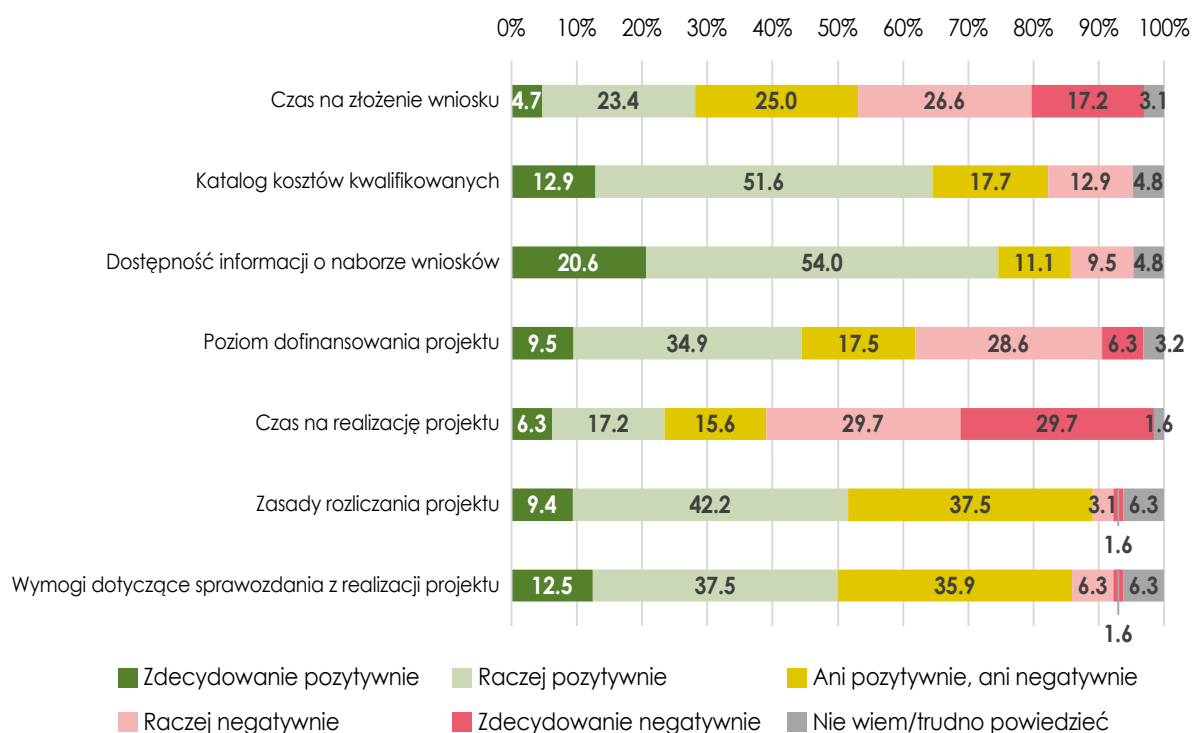
Pozostałe elementy schematu wsparcia

W ramach oceny schematu wsparcia oceniano także kilka innych elementów, w tym:

- czas na złożenie wniosku;
- koszty kwalifikowane;
- dostępność informacji o naborze;
- poziom dofinansowania;
- czas na realizację projektu;
- zasady rozliczania projektu;
- wymogi dotyczące sprawozdawczości.

Wyniki tych ocen zostały przedstawione zbiorczo na poniższym wykresie.

Wykres 17. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Priorytetu 1, Kierunku interwencji 1.1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=110.

Potencjalni beneficjenci Kierunku interwencji 1.1 nie mieli większych zastrzeżeń dotyczących **katalogu kosztów kwalifikowanych** (64,5% ocen pozytywnych, 12,9% negatywnych). Pozytywnie oceniono także **dostępność informacji o naborach**, które są podawane na stronach internetowych operatorów, a dodatkowo udostępniane m.in. przez portale kierowane do bibliotek, szkół i przedszkoli. Wiadomości w sprawie naborów są dostępne, a żaden z rozmówców w trakcie badań jakościowych nie skarżył się, że nie mógł dotrzeć do informacji potrzebnych do złożenia wniosku o dofinansowanie. Co więcej, wśród wiadomości o naborach znajdują się wykazy najczęściej zadawanych pytań (FAQ), co sprawia, że łatwiej odnaleźć odpowiedzi na wątpliwości nasuwające się potencjalnym wnioskodawcom. W przypadku zasad **rozliczenia projektów** oraz wymogów dotyczących **sprawozdawczości** oceny negatywne stanowiły poniżej 10%.

Należy jednak zwrócić uwagę na dwa aspekty, które ocenione zostały negatywnie i które dotyczą czasu na złożenie wniosku oraz czasu na realizację projektów. W pierwszym przypadku 43,8% potencjalnych beneficjentów oceniło ten czas negatywnie i jest to związane z naborem ogłoszonym w sierpniu 2021 r. Taka sytuacja wynika przede wszystkim ze stosunkowo późnego zatwierdzenia Programu (czerwiec 2021), co sprawiło, że pierwsze konkursy mogły zostać ogłoszone dopiero w drugiej połowie roku. Warto jednak zwrócić uwagę, by w miarę możliwości wydłużać terminy składania wniosków w naborach. Jeszcze bardziej krytycznie oceniony został czas na realizację projektów – blisko 60% przedstawicieli bibliotek oceniło to negatywnie. Jest to również pole do rozważenia przez Operatora.

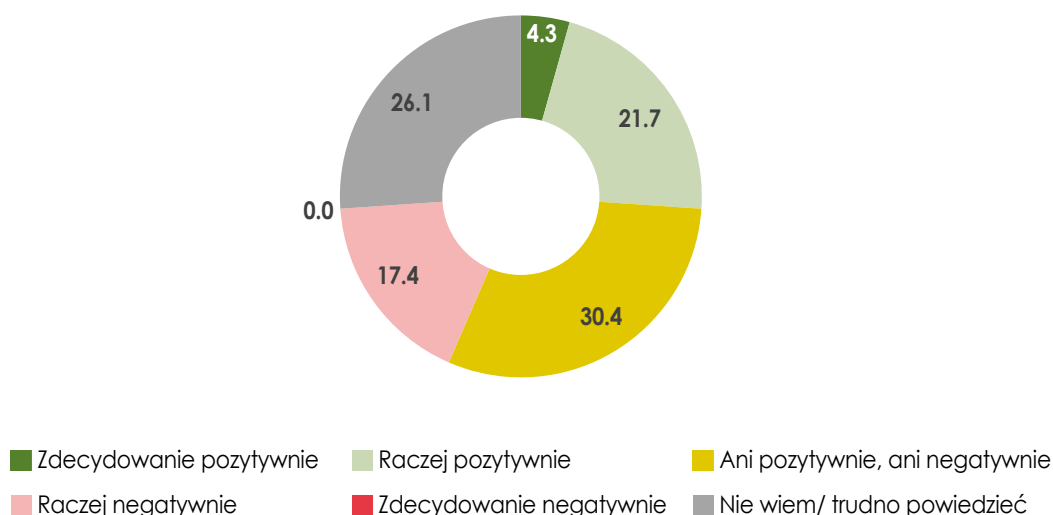
Priorytet 2

Na pytania dotyczące oceny schematu wsparcia w Priorytecie 2 NPRCz 2.0 odpowiadali tylko przedstawiciele bibliotek publicznych mających siedzibę w gminach liczących mniej niż 100 tys. mieszkańców.

Wkład własny

W przypadku Priorytetu 2 poziom wkładu własnego (od 15% do 35% kosztów całkowitych projektu) również jest zależny od poziomu dochodu gminy, co także budziło pewne zastrzeżenia ze strony potencjalnych beneficjentów.

Wykres 18. Ocena wkładu własnego w Priorytecie 2

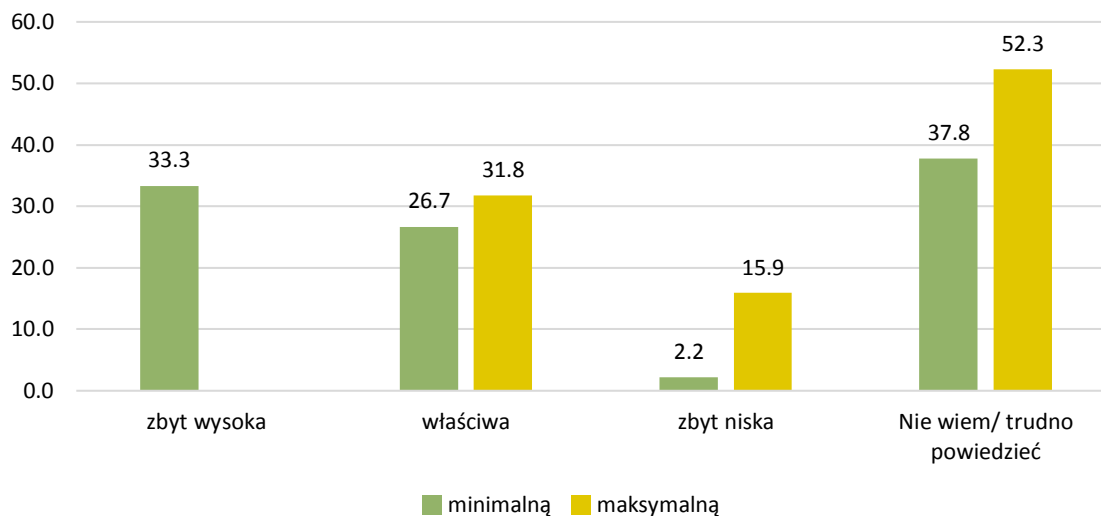
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

17,4% badanych oceniło „raczej negatywnie” zasadę premiującą gminy o niskich dochodach aplikujące o wsparcie w ramach Priorytetu 2. W trakcie badań jakościowych wskazywano także, że nastąpiła zmiana w stosunku do NPRCz 2016–2020, związana z brakiem możliwości wniesienia wkładu własnego rzeczowego. W opinii ewaluatorów – podobnie jak w przypadku Priorytetu 1 – założone w NPRCz 2.0 skoncentrowanie wsparcia na gminach o najmniejszym dochodzie jest uzasadnione i trafne w stosunku do diagnozy głównych problemów czytelnictwa w Polsce.

Wysokość dofinansowania

Jedna trzecia potencjalnych beneficjentów Priorytetu 2 oceniła, że minimalna kwota dofinansowania projektów jest zbyt wysoka. Kolejne 26,7% oceniło, że jest właściwa, a kolejne 37,8% nie miało na ten temat zdania. W przypadku oceny kwoty maksymalnej ponad połowa badanych nie miała zdania (52,3%), a jedynie dla 15,9% jest ona zbyt niska. Sugerujemy więc rozważenie możliwości zmniejszenia minimalnej kwoty dofinansowania projektów infrastrukturalnych.

Wykres 19. Ocena wysokości dofinansowania w Priorytecie 2

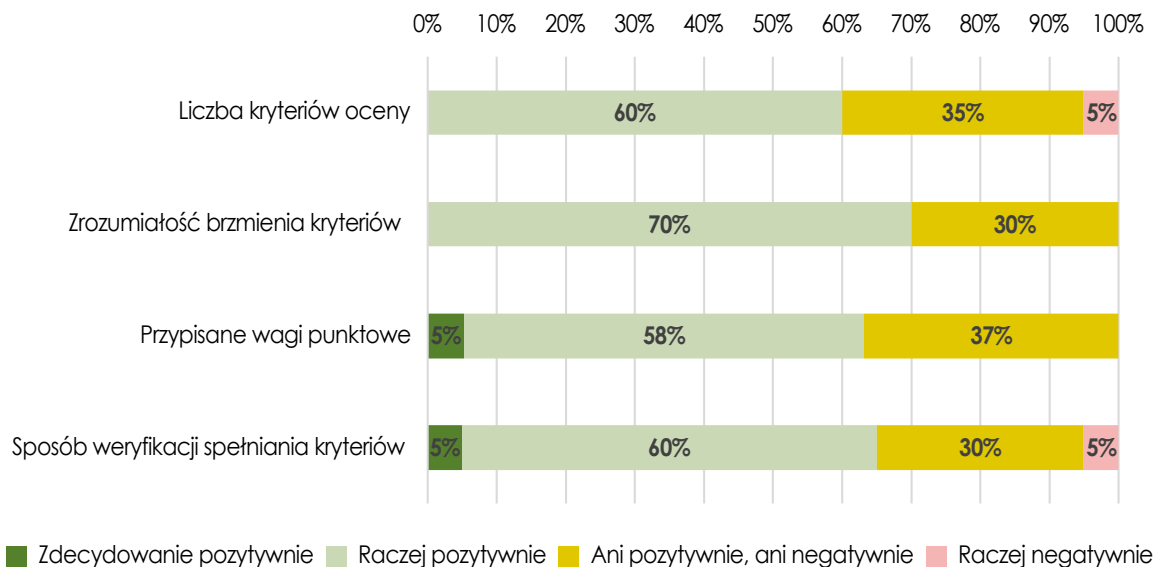

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

Kryteria oceny wniosków

Kryteria oceny wniosków zostały ocenione bądź umiarkowanie pozytywnie (od 57,9% do 70%), bądź obojętnie (od 30% do 36,8%). Innych odpowiedzi udzieliła marginalna liczba badanych. W związku z tym nie rekomendujemy zmian pod tym kątem.

Wykres 20. Ocena kryteriów oceny wniosków w ramach Priorytetu 2

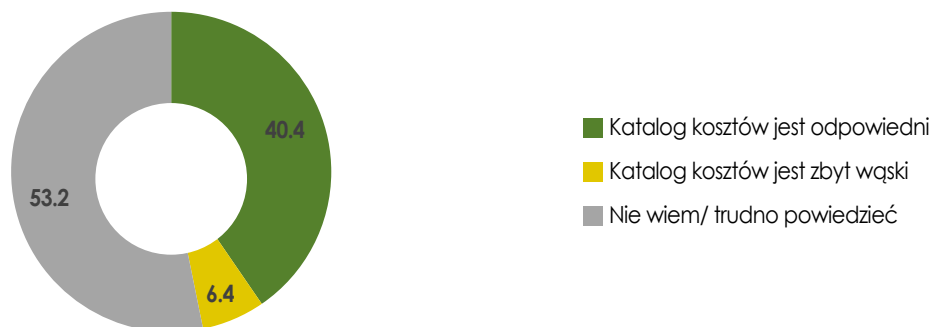

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

Koszty kwalifikowane

Kwestia kosztów kwalifikowanych wiąże się z trafnością zakresu wsparcia do faktycznych potrzeb beneficjentów, co zostało opisane w poprzedniej części tego rozdziału. Poniższy wykres przedstawia rozkład odpowiedzi potencjalnych beneficjentów Priorytetu 2 na pytanie o ocenę katalogu kosztów kwalifikowanych.

Wykres 21. Ocena zakresu kosztów kwalifikowanych w Priorytecie 2

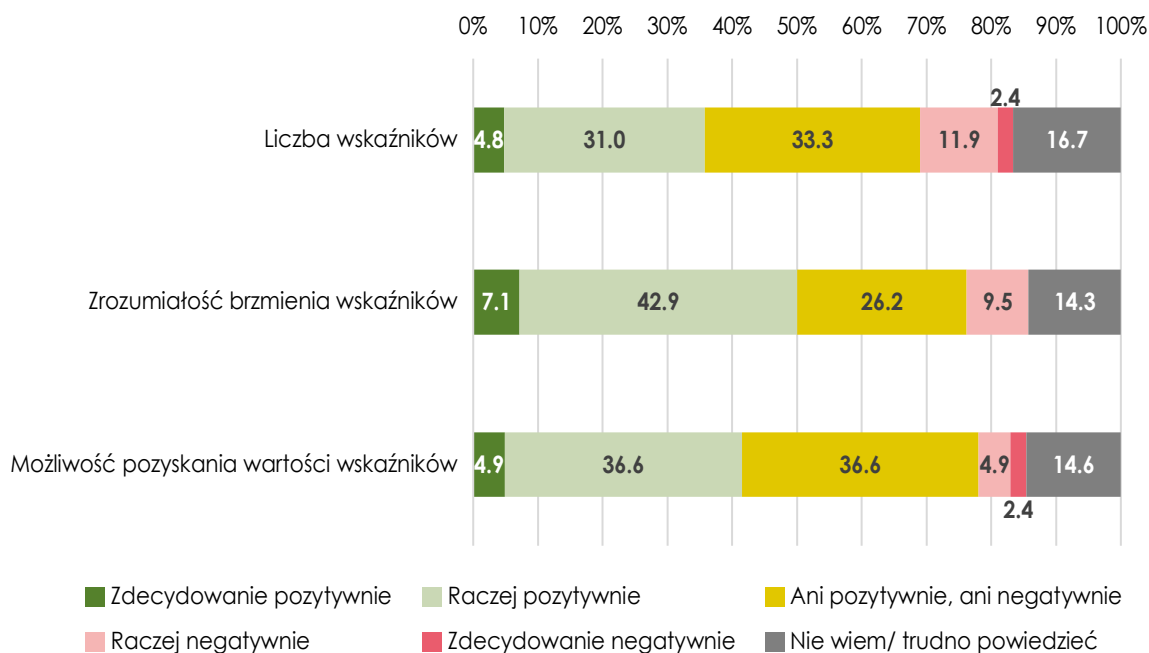
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

Ponad połowa badanych nie ma zdania na temat katalogu kosztów kwalifikowanych, zaś kolejne 40% ocenia go jako odpowiedni. Warto jedynie wskazać, że w opinii uczestników zogniskowanych wywiadów grupowych w poprzedniej edycji Programu zakres wydatków był szerszy. Na tym etapie nie ma jednak podstaw, by proponować związane z tym modyfikacje.

Wskaźniki

Podobnie jak w przypadku Priorytetu 1, respondentom wyświetlono katalog wskaźników mierzących efekty wsparcia projektów w ramach Priorytetu 2.

Wykres 22. Ocena wskaźników w Priorytecie 2

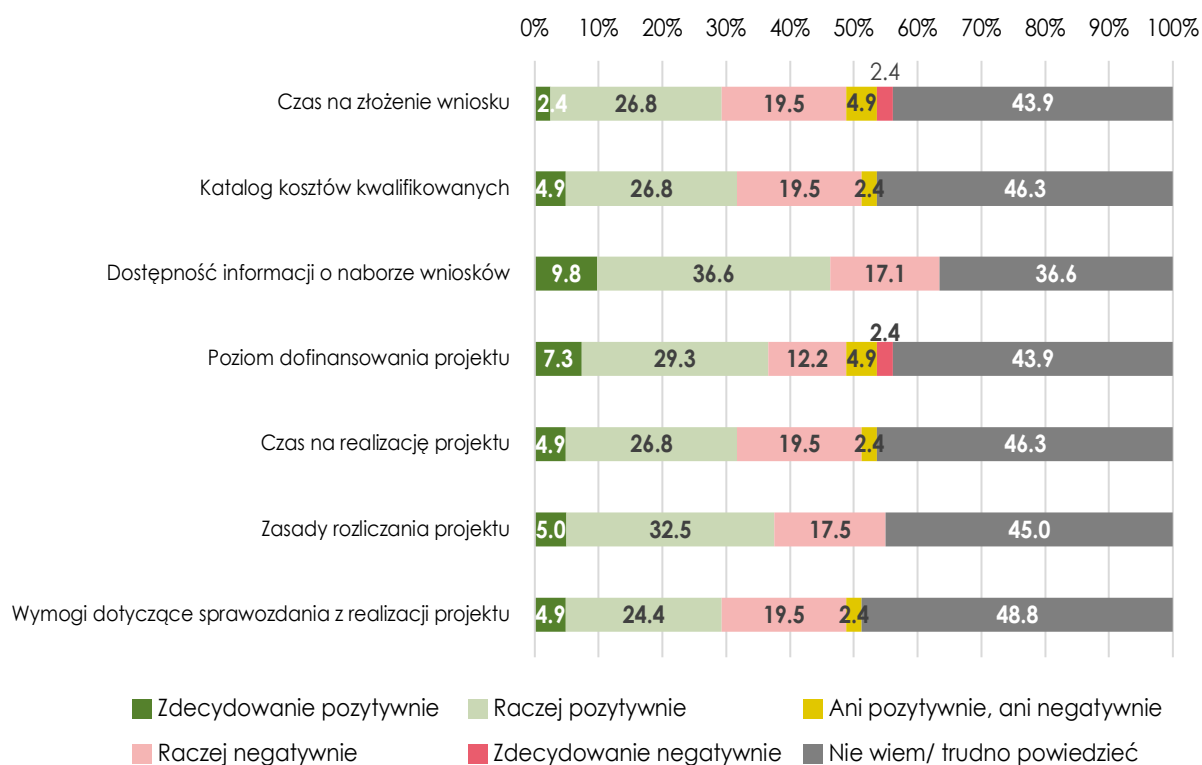
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

Wskaźniki monitorowania są dla większości potencjalnych beneficjentów zrozumiałe, przejrzyste i realistyczne do spełnienia. Oceny pozytywne mieszczą się w przedziale 35–50%, podczas gdy negatywne to maksymalnie niecałe 15%. Zdaniem ewaluatorów, biorąc pod uwagę znaczenie systemu monitorowania postępów dla możliwości bieżącej oceny efektów Programu, należy zachować dotychczasowe założenia i ewentualnie je zmodyfikować na etapie przeglądu śródkresowego.

Pozostałe elementy schematu wsparcia

Podobnie jak w przypadku Priorytetu 1, poniżej przedstawiono ocenę pozostałych elementów schematu wsparcia w ramach Priorytetu 2.

Wykres 23. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Priorytetu 2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=67.

Wyniki odpowiedzi na pytanie o poszczególne elementy pokazują jednoznacznie, że potencjalni beneficjenci Priorytetu 2 nie mają jeszcze wyrobionego zdania na ten temat. Odsetek odpowiedzi „nie wiem/ trudno powiedzieć” waha się od 36,6% do 48,8%. Wśród pozostałych respondentów dominują odpowiedzi umiarkowanie pozytywne (od 24,4% do 36,6%) lub obojętne (od 12,2% do 19,5%).

Podsumowując, można stwierdzić, że ani wyniki badania ilościowego, ani opinie z wywiadów jakościowych nie sugerują, by na tym etapie potrzebne były zmiany związane ze schematem wsparcia. Ewaluatorzy popierają założenie dotyczące priorytetowego finansowania gmin o najniższym dochodzie, a także stosunkowo rozbudowanego wykazu wskaźników. Warto jedynie rozważyć drobne modyfikacje przy wybranych elementach schematu wsparcia, np. obniżenie minimalnej wartości dofinansowania.

Priorytet 3, Kierunek interwencji 3.1

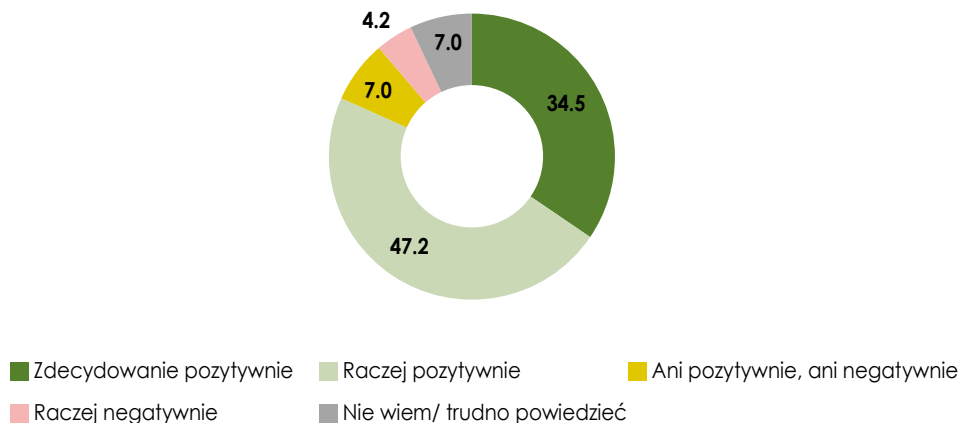
Wsparcie w ramach Kierunku interwencji 3.1, skierowanego do placówek wychowania przedszkolnego, jest instrumentem o stosunkowo prostym schemacie. Stąd też respondenci – przedstawiciele przedszkoli – ocenili ten Kierunek interwencji pod kątem nieco mniejszej liczby kryteriów niż choćby w przypadku bibliotek publicznych.

Wysokość dofinansowania

Najbardziej istotny element wsparcia z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.1 to zasady dotyczące wysokości dofinansowania. NPRCz 2.0 określa, że kwota dofinansowania zależy od liczby dzieci w placówce i wynosi:

- do 25 dzieci – 1,5 tys. zł;
- do 75 dzieci – 2,5 tys. zł;
- od 76 dzieci – 3 tys. zł.

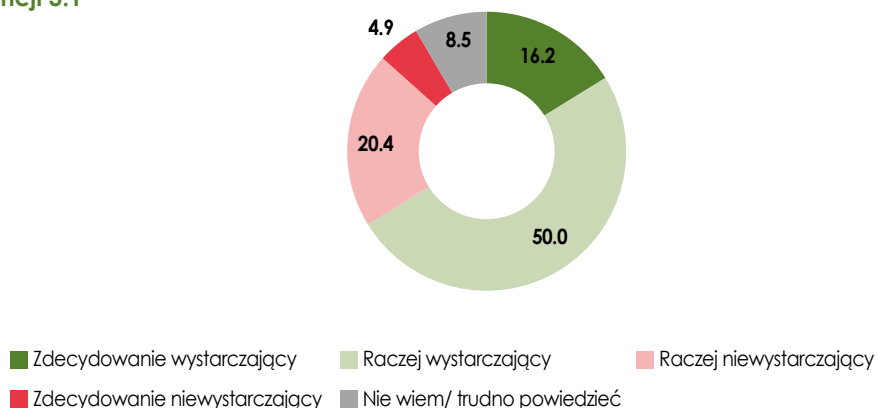
Wykres 24. Ocena zasady dotyczącej wysokości dofinansowania w Kierunku interwencji 3.1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=142.

Zdecydowana większość respondentów oceniła tę zasadę jako pozytywną, z czego aż 34,5% jako zdecydowanie pozytywną. Jedynie 4,2% uznało ją za raczej negatywną.

Wykres 25. Poziom dofinansowania projektów z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.1

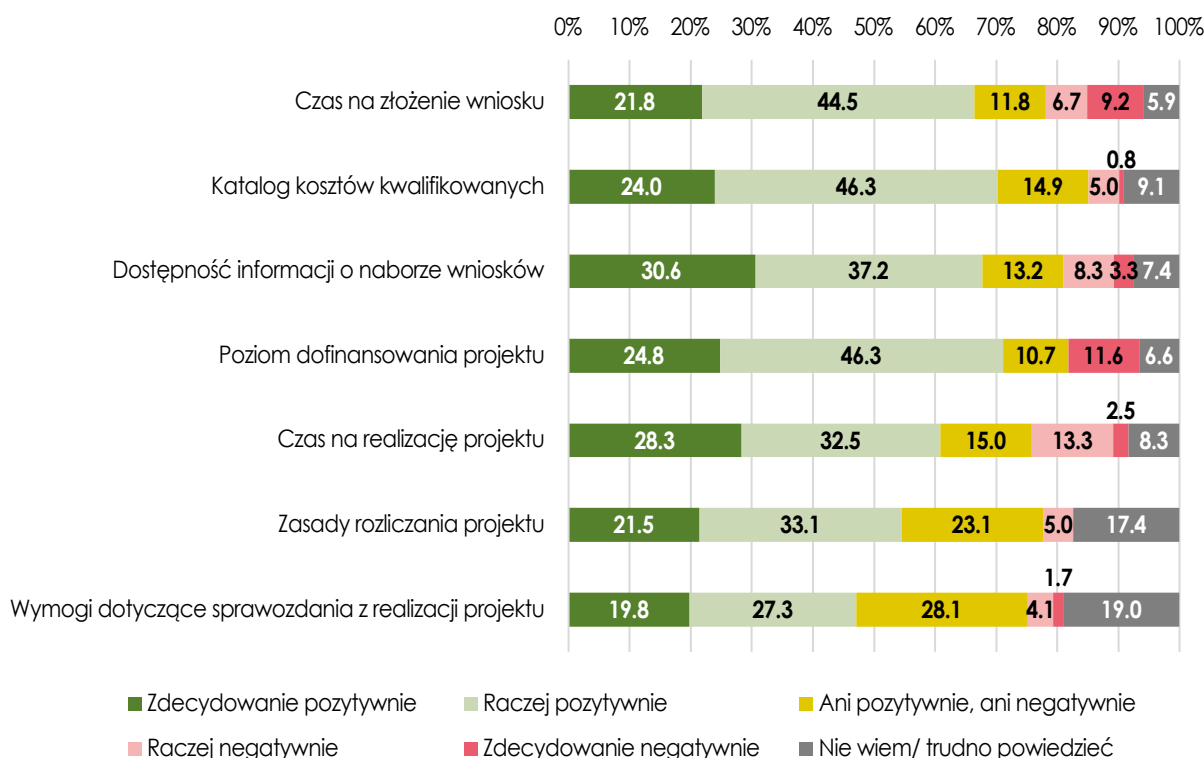
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=142.

Ci sami respondenci zostali jeszcze zapytani, czy z ich punktu widzenia taki poziom wsparcia jest wystarczający. W tym przypadku przeważały oceny pozytywne (66,2% odpowiedzi, że raczej lub zdecydowanie wystarczające), jednak równocześnie dla co czwartego badanego takie dofinansowanie było niewystarczające. W uzasadnieniu oceny wskazywano na sytuację, w której w danej placówce brakuje jednego dziecka, żeby znaleźć się w wyższym progu, co wiąże się z brakiem możliwości otrzymania większej dotacji. Inne sytuacje mają miejsce w przypadku bardzo dużych przedszkoli, do których uczęszcza kilkaset dzieci i wówczas środki są takie same jak w przypadku 76 dzieci.

Ewaluatorzy zdają sobie sprawę, że w przypadku progów należy postawić arbitralnie granice przedziałów, więc tego typu sytuacje będą się zawsze pojawiały. Sugeruje się więc rozważenie rozwiązania, w którym ustalony zostanie przelicznik na jedno dziecko i dotacja będzie równa iloczynowi stawki i liczby dzieci w placówce. Takie rozwiązanie także nie jest pozbawione wad, gdyż zmniejszy nacisk na wspieranie małych placówek i może doprowadzić do nieprawidłowości przy podawaniu liczby dzieci, jednak wydaje się warte rozważenia.

Pozostałe elementy schematu wsparcia

Wykres 26. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Kierunku interwencji 3.1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=121.

Respondenci odnosili się także do tych samych 7 elementów schematu wsparcia, co badani w pozostałych priorytetach. Te oceny były pozytywne. W przypadku zasad rozliczania projektów i wymogów dotyczących sprawozdawczości pojawiły się nieco

wyższe odsetki osób, którym ciężko jeszcze je ocenić, co jest całkowie zrozumięte na tym etapie realizacji projektów. Oceny zdecydowanie pozytywne wynoszą od 19,8% do 30,6%, zaś raczej pozytywne to kolejne 27,3–46,3%. Oceny zdecydowanie negatywne pojawiają się jedynie w przypadku omówionego wcześniej poziomu dofinansowania oraz dostępności informacji o naborze, choć w tym ostatnim przypadku odsetek ten jest niewielki (3,3% ocen zdecydowanie negatywnych oraz 8,3% ocen raczej negatywnych).

W związku z tym ewaluatorzy w odniesieniu do pozostałych elementów schematu wsparcia nie rekomendują modyfikacji na tym etapie.

Priorytet 3 Kierunek interwencji 3.2

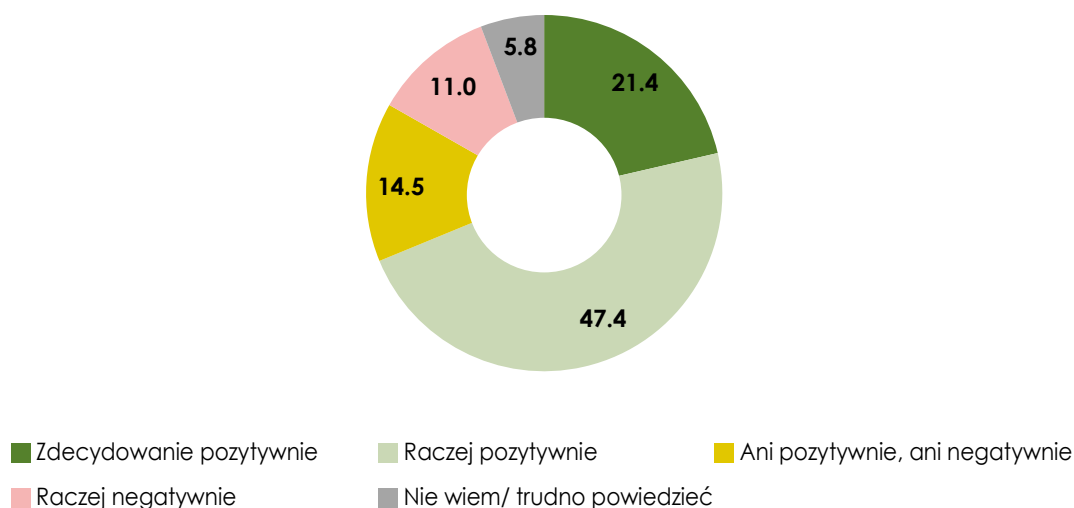
W przypadku Kierunku interwencji 3.2, w którym beneficjentami są szkoły, schemat wsparcia jest równie mało skomplikowany jak w przypadku Kierunku interwencji 3.1 przeznaczonego dla przedszkoli.

Wysokość dofinansowania

Kwota dofinansowania powiela podstawowe założenia z Kierunku interwencji 3.1, czyli wyznaczono przedziały według liczby uczniów w poszczególnych placówkach i na tej zasadzie przyznawane jest wsparcie. Poszczególne przedziały wyglądają następująco:

- do 70 uczniów – 3 tys. zł;
- od 71 do 170 uczniów – 4 tys. zł;
- od 170 uczniów – 12 tys. zł.

Wykres 27. Ocena zasady dotyczącej wysokości dofinansowania w Kierunku interwencji 3.2

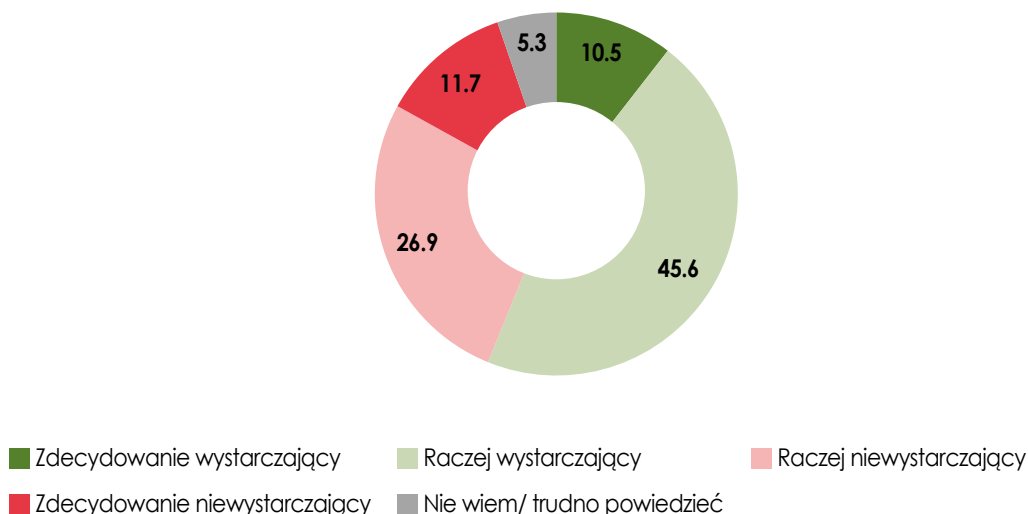

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=264.

W badaniu ilościowym zasada ta została oceniona jako pozytywna. Łącznie aż 68,8% badanych wskazało odpowiedzi „raczej pozytywnie” lub „zdecydowanie pozytywnie”. Co dziewiąty respondent (11%) ocenił tę zasadę negatywnie. W uzasadnieniu do tej oceny wskazywano, że istnieje duża różnica pomiędzy

wsparciem szkoły, do której uczęszcza 160–170 uczniów (4000 zł), a takimi, do których chodzi o 10 uczniów więcej (12 000 zł).

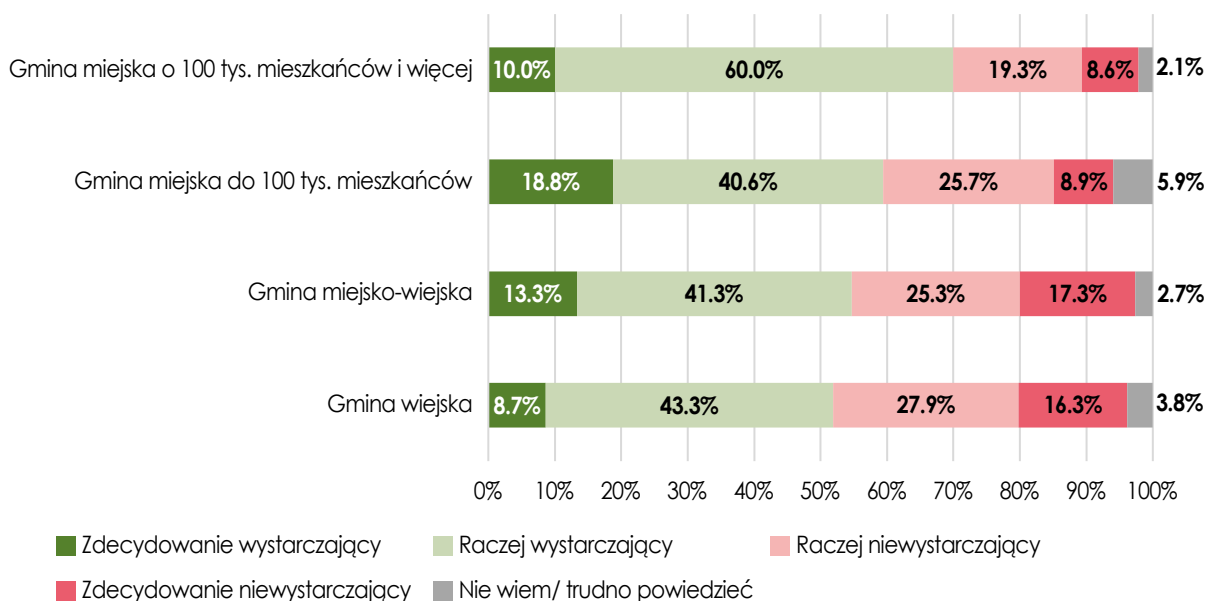
Wykres 28. Poziom dofinansowania projektów z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=264.

Dla większości badanych poziom dofinansowania jest wystarczający, jednak jest też stosunkowo spora grupa szkół, dla których taka kwota jest niewystarczająca (38,6% badanych, z czego 11,7% w stopniu zdecydowanym). Największy odsetek szkół, dla których poziom dofinansowania jest niewystarczający, występuje w gminach wiejskich (łącznie 44,2% odpowiedzi raczej niewystarczający i zdecydowanie niewystarczający) oraz miejsko-wiejskich (łącznie 42,6%). Pokazuje to poniższy wykres.

Wykres 29. Poziom dofinansowania projektów z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.2 – według wielkości gmin

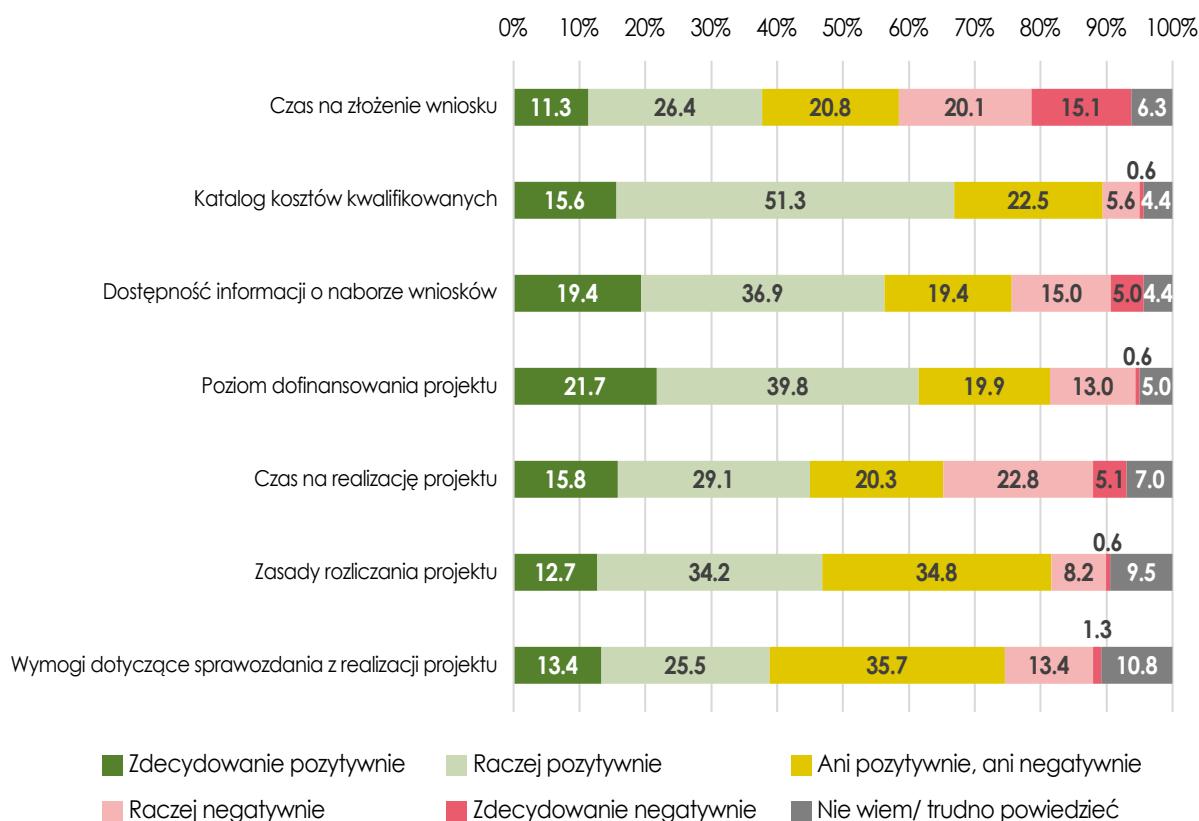
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=264.

Podobnie jak w przypadku Kierunku interwencji 3.1, ewaluatorzy uważają, że wyznaczanie przedziałów dofinansowania nie jest optymalne, gdyż rodzi różnego rodzaju kontrowersje i poczucie niesprawiedliwości. Warto rozważyć dodanie na etapie przygotowywania kolejnej edycji Programu 2–3 przedziałów i przypisanie im nowych wartości finansowych, tak żeby zmniejszyć występujące obecnie różnice pomiędzy kolejnymi przedziałami.

Pozostałe elementy schematu wsparcia

Pozostałe 7 elementów schematu wsparcia przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 30. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Kierunku interwencji 3.2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=264.

Oceny przedstawicieli szkół są w większości pozytywne. Najwięcej opinii krytycznych pojawia się w przypadku oceny czasu potrzebnego na złożenie wniosku. To prawdopodobnie następstwo naboru ogłoszonego w sierpniu z terminem składania wniosków na początku września. Czas ten został oceniony jako zbyt krótki, a co istotne – przełom sierpnia i września to w szkołach okres bardzo angażujący, w związku z czym złożenie wniosku o dofinansowanie było utrudnione. Podobnie jak w przypadku naboru w Priorytecie 1, spowodowane to było późnym zatwierdzeniem Programu i koniecznością uruchomienia środków z budżetu państwa do końca września, jednak warto pamiętać, by nabory były ogłaszane w nieco spokojniejszych dla szkół okresach i żeby terminy na złożenie wniosków były dłuższe, co sprzyjać powinno wyższej jakości wniosków.

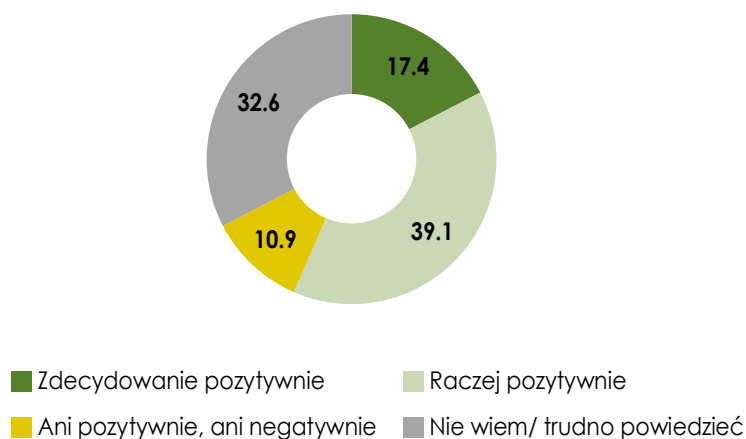
Priorytet 4

W badaniu ilościowym na pytania dotyczące Priorytetu 4 odpowiedzi udzielali jedynie przedstawiciele bibliotek znajdujących się w gminach liczących poniżej 100 tys. mieszkańców.

Wkład własny

Oceny wkładu własnego oceniane są przez respondentów pozytywnie. Około jedna trzecia nie ma wyrobionego zdania na ten temat. Również ewaluatorzy nie mają zastrzeżeń co do zasady wkładu własnego i dofinansowania, które może wynieść aż do 90%. Tak wysoki poziom to instrument służący wyraźnemu zachęcaniu bibliotek do aktywnego włączania się w życie społeczności lokalnych i realizowania nowych ról i funkcji. Jest to uzasadnione z punktu widzenia celów Priorytetu 4.

Wykres 31. Ocena wkładu własnego w Priorytecie 4

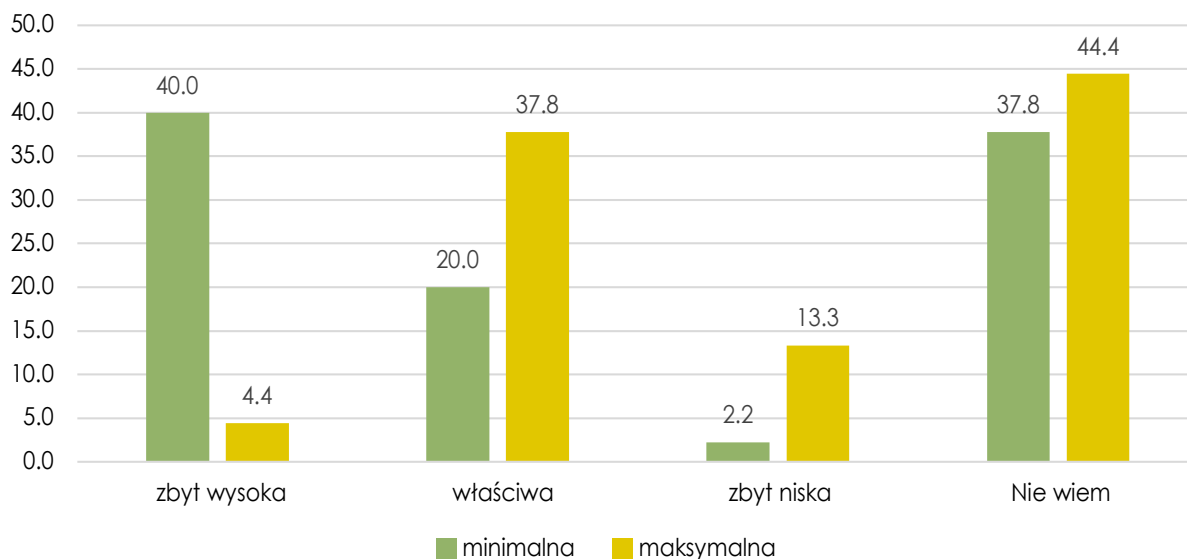
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=60.

Wartość dofinansowania

W ramach Priorytetu 4 w przypadku oceny minimalnej wysokości dofinansowania 37,8% badanych nie miało jeszcze wyrobionej opinii na ten temat. Pozostali oceniali, że minimalna wysokość dofinansowania jest zbyt wysoka i wyrażali tym samym pogląd, że z ich punktu widzenia projekty mogłyby mieć mniejszy zakres i niższą wartość.

W przypadku oceny wysokości maksymalnej dotacji prawie połowa badanych (44,4%) nie miała zdania. Wśród pozostałych 37,8% uważało, że wysokość ta jest odpowiednia, a 13,3%, że jest zbyt niska. Z punktu widzenia tych ostatnich projekty mogłyby być więc większe i o większej wartości.

Wykres 32. Ocena minimalnej i maksymalnej wartości dofinansowania

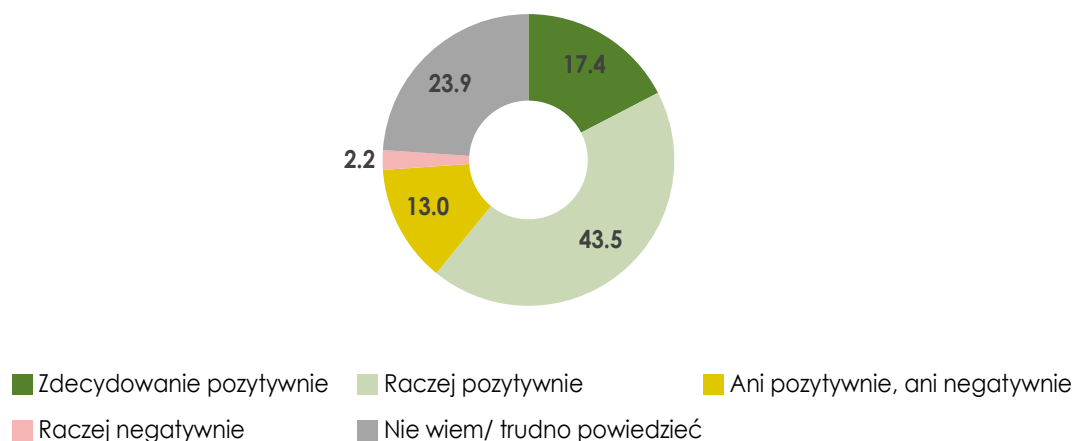

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=60.

Trwałość

W przypadku Priorytetu 4 okres minimalnej trwałości projektów został określony na 3 lata. Dla zdecydowanej większości badanych przedstawicieli bibliotek okres ten jest korzystny bądź nie mają na ten temat zdania. Oceny negatywne zostały przyznane w pojedynczych przypadkach. W przeciwieństwie do omawianego wcześniej Priorytetu 2, biblioteki nie mają obaw związanych z przejęciem efektów projektów przez inne instytucje samorządowe, co wynika z innego (nie infrastrukturalnego) charakteru realizowanych projektów.

Wykres 33. Ocena zasad trwałości w Priorycie 4

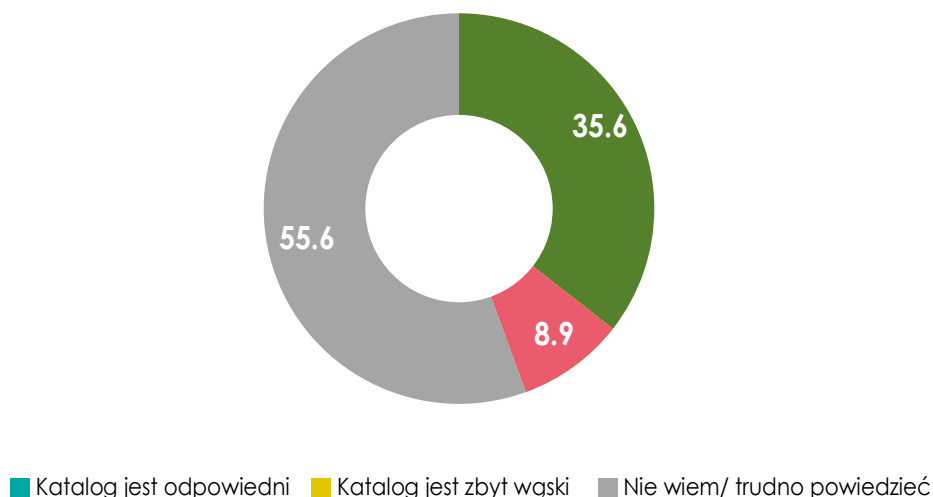

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=60.

Koszty kwalifikowane

Również w przypadku kosztów kwalifikowanych przedstawiciele bibliotek nie zgłaszali istotnych zastrzeżeń. Dla większości z nich jest zbyt wcześnie, by mogli ocenić ten aspekt schematu wsparcia i będzie to możliwe zapewne dopiero na etapie przeglądu śródkresowego. Większość respondentów (55,5%) nie ma zatem określonego zdania na ten temat. Dla pozostałych 35,6% badanych zakres kosztów kwalifikowanych jest odpowiedni, a niespełna 10% ocenia go jako zbyt wąski.

Wykres 34. Ocena katalogu kosztów kwalifikowanych w Priorytecie 4

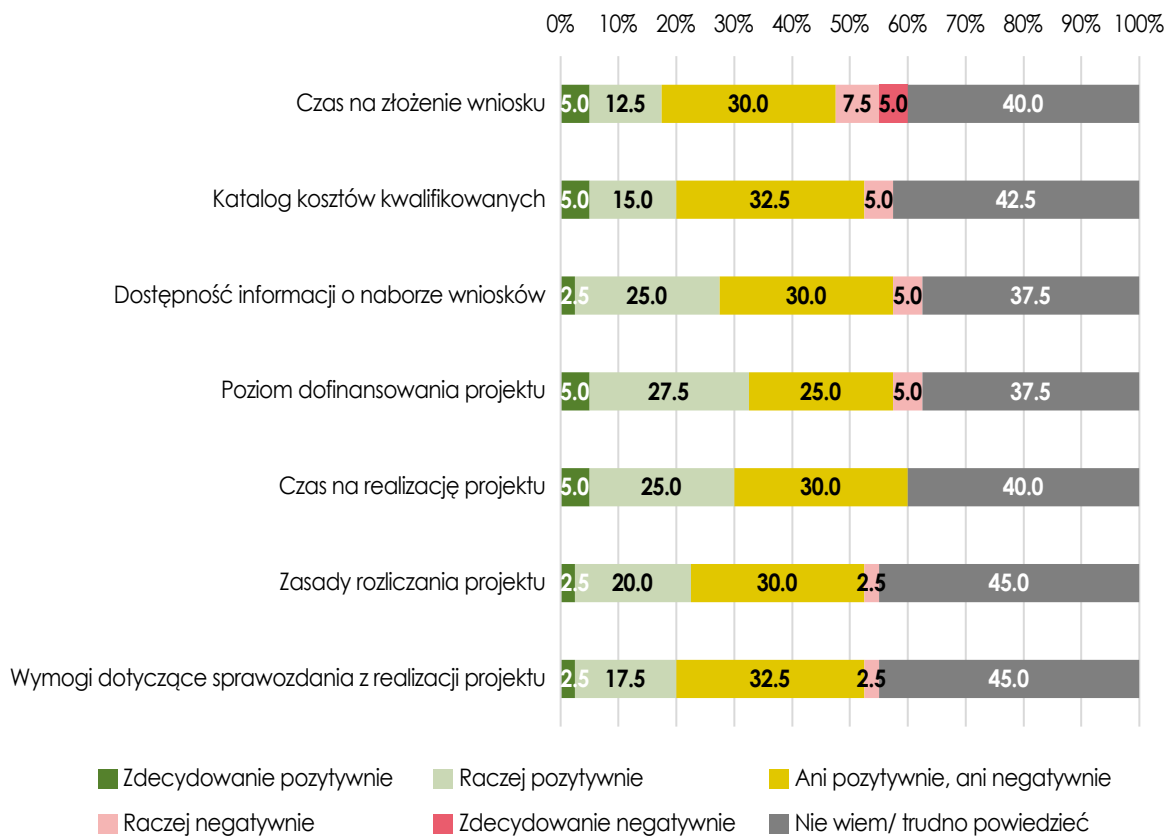

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=60.

Pozostałe elementy schematu wsparcia

Podobnie jak w przypadku Priorytetu 2, respondenci będący przedstawicielami bibliotek z gmin liczących poniżej 100 tys. mieszkańców często nie mieli zdania na temat poszczególnych elementów schematu wsparcia. Jest to kwestia, która będzie łatwiejsza do oceny, gdy projekty zaczną być realizowane i wejdą w kolejne etapy. W przypadku niemal wszystkich elementów (oprócz czasu na złożenie wniosku o dofinansowanie) odsetek respondentów oceniających je negatywnie wynosił maksymalnie 5%. Również analiza przeprowadzona przez ewaluatorów nie wykazała potrzeby jakichkolwiek modyfikacji schematu, jednak należy założyć, że taka konieczność pojawi się po dokonaniu przeglądu śródkresowego.

Wykres 35. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Priorytetu 4

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI, n=60.

Podsumowując, należy stwierdzić, że NPRCz 2.0 jest oceniany jako stosunkowo przyjazny z punktu widzenia beneficjentów, choć pełna ocena będzie możliwa na etapie przeglądu śródkresowego, gdyż poziom zaawansowania realizacji projektów jest zbyt krótki, by móc ocenić wszystkie aspekty. Warto również wydłużyć czas na składanie wniosków o dofinansowanie. Tym niemniej w trakcie wywiadu grupowego padło stwierdzenie, że proces aplikowania, realizacji i rozliczania projektu jest dużo łatwiejszy niż w przypadku funduszy europejskich.

3.6 Działania wspierające czytelnictwo realizowane w Polsce i za granicą

Pytanie badawcze: *Jakie działania wspierające czytelnictwo są realizowane w Polsce i za granicą? Na jakie potrzeby odpowiadają te działania? Jakie są ich efekty? Jakie wnioski z realizacji tych działań można wykorzystać w NPRCz 2.0?*

W wielu krajach prowadzone są działania wspierające czytelnictwo. Przykładami europejskich polityk proczytelniczych i programów publicznych są programy promocji czytelnictwa (np. portugalski *Plano Nacional de Leitura 2017–2027* czy litewski *Skaitymo skatinimo 2019–2024 metų programa*), plany rozwoju bibliotek (np. czeska *Koncepcje rozvoje knihoven 2021–2027* czy irlandzka *Public Library Strategy 2018–2022*), a także kampanie ogólnokrajowe (np. francuska *Des Journées Nationales d'Action contre l'Illettrisme* czy chorwacka *Godini čitanja 2021*).

Polska ma bogate doświadczenia w zakresie kampanii i programów wspierających czytelnictwo, wśród których należy wymienić następujące inicjatywy: Cała Polska Czyta Dzieciom (2001–obecnie), Biblioteki sąsiedzkie (2012–2018), Noc bibliotek (2015–obecnie), CZYTAJ.PL (2017–obecnie), Czytaj! Zobacz więcej (2012, 2016), Jak nie czytam, jak czytam (2016–2019), Mała książka – wielki człowiek (2017–obecnie), Kraszewski. Komputery dla bibliotek (2012–obecnie), Nie czytasz, nie idę z Tobą do łóżka (2011, 2017). Nowszym zjawiskiem są inicjatywy związane z książkami w mediach społecznościowych – tzw. BookTube – przykładami są kanały Zaksiązkowane (91,4 tys. subskrybentów) czy Dr Book (29,8 tys. subskrybentów).

W ramach badania zrealizowano studia przypadku 8 programów, żeby przyjrzeć się różnym formom wspierania czytelnictwa mogącym stanowić tło lub porównanie. Wśród analizowanych programów znalazły się trzy programy polskie oraz pięć zagranicznych.

Programy polskie	Programy zagraniczne
<p>Program Rozwoju Bibliotek (2009–2015)</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Polsko-Amerykańska Fundacji Wolności, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego w partnerstwie z Fundacją Billa i Melindy Gatesów</p>	<p>LUKUINTO – Joy of Reading Programme (2012–2015), Finlandia</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Ministerstwo Edukacji i Kultury oraz Wydział Nauk Humanistycznych i Wydział Edukacji na Uniwersytecie w Oulu</p>
<p>1000 powodów, by czytać (2016–obecnie)</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Empik</p>	<p>Living Libraries Infrastructure Program (2014–obecnie), Australia</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Samorząd australijskiego stanu Victoria, Departament Środowiska, Gruntów, Wód i Planowania</p>
<p>Spółdzielnia Otwartej Edukacji w Bibliotece (2019–2022)</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Środki UE (współfinansowanie), Fundacja Centrum Cyfrowe (wdrażanie)</p>	<p>The Strategy for the Development of Libraries in the Czech Republic for 2017–2020, Czechy</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej, Czeska Biblioteka Narodowa</p>
	<p>de Bibliotheek op school (Biblioteka w szkole) (2009–obecnie)</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Reading Foundation, Biblioteka Narodowa</p>
	<p>BookStart in the Netherlands (2009–obecnie)</p> <p>Finansowanie i wdrażanie: Reading Foundation, Biblioteka Narodowa</p>

Działania

Odbiorcami **Programu Rozwoju Bibliotek** były biblioteki publiczne z miejscowości do 20 tys. mieszkańców. Główne działania w ramach programu to: dostawy sprzętu komputerowego, szkolenia dla bibliotekarzy i osób współpracujących z bibliotekami, promocja modernizacji bibliotek (materiały w mediach, ogólnopolskie kongresy bibliotek, portal www.labib.pl), integracja otoczenia instytucjonalnego bibliotek (współpraca z BN, IK, SBP, bibliotekami wojewódzkimi), instytucje, firmy, organizacje i osoby indywidualne zaangażowane we wspieranie bibliotek (m. in. MKiDN – program „Biblioteka+”, Microsoft – udostępnienie bezpłatnego oprogramowania, Orange – bezpłatny internet dla bibliotek, 110 liderów opinii w Krajowym Partnerstwie na rzecz Rozwoju Bibliotek). Obecnie kontynuowane są

działania wspierające trwałość programu, m.in. dalsze sieciowanie bibliotekarzy, promowanie modelowych rozwiązań i wspieranie wykorzystania nowych technologii w działaniach bibliotek. Dodatkowo w 2011 r. przeprowadzono kampanię medialną „Spotkajmy się w bibliotece”.

Program **1000 powodów, by czytać** jest skierowany do bibliotek szkolnych z całej Polski. Od 2016 r. organizowany jest konkurs na prace plastyczne wykonane przez uczniów na zadany temat dotyczący czytelnictwa, następnie odbywa się głosowanie poprzez aplikację mobilną. W konkursie wygrywa szkoła, która zdobędzie najwięcej głosów, a zatem nieodłącznym warunkiem osiągnięcia sukcesu jest szeroko zakrojona kampania nakierowana na zachęcenie jak największej liczby osób do codziennego głosowania. W trakcie trwania konkursu uczniowie, bibliotekarze, nauczyciele i rodzice angażują się w różnego rodzaju akcje – przedstawienia, happeningi, plakaty, ogłoszenia i filmy zamieszczane na stronach internetowych i mediach społecznościowych podmiotów związanych z daną szkołą (lub szerzej – gminą/miastem), które z jednej strony mobilizują daną społeczność do aktywności ukierunkowanej na zdobycie nagród, a z drugiej – promują czytelnictwo, zwłaszcza wśród dzieci. W konkursie zwycięża 5 małych (do 120 uczniów) i 5 dużych szkół, które zdobędą największą liczbę głosów. Nagrodą jest 1 tys. książek dla każdej biblioteki, wybranych wspólnie przez dzieci, rodziców i bibliotekarzy, oraz 45 czytników PocketBook z dostępem do 30 tys. e-booków w aplikacji Empik Go. W zwycięskich szkołach powstają również specjalne kąciki do czytania. Placówki biorące udział w konkursie mogą liczyć także na nagrody pocieszenia – 10 tys. kodów dla nauczycieli na 60-dniowy pełny abonament Empik Go oraz 900 tys. kodów dla rodziców uczniów na 30-dniowy abonament na lektury szkolne. Program jest jedną z niewielu inicjatyw, oprócz NPRCz, wspierających polskie biblioteki szkolne. Warto dodać, że harmonogram konkursu dostosowany do kalendarza roku szkolnego, np. w V edycji zgłoszenia przyjmowano w październiku, wyniki ogłaszano w grudniu, a w lutym książki trafiły do szkół. Książki będące główną nagrodą w konkursie są wybierane przez dzieci (w porozumieniu z rodzicami i bibliotekarzami), które w ten sposób decydują, co chciałyby wypożyczyć ze swojej biblioteki szkolnej. Takie założenie sprzyja temu, aby książki, które trafiają do szkół, były faktycznie czytane. Do wskazania tytułów mają prawo także nauczyciele. Wśród zamówień ze strony nauczycieli w ramach programu znalazły się m. in. pozycje z Biblioteczki Montessori oraz poradniki wychowawcze, uczące, jak najlepiej przekazywać wiedzę dzieciom z dysfunkcjami, np. z zespołem Aspergera czy zespołem nadpobudliwości.

SpotEd / Spółdzielnia Otwartej Edukacji w Bibliotece (2019–2022) to część większego przedsięwzięcia, tj. Spółdzielni Otwartej Edukacji (SpotEd), polegającego na wsparciu otwartej edukacji w polskich szkołach i bibliotekach. Projekt „SpotEd w bibliotece” jest skierowany do bibliotekarek i bibliotekarzy z bibliotek publicznych, szkolnych, akademickich i naukowych, ale także do pracowniczek i pracowników domów kultury, nauczycielek i nauczycieli oraz animatorek i animatorów kultury. Celem jest rozwijanie kompetencji cyfrowych w zakresie tworzenia *online* otwartych zasobów u pracowników bibliotek (także szkół, domów kultury, pracowników NGO prowadzących szkolenia, edukatorów), zachęcanie do tworzenia własnych otwartych zasobów internetowych (w tym zdobywanie wiedzy o zasadach prawa autorskiego, m.in. licencji Creative Commons). Odbiorcy mogą wziąć udział

w kursach internetowych „Otwarta edukacja w bibliotece”, webinarach, a także dołączyć do sieci lokalnych trenerów. Do ich dyspozycji są materiały edukacyjne, w tym publikacja *Przewodnik po metodzie*, zawierająca wskazówki, jak samodzielnie stworzyć otwarte zasoby edukacyjne, zestaw dobrych praktyk, scenariusze warsztatów dotyczących tworzenia otwartych zasobów edukacyjnych oraz animowany film instruktażowy.

BoekStart (Holandia) to jeden z programów wykonawczych holenderskiej narodowej strategii czytania „The Art Of Reading”, który promuje opowiadanie historii i czytanie dzieciom do 4 lat. Jest skierowany do miejsc, w których przebywają małe dzieci, np. żłobków, przedszkoli, szpitali, placów zabaw. Program obejmuje: budowanie motywacji rodziców do czytania w domu na głos i zapoznania się z ofertą bibliotek, tworzenie atrakcyjnych miejsc do czytania w bibliotekach; dostarczenie rodzicom (oraz zapewnienie w bibliotekach) zbioru odpowiednich książek dla niemowląt i małych dzieci (w tym książek elektronicznych); podnoszenie kompetencji personelu dziennych ośrodków opieki dla dzieci poprzez szkolenia z obszaru promocji czytelnictwa i znaczenia czytania w rozwoju dziecka; codzienne czytanie w ośrodkach dziennej opieki dla dzieci oraz współpracę z partnerami w ramach sieci promocji czytelnictwa (samorząd lokalny, służba zdrowia, biblioteka, świetlice dla dzieci). Założenie jest takie, żeby jak najwcześniej wprowadzić dzieci w świat książki – rodzice kilkumiesięcznych dzieci dostają wyprawkę czytelniczą (teczki/walizki zawierające książeczki dla dzieci i broszury dla rodziców o czytaniu), potem dziecku zakłada się kartę biblioteczną, zachęca do korzystania z kącika czytelniczego i organizuje cykliczne spotkania dla rodziców w bibliotece. Biblioteki pomagają też w tworzeniu kącików czytelniczych dla dzieci w żłobkach i innych miejscach opieki, w inicjowaniu dziecięcej biblioteczki, szkoleniu pracowników oraz opracowaniu „planu czytania”. W ramach dodatkowej oferty rodzice mogą skorzystać z konsultacji z doradcą (BookStartcoach), dotyczącej m.in. korzyści z czytania na głos dla rozwijania umiejętności językowych.

De Bibliotheek op school (Holandia) to kolejny program wykonawczy ww. holenderskiej strategii na rzecz czytania, który wspiera współpracę szkół podstawowych, średnich, zawodowych oraz kolegiów nauczycielskich z bibliotekami publicznymi. W ramach programu szkoły budują partnerstwa z bibliotekami, podpisują umowę oraz opracowują plan czytelniczo-medialny (aktualizowany na podstawie wyników corocznego monitoringu) w celu stworzenia optymalnego środowiska czytelniczego i medialnego w szkole. W szkołach ponadpodstawowych w ramach programu co roku realizowane jest badanie pomiaru „klimatu czytelniczego”. Nauczyciele-bibliotekarze mogą wziąć udział w szkoleniach dotyczących promocji czytelnictwa. Dodatkowo można skorzystać z usług konsultanta ds. czytelnictwa, który wspiera szkolnego koordynatora ds. czytelnictwa. W ramach programu działa również portal służący do wyszukiwania książek, korzystania z cyfrowej biblioteki, rejestrowania wypożyczeń, śledzenia nowości. Udział w programie zapewnia też inne korzyści, jak np. jedna karta biblioteczna do biblioteki szkolnej i publicznej, możliwość zwracania książek w obu bibliotekach.

Czeska Strategia rozwoju bibliotek (Koncepcje rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020) ma na celu: rozwój bibliotek jako otwartych centrów

edukacyjnych, kulturalnych, wspólnotowych i opiniotwórczych; wzbogacanie księgozbioru, podnoszenie kompetencji informacyjno-komunikacyjnych czytelników, szkolenie bibliotekarzy; wyposażenie bibliotek w sprzęt, wsparcie infrastruktury teleinformatycznej w bibliotekach, a także budowę nowych bibliotek. Inne (wybrane) działania: rozwijanie ogólnoczeskiego portalu bibliotecznego oraz systemu udostępniania dokumentów cyfrowych przez biblioteki, digitalizacja zbiorów bibliecznych, rozszerzanie edukacyjnej i kulturalnej oferty bibliotek, uatrakcyjnianie przestrzeni i wyposażenia bibliotek jako miejsc „nauki, spędzania wolnego czasu, spotkań i rozwijania kreatywności”, prowadzenie badań i monitoringu.

Australijski program **Living Libraries Infrastructure Program Australia** umożliwia budowę, przebudowę lub modernizację bibliotek publicznych, w tym bibliotek mobilnych, w stanie Victoria. Biblioteki mogą otrzymać dofinansowanie od 10 tys. do 150 tys. dolarów na: tworzenie kreatywnych, innowacyjnych przestrzeni do działań aktywizujących społeczność; poprawę dostępu do usług bibliecznych dla społeczności lokalnych, które dotychczas nie miały własnej biblioteki lub dostęp do niej był utrudniony; przebudowę lub renowację istniejącego obiektu w celu dostosowania go do potrzeb lokalnej społeczności, a także zakup mobilnego vana wraz z wyposażeniem czy naprawę wyposażenia bibliotek. Ciekawym rozwiązaniem jest publikowanie corocznych wytycznych dla wnioskodawców w formie krótkiego przewodnika (około 11 stron), w którym są zawarte podstawowe informacje na temat wsparcia: co osiągnięto od początku programu, jakie są założenia finansowe na dany rok, kto, w jaki sposób, kiedy i na jakich zasadach może aplikować o wsparcie, w jaki sposób należy monitorować rezultaty projektu, jakie są kryteria oceny wniosków, jakie zadania nie będą kwalifikowalne, a także odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania. Bazując na doświadczeniach tego programu, w związku z powstawaniem strony NPRCz 2.0 i spójnej identyfikacji wizualnej, można rozważyć utworzenie krótkiego „przewodnika po Priorytetach” dla bibliotek. Dzięki temu w jednym dokumencie (który można byłoby pobrać i przekazywać dalej) byłyby wypisane podstawowe informacje na temat Programu. Biblioteki mogłyby na podstawie przewodnika zdecydować, które wsparcie jest dla nich najbardziej potrzebne w pierwszej kolejności i jak rozplanować przygotowywanie wniosków (gdyby w przewodniku były podane planowane daty naborów w ramach każdego z Priorytetów).

Fiński program LUKUINTO – **Joy of Reading Programme**, skierowany do dzieci i młodzieży w wieku od 6 do 16 lat, ich nauczycieli, rodziców oraz bibliotekarzy, polegał na budowaniu partnerstw szkół i bibliotek publicznych. Celem programu było wzmocnienie umiejętności czytania i pisania, wzbudzenie motywacji do czytania, a także podnoszenie świadomości nauczycieli i rodziców na temat wagi czytania oraz edukacyjnej roli biblioteki, w tym zarządzanie informacją i umiejętność korzystania z mediów przez dzieci i młodzież. Prowadzono zajęcia, warsztaty i projekty proczytelnicze, np. ósmoklasiści czytali młodszym dzieciom, a także zwierzętom (miało to na celu budowanie pewności siebie). Warto wspomnieć też o takich inicjatywach, jak czytanie w parach (jako trening umiejętności społecznych), „teatr czytelnika” – przygotowanie interpretacji tekstu w formie inscenizacji teatralnych lub skeczy (wspierające m.in. artykulację, wymowę oraz płynność czytania), pozwolenie dzieciom/młodzieży na wybór miejsca do czytania. Dzieci zachęcano również do wspólnego czytania z rodzicami i dziadkami.

Rekomenduje się promowanie (np. na stronie internetowej Programu) dobrych praktyk i inspiracji, np. dotyczących atrakcyjnych form organizowania wydarzeń promujących czytelnictwo w bibliotekach, a także niekonwencjonalnych metod zachęcania dzieci i młodzieży do czytania. Warto również podkreślać korzyści z ich stosowania, np. dotyczące rozwoju umiejętności językowych czy społecznych.

Potrzeby

Prawie wszystkie omawiane programy – zarówno krajowe, jak i zagraniczne – mają wspólny katalog potrzeb lub problemów, które można nazwać uniwersalnymi, takie jak: **niski stan czytelnictwa** we wszystkich grupach wiekowych czy **niewielki udział pozycji innych niż lektury szkolne** wśród książek czytanych przez dzieci i młodzież, a także **kojarzenie czytania z obowiązkiem, a nie z przyjemnością**. Powodem zainicjowania programu Joy of reading była potrzeba przeciwdziałania spadającej motywacji do czytania fińskich dzieci i młodzieży, którą pokazały niezadawalające wyniki badania PISA. Chociaż Finlandia znajduje się w czołówce krajów pod względem umiejętności czytania — obok Hongkongu, Rosji i Singapuru – radość Finów z czytania i uczenia się sytuuje ją na dole rankingu. Spośród 45 krajów Finlandia ma drugą najniższą motywację do czytania wśród 10-letnich dzieci. Ocena PISA bada poziom zainteresowania i nastawienia 15-latków do czytania. W 2000 r. fińska młodzież była pozytywnie zainteresowana czytaniem, ale w 2009 r. postawa ta uległa zmianie: liczba fińskich dziewczątoklasistów (16 lat) czytających dla przyjemności spadła bardziej niż w jakimkolwiek innym kraju. Niepokojąca była również rosnąca przepaść między dziewczętami a chłopcami – różnica między umiejętnością czytania i pisania chłopców i dziewcząt była większa niż w innych krajach OECD¹⁴¹.

Do uniwersalnych potrzeb można zaliczyć też chęć budowania „oczytanego”, czyli **lepiej wykształconego społeczeństwa**, przez co zachęca się rodziców do czytania dzieciom oraz do budowania kontaktu z książkami od najmłodszych lat, jak w programach holenderskich. Częstotliwość czytania dzieciom w Holandii nieznacznie, ale spada. W latach 2014–2019 odsetek rodziców, którzy czytają dzieciom prawie codziennie, spadł z 37% do 22%. Znacznie wzrósł natomiast odsetek rodziców, którzy wcale nie czytają dzieciom – w 2014 r. wynosił 13%, a w 2019 r. aż 39%¹⁴².

Niektóre z programów odwołują się do węższych kategorii potrzeb – przykładem może być Program Rozwoju Bibliotek czy SpołEd, które wskazują na **konsekwencje transformacji cyfrowej** zmieniającej praktyki czytelnicze i formy czytania, co wskazuje na **konieczność cyfryzacji bibliotek** (zakup sprzętu, dostęp do internetu, katalogi *online*, dostęp do e-booków i audiobooków, digitalizacja zbiorów) oraz podnoszenia kompetencji cyfrowych bibliotekarzy. W Holandii u podstaw analizowanych programów stała **potrzeba „odnowy” bibliotek – m.in. dzięki zmianie sposobu zarządzania**. W tym celu stworzono tzw. „biblioteki podstawowe” – Basisbibliotheek, które mają za zadanie organizować funkcjonowanie bibliotek na obszarze gminy lub

141 https://www.schooleducationgateway.eu/files/esl/downloads/57_Joy_of_Reading.pdf (dostęp: 28.11.2021).

142 KvB Boekwerk & GfK, 2019, pomiar 49 https://kvbboekwerk.nl/wp-content/uploads/2019/11/654743-Boekenbranche-M49-Rapportage_3.0-def.pdf ; KvB Boekwerk & GfK, 2016, pomiar 37 <https://kvbboekwerk.nl/wp-content/uploads/2017/09/2016-smb-gfk-meting-37-regulier.pdf>

kilku gmin. Powołano także instytucje wsparcia (POI) na terenie prowincji. Dzięki POI biblioteki mogą korzystać ze wspólnej infrastruktury cyfrowej, wymieniać się książkami i uczestniczyć w projektach skierowanych do szkół. W 2020 r. biblioteki we wszystkich prowincjach mogły liczyć na doradztwo dotyczące programu BoekStart dla niemowląt, BoekStartu w opiece nad dziećmi, programu „Biblioteka w szkole”, a także w zakresie organizacji konkursów czytelniczych, promocji wiedzy specjalistycznej i promocji czytelnictwa w szkołach podstawowych. POI oferują także wsparcie dla dorosłych w zakresie podstawowych umiejętności, dotyczące składania wniosków o dotacje i realizacji programu Digital Inclusion. Oprócz tego POI są odpowiedzialne za obsługę wypożyczeń międzybibliotecznych, wspierają rozwój innowacji na rzecz lokalnych bibliotek oraz oferują wsparcie związane z edukacją¹⁴³.

Specyficzną potrzebą jest też brak miejsca do organizowania wydarzeń kulturalno-edukacyjnych w bibliotece. W Czechach jednym z problemów jest **brak przestrzeni bibliotecznej** – aż 90% bibliotek w gminach powyżej 5 tys. mieszkańców nie osiąga zalecanej wartości powierzchni przypadającej na jednego użytkownika (60 m² na 1 tys. mieszkańców), co w ponad jednej trzeciej bibliotek ogranicza możliwość organizowania wydarzeń kulturalno-oświatowych oraz zajęć dla dzieci¹⁴⁴. W Australii poziom czytelnictwa jest dość wysoki (51% Australijczyków przeczytało w 2017 r. pomiędzy 1 a 10 książek, natomiast 41% przeczytało więcej niż 10 książek¹⁴⁵), jednak problemem jest starzenie się i niska jakość infrastruktury bibliotecznej. Dlatego skupiono się na rozwijaniu funkcji bibliotek jako tzw. trzeciego miejsca, gdzie społeczność lokalna będzie chciała spędzać czas i organizować różnego rodzaju wydarzenia, integrując się przy tym.

Wśród innych potrzeb lub problemów, do których odwołują się analizowane programy, należy wymienić: doskonalenie umiejętności językowych oraz umiejętności czytania, wyszukiwania informacji i korzystania z mediów; niedofinansowanie bibliotek; brak współpracy lub niewystarczająca współpraca bibliotek i szkół.

Efekty

Rozważając efekty programów, warto zacząć od pokazania ich skali. W **PRB** wzięto udział 3808 polskich bibliotek publicznych (1256 gmin), co stanowi 47% wszystkich bibliotek publicznych w Polsce w 2015 r. Do programu realizowanego przez **Empik** w każdej edycji zgłaszało się kilkaset szkół (w 2020 r. – 550 szkół), a rocznie 10 z nich wzbogacało swoje księgozbiory o 1 tys. pozycji. W ramach pięciu edycji rozdano łącznie ponad 52 tys. nowych książek. Warto wspomnieć o innych efektach, takich jak: stworzenie kącików do czytania w szkołach; zwiększenie dostępu uczniów do książek, które zostały przez nich uznane za interesujące i warte przeczytania; mobilizacja społeczności lokalnej (należy przeprowadzić szeroko zakrojone działania aktywizujące jak największą liczbę osób do włączenia się w głosowanie). Tego rodzaju działania przynoszą efekty w postaci integracji, gromadzenia się wokół słusznej sprawy, dają poczucie przynależności i sprawstwa.

143 <https://www.bibliotheekinzicht.nl/organisatie/het-openbarebibliotheekstelsel-rijk-provincie-gemeente> (dostęp: 28.11.2021).

144 *Koncepcje rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020 [Strategia rozwoju bibliotek w Republice Czeskiej na lata 2017–2020]*, Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej.

145 *Australia loves books? New research reveals our reading habits*, „Daily Review” (dostęp: 28.11.2021).

W ramach programu **SpolEd** w kursie *online* „Otwarte zasoby edukacyjne w praktyce” w 2020 r. wzięło udział około 350 osób, przeszkolono 45 trenerów, w konferencji wzięło udział około 250 osób, odbyło się 135 warsztatów *online* poświęconych zwiększaniu kompetencji cyfrowych przez osoby dorosłe. Odbiorcy wsparcia zdobywali wiedzę i umiejętności w zakresie wyszukiwania informacji w internecie, prowadzenia i promowania własnych działań i materiałów *online*, prowadzenia warsztatów i aktywnych działań w bibliotece, tworzenia wirtualnych wystaw i spacerów, tworzenia filmów, korzystania z metodologii Design Thinking, wykorzystywania sztucznej inteligencji w bibliotece czy prowadzenia działań w mediach społecznościowych. Pandemia pokazała, jak istotne w próbie dotarcia do odbiorców jest wykorzystanie różnych kanałów komunikacyjnych. Połączenie trybu *offline* i *online* pozwoliło uczestnikom z różnych miejsc Polski uczestniczyć w szkoleniach i warsztatach w jak największej liczbie. Webinaria, które odbyły się w 2020 r., miały około 1500 uczestników, a nie, jak zakładano pierwotnie, 300 osób¹⁴⁶.

Z programu **Boekstart** w 2016 r. skorzystało 13% ośrodków opieki dziennej dla dzieci w Holandii. W listopadzie 2019 r. brało w nim udział 98,3% wszystkich bibliotek podstawowych (143 ze 145 bibliotek podstawowych). Do bibliotek w 2019 r. wysłano około 65 tys. teczek, co stanowi 38,6% dzieci urodzonych w Holandii w 2018 r. (a te czki odbierało 73% rodziców). Badania efektów holenderskiego programu BoekStart wykazały, że więcej rodziców zaczęło czytać swoim dzieciom. Jeśli rodzice czytają niemowlętom przed osiągnięciem przez nie ośmiu miesięcy, to w większym stopniu rozwijane są ich umiejętności językowe oraz zasób słownictwa w porównaniu do tych dzieci, którym nie czytano. Pracownicy 85% placówek opiekuńczych biorących udział w programie czytali dzieciom na głos codziennie, podczas gdy w pozostałych instytucjach było to 75%.

Badanie efektów programu **De Bibliotheek op school** wykazało pozytywne rezultaty w zakresie stymulowania rozwoju umiejętności czytania. Wszyscy uczniowie szkół biorących udział w programie wykazywali poprawę umiejętności językowych w porównaniu ze szkołami, które nie brały w nim udziału. Jeśli chodzi o szkoły podstawowe, to w 2019 r. 49% uczniów w wieku 4–12 lat uczęszczało do szkoły, która bierze udział w programie – to aż 698 000 uczniów. W programie dla szkolnictwa podstawowego uczestniczyło 127 ze 145 bibliotek podstawowych (88%). Z kolei w programie dla szkolnictwa średniego uczestniczyło 69 ze 145 bibliotek podstawowych, co stanowiło około 49% bibliotek. 29% uczniów w wieku 12–18 lat uczęszczało do szkoły, która brała udział w programie dla szkół średnich (169 500 uczniów).

W **Czechach** bezpośrednio wsparcie skierowano do około 6 tys. bibliotek (5500 bibliotek publicznych, 527 bibliotek ze specjalistycznymi zbiorami, 76 bibliotek szkół podstawowych, średnich i wyższych, 136 bibliotek w galeriach i 14 bibliotek muzealnych). W latach 2017–2020 w centralnym portalu bibliotecznym zgromadzono zasoby z bibliotek regionalnych, bibliotek specjalistycznych, większość fachowych bibliotek podstawowych prowadzonych przez gminy, ale nie udało się włączyć

¹⁴⁶ Oficjalna strona internetowa Fundacji Centrum Cyfrowe „SpolEd wirtualnie, czyli zalety onlinowych działań Spółdzielni Otwartej Edukacji w bibliotece”, <https://centrumcyfrowe.pl/czytelnia/spoled-wirtualnie-czyli-zalety-onlinowych-dzialan-spoldzielni-otwartej-edukacji-w-bibliotekce/> (dostęp: 22.11.2021).

bibliotek uniwersyteckich. Rośnie liczba odwiedzin strony: w 2017 r. było to 44 776, w 2018 r. – 92 090, w 2019 r. – 258 682, a w 2020 r. – 393 312. W porównaniu do roku 2018 wzrost w roku 2019 wyniósł 180,90%. W 2018 r. odbyło się 68 909 wydarzeń kulturalnych i 51 955 działań edukacyjnych, a w 2019 r. 66 539 wydarzeń kulturalnych i 56 392 działań edukacyjnych. W 2018 r. w systemie eReading oferowano 7071 tytułów e-booków, natomiast w maju 2021 r. ich liczba wzrosła do 9969. Opracowano krajową strategię digitalizacji zbiorów bibliotecznych, a sama digitalizacja zbiorów bibliotecznych jest przewidziana w ramach realizacji Strategii rozwoju bibliotek w Republice Czeskiej na lata 2021–2027. Udział powierzchni użytkowej bibliotek nieznacznie wzrósł w latach 2016–2020, z 45,8 m² do 47,7 m² (wytyczne metodyczne Ministerstwa Kultury zalecają co najmniej 60 m²). Biblioteki wdrożyły metodologię określania ekonomicznej efektywności (projekt ROI), np. efektywność wypożyczania/naliczania opłat za e-booki. Biblioteka narodowa we współpracy z bibliotekami regionalnymi zrealizowała w 2017 r. cykl seminariów na temat optymalizacji statystyk bibliotecznych. Obecnie (od roku 2021) opracowywana jest metodologia dla statystyk *online*. Opracowano także treści i metodologię kursów dla bibliotekarzy w zakresie specjalizacji bibliotecznych według Krajowego Systemu Kwalifikacji; opracowano kursy e-learningowe oraz uruchomiono portal edukacyjny dla bibliotekarzy (<https://studujcie.nkp.cz/>).

Główne efekty programu **Living Libraries Infrastructure** osiągnięte w latach 2015–2017 to: poprawa dostępności i atrakcyjności bibliotek dzięki zmianie układu, oświetlenia, wystroju i wprowadzeniu udogodnień; bardziej efektywne promowanie zbiorów dzięki dobrze wyekspozycjonowanym półkom z książkami i wystawom; oddanie do użytku sal konferencyjnych i przestrzeni dla społeczności lokalnej; wykorzystanie modułowych mebli do rekonfiguracji przestrzeni bibliotecznej na potrzeby realizacji projektów i wydarzeń; zapewnienie większej liczby miejsc do cichej nauki i cichego czytania, a także do czytania i zabawy dla dzieci; usprawnienie obsługi klienta i procesu zwrotu książek. Niektórzy beneficjenci na własny użytek zbierali dane ilościowe dotyczące rezultatów projektów, z których wynika, że w przebudowanej bibliotece wiejskiej liczba odwiedzin w bibliotece wzrosła z 6613 w roku poprzedzającym prace do 8037 w kolejnym roku; w odnowionej bibliotece miejskiej liczba odwiedzin wzrosła o 4,26%, a w wyremontowanej bibliotece w metropolii z 18 368 w miesiącu poprzedzającym rozpoczęcie prac do 20 712 w miesiącu po ich zakończeniu.

W programie **LUKUINTO – Joy of Reading** uczestniczyły szkoły i biblioteki z ponad 30 fińskich gmin, a łącznie wzięło w nim udział ok. 15 tys. uczniów. Wyniki ankiet ewaluacyjnych wskazują, że największy odsetek badanych (60%, n=780) ocenia, że podczas trwania programu najbardziej rozwinęli swoje **umiejętności związane z pracą w grupie**¹⁴⁷. Pomimo zwiększenia liczby dzieci czytających w czasie wolnym i czerpiących radość z czytania oraz korzystających z usług bibliotek, twórcom programu nie udało się zrealizować wszystkich stawianych celów – długotrwałych efektów nie przyniosły próby zniwelowania różnic w umiejętności czytania pomiędzy chłopcami a dziewczynkami w wieku szkolnym, na co wskazuje raport PISA z 2018 r. (od 2009 r. różnice między umiejętnościami w czytaniu u chłopców i dziewczynek w tym samym wieku nieznacznie się zmniejszyły – z 55 punktów w 2009 r. do 52

¹⁴⁷ <https://lukuinto.fi/media/materiaalit/joy-of-reading-handbook.pdf> (dostęp: 28.11.2021).

w 2018 r. – jednak wciąż pozostają jednymi z największych rozbieżności wśród badanych państw)¹⁴⁸. Interakcje pomiędzy nauczycielami a bibliotekarzami, do których dochodziło przy przygotowywaniu projektów w ramach programu Joy of Reading, zaowocowały wymianą doświadczeń i wypracowaniem innowacyjnych praktyk, **z których część została na stałe wpisana do programów nauczania niektórych szkół**, np. w Laponii biblioteki dostarczają do klas wskazane przez dzieci pozycje, a zasoby biblioteczne udostępniane są uczniom *online*¹⁴⁹. Z jednej strony program Joy of Reading dostarcza inspiracji do konkretnych działań, z drugiej zaś wskazuje na potrzebę rozwijania długofalowej współpracy.

Na podstawie analizy CS sformułowano kilka zaleceń, które, choć nie przybrały formy rekomendacji, mogą być pomocne we wdrażaniu wsparcia w ramach NPRCz 2.0:

- Zaleca się uwzględnienie zapewnienia możliwości wyboru puli dowolnych książek (czytanych dla przyjemności) uczniom szkoły, w której znajduje się wspierana przez Program biblioteka, co przyczyni się do budowania zaangażowania uczniów oraz zachęci ich do korzystania z zasobów biblioteki i pozwoli rozbudzić radość z czytania.
- Zaleca się promowanie (np. na stronie internetowej Programu) dobrych praktyk i inspiracji, np. dotyczących atrakcyjnych form organizowania wydarzeń promujących czytelnictwo w bibliotekach, a także niekonwencjonalnych metod zachęcania dzieci i młodzieży do czytania. Warto podkreślać także korzyści z ich stosowania, np. dotyczące rozwoju umiejętności językowych czy społecznych.
- Należy rozważyć, czy jest możliwe i na jakich zasadach wprowadzenie do Programu wsparcia na rzecz podnoszenia kompetencji cyfrowych bibliotekarzy w formie hybrydowej (łączącej szkolenia stacjonarne, webinaria, warsztaty *online*) z wykorzystaniem materiałów dostępnych *online* – także w ramach otwartych zasobów.
- Zaleca się wykorzystanie krajowych i zagranicznych przykładów współpracy bibliotek i szkół oraz partnerstw publiczno-społecznych (np. poprzez promocję w portalu Programu) w zachęcaniu do nawiązywania długofalowej współpracy bibliotek z lokalnymi instytucjami.

Podsumowanie

Przede wszystkim należy stwierdzić, że diagnoza oraz założenia Programu zostały zaprojektowane w sposób przemyślany i spójny. Dzięki doświadczeniom z realizacji poprzedniej edycji oraz oparciu Programu na rzetelnych danych, autorom Programu udało się zdiagnozować najważniejsze problemy wpływające na czytelnictwo.

Najważniejsze przesłanki stojące za NPRCz 2.0 to konieczność inwestowania w atrakcyjność i wizerunek bibliotek, rozumiane na różne sposoby: jako inwestycje w nowości wydawnicze, zasoby cyfrowe, inwestycje infrastrukturalne, edukacja czytelnicza od poziomu przedszkola, a także działania promocyjne oraz lokalne działania integrujące lokalne społeczności i kreowanie bibliotek na lokalne centra

148 https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_FIN.pdf (dostęp: 28.11.2021).

149 <https://lukuinto.fi/media/materiaalit/joy-of-reading-handbook.pdf> (dostęp: 28.11.2021).

kultury. Założenia takie potwierdziły się zarówno w najnowszych dostępnych danych, jak i w wywiadach IDI z przedstawicielami IZ oraz Operatorów Programu.

Najnowsze dostępne dane potwierdzają konieczność inwestycji w naukę i promocję czytelnictwa na najwcześniejszych etapach edukacji (w przedszkolach), a także wskazują na konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na młodych chłopców oraz dorosłych mężczyzn, wśród których poziom czytelnictwa jest niższy niż wśród młodych dziewcząt i dorosłych kobiet. Dostępne dane oraz wywiady z przedstawicielami IZ oraz Operatorów Programu potwierdzają także, że istotne są inwestycje w nowości wydawnicze – zarówno w formie cyfrowej, jak i papierowej. Należy jednak pamiętać o dwutorowości działań – wciąż wiele osób pozostaje wykluczonych cyfrowo, dlatego rozwój tylko usług cyfrowych byłby niewskazany.

Dodatkowo w celu promocji czytelnictwa słuszne jest założenie o połączeniu działań infrastrukturalnych (dostosowanie bibliotek do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz starszych, zadbanie o infrastrukturę dla młodzieży) z działaniami promocyjnymi i wizerunkowymi.

Jak wynika z aktualizacji diagnozy oraz analizy SWOT/TOWS, w ramach NPRCz 2.0 trafnie zdiagnozowano główne problemy i wyzwania rozwojowe. Niemniej jednak w ostatnim czasie pojawiło się kilka czynników, które mogą mieć wpływ na NPRCz 2.0, a nie zostały uwzględnione ani w diagnozie, ani SWOT/TOWS.

Czynnikiem, którego nie uwzględnia diagnoza przygotowana na potrzeby NPRCz 2.0, a który może być ważny pod kątem programowania wsparcia, jest niewielka liczba bibliotekarzy w Polsce w przeliczeniu na jedną bibliotekę. W Polsce statystycznie przypada obecnie 2,4 bibliotekarza na jedną placówkę, podobnie było w roku 2019, natomiast w latach 2015–2018 wskaźnik ten wynosił 2,9. Bibliotekarze bywają obciążeni pracą administracyjną związaną z zakupami i wprowadzaniem książek do katalogu. Ponadto niskie kompetencje cyfrowe pracowników bibliotek utrudniają ten proces. Pracownicy bibliotek szkolnych dodatkowo prowadzą lekcje biblioteczne i zastępują nauczycieli na lekcjach. Dla pracowników małych bibliotek dodatkowa działalność, np. wyjazd na szkolenie, oznacza konieczność zamknięcia biblioteki.

W ramach badania przeanalizowano wzrost cen towarów w ostatnim roku. Najwyższy wzrost odnotowano w przypadku materiałów budowlanych, co może negatywnie wpłynąć na realizację projektów w ramach Priorytetu 2. Ponadto wzrosły ceny książek i czasopism – co może zagrażać osiągnięciu wartości docelowych wskaźników na 2021 r.

W raporcie dowiedziono, że interwencja publiczna w postaci NPRCz 2.0 trafnie i kompleksowo odpowiada na zdiagnozowane wyzwania i potrzeby. Wsparcie bezpośrednio lub pośrednio kierowane jest do wielu grup docelowych: dzieci, młodzieży, seniorów, osób z niepełnosprawnościami, pracowników bibliotek szkolnych oraz pedagogicznych, bibliotekarzy z bibliotek publicznych, a także osób w wieku produkcyjnym. Interwencja swoim obszarem obejmuje całą Polskę, dając szczególną szansę na uzyskanie wsparcia dla mniejszych miejscowości i wsi. Niemniej jednak niezagospodarowany pozostaje obszar wzmocnienia kompetencji bibliotekarzy. W ramach badania zidentyfikowano potrzebę wsparcia kompetencji bibliotekarzy w zakresie promocji czytelnictwa i biblioteki, rzecznictwa, korzystania z wolnych

licencji i prawa autorskiego, komunikacji z użytkownikami bibliotek, a także włączania społecznego osób ze specjalnymi potrzebami.

Wskaźniki przyjęte w NPRCz 2.0 pozwolą monitorować stopień osiągania jego celów. Ich wartości zostały w większości poprawnie oszacowane – bazowały przede wszystkim na doświadczeniach poprzedniej edycji Programu. Potwierdzają to m.in. wyniki dotychczas przeprowadzonych naborów w ramach NPRCz 2.0 – cieszyły się one dużym zainteresowaniem beneficjentów. Część wartości docelowych na rok 2021 została już osiągnięta. Jednak z uwagi na aktualizację diagnozy, wartość docelowa wskaźnika „poziom czytelnictwa” nie jest adekwatna do obecnego stanu czytelnictwa. Obecny poziom czytelnictwa przewyższa założenia Programu. Przeanalizowania wymagają wartości docelowe wskaźników dotyczących liczby zakupionych nowości do bibliotek – pod kątem ich adekwatności do obecnych cen książek i czasopism. Konieczne jest także przeprowadzenie badania efektu netto Programu, aby określić, na ile miał on rzeczywisty wpływ na wzrost poziomu czytelnictwa.

W ramach każdego z Kierunków interwencji możliwe jest użycie metod kontryfaktycznych. Dotyczy to także Programu jako całości. Szczególnie wiele możliwości oferuje Kierunek interwencji 1.2 z uwagi na ograniczenie interwencji do 3 województw. Najbardziej ograniczone możliwości analiz występują w przypadku Kierunku interwencji 3.1 (z powodu braku odpowiednich zbiorów danych zastanych), a zwłaszcza Programu jako całości (z powodu braku puli kontrolnej). Do analiz kontryfaktycznych konieczne będzie pozyskanie danych z określonych źródeł, m.in. formularzy K-03 składanych przez biblioteki do GUS, a także informacji z SIO.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że faktyczne potrzeby beneficjentów Programu, czyli bibliotek, szkół i przedszkoli, są co do zasady zbieżne z potrzebami identyfikowanymi w literaturze przedmiotu, a także w diagnozie przeprowadzonej na potrzeby NPRCz 2.0. Wskazuje się na potrzebę nie tylko zakupu nowości wydawniczych, lecz także na zakup publikacji klasycznych, których egzemplarze dostępne w bibliotekach się zużyły. Ponadto przedstawiciele bibliotek widzą potrzebę unowocześniania placówek poprzez tworzenie atrakcyjnej przestrzeni, która przyciągnie nowych użytkowników. Jest to istotne, ponieważ Program zakłada, że biblioteki mogą stać się centrami kulturalnymi dla lokalnych społeczności.

Wymogi formalne i merytoryczne wpisane do NPRCz 2.0, dotyczące procesu aplikowania o środki, podział środków, kwestie wkładu własnego, a także realizacji i rozliczania projektu, oceniane są raczej pozytywnie. Dotyczy to także uzależnienia możliwości aplikowania o środki od poziomu dochodu gmin.

W rozdziale 3.6 zaprezentowano charakterystyki ośmiu programów wspierania czytelnictwa – trzech polskich (Program Rozwoju Bibliotek, 1000 powodów, by czytać, Spółdzielnia Otwartej Edukacji w Bibliotece) oraz pięciu zagranicznych (fiński Joy of Reading Programme, australijski Living Libraries Infrastructure Program, czeską Koncepcję rozwoju knihoven 2017–2020 oraz holenderskie De Bibliotheek op school i BookStart in the Netherlands) wraz z informacją o prowadzonych działaniach. Są wśród nich programy oferujące wsparcie kompleksowe (np. czeski) oraz ukierunkowane na jeden typ działań (np. 1000 powodów, by czytać czy

program australijski). Działania są odpowiedzią na potrzeby uniwersalne (np. niski poziom czytelnictwa) lub bardziej specyficzne (np. niskie kompetencje cyfrowe bibliotekarzy). Większość z analizowanych programów odwołuje się do podobnych diagnoz, problemów czy wyzwań. Nie wszystkie programy były monitorowane lub ewaluowane, dlatego dane o efektach są zróżnicowane. Do najważniejszych efektów analizowanych programów należą efekty ilościowe – przede wszystkim związane z dużą skalą wsparcia (np. liczba czytelników, liczba wejść na stronę internetową, liczba przeszkolonych osób, liczba przekazanych wyprawek czytelniczych, liczba wydarzeń zorganizowanych w bibliotekach) oraz jakościowe (np. mobilizacja społeczności lokalnej, rozwój umiejętności czytania, dostęp do zasobów *online*). Dzięki doświadczeniom z realizacji tych programów udało się wskazać przykłady dobrych praktyk, które można wykorzystać w NPRCz 2.0 – część z nich ma formę rekomendacji, np. jeśli chodzi o promowanie idei współpracy i partnerstw czy wykorzystania hybrydowej formy podnoszenia kompetencji bibliotekarzy.

4. TABELA WNIOSKÓW I REKOMENDACJI

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
1.	W pierwszej edycji NPRCz czas przeznaczony na zakupy nowości wydawniczych w ramach Priorytetu 1 był zbyt krótki, co powodowało okresowe wzrosty cen książek w okresie zakupów pozycji dokonywanych przez biblioteki korzystające ze wsparcia Programu.	Rekomenduje się dopasowanie terminów naborów wniosków do potrzeb beneficjentów.	BN	Przeprowadzenie naborów wniosków dotyczących zakupu nowości wydawniczych w jak najwcześniejszym możliwym terminie (najlepiej w pierwszym kwartale roku), co pozwoli na wcześniejsze podpisanie umów oraz przekazanie środków i wydłużenie czasu na zakup nowości wydawniczych i ograniczenie skutków kumulacji zakupów w krótkim czasie.	2022/I	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta	Terminy naborów w pierwszej edycji NPRCz wynikały z konieczności przeprowadzenia działań formalnych wymaganych w Programie. W NPRCz 2.0 procedura formalna uległa zmianie, terminy naborów będą ogłaszane najwcześniej, jak będzie to możliwe.
2.	Rozwijająca się w ostatnim czasie inflacja może być zagrożeniem dla realizacji NPRCz 2.0. Jak wskazują dane GUS, od grudnia 2020 r. odnotowuje się wzrost cen książek i czasopism. Ten czynnik może negatywnie wpłynąć na osiąganie wartości docelowych wskaźników w ramach Priorytetów 1 i 3. Odnotowano też znaczący wzrost cen energii elektrycznej, mebli, artykułów dekoracyjnych, i sprzętu oświetleniowego, a także usług transportowych. Nastąpił również wzrost cen materiałów budowlanych. Może mieć to negatywny wpływ na realizację Priorytetu 2 oraz częściowo Priorytetu 3.	Rekomenduje się, aby włączyć inflację do czynników zagrażających realizacji NPRCz 2.0.	IZP (MKiDN)	Przeprowadzenie aktualizacji NPRCz 2.0 w obszarze analizy SWOT zgodnie z zadaniami wymienionymi w rozdziale VII NPRCz 2.0 (s. 154).	2023/I	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta z zastrzeżeniem	We wniosku słusznie zaakcentowano wpływ inflacji na realizację NPRCz 2.0 i osiągnięcie zakładanych wartości docelowych poszczególnych wskaźników NPRCz 2.0. Wpływ inflacji zostanie opisany i zaakcentowany na etapie sprawozdawczości z realizacji danego roku NPRCz 2.0. W przypadku podjęcia procedury nowelizacji uchwały nr 69/2021 Rady Ministrów z dnia 21 maja 2021 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0. na lata 2021–2025” (RM-06111-64-21) inflacja zostanie włączona do ważnych czynników zewnętrznych stanowiących zagrożenie dla realizacji założonych celów NPRCz 2.0. Z uwagi na złożoność i czasochłonność procedury nowelizacji uchwały RM decyzja w tym zakresie wymaga rozważenia.

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
3.	Do diagnozy sytuacji w ramach NPRCz 2.0 nie włączono zagadnienia związanego z łączeniem bibliotek z innymi instytucjami kultury i wyzwaniem, które się z tym wiąże. W ramach badania zidentyfikowano, że łączenie bibliotek z innymi instytucjami kultury, najczęściej domami kultury może negatywnie wpływać na ich pracę.	Rekomenduje się, aby diagnozę sytuacji w NPRCz 2.0 poszerzyć o zagadnienie łączenia bibliotek z innymi instytucjami kultury.	IZP (MKiDN)	Przeprowadzenie aktualizacji NPRCz 2.0 w obszarze diagnozy zgodnie z zadaniami wymienionymi w rozdziale VII NPRCz 2.0 (s. 154).	2023/I	Programowa operacyjna	Rekomendacja odrzucona	<p>Łączenie bibliotek z innymi instytucjami kultury nie wynika z postanowień programu wieloletniego, a przepisów ustawy o bibliotekach (art. 13. Ustawy o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. (tj. Dz.U. z 2019 r. poz. 1479)). Jednocześnie biblioteki wchodzące w skład innych instytucji kultury są podmiotami uprawnionymi do ubiegania się o środki z NPRCz 2.0 (z wyjątkiem Priorytetu 3 NPRCz 2.0, którego zadania są skierowane do przedszkoli oraz bibliotek szkolnych i pedagogicznych).</p> <p>Z uwagi na złożoność i czasochłonność procedury nowelizacji uchwały RM decyzja w tym zakresie wymaga rozważenia. Dodatkowo, jak wskazano w Raporcie z ewaluacji wstępnej NPRCz 2.0 (s. 71), wniosek w zakresie łączenia bibliotek z innymi instytucjami kultury odnosi się do danych z 2014 r., zatem krótko po wprowadzeniu nowelizacji ustawy umożliwiającej takie działanie. Na ówczesnym etapie pełna ocena skutków nowelizacji nie była jeszcze możliwa. Jednocześnie, z uwagi na brak bardziej aktualnych danych, nie jest pewne, jaka jest obecna sytuacja bibliotek połączonych z innymi instytucjami kultury.</p> <p>Zagadnienie w miarę możliwości będzie monitorowane, tak aby zweryfikować aktualną sytuację bibliotek po połączeniu z innymi instytucjami kultury.</p>

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
4.	<p>Wskaźniki <i>Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)</i> oraz <i>Poziom społeczny oddziaływanie bibliotek</i> monitorowane na podstawie badania stanu czytelnictwa realizowanego przez Bibliotekę Narodową są podatne na czynniki zewnętrzne. Zarówno poziom czytelnictwa, jak i poziom społecznego oddziaływania bibliotek może zależeć nie tylko od działań prowadzonych w ramach NPRCz 2.0, ale również od: wydarzeń czytelniczych, np. pojawienia się nowych autorów czy też wzmożonej aktywności autorów dotychczas chętnie czytanych; rozwoju gier bazujących na książkach; dalszego rozwoju platform VOD i podcastów; czy też pandemii COVID-19 i związanych z nią obostrzeń. Wobec tego, aby wskaźniki pozwoliły monitorować stopień osiągnięcia celu głównego Programu, należy określić po zakończeniu działań, na ile na wartość wskaźników miał wpływ sam NPRCz 2.0, wykluczając inne czynniki.</p>	<p>Rekomenduje się przeprowadzenie badania efektu netto Programu w ramach ewaluacji podsumowującej efekty realizacji Programu NPRCz 2.0 na lata 2021–2025.</p>	NCK/MKIDN	<p>Włączenie do proponowanego katalogu metod/technik w Planie Ewaluacji i Monitoringu Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025 metodę analizy kontrfaktycznej w ramach ewaluacji podsumowującej efekty realizacji Programu NPRCz 2.0 na lata 2021–2025 oraz realizacja Planu Ewaluacji i Monitoringu.</p>	2025/IV	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta z zastrzeżeniem	<p>Wniosek jest uznany za zasadny i w ramach ewaluacji podsumowującej efekty NPRCz 2.0 planowane jest przeprowadzenie analiz kontrfaktycznych w celu oszacowania efektu netto Programu. Wskazana metodologia zostanie wdrożona, jeśli ceny badań w 2025 r. nie przekroczą zakładanego budżetu lub możliwe będzie pozyskanie na ten cel dodatkowych środków z Programu.</p> <p>Jeśli zaistnieją warunki ku temu, aby włączyć metodę analizy kontrfaktycznej do katalogu metod/technik, Plan Ewaluacji i Monitoringu zostanie zaktualizowany o tę kwestię.</p>

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
5.	<p>Wartość bazowa (na rok 2020) wskaźnika <i>Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)</i> została ustalona na podstawie badania stanu czytelnictwa w 2019 r. i wynosi 39,1%. Wartość docelową oszacowano na 41% w 2026 r., zatem o 1,9 pp. więcej niż wartość bazowa. Najnowsze badanie stanu czytelnictwa wykazało, że wskaźnik wzrósł do poziomu 42% w 2020 r. Biorąc pod uwagę cel Programu, jakim jest wzmocnienie czytelnictwa, a także chęć pokazania szerszej publiczności wpływu NPRCz 2.0 na poziom czytelnictwa, wartość docelowa oraz wartości pośrednie wskaźnika powinny zostać podwyższone, ale tylko wtedy, gdy badanie stanu czytelnictwa w kolejnych latach wykaże jednoznaczny trend wzrostowy wskaźnika.</p>	<p>Rekomenduje się, aby do roku 2023 monitorować wskaźnik <i>Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)</i>, a decyzję o ewentualnym podwyższeniu wartości docelowej podjąć, gdy kolejne dwie edycje badania stanu czytelnictwa wykażą, że wskaźnik ten cyklicznie wzrasta.</p>	IZP (MKiDN)	Monitoring poziomu czytelnictwa na podstawie corocznego badania stanu czytelnictwa realizowanego przez Bibliotekę Narodową.	2022/I	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta z zastrzeżeniem	<p>W przypadku utrzymywania się pozytywnego trendu i potwierdzenia jednoznacznej tendencji wzrostowej wskaźnika <i>Poziom czytelnictwa (czytanie przynajmniej jednej książki w ciągu roku)</i>, jego wartość docelowa wskazana w treści NPRCz 2.0 oraz wartości pośrednie zostaną zaktualizowane, co będzie wymagało nowelizacji uchwały nr 69/2021 Rady Ministrów z dnia 21 maja 2021 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0. na lata 2021–2025”.</p> <p>Jednocześnie z uwagi na złożoność i czasochłonność procedury nowelizacji uchwały RM należy uwzględnić rozłożenie tego procesu w czasie, z ewentualną możliwością odstąpienia od nowelizacji NPRCz 2.0, w przypadku gdy przewidywany czas jej przyjęcia będzie przypadał w okresie finalizacji wdrażania Programu.</p>

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
6.	Zdiagnozowano, że na wartości docelowe wskaźników: <i>Liczba nowości wydawniczych, wyrażona w jednostkach bibliotecznych, zakupionych przez biblioteki publiczne w ramach NPRCz 2; Liczba zakupionych nowości w bibliotekach/ placówkach wychowania przedszkolnego objętych wsparciem (zakupionych z projektu) oraz Liczba zakupionych nowości w bibliotekach szkolnych/ pedagogicznych objętych wsparciem (zakupionych z projektu)</i> może mieć wpływ odnotowany w ostatnim roku wzrost cen książek i czasopism. W październiku 2021 r. ceny książek wzrosły o 2,7%, natomiast gazet i czasopism o 4,4% w stosunku do października poprzedniego roku. Odnotowano także wzrost cen względem września 2021 r.	Rekomenduje się comiesięczne monitorowanie wzrostu cen książek, gazet i czasopism do końca pierwszego okresu wydatkowania, tj. 2021 r. Jeśli wartość docelowa wskaźnika osiągnięta w 2021 r. będzie znacząco odbiegająca od założeń, a jako przyczynę takiego stanu beneficjenci podadzą wzrost cen, należy ponownie oszacować średnią cenę książki i na tej podstawie dokonać modyfikacji wartości docelowych wskaźników Priorytetu 1 i Priorytetu 3.	BN, MEIN	Monitoring cen książek i czasopism na podstawie comiesięcznej informacji sygnalnej GUS <i>Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w listopadzie 2021 oraz Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w grudniu 2021.</i>	2021/IV	Operacyjna programowa	Rekomendacja przyjęta z zastrzeżeniem	Informacja o wzroście cen książek zostanie odnotowana w sprawozdaniu za 2021 r. Ceny książek będą monitorowane. Biorąc pod uwagę aktualną sytuację związaną ze wzrostem cen książek, zasadne jest obserwowanie tego trendu. Za wcześniej jest jednak na decyzję o wprowadzaniu zmian w zakresie osiągniętych wskaźników. Należy ponadto zauważyć, że proponowana wartość wskaźnika oparta była na ogólnych założeniach, w tym najważniejszym – jednostkowej cenie książki. Operatorzy nie są w stanie przewidzieć, czy beneficjent zdecyduje o zakupie droższych, cenniejszych pozycji w mniejszej liczbie egzemplarzy, czy też kupi większą liczbę egzemplarzy za tę samą cenę. Zatem ewentualne korekty można planować najwcześniej po przygotowaniu pierwszego sprawozdania, a najlepiej drugiego – w 2023 r.

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
7.	Wykorzystanie zbiorów danych indywidualnych pochodzących ze sprawozdań K-03 składanych do GUS, ze względu na ich wysoką jakość, ilość i kompletność, otworzyłoby szerokie możliwości dla analiz w ewaluacji Programu, w tym oszacowania jego efektu netto. Zapewnienie tych możliwości to jednak czasochłonne przedsięwzięcie, które może napotkać na duże trudności i wymaga stworzenia odpowiednich warunków formalnych, finansowych i organizacyjnych.	Rekomenduje się, by Jednostka Ewaluacji i Monitoringu Programu zbadała możliwości wykorzystania danych z formularza K-03 do ewaluacji Programu, a w szczególności do analiz kontrfaktycznych.	NCK	Podjęcie przez Jednostkę Ewaluacji i Monitoringu Programu inicjatywy kontaktu z GUS.	2022/I (podjęcie próby kontaktu)	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta	W ramach ewaluacji podsumowującej efekty NPRCz 2.0 planowane jest przeprowadzenie analiz kontrfaktycznych w celu oszacowania efektu netto Programu. Wskazana metodologia zostanie wdrożona, jeśli ceny badań w 2025 r. nie przekroczą zakładanego budżetu lub możliwe będzie pozyskanie na ten cel dodatkowych środków z Programu. Niezależnie od powyższego, Jednostka Ewaluacji i Monitoringu Programu podejmie inicjatywę kontaktu z GUS i zbada możliwość wykorzystania danych indywidualnych na potrzeby przeprowadzenia analiz kontrfaktycznych.

150 Nie wyklucza to oczywiście przeprowadzenia piątej edycji badania przed rokiem 2024, a szóstej edycji w roku 2024 lub 2025, zważywszy na to, że odstęp czasowy między czwartą edycją zrealizowaną w 2017 roku a rokiem 2024 jest dość długi.

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
8.	Dane z Systemu Informacji Oświatowej mogą posłużyć nie tylko do ustalenia wartości wskaźników rezultatu, ale także do oszacowania efektu netto Kierunku interwencji 3.2.	Rekomenduje się opracowanie planu wykorzystania danych z SIO do oszacowania efektu netto Kierunku interwencji 3.2, ustalenie zakresu potrzebnych danych i niezwłoczne wyeksportowanie ich z SIO na potrzeby przyszłych analiz kontrfaktycznych.	NCK, MEIN	Organizacja spotkań Jednostki Ewaluacji i Monitoringu Programu oraz Operatora Priorytetu 3. Opracowanie na tych spotkaniach planu wykorzystania danych z SIO do oszacowania efektu netto.	2022/II	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta	<p>W ramach ewaluacji podsumowującej efekty NPRCz 2.0 planowane jest przeprowadzenie analiz kontrfaktycznych w celu oszacowania efektu netto Programu. Wskazana metodologia zostanie wdrożona, jeśli ceny badań w 2025 r. nie przekroczą zakładanego budżetu lub możliwe będzie pozyskanie na ten cel dodatkowych środków z Programu.</p> <p>Niezależnie od powyższego, Jednostka Ewaluacji i Monitoringu Programu (NCK) ustali zakres potrzebnych danych z SIO, opracuje plan ich wykorzystania, a także podejmie rozmowy z MEIN w zakresie możliwości poszerzenia katalogu danych dostępnych w SIO. MEIN wyeksportuje uzgodniony zakres danych z SIO na potrzeby przyszłych analiz kontrfaktycznych.</p>
9.	Jednym ze źródeł, które może posłużyć do oszacowania efektu netto Programu, są badania czytelnictwa młodzieży szkolnej. Dotychczas odbyły się cztery edycje tego badania.	Rekomenduje się przeprowadzenie kolejnej edycji badania czytelnictwa młodzieży szkolnej w roku 2024 lub w pierwszej połowie 2025 r. ¹⁵⁰ , przy uwzględnieniu wskazówek zawartych w raporcie z analizy eksperckiej, tak aby wykorzystać wyniki badania do oszacowania efektu netto Kierunku interwencji 3.2 (nie byłoby to jedynym ani zapewne głównym celem tego badania).	BN	Uwzględnienie zgodnie z rekomendacją badania czytelnictwa młodzieży szkolnej w planie badań realizowanych przez Bibliotekę Narodową.	2025/II	Horyzontalna operacyjna	Rekomendacja przyjęta z zastrzeżeniem	<p>Biblioteka Narodowa rozważy możliwość przeprowadzenia badania.</p> <p>Przeprowadzenie badania uzależnione jest również od wyodrębnienia w Planie Monitoringu i Ewaluacji NPRCz 2.0 odpowiednich środków finansowych.</p>

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
10.	W Programie znalazły się działania kierowane do dzieci i młodzieży (Priorytet 3), natomiast nie jest jasne, w jaki sposób samo wsparcie mogłoby zmniejszyć dysproporcja w czytaniu między dziewczynkami i chłopcami. W Programie zaplanowano niewystarczające działania skierowane do nauczycieli uwrażliwiające ich na ten problem.	Rekomenduje się przygotowanie i rozpowszechnienie poradnika (jeśli budżet Programu na to pozwoli) dla nauczycieli, w tym także nauczycieli-bibliotekarzy, zawierającego metody aktywnego zachęcania dzieci i młodzież do czytania oraz informacje na temat różnic w czytelnictwie chłopców i dziewcząt.	NCK (zespół ds. kampanii promocyjnej), MEIN	Zlecenie przygotowania poradnika dla nauczycieli, następnie zamieszczenie materiału w portalu NPRCz 2.0 oraz upowszechnienie wśród beneficjentów Priorytetu 3 poprzez standardowe kanały komunikacji Operatora Priorytetu 3 z beneficjentami.	2023/I	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta z zastrzeżeniem	Każda forma wsparcia dla nauczycieli, w tym nauczycieli-bibliotekarzy, jest cenna. Z uwagi na mnogość materiałów wspierających nauczycieli-bibliotekarzy pojęcie „poradnik” proponujemy traktować umownie. Ministerstwo Edukacji i Nauki przygotowało wykaz wybranych, dotychczasowo opracowanych materiałów, przydatnych w zakresie promowania czytelnictwa oraz doskonalenia nauczycieli-bibliotekarzy. Zestawienie to stanowi preludeum do dalszej analizy w celu odpowiedzialnego przygotowania przekazu. Na podstawie wyników tych analiz NCK opracuje odpowiednie narzędzie merytoryczne (poradnik lub forma zbliżona), które upowszechnione zostanie wśród Beneficjentów z wykorzystaniem strony Programu oraz dedykowanych mediów społecznościowych.
11.	Z danych zebranych w ramach przeglądu systematycznego wynika, że współpraca pomiędzy biblioteką szkolną a biblioteką publiczną może przyczynić się do wzrostu poziomu czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży. W NPRCz 2.0 nie zaplanowano wsparcia dla bibliotek szkolnych w obszarze rozwijania tego rodzaju partnerstw.	Rekomenduje się, aby przygotować dla bibliotek szkolnych materiał, np. w postaci krótkiego poradnika, w którym znajdują się informacje na temat korzyści ze współpracy z biblioteką publiczną, wskazówki, jak podjąć i utrzymać taką współpracę, oraz inspiracje do konkretnych działań, np. przykłady tzw. dobrych praktyk.	NCK, MEIN	Zlecenie przygotowania poradnika dla bibliotek szkolnych, następnie zamieszczenie materiału w portalu NPRCz 2.0 oraz upowszechnienie wśród beneficjentów Priorytetu 3 poprzez standardowe kanały komunikacji Operatora Priorytetu 3 z beneficjentami.	2022/II	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta z zastrzeżeniem	Z uwagi na mnogość materiałów wspierających nauczycieli-bibliotekarzy pojęcie „poradnik” proponujemy traktować umownie. Ministerstwo Edukacji i Nauki przygotowało wykaz wybranych, dotychczasowo opracowanych materiałów wspierających pracę nauczycieli-bibliotekarzy. Zestawienie to stanowi preludeum do dalszej analizy w celu odpowiedzialnego przygotowania przekazu. Na podstawie wyników tych analiz NCK opracuje odpowiednie narzędzie merytoryczne (poradnik lub forma zbliżona), które upowszechnione zostanie wśród Beneficjentów z wykorzystaniem strony Programu oraz dedykowanych mediów społecznościowych.

Lp.	Treść wniosku	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (rok/kwartał)	Klasa	Bazowy status rekomendacji (przyjęta / przyjęta z zastrzeżeniem / odrzucona)	Komentarz
12.	<p>W ramach badania zidentyfikowano istotne dla realizacji celów NPRCz 2.0 kompetencje bibliotekarzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> dotyczące wykorzystywania wolnych licencji i wiedzy na temat prawa autorskiego; w zakresie promocji oferty bibliotek; dotyczące umiejętności komunikacji z użytkownikiem biblioteki; w zakresie włączania społecznego; w zakresie rzecznictwa. <p>Rozwój wyżej wymienionych kompetencji nie jest dostatecznie wspierany w ramach NPRCz 2.0.</p>	<p>Rekomenduje się, aby w ramach NPRCz 2.0 wzmocnić kompetencje bibliotekarzy z obszarów: promocji czytelnictwa i oferty biblioteki, komunikacji z różnymi typami użytkowników bibliotek (według kategorii wiekowych), rzecznictwa, pracy z użytkownikami o specjalnych potrzebach oraz wykorzystywania wolnych licencji i prawa autorskiego. Działania wzmacniające kompetencje bibliotekarzy powinny zostać poprzedzone wstępną diagnozą potrzeb w tym obszarze wśród bibliotekarzy biorących udział w NPRCz 2.0.</p>	NCK	<p>Wdrożenie rekomendacji możliwe będzie poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> zdiagnozowanie potrzeb bibliotekarzy uczestniczących w NPRCz 2.0 w zakresie wzmacniania ich kompetencji z poszczególnych obszarów i wybranie do wsparcia tych obszarów, które są szczególnie ważne dla pracowników bibliotek. Diagnoza może zostać przeprowadzona poprzez wystanie do bibliotek uczestniczących w NPRCz 2.0 krótkiej ankiety <i>online</i> lub przeprowadzenie konsultacji np. w formie webinarów z chętnymi pracownikami bibliotek; organizację warsztatów tematycznych podczas corocznych konwentów, spotkań regionalnych i ogólnopolskich beneficjentów Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.1 realizowanych przez Narodowe Centrum Kultury; podjęcie ww. tematów podczas szkoleń wprowadzających i podnoszących kompetencje beneficjentów oraz podczas spotkań roboczych <i>online</i> z beneficjentami w ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.1; zamieszczanie tematycznych poradników i tzw. dobrych praktyk w portalu NPRCz 2.0 i newsletterach planowanych do przygotowania w ramach Priorytetu 4, Kierunku interwencji 4.2. oraz promowanie ich wśród beneficjentów wszystkich Priorytetów. 	2022/I	Programowa operacyjna	Rekomendacja przyjęta	Planowane jest opracowanie przez zespół odpowiedzialny za promocję odpowiedniego zestawu narzędzi, takich jak vlogi, animacje, infografiki oraz innych uznanych za funkcjonalne w ramach diagnozowania potrzeb, które stanowią szerokie repozytorium wiedzy we wskazanych obszarach. Materiały opublikowane zostaną na stronie Programu.

5. SPIS TABEL I WYKRESÓW

Spis tabel

Tabela 1.	Pytania badawcze	18
Tabela 2.	Finansowanie NPRCz.	25
Tabela 3.	Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 1 NPRCz	27
Tabela 4.	Realizacja wskaźnika przewidzianego w NPRCz	28
Tabela 5.	Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 2 NPRCz	33
Tabela 6.	Przykłady poprawy infrastruktury w bibliotekach biorących udział w Priorytecie 2 NPRCz 2016–2020	40
Tabela 7.	Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 3 NPRCz	43
Tabela 8.	Realizacja wskaźnika przewidzianego w NPRCz	44
Tabela 9.	Realizacja wskaźników przypisanych do Priorytetu 4 NPRCz	48
Tabela 10.	Środki z budżetu państwa przeznaczone na realizację Priorytetów NPRCz 2.0. .	100
Tabela 11.	Wskaźniki przypisane do celu głównego NPRCz 2.0.	118
Tabela 12.	Wartości wskaźnika <i>Liczba bibliotek i placówek wychowania przedszkolnego objętych wsparciem w ramach NPRCz 2.0 planowane do osiągnięcia w poszczególnych Priorytetach NPRCz 2.0</i>	122

Spis wykresów

Wykres 1.	Ocena wsparcia w ramach Priorytetu 1	30
Wykres 2.	Ocena wsparcia w ramach Priorytetu 2	37
Wykres 3.	Ocena wsparcia w ramach Priorytetu 3	45
Wykres 4.	Czy w związku z realizacją działań w ramach NPRCz 2016–2020 Państwa szkoła współpracowała z biblioteką pedagogiczną?	46
Wykres 5.	Czy współpraca z biblioteką pedagogiczną jest kontynuowana?	46
Wykres 6.	Jak długo zakupione nowości wydawnicze były atrakcyjne? – Priorytet 1	51
Wykres 7.	Jak długo zakupione nowości wydawnicze były atrakcyjne? – Priorytet 3.	51
Wykres 8.	Ogólna ocena respondentów dotycząca poszczególnych priorytetów NPRCz 2016–2020.	53
Wykres 9.	Potrzeby bibliotek publicznych związane z tworzeniem księgozbiorów i zakupem materiałów bibliotecznych	132
Wykres 10.	Potrzeby bibliotek publicznych związane z modernizacją infrastruktury	134
Wykres 11.	Potrzeby bibliotek szkolnych związane z tworzeniem księgozbiorów i zakupem materiałów bibliotecznych	136
Wykres 12.	Potrzeby przedszkoli związane z rozwijaniem i promowaniem czytelnictwa wśród dzieci	137
Wykres 13.	Potrzeby bibliotek publicznych związane z rozwojem (inne niż zakup książek i modernizacja budynku)	138
Wykres 14.	Ocena zasad dotyczących wkładu własnego w Priorytecie 1	140

Wykres 15. Ocena kryteriów podziału dotacji w Priorytecie 1, Kierunku interwencji 1.1 NPRCz 2.0	141
Wykres 16. Ocena wykazu wskaźników w ramach Priorytetu 1, Kierunku interwencji 1.1 ...	142
Wykres 17. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Priorytetu 1, Kierunku interwencji 1.1	143
Wykres 18. Ocena wkładu własnego w Priorytecie 2	144
Wykres 19. Ocena wysokości dofinansowania w Priorytecie 2.....	145
Wykres 20. Ocena kryteriów oceny wniosków w ramach Priorytetu 2.....	145
Wykres 21. Ocena zakresu kosztów kwalifikowanych w Priorytecie 2	146
Wykres 22. Ocena wskaźników w Priorytecie 2.....	146
Wykres 23. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Priorytetu 2	147
Wykres 24. Ocena zasady dotyczącej wysokości dofinansowania w Kierunku interwencji 3.1	148
Wykres 25. Poziom dofinansowania projektów z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.1	148
Wykres 26. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Kierunku interwencji 3.1	149
Wykres 27. Ocena zasady dotyczącej wysokości dofinansowania w Kierunku interwencji 3.2	150
Wykres 28. Poziom dofinansowania projektów z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.2	151
Wykres 29. Poziom dofinansowania projektów z punktu widzenia potencjalnych beneficjentów Kierunku interwencji 3.2 – według wielkości gmin.....	151
Wykres 30. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Kierunku interwencji 3.2	152
Wykres 31. Ocena wkładu własnego w Priorytecie 4	153
Wykres 32. Ocena minimalnej i maksymalnej wartości dofinansowania	154
Wykres 33. Ocena zasad trwałości w Priorytecie 4	154
Wykres 34. Ocena katalogu kosztów kwalifikowanych w Priorytecie 4.....	155
Wykres 35. Ocena poszczególnych elementów schematu wsparcia w ramach Priorytetu 4.....	156

Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0